

L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA A BARCELONA

L'economia social i solidària a Barcelona

Autoria: Anna Fernàndez, Ivan Miró (La Ciutat Invisible)

Disseny: La Ciutat Invisible

**LA CIUTAT
INVISIBLE**

COOPERATIVA AUTOGESTIONÀRIA

Comissionat
d'Economia
Cooperativa
Social i Solidària

Ajuntament de
Barcelona

La Ciutat Invisible, SCCL.

Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària - Ajuntament de Barcelona.

Barcelona, gener del 2016.

ÍNDEX

Les altres economies s'obren pas a la ciutat	4
Sobre l'Informe: qüestions metodològiques	6
Xifres agregades de l'economia social i solidària barcelonina (2015)	11
Primera Part. Els sectors de l'economia social i solidària a Barcelona	12
Les cooperatives	13
Les cooperatives de treball.....	16
Les cooperatives de serveis	30
Les cooperatives de consumidors i usuaris.....	33
Les cooperatives d'habitatge.....	44
Les cooperatives d'ensenyament	51
Les societats laborals	59
Les Mutualitats de Previsió Social.....	66
El Tercer Sector Social	74
Les Empreses d'Inserció i els Centres Especials de Treball	81
Les finances ètiques	87
La gestió ciutadana i comunitària d'equipaments públics.....	96
Els grups de consum agroecològic	102
Els mercats d'intercanvi i els bancs del temps	108
Els horts urbans i comunitaris.....	114
Segona Part. Els barris de Barcelona, protagonistes de l'enfortiment socioeconòmic de la ciutat...	120
La producció de l'espai urbà barceloní.....	121
La Barceloneta: alternatives socioeconòmiques i comunitàries a la devastació turística.....	123
Poblenou. Cooperar per fer ciutat.....	130
Poble Sec, xarxes cooperatives per l'autonomia barrial	139
Porta: una plaça per a l'enfortiment socioeconòmic de Nou Barris.....	148
Sants i La Bordeta, la lluita per uns barris cooperatius.....	155
Cap a la ciutat cooperativa. Aportacions per una nova política socioeconòmica a Barcelona	172
Els reptes sectorials de l'economia social i solidària.....	175
La dimensió territorial de l'economia social i solidària.....	183
Els barris i l'articulació comunitària	186
Ecosistemes cooperatius locals	188

LES ALTRES ECONOMIES S'OBREN PAS A LA CIUTAT

Les altres economies s'obren pas a la ciutat de Barcelona. Són fetes de gestos quotidians, de milers d'iniciatives en el treball, en el consum, en l'estalvi, en la cura de les persones i de l'entorn. Són formes de relació que posen la resolució de les necessitats personals i col·lectives en el centre de la seva activitat; i ho fan des d'un valors, i sobretot des d'unes pràctiques, que no subordinen allò social cap allò econòmic, sinó que enllacen ambdues esferes perquè les saben interdependents i ajustades a la complexitat de la vida social.

A Barcelona, les iniciatives socioeconòmiques segueixen lògiques basades en els valors de la cooperació, la igualtat, l'autogestió. Conformen un àmbit propi, diferent tant del privat capitalista com del públic estatal, esdevenint, com diria Jordi Garcia Jané, "la dimensió econòmica de l'esfera pública no estatal". Són expressió cooperativa, associativa, mutualista i comunitària de l'activitat socioeconòmica que sustenta i transforma la ciutat. Les seves formes jurídiques i organitzatives són institucions concretes d'una més àmplia matriu de cooperació que articula solidàriament la vida urbana.

És un àmbit que ja integra una economia plural, dinamitzat per un ampli ventall de formes societàries que s'ajusten als objectius de les persones que protagonitzen l'activitat econòmica. Es desplega en una vessant socioempresarial formada per diferents sectors, com les branques del cooperativisme (de treball, de serveis, de consum, d'ensenyament, d'habitatge, de crèdit); les societats laborals; les associacions i fundacions del Tercer Sector Social; les empreses d'inserció i els Centres Especials de Treball; les mutualitats de previsió social i les finances ètiques i solidàries. I també ho fa des de la vessant comunitària dels grups de consum agroecològic, la gestió ciutadana i comunitària d'equipaments socials, les escoles lliures, els grups de criança, els horts urbans i comunitaris, els mercats d'intercanvi i els bancs del temps.

L'economia social i solidària és, al mateix temps, pràctica econòmica i moviment social. Proposa i exerceix l'economia al servei de les persones, organitzada democràticament, amb responsabilitat social i arrelament territorial. Es desplega, en major i menor intensitat, en tots els cicles de l'activitat econòmica – producció, comercialització, consum, crèdit, gestió de recursos i distribució d'excedents. Un dels seus horitzons més transformadors és la intercooperació i la consolidació de mercat social, una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis, que funcioni amb criteris democràtics, ecològics, feministes i solidaris, constituïda per empreses de l'economia social i solidària i per consumidors i estalviadors individuals i col·lectius.

A la vegada, moltes de les expressions de l'economia social i solidària es vertebren en tant que moviment sociopolític en estructures federatives i xarxes, i a Barcelona, de forma incipient, s'articulen territorialment

als seus barris. Amb la creació d'estructures comunitàries de promoció de l'economia social i solidària, amb l'aposta pel mercat social local, s'inicia la vertebració dels barris en tant que ecosistemes cooperatius.

Des de la seva diversitat i travessada per processos de canvi, l'economia social i solidària és un actor emergent a la ciutat. Per les seves fragilitats, requereix d'impulsos per tal de fomentar-ne la consolidació i extensió. Per les seves potències, pot contribuir a una nova política socioeconòmica urbana, que faci de les ciutats un espai de redistribució, equitat i democràcia econòmica.

SOBRE L'INFORME: QÜESTIONS METODOLÒGIQUES

El present Informe “L'economia social i solidària a Barcelona” pretén radiografiar l'evolució i actualitat de les expressions sectorials i territorials de l'economia social i solidària a Barcelona.

Aquest és un àmbit extremadament viu i en transformació, dinamisme que es tradueix en una dificultat per a fixar fins i tot conceptualment l'objecte d'estudi. A nivell internacional, al conjunt d'organitzacions i pràctiques socioeconòmiques no incloses ni en el sector privat lucratiu ni en el sector públic se l'ha denominat des de la coexistència de diferents terminologies: economia popular i solidària o economia del treball, sobretot a Amèrica Llatina, i economia solidària, economia social i tercer sector en la tradició europea.

Pel que fa a Europa, l'economia social es desplegarà al llarg del segle XIX a partir de cooperatives, mutualitats i associacions. Paradigma iniciat i desenvolupat històricament per les classes obreres i populars, a Catalunya fou reconegut jurídicament per la pionera **Llei de Bases de la Cooperació per a Cooperatives, Sindicats Agrícoles i Mutualitats**, aprovada pel Parlament de Catalunya el 14 de febrer de 1934:

“S'entendrà per Societat Cooperativa, Sindicat Agrícola o Mutualitat als efectes d'aquesta Llei, l'Associació de persones naturals o jurídiques que es proposen millorar la situació econòmica i social dels seus components, establint una comunitat voluntària en la qual el servei mutu i la col·laboració pecuniària de tots els membres permetin realitzar la funció que es proposa: treball, producció, distribució, consum, crèdit, previsió, assegurança o qualsevulla altra finalitat que tendeixi a millorar les relacions humanes, a posar els interessos col·lectius per damunt de tota idea de benefici particular i a suprimir tot lucre entre els seus associats i entre aquests i la societat respectiva”.

Per a definicions més recents, com la **Charte de l'économie sociale**, elaborada el 1980 pel Comité National de Liaison des Activités Mutualistes, Coopératives et Associatives, l'economia social la formen “el conjunt d'entitats no pertanyents al sector públic que, amb funcionament i gestió democràtics i igualtat de drets i deures dels socis, practiquen un règim especial de propietat i distribució dels guanys, destinant els excedents de l'exercici pel creixement de l'entitat i la millora dels serveis a la comunitat”.

Per l'economia social europea, les cooperatives, associacions, mutualitats i fundacions comparteixen principis i característiques que les confereix una forta identitat i les distingeix de les societats de capital. Són empreses i organitzacions que miren de satisfer les necessitats de les persones a partir dels següents principis:

1. La persona i l'objectiu social prevalen sobre el capital
2. Adhesió voluntària i oberta
3. Govern democràtic
4. Combinació dels interessos dels membres, usuaris i de l'interès general; reforçat per un fort ancoratge territorial

5. Defensa i posada en pràctica dels principis de solidaritat i responsabilitat
6. Autonomia en la gestió i independència respecte dels poders públics
7. Assignació de la part essencial dels excedents en favor d'objectius de desenvolupament sostenible, d'interès per als membres i la societat en el seu conjunt

Avui l'economia social europea està composta per 2 milions d'empreses, el 10% del conjunt de les empreses europees. El sector ocupa a més de 14,5 milions de persones, que representen el 6,5% de la població europea. Es reivindica com una altra forma d'entendre l'economia i l'empresa, que tot i el seu caràcter anticíclic en contextos de crisi econòmica, va més enllà de ser una variable d'ajust de l'economia. La seva organització europea, **Social Economy Europe**, subratlla finalment que no s'ha de diluir l'economia social, amb bagatges i formes d'organització ben definides, en l'ús indistint i confús de conceptes diferents com empreses socials o "social business", que n'impedeixen un desenvolupament coherent (SEE, 2015).

Mentre que el concepte d'Economia Social té arrels en l'Europa llatina, el terme de **Tercer Sector** sorgí en el món anglosaxó per denominar al món associatiu fill de la seva tradició filantròpica, que intenta cobrir les deficiències del mercat i de l'Estat i que no té ànim lucratiu (Estivill, 2015). Típicament, inclou organitzacions amb caràcter formal, amb caràcter privat i independent, que no distribueixen beneficis entre els seus membres i que es distingeixen per una alta participació voluntària.

Per crítics amb el concepte com Jean-Louis Laville, la teoria del Tercer Sector, desplegada amb intensitat al llarg de la dècada de 1990, prové sobretot d'autors que s'emmarquen en el paradigma de la ciència econòmica ortodoxa i en plantejaments on el mercat és considerat com el primer principi econòmic, la redistribució estatal com un principi supletori i la reciprocitat com un principi subsidiari i residual (Laville, 2001). Aquestes ambigüitats han promogut que a nivell global es cerquin noves identitats respecte les iniciatives socials que formen el sector, un procés que a Catalunya ha tingut com a resultat el desenvolupament del **Tercer Sector Social**, on les organitzacions associatives no només es caracteritzen per ser proveïdores de béns i serveis sinó que accentuen una dimensió social i política per tal d'aprofundir en canvis socials que generin més igualtat i la cobertura de les necessitats bàsiques.

L'Economia Social, que arrencà amb les pràctiques associatives, cooperativistes i mutualistes del moviment obrer del XIX, ha viscut una evolució lligada a l'hegemonia del model de desenvolupament econòmic i social en que s'insereix. L'enfortiment de l'economia de mercat i de l'Estat social, així com la davallada del moviment obrer, ha sotmès a les iniciatives tradicionals de l'economia social a un procés que Jean-Louis Laville anomena **isomorfisme institucional**, on cada vegada més s'assimilen a les formes pròpies de les unitats de l'economia convencional. La tecnificació, la pèrdua de multidimensionalitat, la sectorialització, la relegació del vincle social, l'empresarialització o la jerarquització, han anat fent que sovint aquestes iniciatives desdibuixin la seva identitat i atenuïn la seva potència de transformació social. En aquest sentit, han interioritzat l'estratificació, concebant-se també com a subsidiàries al mercat capitalista i a l'Estat (Laville, 2003).

No obstant, a l'Europa de la dècada de 1960, els nous moviments socials reactivaren el debat polític sobre l'altra economia. Emergiren amb força els temes vinculats a les formes de vida alternativa, la comunicació social, l'ecologisme o el feminisme, lligats a una crítica a la mercantilització capitalista i a

la burocratització de l'Estat, posant en el centre la qüestió de l'autogestió. Fou el naixement de noves pràctiques que afirmaven la **dimensió econòmica indissociable a la voluntat de transformació social**, un procés que definia una nova economia solidària, a la recerca de la democratització de l'economia tot articulant les dimensions de reciprocitat i redistribució amb la solidaritat, entesa com a suport mutu.

Avui, el paradigma de l'**Economia Solidària** es defineix en relació a la finalitat de l'organització, a les seves activitats i a la seva governança, independentment de la seva forma jurídica. És un procés d'abast global, on Amèrica Llatina juga un paper de primer ordre en experiències pràctiques (Brasil, Argentina, Bolívia o Equador), en contribucions teòriques (José Luis Coraggio, Luís Razetto, "sumak kawsay") i en el reconeixement institucional de l'economia popular, comunitària i solidària.

A Catalunya, les iniciatives socioeconòmiques que desborden els marges tradicionals de l'economia social s'han intensificat també en les darreres dècades, inicialment vinculades als moviments globals dels anys 2000. En aquest sentit, el naixement de la **Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya**, gestat en un procés iniciat a finals de la dècada de 1990 entre cooperatives catalanes i brasileres, adoptà el terme economia solidària per designar "la subordinació de l'economia a la seva finalitat, que és la de proveir, de manera sostenible, les bases materials per al desenvolupament personal, social i ambiental de l'ésser humà" (Manifest fundacional de la XES). Com explica Ester Vidal, s'iniciava la problematització de la qüestió del poder i una revalorització dels objectius de les iniciatives:

"En un principi parlàvem més d'economia social, basant-nos en la fórmula jurídica de l'empresa, i més endavant, ja es va introduir el segon adjectiu "solidària". No n'hi havia prou de parlar de formes jurídiques concretes de l'economia social (cooperatives, fundacions, associacions...), sinó que s'introduïa i es reforçava la idea d'incidència en l'entorn, des de noves formes de fer economia, començant per la gestió democràtica interna, però també potenciant relacions responsables amb els altres i amb l'entorn: aquesta part de mercat social, de comprar i vendre, de pensar amb qui ens relacionem... Més enllà de tenir una forma jurídica concreta, és important aquest compromís" (Triadú, 2015).

Avui, les iniciatives socioeconòmiques s'han diversificat i transformat vinculades a la precarització de les condicions de vida i treball de gran part de la població –prèvies ja a l'ajust estructural que s'inicià el 2008 i intensificades arran de la crisi-, però també al naixement de noves formes d'intervenció sociopolítica i per l'empoderament de les **lluites socials** a partir del 15M del 2011, les marees socials o la PAH. La **Fira d'Economia Solidària de Catalunya**, que se celebra anualment des del 2012, és visitada per milers de persones cada any; creixen les ecocarxes, s'activa el debat sobre la moneda social i neixen i es consoliden nous tipus de cooperativisme en el món de les finances, les energies renovables o les telecomunicacions. En aquest context, s'inicien les aproximacions entre l'economia social i l'economia solidària, i malgrat alguns abismes existents, sembla que es camina cap a la creació del **paradigma de l'Economia Social i Solidària**: una economia plural, diversa, en constant creixement i aprenentatge. Que s'assenta en les fortaleses construïdes històricament i a la vegada es revitalitza amb les noves aportacions.

En aquest sentit, avui es defineix l'economia social i solidària com un conjunt d'iniciatives socioeconòmiques els membres de les quals, de forma associativa, cooperativa, col·lectiva o individual, creen, organitzen i desenvolupen democràticament i sense que necessàriament tinguin ànim de lucre, **processos de**

producció, d'intercanvi, de gestió, distribució d'excedent, moneda, de consum i de finançament de béns i serveis per satisfer necessitats. Promovent relacions de solidaritat, cooperació, donació, reciprocitat i autogestió; defensant els béns comuns naturals i culturals i la transformació igualitària de l'economia i la societat; amb la finalitat del bon viure i la sostenibilitat i la reproducció de la vida del conjunt de la població (Proposta de Llei d'Economia Social i Solidària, 2015).

Dins d'aquesta definició, s'hi poden reconèixer **iniciatives formalitzades** (cooperatives, fundacions, societats laborals, associacions, mutualitats...) que la subscriguin, però també **altres formes de cooperació social emergents i sense formalització** jurídica, en àmbits com l'agroecologia, els horts comunitaris, el microfinançament, els fons de crèdit col·lectiu, els mercats i xarxes d'intercanvi de béns i serveis, les monedes socials, els equipaments de gestió comunitària i autogestionats, els béns comuns culturals i digitals, els nodes de suport mutu i cura, les tecnologies socialment útils, les experiències d'habitatge, comunicació i transport col·laboratiu i comunitari, així com d'altres iniciatives que s'inspiren i tracten d'aplicar els següents principis:

- a) La recerca del bé comú i la creació i distribució equitativa de la riquesa
- b) La primacia del treball sobre el capital i dels interessos col·lectius per sobre els individuals
- c) La democràcia econòmica i la voluntat de transformació social
- d) El foment de la qualitat i la sostenibilitat de la vida i del medi ambient
- e) L'equitat de gènere i el repartiment de les tasques de cura
- f) El respecte a la identitat cultural pròpia i el foment de la interculturalitat
- g) L'arrelament territorial i l'economia de proximitat
- h) La creació de mercat social a partir de la intercooperació entre la producció cooperativa, l'estalvi i les finances ètiques, la distribució i comercialització justa i el consum responsable
- i) Les pràctiques de l'autogestió, el treball col·lectiu, l'ajuda mútua, la solidaritat, la donació, la reciprocitat

Pel que fa a l'organització dels continguts de l'Informe, en una primera part hem intentat recollir la riquesa dels sectors de l'economia social i solidària existents a Barcelona, desgranant-ne l'evolució, característiques i reptes de les seves diferents expressions socioempresarials i comunitàries.

Val a dir que no hem contemplat tendències emergents de cooperació socioeconòmica com el consum col·laboratiu de la denominada *sharing economy*, on afavorits per l'extensió d'internet i les noves tecnologies de la comunicació, es modifiquen els processos productius i propicien la conversió de consumidors en prosumidors. Amb l'excepció del **procomú digital i la cultura lliure**, amb un model productiu descentralitzat i basat en la producció col·laborativa entre iguals (Fuster i Subirats, 2015), la indefinició de la resta de l'economia col·laborativa ens suggereix, de moment, seguir atentament l'evolució de les seves bifurcacions, entre un capitalisme col·laboratiu i, per exemple, una nova economia social del coneixement. En tot cas, debats recents apunten a nous camps híbrids d'interès per a l'economia social i solidària, com els que plantegen l'economia col·laborativa com un cooperativisme 2.0. (Apòstrof, 2016). Les seves aportacions podrien generar nou **cooperativisme obert**: orientat al bé comú, amb models de govern que incloguin tots els grups d'interès, que participi en la producció de béns materials i immaterials per al procomú i s'articuli globalment (Bauwens, 2014).

En una segona part, hem resseguit la producció històrica i actual de l'espai urbà barceloní, gestat entre dues forces contradictòries com són l'apropiació capitalista de l'espai i la producció social i cooperativa del mateix. A partir de trajectòries i experiències de barris barcelonins (La Barceloneta, Poble Nou, Poble Sec, Porta, Sants i La Bordeta), hem seguit l'articulació comunitària de l'economia social i solidària, en un procés que apunta a la configuració dels barris en tant que protagonistes de l'enfortiment socioeconòmic de la ciutat.

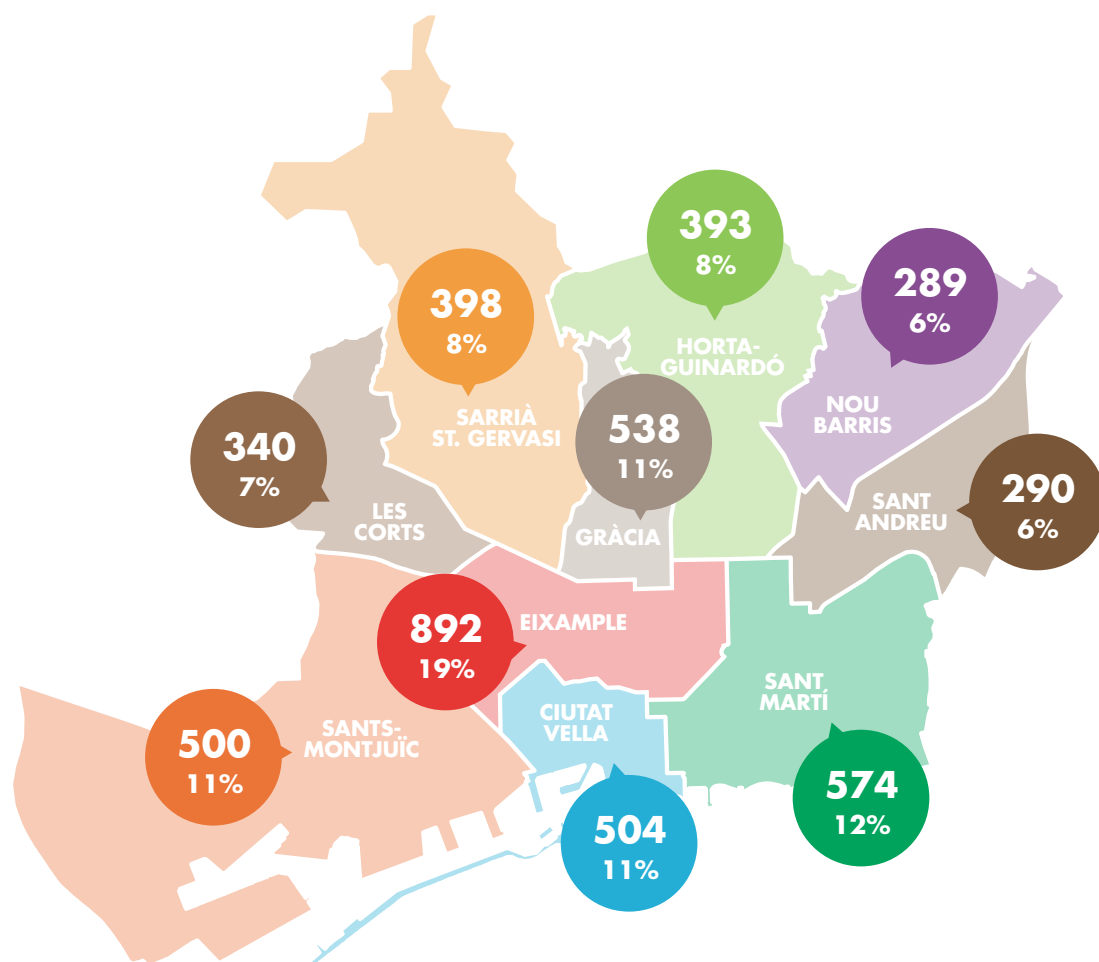
Finalment, pensem que és d'interès combinar l'anàlisi dels sectors socioeconòmics amb la dimensió urbana, on les potències i els reptes de l'economia social i solidària dialoguen amb les potències i reptes de les dinàmiques territorials. Per separat, ambdues difícilment resistiran la força de l'apropiació capitalista de la ciutat. En canvi, articulant-se com a ecosistemes cooperatius locals, avançant cap a la ciutat cooperativa, podran ser la base d'una nova política de transformació cap a la democràcia socioeconòmica urbana.

Bibliografia

L'Apòstrof (2016) "L'economia col·laborativa, un cooperativisme 2.0?" a *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, núm. 37, Barcelona: Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya.

Estivill, J. (2015) "El asociacionismo vector de la economía solidaria", a Lavielle, J. L. (2015) *Asociarse para el bien común. Tercer Sv, núm. , Barcelona: Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya*, Scal yn

XIFRES AGREGADES DE L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA BARCELONINA (2015)

4.718 iniciatives socioeconòmiques a la ciutat de Barcelona

Representen el **2,8%** del total d'empreses registrades a la ciutat (**167.000** empreses)

Més de **53.000** persones contractades, el **8%** de l'ocupació barcelonina

Un volum econòmic agregat de **3.750** milions d'euros, més del **7%** del PIB barceloní

Més de **100.000** persones voluntàries

Més de **500.000** persones sòcies de consum

113.000 mutualistes

DESTAQUEN ELS SEGÜENTS SECTORS:

Tercer Sector Social:
2.400 entitats (50,9% del total)

Societats laborals:
1.197 empreses (25,4% de total)

Cooperatives:
861 empreses (18,2% del total)

Economies comunitàries:
unes **260** iniciatives (5,5% del total)

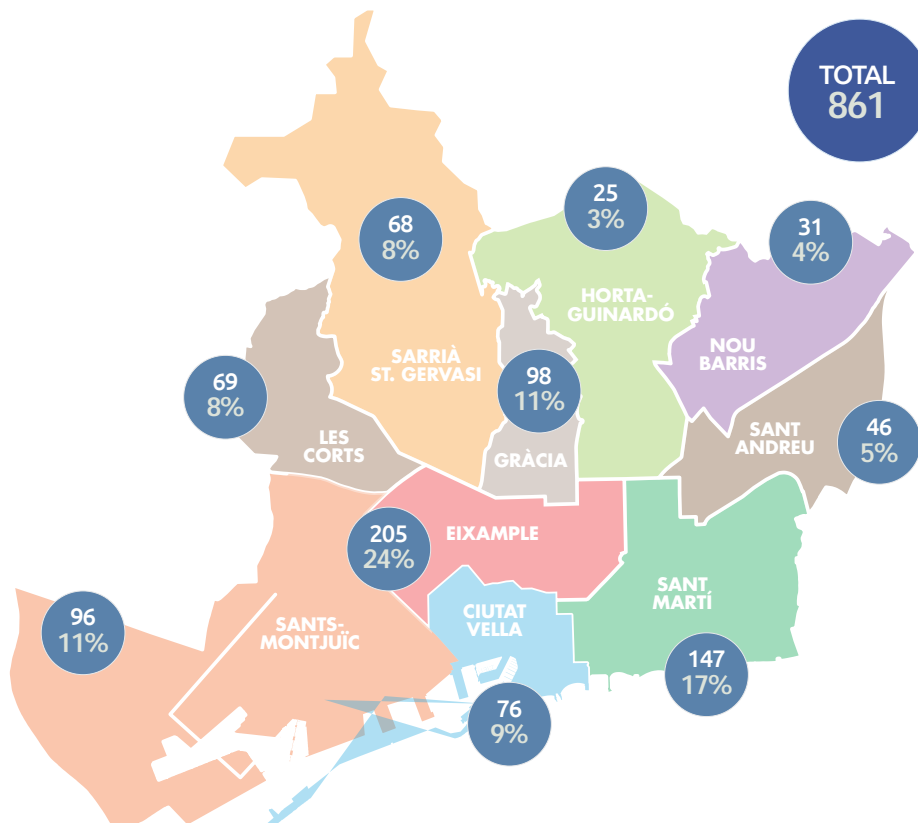
Primera Part.
ELS SECTORS DE
L'ECONOMIA SOCIAL
I SOLIDÀRIA A
BARCELONA

LES COOPERATIVES

Segons l'Aliança Cooperativa Internacional, una cooperativa és una associació autònoma de persones que s'han unit voluntàriament per a fer front a les seves necessitats i aspiracions econòmiques, socials i culturals comuns per mitjà d'una empresa de propietat conjunta i gestió democràtica. Els principis cooperatius són l'Adhesió voluntària i oberta, la Gestió democràtica per part dels socis, la Participació econòmica dels socis, l'Autonomia i independència, l'Educació, formació i informació, la Cooperació entre cooperatives i l'Interès per la comunitat.

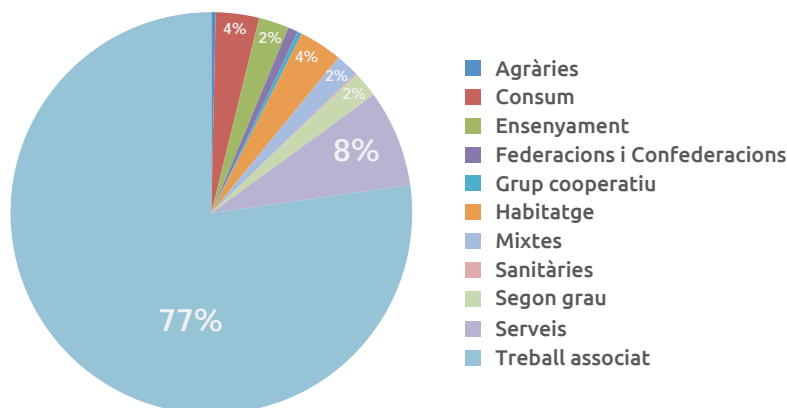
La Llei catalana de cooperatives (Llei 12/2015, de 9 de juliol) classifica a les cooperatives en les classes següents: agràries; marítimes, fluvials i lacustres; d'assegurances; de consumidores i d'usuàries; de crèdit; d'ensenyament; d'habitatges; sanitàries; de serveis; de treball associat; integrals i de Segon grau. En el present informe s'analitzaran les classes de cooperatives amb major presència a la ciutat de Barcelona.

NÚMERO I DISTRIBUCIÓ DE LES COOPERATIVES A LA CIUTAT DE BARCELONA (2015)

A Barcelona, existeixen **861 cooperatives** de totes les classes, un 20% de les cooperatives catalanes. En la seva dimensió territorial, el districte de l'**Eixample** aplega el **24% del total de cooperatives a Barcelona**. En la franja entre el 10 i el 20% de densitat cooperativa trobem Sant Martí (17%), Sants-Montjuïc i Gràcia (11%). A la resta de districtes s'ubiquen entre el 9% de les cooperatives (Ciutat Vella) al 3% el districte amb menor densitat: Horta-Guinardó. A la ciutat de Barcelona, les cooperatives de treball són el 77% del total.

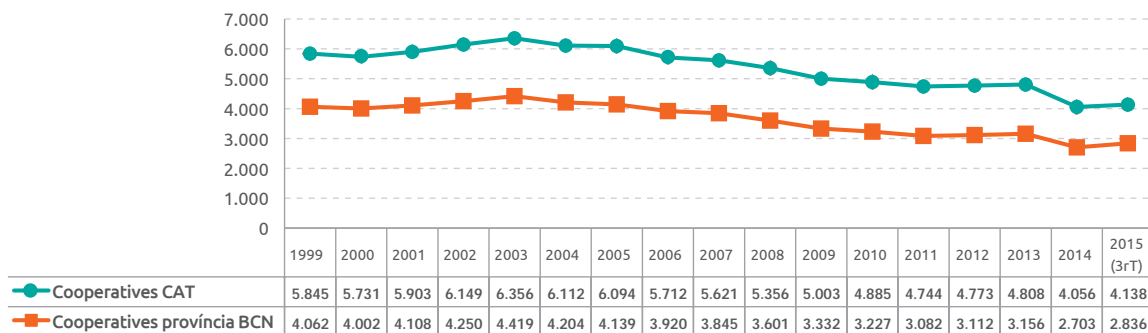
CLASSES DE COOPERATIVES A LA CIUTAT DE BARCELONA

Font: Elaboració pròpia amb dades del Departament d'Empresa i Ocupació, 2015.

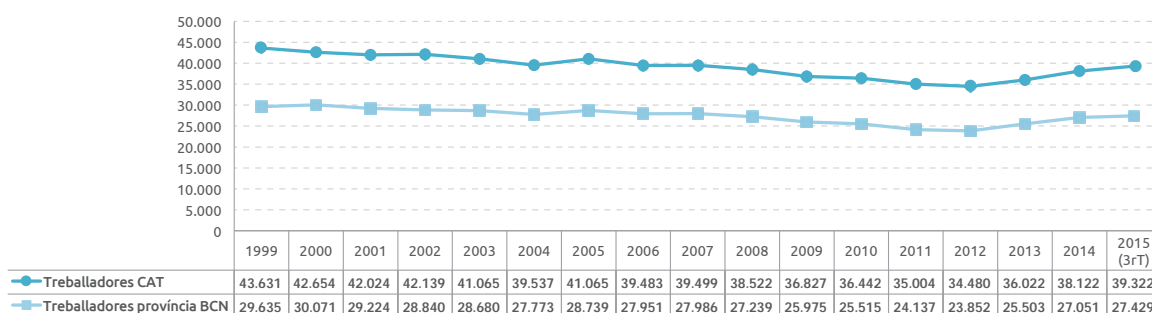
L'any 2015 tancà amb un total de **4.212 cooperatives a Catalunya i 41.323 llocs de treball**, el 69% dels quals cotitzen en règim general i el 31% en règim d'autònoms. Segons la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, les xifres representen el 1,4% del total de l'ocupació total catalana i un 87% del total de l'ocupació de l'economia social catalana. S'observa que la **tendència decreixent en el nombre de cooperatives** no es reflecteix en la mateixa mesura en l'**evolució de l'ocupació** que generen, que mostra una pauta molt més estable, amb una corba descendent durant els anys on la crisi econòmica ha estat més punyent, però que incrementa paulatinament la seva massa laboral des de 2012. Aquestes tendències ens permeten afirmar que, malgrat les dificultats, el cooperativisme presenta una **resiliència rellevant** en temps de recessió i que s'ha respost amb un **procés de concentració cooperativa**.

EVOLUCIÓ DE COOPERATIVES EXISTENTS A CATALUNYA I PROVÍNCIA DE BARCELONA 1999-2015

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, 2015.

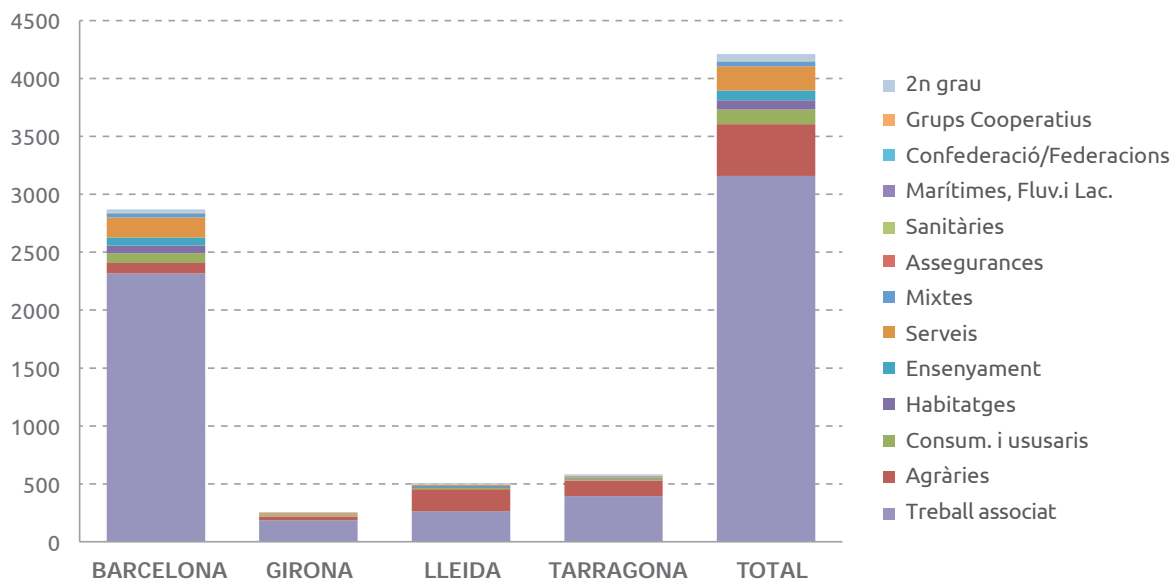
EVOLUCIÓ DE PERSONES TREBALLADORES EN COOPERATIVES DONADES D'ALTA A LA SEGURETAT SOCIAL A CATALUNYA I PROVÍNCIA DE BARCELONA 1999-2015

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Ministerio de Empleo y Seguridad Social, 2015.

A Catalunya, les cooperatives de treball associat representen un 75% de total de cooperatives. En canvi, les cooperatives agràries, un 11% del total, tenen un major volum per unitat: el 2015, les 221 cooperatives agràries catalanes aglutinaven a 34.420 socis productors i facturaven 1.612 milions d'euros, un 6,1% més que l'exercici anterior. La facturació mitjana per cooperativa, superior als 7 milions d'euros, creixia un 8%.

COOPERATIVISME A CATALUNYA SEGONS CLASSE I PROVÍNCIA

Font: Elaboració pròpia amb dades del Departament d'Empresa i Ocupació.
Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i Treball Autònom i Serveis Territorials, 2015

Les cooperatives catalanes representen el 0,8% del total d'empreses de Catalunya i aporten el 3% del PIB. En relació amb l'Estat espanyol, aquest registrava, al tercer trimestre de 2015, 20.206 societats cooperatives que ocupaven a 277.390 persones. **Catalunya és la comunitat autònoma amb més cooperatives (4.212)**, seguida d'Andalusia (3.973) i el País Valencià (2.396). No obstant, respecte l'ocupació cooperativa, la primera comunitat és el País Basc (54.337), després Andalusia (43.897) i en tercer lloc Catalunya (41.323).

LES COOPERATIVES DE TREBALL

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Segons l'Aliança Cooperativa Internacional, les cooperatives de treball tenen com a objectiu **crear i mantenir llocs de treball de forma sostenible**, generar riquesa per millorar la qualitat de vida dels socis treballadors, dignificar el treball humà, permetre l'autogestió democràtica del treball i promoure el desenvolupament comunitari i local.

Per la llei catalana de cooperatives del 2015, són cooperatives de treball associat les que associen, com a mínim, dues persones físiques que, mitjançant llur treball, es proposen produir béns o prestar serveis per a terceres persones. Per la llei, s'entén per **activitat cooperativitzada** el treball que hi presten els socis treballadors i els treballadors amb contracte de treball. En les cooperatives de treball, el soci s'implica per partida doble: com a persona que aporta **capital** i com a persona que aporta **treball**.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

A Barcelona, una de les primeres temptatives de cooperació obrera en el camp de la producció fou la **Companyia Fabril de Teixidors a Mà**, constituïda el 12 d'agost de 1842. Nasqué quan la Societat de Teixidors decidí gestionar una fàbrica tèxtil en fallida i sol·licità suport de l'ajuntament, que li prestà 140.000 rals. No obstant, la primera cooperativa de producció barcelonina que reeixí fou **La Propagadora del Trabajo**, de 1865. Pel seu fundador, **Josep Roca i Galés**, les cooperatives de producció eren "més difícils, però més eficaces per a preparar la justícia social", al ser "unes grans auxiliars" pel triomf de les vagues obreres.

Les cooperatives de producció, malgrat ser anteriors a les de consum, esdevingueren **secundàries en les etapes inicials del cooperativisme**. El 1864, Joan Tutau n'anticipava les raons: una major dificultat a l'hora d'ampliar-les més enllà del nucli inicial i els obstacles de la compra de màquines i matèries primeres, "que en la mayor parte de industrias exige cuantiosos capitales que las asociaciones de obreros no pueden hacer efectivas". Malgrat tot, a la Barcelona de finals del XIX nasqueren cooperatives de lampistes, llibreters, picapedrers o teixidors i es consolidaren l'Artística Carpintera (1873), l'Impremta d'Arts Gràfiques (1882), la Calderera Catalana, la Redemptora de Sants o la Producció Treballadora de Sant Martí, ambdues de 1899.

A inicis del XX, el debat sobre la producció cooperativa estigué condicionat per una visió sindical extremadament refractària, que acusava als socis cooperatius de convertir-se en patrons, i sobretot perquè el propi cooperativisme desestimava les cooperatives autònomes de producció, que havien de fer front a la competència mercantil, en favor de **les iniciatives productives de segon grau propietat de les cooperatives de consum**. Com escrivien el 1922, "las cooperativas de producción han de ser hijas de las

de consumo, pues contando con una clientela que son las mismas cooperativas, ya no tienen que temer el fracaso". En aquella etapa, a Barcelona, sorgiren el Forn Col·lectiu de les Corts (1905) o el de Gràcia (1913), la Unió de Cooperatives per a l'Elaboració del Tocino (1910), la Fusió de Cooperatives de Sants pel proveïment de Carbó (1919) o la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per Sopa (1920). L'estela de les cooperatives de segon grau s'amplià posteriorment amb la Fàbrica de Sabó, de Xocolata o d'Aigües Carbòniques.

No va ser fins l'arribada de la **II República** el 1931, que a recer de la crisi del 29 i amb l'impuls de les primeres lleis cooperatives, s'inicià un creixement de les **cooperatives autònomes de producció i treball**, sobretot en la construcció, les rajoleres, el vidre, el tèxtil i les arts gràfiques. A Barcelona, nasqueren la Gràfica Socialista (1931), Producció d'Impermeables (1932), Agrupació Vidriera (1932), Obrera de Fotogravadors (1932), Auxiliar del Tèxtil (1932), Cooperativa del Guix (1933), Editorial Cooperativa Popular (1933), Cristallera Barcelonesa (1934), Edificadora (1934), Camiseria i Confecció (1934), Ràdio Associació de Catalunya (1934), Manufactura del Vidre (1935) o Fabricació Mecànica de Baules (1935). La seva emergència motivà una organització separada de les entitats de consum i el 1935 es constituí la Federació de Cooperatives de Producció i Treball, amb 125 iniciatives, 7.200 afiliats i una facturació anual de 27.300.000 pessetes. Una vuitantena d'aquelles cooperatives estaven domiciliades a Barcelona.

L'esclat de la **guerra i la revolució** posà les cooperatives de producció i treball en una tessitura complicada. Moltes d'elles van ser **col·lectivitzades** i d'altres nasqueren com una estratègia patronal per evitar precisament la col·lectivització. Davant la distorsió, la Generalitat decretà que les cooperatives de producció i treball constituïdes després del 19 de juliol de 1936, el capital de les quals no s'hagués format amb les aportacions individuals de tots els socis, serien considerades empreses col·lectivitzades.

Amb la **derrota republicana**, les cooperatives de producció i treball frenaren el seu creixement. Si l'any 1935 eren unes 300 a Catalunya, el 1942 n'havien sobreciscut unes 65. Aquell any fou promulgada la Llei General de Cooperació, que les subordinava a la Central Nacional Sindicalista a través de la Obra Sindical de Cooperación. Les **cooperatives perdien l'autonomia** i els seus acords podien ser anul·lats pel Delegat Provincial dels Sindicats "cuando así lo aconsejen los supremos intereses de la comunidad nacional sindicalista". La Unión Territorial de Cooperativas Industriales de Cataluña y Baleares, que substituï la Federació de Cooperatives, estava governada per membres de la Falange i les JONS.

Al llarg de la dictadura, les cooperatives denominades industrials, a diferència de les agràries o les d'habitatge, van ser **menystingudes per un franquisme que vinculava l'associació del treball a les idees socialistes**. Les constitucions foren pràcticament irrellevants i algunes iniciatives anteriors hagueren d'esperar fins 1945 per l'aprovació dels seus estatuts socials.

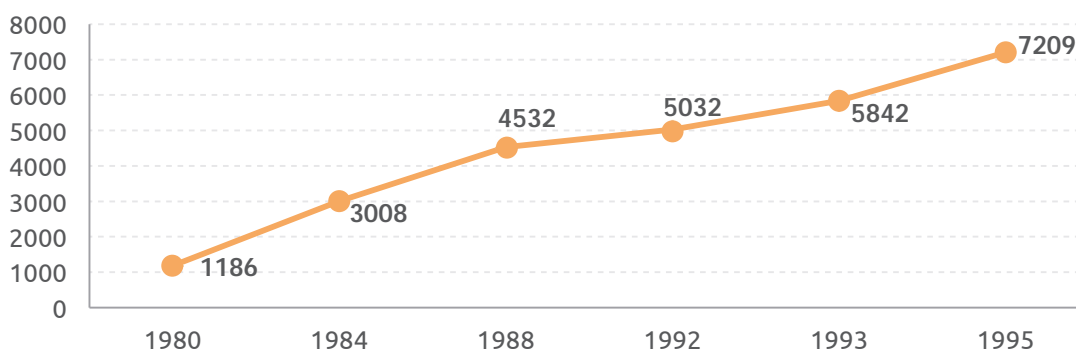
A la dècada de 1970 s'inicià el **repunt del cooperativisme industrial**. El 1971, s'augmentà legalment l'autonomia cooperativa i el 1974 una nova Llei de Cooperatives reconegué, per primera vegada sota el franquisme, el terme **cooperativa de treball associat**, així com els principis de l'Aliança Cooperativa Internacional. La crisi econòmica que s'encetava motivà ajuts del Fondo Nacional de Protección al Trabajo així com un règim fiscal que suscità un tímid creixement cooperatiu.

El 1977 fou dissolta l'Obra Sindical de Cooperació i desaparegué l'obligació d'afiliar-se a les UTECO. La fi de la dictadura coincidia amb una profunda **reestructuració socioeconòmica**, que suscitava lluites laborals recolzades per amplis sectors socials. Aquella força redundà en el **naixement de cooperatives industrials**, amb taxes de creixement superiors al 50%. Si el 1975, a l'Estat espanyol, es van crear 203 cooperatives industrials, el 1981 se'n crearen 1.457. Algunes d'elles eren reconversions d'empreses mercantils com les metal·lúrgiques Mol-Matric i Indústries Waldés al Poblenou, amb una **organització obrera** que permeté cooperativitzar les fàbriques després de processos de lluita i ocupacions. D'altres, eren formades per enginyers industrials que apostaven per la tecnologia en el camp de les **energies renovables**, com Ecotècnia.

El 1979 es traspassà a la Generalitat de Catalunya la promoció, desenvolupament i protecció del moviment cooperatiu i es constituí el **Consell Superior de la Cooperació**. El 1982 es creà la **Federació de Cooperatives de Treball Associat de Catalunya (FCTAC)**; el 1983 s'aprovà la Llei catalana de cooperatives; el 1985 es creà l'**Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives**, que potencià programes de formació, materials docents i la recerca; i el 1986 es creà la **Federació Autònoma de Cooperatives de Treball Associat (FACTA)**.

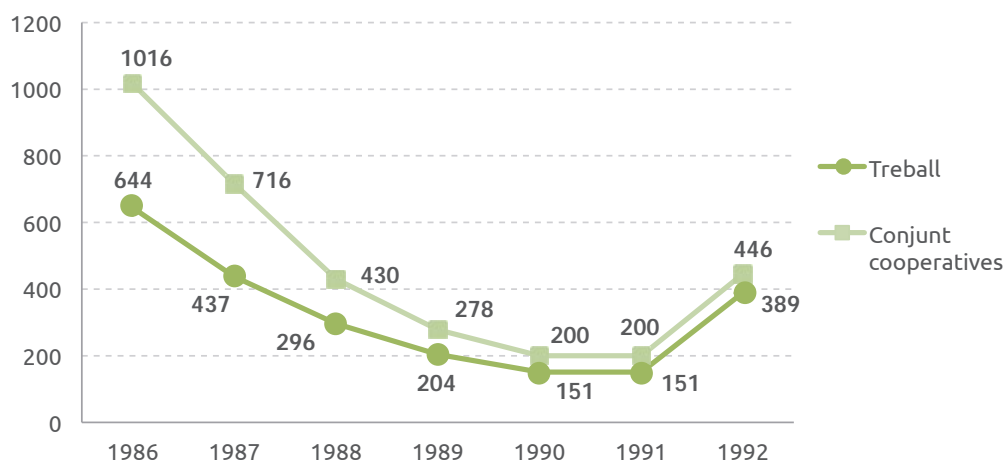
A Catalunya, a inicis de 1980 hi havia 1.300 cooperatives en funcionament, de les quals 250 eren de treball, 400 eren agràries, 120 de consum, 130 de serveis, 150 d'habitatge, 120 d'ensenyament i 16 de crèdit. Respecte les de treball, el 1980 se'n constituïren 135 i amb un creixement sostingut s'arribà a les 414 de 1985. El **cooperativisme experimentava una taxa de creixement superior** a tot el període posterior a 1939. I si fins el 1985 les cooperatives de treball s'ubicaven sobretot en el sector industrial, a partir de la segona meitat dels vuitanta es decantaren cap al sector serveis. En quinze anys, el creixement de les cooperatives catalanes s'havia disparat. A nivell europeu, entre 1975 a 1983, les cooperatives passaren de 8.000 a 22.000.

EVOLUCIÓ DEL TOTAL DE COOPERATIVES A CATALUNYA 1980-1995

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Estudi socioeconòmic de les cooperatives, 1997.

El 1986, la Direcció General de Cooperació encetà un programa d'ajuts per les cooperatives de treball, per la seva contribució a l'ocupació. I el 1991, s'aprovà la reforma de la Llei de Cooperatives. Per a constituir una cooperativa de treball, si abans es necessitava un mínim de cinc socis, el **mínim passaria a ser-ne de tres**.

EVOLUCIÓ DE LA CREACIÓ DE NOVES
COOPERATIVES A CATALUNYA 1986-1992

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Castaño, 1993.

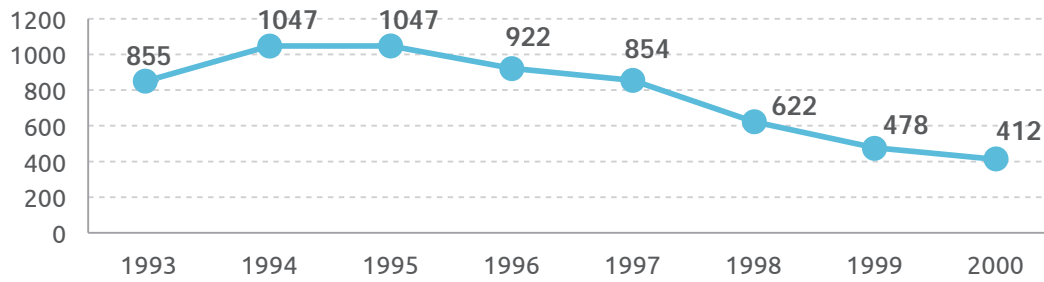
El canvi legislatiu animà de nou la constitució de cooperatives, però sobretot fou la crisi econòmica de 1993 la que incentivà que molts autònoms optessin per la cooperativa per **capitalitzar la prestació de l'atur**. Segons la FCTAC, el 80 % de les cooperatives creades en el període 1992-1995 tenien relació amb la capitalització. L'accés a subvencions i avantatges fiscals també suscitaren certa creació instrumental de cooperatives, allunyada dels principis cooperatius (Amat, 1997). Per altra banda, des d'algunes instàncies cooperatives s'iniciava una revisió dels propis bagatges i s'**interioritzava l'hegemonia neoliberal**: "Nosaltres considerem que el cooperativisme d'avui en dia ha de ser concebut com un sistema d'organització d'empresa tan vàlid com qualsevol altra forma societària empresarial, que s'inscriu i s'adapta a les normes de l'economia de mercat, abandonant concepcions utòpiques i obsoletes del fet cooperativista" (FCTAC, 1993).

El 1996, la **mitjana d'edat de les 2.009 cooperatives de treball** existents era de 4,15 anys, mentre que en les agrícoles era de més de 30, les de consumidors 27, les de serveis 12,90, en habitatge 11,7 i les d'ensenyament 11. Entre 1979 al 1996, s'havia passat de 1.896 cooperatives a 8.623. Aquell any, el **conjunt de l'economia social representà el 5% del producte interior brut (PIB)** de Catalunya.

La crisi econòmica de 1993 i 1994 havia tingut com a contrapartida l'augment de constitució de cooperatives de treball, que en un any s'incrementaren en un 63 %. Moltes d'elles formaven part del sector social (Gedi, Feines de Casa, Drecera, Femarec o EAS) i acabaren constituint el 1994 la **sectorial d'Iniciativa Social** de la Federació de Treball. També hi havia associacions com Biciclot que esdevingueren cooperatives per professionalitzar de forma autogestionada la seva activitat.

Cap el 1996, a mesura que es reinicià el creixement capitalista, el nombre de cooperatives de treball a Catalunya tornà a disminuir, fins que s'estabilitzà l'any 2000 a un nivell semblant a 1991. En aquella fase del cooperativisme català, la proporció de les comarques barcelonines va ser **entre el 75% i el 85%**, i en el cicle 1994-1998 suposà **més del 40%** de les cooperatives constituïdes a l'estat espanyol (Vidal, 2001).

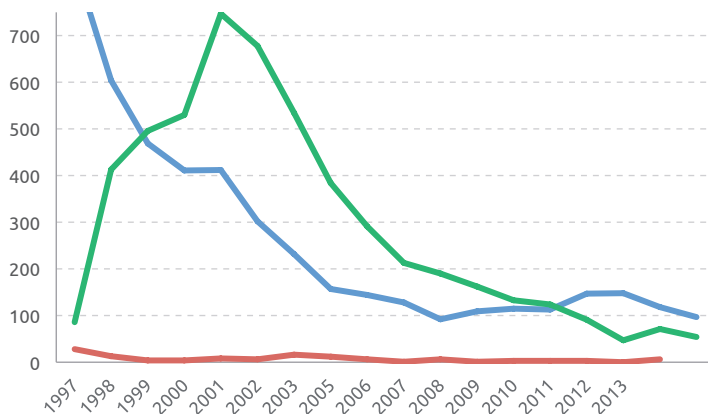
CREACIÓ DE NOVES COOPERATIVES A CATALUNYA 1993-2000

Font: Elaboració pròpia a partir del Llibre blanc de l'economia social, 2001.

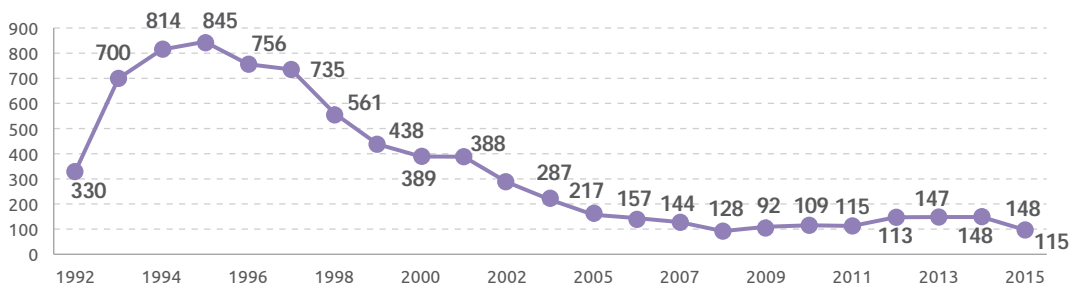
Al 2000, a l'Estat espanyol funcionaven 12.000 cooperatives de treball associat, que ocupaven a 228.000 persones. A Catalunya, existien 4.000 centres de producció de cooperatives de treball que ocupaven a 41.000 treballadors i eren el 81% de les cooperatives catalanes. Si els primers anys dels 90 foren d'expansió cooperativa, a la segona meitat de la dècada el descens continuat en la creació de cooperatives afavorí que la societat laboral superés a la cooperativa (Morales, 2000).

EVOLUCIÓ DE LA CONSTITUCIÓ DE COOPERATIVES I SOCIETATS LABORALS CATALUNYA 1997-2015

que fa al número de població ocupada en cooperatives, l'any 2009 era de 39.545 persones, el 1,2% del total de població ocupada de Catalunya. Mentre la població ocupada augmentà en 500.000 persones entre 2003 i 2007, en les cooperatives es mantingué i perdé proporció en el treball global (IGOP, 2010).

EVOLUCIÓ DE LA CREACIÓ DE NOVES COOPERATIVES A CATALUNYA 1992-2015

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament de Treball i Indústria (2003) i del Ministerio de Empleo y Seguridad Social (2015)

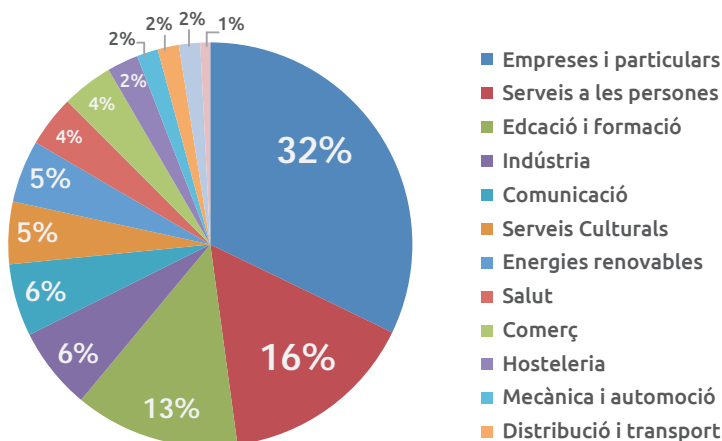
El 2012, segons el registre de cooperatives de Catalunya hi havia 4.135 cooperatives; segons el Ministeri de Treball i Seguretat Social, 4.796. Per sectors d'activitat, el 50,8% s'ubicaven en serveis, el 10,5% a agricultura, el 12,9% a la indústria i el 25,8% a la construcció. Entre 2008 i 2013, la dinàmica de creació de cooperatives tingué cada any una progressió positiva, però a partir del 2014 tornà a descendir, Al primer semestre de 2014, s'arribà a 4.607 cooperatives, de les quals 3.055 estaven adscrites al règim d'autònoms de la seguretat social i 1.552 al règim general. En un any, doncs, n'havien desaparegut 123, mentre que el nombre de persones ocupades havia crescut en 4.226 llocs de treball, fins arribar a 42.203 persones.

Mentre descendia el número de cooperatives, hi augmentava la proporció de treballadors assalariats, en un **procés de concentració de la propietat cooperativa**. Es produïa un creixement en la dimensió de les empreses, tant pel que fa a les vinculades al règim d'autònoms (mitja de 4 persones treballadores) com a les de règim general (mitja de 19,2 persones treballadores). El creixement d'ocupació es produïa al sector serveis i sobretot en les **cooperatives de mida superior a 250 persones**, que acumulaven vora del 70% de l'increment, tot i que també es creà ocupació a les d'una mida d'entre 11 a 100 persones.

Per la Confederació de Cooperatives, s'estava produint un canvi en la dimensió de les cooperatives. L'augment d'ocupació anava acompanyat d'una disminució en el nombre de cooperatives creades, per la qual cosa l'increment d'ocupació venia donat en les que es mantenien (CCC, 2015). **El 2014, les cooperatives superaren els nivells d'ocupació de l'any 2009**, per sobre dels 42.000 llocs de treball. Pel que fa a les cooperatives de treball, al 2015 a Catalunya n'hi havia 3.150 i a la ciutat de Barcelona 667.

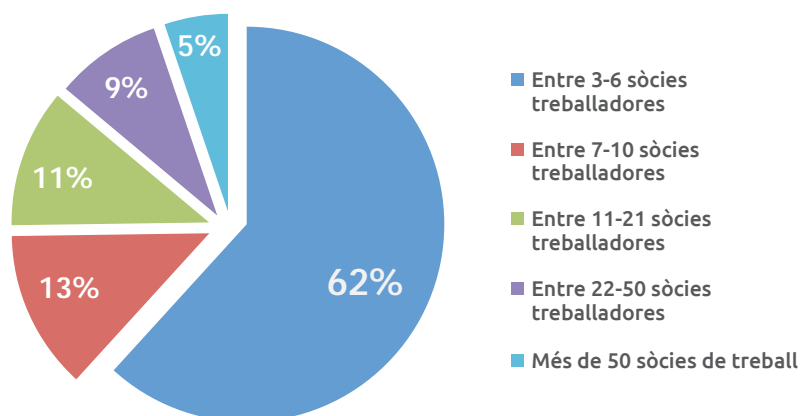
XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

El Baròmetre Cooperatiu del 2015, de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, abasta un univers de 461 cooperatives federades i una mostra de 121 entitats (el 26,2% de l'univers). El 91,7% de les cooperatives enquestades tenen la seu a les comarques barcelonines.

COOPERATIVES DE TREBALL A
CATALUNYA PER SECTOR
D'ACTIVITAT 2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Baròmetre Cooperatiu 2015

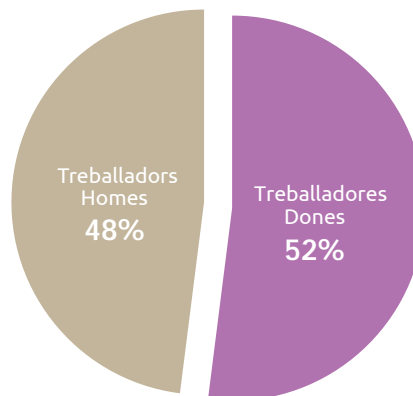
Pel que fa a la **dimensió**, la majoria de cooperatives (61,7%) tenen entre 3 i 6 persones sòcies treballadores. I només el 5,2%, disposa de més de 50 socis de treball.

DIMENSÍO DE LES
COOPERATIVES DE
TREBALL A
CATALUNYA 2014

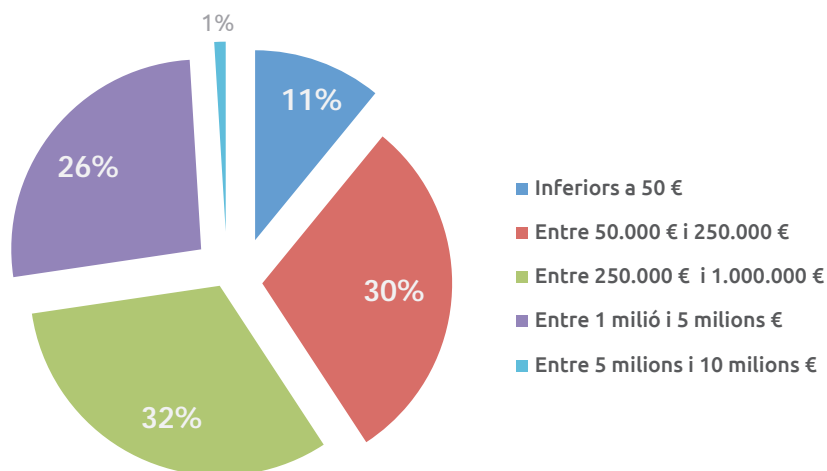
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Baròmetre Cooperatiu 2015

Pel que fa a la contractació, el 41,2% ocupen entre 1 i 5 persones, mentre el 31,1% no tenen en plantilla a persones que no siguin sòcies. Durant el 2014, el **36,1% de les cooperatives ha augmentat la plantilla**, el 47,1% l'ha mantinguda i un 16,8% l'ha disminuït. La dada resulta més positiva que la del Baròmetre 2014, on el 20% havia disminuït el nombre de persones treballadores i el 33,1% l'havia augmentat.

Pel que fa a l'**equitat de gènere**, el 52,1% de les persones treballadores a les cooperatives són dones, per un 47,9% d'homes. El Consell Rector, però està compost de mitjana per 2,2 homes i 1,8 dones. Una **desigualtat** que s'ha reduït lleugerament respecte el Baròmetre anterior. El nombre de cooperatives sense dones al Consell Rector és del 23,5% (26,7% al 2013).

REPARTIMENT DE LLOCS DE
TREBALL PER GÈNERE 2014

Pel que fa a **ingressos del 2014**, les cooperatives que obtingueren ingressos inferiors a 50.000€ foren l'11,3%; entre 50.000€ i 250.000€, el 30,9%; entre 250.000€ i 1.000.000€, el 33%; entre 1M i 5M, el 27,3%; i més de 10M€, l'1%. El 71,2% de les cooperatives han mantingut o augmentat els ingressos respecte 2013.

INGRESSOS DE LES
COOPERATIVES DE TREBALL A
CATALUNYA 2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Baròmetre Cooperatiu 2015

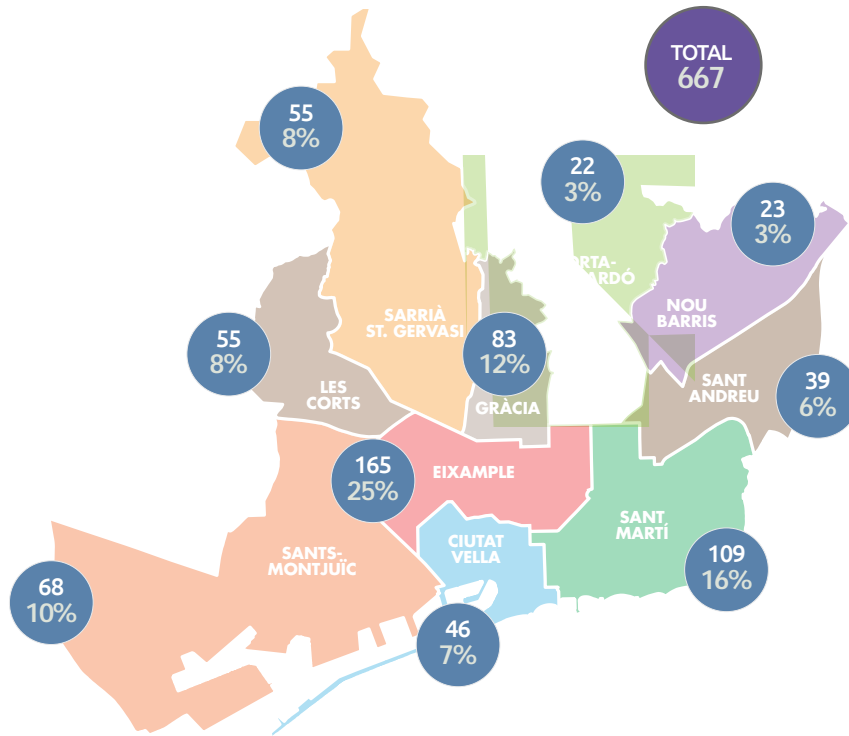
La manca de recursos propis (43,8%) i l'escassa generació de beneficis (33,3%) són els principals obstacles a l'hora d'**accedir al finançament**. La manca de recursos propis es reflecteix en la manca de liquiditat i en les dificultats d'inversió.

El 60,3% de les cooperatives van **intercooperar** amb altres empreses durant el 2014, especialment amb altres cooperatives federades (61,6%), sobretot per a la subcontractació de tasques amb l'objectiu d'aconseguir una major complementarietat i una major dimensió en facturació, influència, prestigi i territori.

Els **treballadors de cooperatives van créixer el primer trimestre de 2015**, tant a Catalunya (5%) com al conjunt de l'Estat Espanyol (2%). A Catalunya, al primer trimestre de 2015 hi havia 40.823 treballadores (un 14% del total d'Espanya). Tot i això, la **caiguda en el nombre de cooperatives inscrites a la Seguretat Social ha estat molt pronunciada a Catalunya** i el primer trimestre de 2015 hi havien 4.050 empreses registrades, un 19% menys que el mateix trimestre de l'any anterior. A **Barcelona hi tenen seu 665 cooperatives de treball**, amb representació a tots els districtes. Encapçala

l'Eixample, amb un 25% del total; i a la franja intermèdia trobem Sant Martí, amb un 17%, Gràcia amb un 12% i Sant-Montjuïc amb un 10%. Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi compten cadascú amb el 8% i els segueixen Ciutat Vella amb un 7% i Sant Andreu amb un 6%. Per últim, Nou Barris i Horta-Guinardó tenen un 3% cadascuna.

MAPA DE LES COOPERATIVES DE TREBALL A LA CIUTAT DE BARCELONA.

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

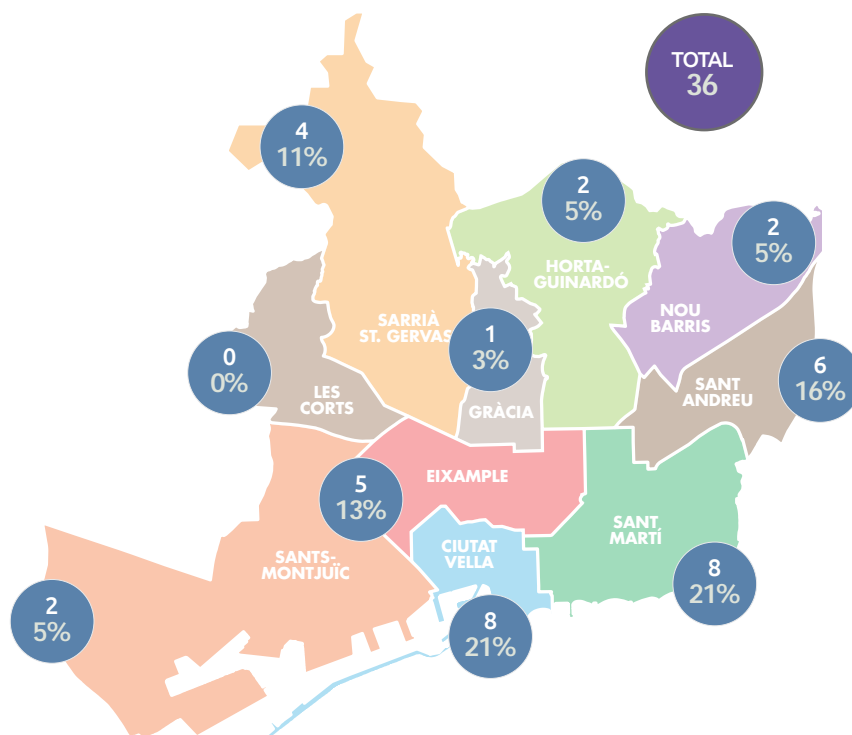
L'articulació del cooperativisme de treball barceloní es produeix sobretot en dos plans. A nivell **sociopolític**, amb estructures representatives com la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya i la implicació en moviments com la Xarxa d'Economia Solidària; i a nivell **socioeconòmic**, participant en diferents grups cooperatius.

Des del 1999, quan es fusionaren la FCTAC i la FACCTA, les cooperatives de treball a Catalunya tenen una organització representativa unitària: la **Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC)**. Amb el seu naixement, es cercà "posar per davant el principi d'intercooperació al de competència, el principi de solidaritat al d'especulació, l'interès col·lectiu a l'ambició particular, l'autogestió a l'autoritarisme i la legitimitat representativa a la debilitat en la defensa dels interessos del sector". Definida com a continuadora de la Federació de Cooperatives de Producció i de Treball de 1935, és una entitat de base associativa sense ànim de lucre que agrupa voluntàriament les cooperatives de treball de Catalunya per a defensar i promoure les cooperatives de treball i del cooperativisme en general. Així mateix, es proposa potenciar els valors de la democràcia i l'autogestió a l'empresa i a l'economia, d'acord amb els principis de l'Aliança Cooperativa Internacional (Estatuts FCTC, 2002). El 2015 federava a 500 entitats,

un 10% incorporades el darrer any, provinents en molts casos d'escoles cooperatives amb socis de treball i també una desena de cooperatives incorporades a la Sectorial d'Iniciativa Social. A Barcelona, estaven federades 179 cooperatives.

La Sectorial d'Iniciativa Social de la FCTC nasqué el 1994 i el 2015 articulava a més de 120 cooperatives, amb 7.000 persones ocupades, una facturació de 150 milions d'euros i operant en els àmbits de gent gran, discapacitat, lleure educatiu, escoles bressol, inclusió social o infància en risc. A Barcelona, les cooperatives d'iniciativa social es concentren a Ciutat Vella i Sant Martí, seguits de Sant Andreu, l'Eixample i Sarrià-Sant Gervasi.

MAPA DE COOPERATIVES D'INICIATIVA SOCIAL A LA CIUTAT DE BARCELONA

La Xarxa d'Economia Solidària es gestà a finals de la dècada de 1990 en un procés entre cooperatives catalanes i brasileres, que es trobaren a la Xarxa Global de Socioeconomia Solidària i la Comissió d'Intercooperació solidària de la FCTC. La XES nasqué el 2003 a la seu de la FCTC i avui és una organització sociopolítica que pretén acollir el conjunt de les iniciatives d'economia social, solidària i feminista, no per la seva forma jurídica sinó per compartir els objectius estratègics de transformació del conjunt de les relacions econòmiques cap a models postcapitalistes. El 2015, la XES albergava 165 iniciatives i més d'un centenar de socis personals. D'aquelles entitats, 56 eren cooperatives de treball amb seu social a Barcelona.

Una desena de cooperatives de treball barcelonines formen part de la Xarxa d'Economia Social de Barcelona, que promou l'Ajuntament de Barcelona amb Barcelona Activa i l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva. La integren prop de 80 entitats d'Economia Social que desenvolupen serveis d'inserció laboral.

Pel que fa a la **integració socioeconòmica** de les cooperatives de treball, a la ciutat existeixen una vintena iniciatives entre cooperatives de segon grau i grups cooperatius. Entre elles, destaquen:

- **Grup TEB** (Taller Escola Barcelona), fundat el 1968 i convertit en cooperativa de segon grau l'any 2000, és un grup cooperatiu d'iniciativa social especialitzat en la inclusió de persones amb diversitat funcional. Amb set cooperatives, ocupa a 670 persones i factura 12,1 milions d'euros (2014).
- **Grup Clade** integra des del 2004 una desena d'iniciatives, amb 1.640 socis treballadors, 5.130 assalariats, 773.433 socis consumidors, 1.114 socis agraris i una facturació anual de 278,49 milions d'euros (2013). Una de les membres és **Suara**, que el 2014 facturà 72,50 milions d'euros, un 20,5% més que l'anterior exercici, amb un equip 3.248 treballadors, dels quals nou-cents són socis de treball.
- **UNI.CO** (Unió de Cooperatives) està formada per 10 cooperatives dels àmbits de la tecnologia de la informació, les telecomunicacions, les energies renovables i l'eficiència energètica. Amb 160 enginyers i tècnics, factura 8 milions d'euros (2014).
- **ECOS** està format per 14 cooperatives, que integren 107 llocs de treball i 7.211 Socis de consum i 6.827.335 de facturació (2012).

Finalment, al llarg del 2015 s'han constituït diverses iniciatives d'**integració socioeconòmica sectorial i territorial**, entre elles la **Xarxa de Restauració i Cultura Cooperativa**, on hi participen cinc cooperatives de treball barcelonines de l'àmbit de la restauració, així com **l'Impuls Cooperatiu de Sants**, associació formada per set cooperatives de treball, una de consum i 3 projectes d'economia comunitària del barri de Sants.

REPTES I NECESSITATS

Ens trobem davant una realitat preocupant: el **descens continuat del número de cooperatives de treball** des de mitjans de la dècada dels 2000, amb **una repuntada en els últims anys de crisi** que no arriba però a dades d'altres períodes de recessió. La correlació tradicional entre constitució de cooperatives i períodes de crisi econòmica, efectiva en els cicles 75-80 i 94-2000, en l'actual crisi no s'ha donat en la mateixa mesura.

Una altra dada a ressaltar és la **concentració de la propietat cooperativa**: menys entitats, amb **menys socis però amb més treballadors contractats**. És preocupant per la traducció que pot tenir en termes de democràcia econòmica, una de les banderes del moviment.

També s'està donant un polarització del sector: el 70% dels **increments de l'ocupació cooperativa es donen en cooperatives més grans de 250 persones**, mentre el 60% del teixit són cooperatives de petita dimensió, majoritàriament formades per 3 socis. El repte està en **fomentar una dimensió de les cooperatives que basculi entre 10 i 50 socis de treball**.

A nivell territorial, determinats districtes de Barcelona estan infrarepresentats en el teixit de les cooperatives de treball, com Nou Barris, Horta-Guinardó, Sant Andreu, Ciutat Vella, Les Corts i Sarrià. Hi calen **accions específiques de promoció**. En altres barris mitjans, com Gràcia, Sants-Montjuic i Sant Martí, calen **polítiques d'integració cooperativa** que reforcin el teixit cooperatiu existent. Finalment, al districte amb més cooperatives de Barcelona, l'Eixample, se li ha de facilitar la **visibilitat d'aquest teixit socioempresarial** en tant que factor important del seu dinamisme econòmic.

A més dels reptes genèrics del cooperativisme de treball barceloní, existeixen una sèrie de **necessitats concretes en la constitució i consolidació d'aquest tipus d'empreses**, segons la informació aportada en entrevistes als següents prescriptors, consultors i experts cooperatius: Guillem Pedrix, director de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya; Guernica Facundo, sòcia de Labcoop; Hernan Córdoba-Mendiola, soci de La Ciutat Invisible; Jesus Carrión, Ernest Garcia i Ramon Campa, socis de Col·lectiu Ronda; Cristina Grau, sòcia de FGC Advocats i Ramon Pascual, Coop57.

- a) **Divulgació.** Perquè el cooperativisme sigui una opció societària rellevant, s'ha de fer un pla estratègic coordinat de promoció cooperativa a les escoles, a la formació professional i a les universitats.
- b) **Assessorament.** Manca d'assessorament cooperatiu en els circuits convencionals de promoció econòmica, que deriven els projectes cap a figures mercantils sense explicar el cooperativisme. Cal normalitzar-ne la presència en aquests entorns (FCTC).
L'assessorament inicial d'un projecte és una fase decisiva on és necessari un acompanyament experimentat, afí i empàtic. La possibilitat de finançar un percentatge de les factures d'acompanyament a les cooperatives el primer any permetria als nous projectes triar els seus prescriptors i es traduiria en estructures més sòlides i formades (La Ciutat Invisible).
- c) **Xarxes de consultoria.** Els projectes d'assessoria especialitzada en cooperatives i economia social i solidària podrien crear una xarxa d'assessories del sector, amb un reconeixement o acreditació de l'administració, i espais de trobada per l'intercanvi de coneixements i experiències, per a replicar bones pràctiques (Labcoop). Aquest tipus d'espais podrien sumar noves persones per conèixer projectes existents: "els singles de l'economia social i solidària" (La Ciutat Invisible).
- d) **Tràmits.** És necessària la simplificació dels tràmits de constitució (FCTC), així com unificar un lloc on es pugui fer un acompanyament integral a tot el procés de creació (FGC).
- e) **Inversió inicial i espais.** Per als projectes de nova creació, es podria obrir una línia d'ajuts d'un percentatge de la inversió inicial necessària, així com d'habilitació d'espais. Es podria aprofitar per potenciar la intercooperació, augmentant el percentatge subvencionat en cas que es treballi amb entitats del sector. La cessió d'espais i de patrimoni públic per a la ubicació d'iniciatives esdevindria una altra peça clau per l'establiment de nous projectes (La Ciutat Invisible, Coop57).
- f) **Formació.** Des de la necessitat de formar quadres tècnics de les àrees de promoció econòmica en cooperativisme i economia solidària per tal que puguin millorar el seu acompanyament, fins la formació específica per a les cooperatives, la formació és clau en administració i gestió, en qüestions jurídiques, en acompanyament en la comercialització del bé o servei, en gestió i lideratge compartits i en cultura general cooperativa.

- g) Reconversió d'empreses.** La poca presència de cooperatives en el teixit industrial i la terciarització creixent de Barcelona ha de conduir a la facilitació de la recuperació d'empreses per part dels treballadors i treballadores (Col·lectiu Ronda).
- h) Capital social.** Per a col·lectius amb baix poder adquisitiu (joves sense experiència laboral, migrants, aturades de llarga durada, dones) els 3.000 euros de capital inicial esdevenen una barrera per a crear una cooperativa. S'han de pensar fórmules complementàries tipus "cooperativa exprés" on, segons l'activitat (si és intensiva en recursos humans i no necessita una forta inversió inicial), calguin menys de 3.000 euros (FGC).
Per a la consolidació de les cooperatives, a més, és important incrementar els fons propis i millorar la solvència financera. Programes d'ajut a la capitalització, incorporant variables que tinguin en compte criteris inclusius i redistributius, són una mesura de consolidació de projectes existents (Coop57, Ronda).
- i) Avals compartits.** És necessari crear garanties per a la inversió cooperativa. La creació de fons per a avals esdevé una opció interessant on es reparteix i comparteix el risc, i on diferents actors poden interactuar: administracions públiques, entitats consolidades del sector i entitats de finances ètiques (Coop57, Ronda),
- j) Governança.** L'àmbit relacional i organitzacional basat en el lideratge compartit és un dels trets distintius i singulars del cooperativisme de treball. A la vegada, l'individualisme hegemònic dificulta la gestió col·lectiva de l'empresa i els conflictes societaris són un element important de mortalitat. Cal formació i acompanyament en la sostenibilitat dels grups. I calen mesures per a contrarestar la pèrdua de dimensió social que pot produir la llei de cooperatives de 2015, amb la reducció del nombre mínim de socis per a constituir una cooperativa. Cal un esforç per facilitar la incorporació d'un tercer membre actiu a la cooperativa (i no com a soci col·laborador com apunta la llei) per tal d'enfortir l'empresa i la dimensió col·lectiva del moviment (Ronda).
- k) Articulació.** Potenciar les cooperatives de segon grau o grups cooperatius pot enfortir una realitat de petita cooperativa respectant la diversitat característica del sector (Ronda).
La integració de les federacions cooperatives pot permetre una articulació més sòlida i una visió estratègica més àmplia, ja que hi ha cooperatives de treball en tots els sectors productius, i hi ha cooperatives federades en diferents àmbits que podrien concentrar i millorar la seva participació en un sol òrgan. No obstant, diferents actors assenyalen la complexitat del procés.
- l) Contractació pública.** Treballar en l'establiment de clàusules socials que puntuïn el valor afegit de la producció cooperativa pot obrir un camp d'activitat per al sector com a prestador de serveis públics, amb criteris d'equitat, democràcia i participació.

Tenint en compte que en els darrers anys ha pres força el concepte de l'emprenedoria social i cooperativa, amb l'objectiu d'incentivar la creació de noves societats, amb els reptes recollits també caldria valorar la idoneïtat de destinar almenys els mateixos esforços a:

- la consolidació i creixement de les cooperatives existents, minimitzant la mortalitat, enfortint el teixit per a sumar noves persones sòcies i crear ocupació en projectes sòlids
- fomentar la cooperativització d'activitats que es duen a terme en espais propers a l'economia social i solidària, com ateneus o casals

- **fomentar la cooperativització d'activitats en l'economia de les cures, tant necessàries però invisibilitzades o informals**
- **transformar en cooperatives a associacions o empreses mercantils amb funcionament democràtics**
- **impulsar la cooperativa no únicament com una alternativa tècnica, sinó difondre-la dins d'un imaginari complex de transformació socioeconòmica**

Bibliografia

Amat, O. (dir.) (1997) *Estudi socioeconòmic de les cooperatives a Catalunya*, Barcelona, Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives.

Castaño, J. (1982) "Cooperativisme de producció a Catalunya", Avui, 24 de juliol de 1982.

Celada, R. (1989) *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu de Catalunya fins 1936*. Barcelona: Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives.

Confederació de Cooperatives de Catalunya (201) "El cooperativisme de Catalunya: les xifres de 2014" a www.cooperativescatalunya.coop

FCTAC (1993) "La Federació de Cooperatives de Treball Associat de Catalunya (1982- 1992)" a *Ponències de les II Jornades de cooperativisme a Catalunya* (Lleida, 26-27 de febrer de 1993), Barcelona: Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives.

FCTC (2015) *Baròmetre Cooperatiu 2015*, Barcelona: FCTC.

IGOP (2010) *Políticas Públicas de promoción de cooperativas. Una visión comparada entre Comunidades Autónomas*, Barcelona: IGOP.

Morales, A. C (2000) "La Economía Social y las empresas de trabajo asociado. Balance de un década y perspectivas" a Faura, I.; Juliá, J.F. i Monzón, J. L. (2000) *Informe-Memoria de la Economía Social, CEPES-CIRIEC 1999*, València: CIRIEC.

Vidal, I. Coord. (2001) *Llibre Blanc de l'Economia Social a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

LES COOPERATIVES DE SERVEIS

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Les cooperatives de serveis associen persones físiques o jurídiques, tant titulars d'explotacions industrials o de serveis, com professionals o artistes que exerceixen per compte propi. Tenen per objecte **la prestació de subministraments i serveis i l'execució d'operacions destinades al millorament econòmic i tècnic de les activitats professionals o de les explotacions**. Poden rebre la denominació de cooperatives de comerç, de transports o del sector econòmic a què pertanyin, tant si són persones físiques com jurídiques (Llei 12/2015, del 9 de juliol, de cooperatives).

Normalment, aglutinen petits i mitjans empresaris, autònoms, professionals, comerciants, transportistes o artesans per **potenciar conjuntament uns serveis que ajudin a millorar-ne la gestió**. Són una eina important d'intercooperació empresarial i/o professional en àmbits d'activitat econòmica com els transports, la restauració o la distribució comercial per a farmàcies, ferreteries o adroguers. Compleixen tasques vinculades a l'aprovisionament comú, el subministrament de matèries primeres i productes no elaborats o el subministrament dels productes i béns als socis per a la seva venda, a preus similars als de la gran empresa en el sector de la distribució. També poden compartir serveis administratius, tècnics, logístics, de transport, comercials, informàtics, comptables, fiscals o de formació.

Les cooperatives de serveis, fins 1974, estigueren classificades amb les de treball com a cooperatives industrials. El 1979 se'n separaren i el 1983 es creà la Federació de Cooperatives de Serveis de Catalunya.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

Les cooperatives de serveis tenen una llarga tradició a la Barcelona metropolitana, exercint-hi un rol similar al del cooperativisme agrari al camp català. Unes de les primeres iniciatives va ser la Cooperativa de Vaquers de Barcelona, del 1907, o la Cooperativa d'Usuaris del Servei de Neteja Pública Domiciliària de Barcelona, del 1930. Aquesta darrera, el 1964, signà un contracte directe amb l'Ajuntament de Barcelona per a la recollida de residus i als anys setanta guanyà el concurs pels següents 25 anys. A partir d'aleshores visqué diferents processos d'expansió i transformació fins que perdé la naturalesa cooperativa i COMSA entrà a l'accionariat de la nova Corporació CLD. Un altra cooperativa de serveis que desaparegué en la darrera dècada fou la Cooperativa de Pastissers i Confiters (CODEPA) que operà des de 1965 al 2005 des del barri de Poblenou.

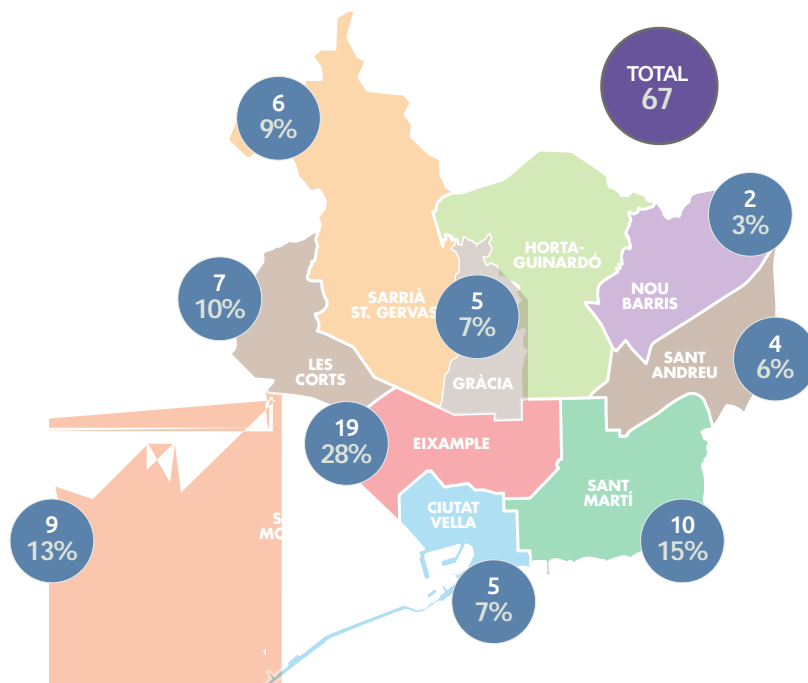
En l'àmbit de la distribució farmacèutica, el 1928 nasqué a Barcelona la **Federació Farmacèutica**, per la necessitat d'un grup de farmacèutics d'assegurar el subministrament a les seves farmàcies. Com a cooperativa de serveis, l'any 2014 tancà l'exercici amb uns beneficis de 7 milions d'euros i 300 treballadors en plantilla; si bé la reestructuració a causa de la crisi i les retallades en el sector li van fer caure en un

30% la facturació respecte el 2010, situant-se en torn als 550 milions. El 2009 traslladaren la seu social del carrer Ausiàs March a les noves instal·lacions de Gavà, on es troben les oficines centrals i el centre logístic, mentre manté magatzems a Lleida, Girona, Reus, Tortosa, Valls, Castelló, Vic, Terrassa i València.

El ferreter és un altre sector important en el cooperativisme de serveis. Ja als anys 40, ferreteries com la de Sant Andreu, fundada el 1900, participaren en la creació de centrals de compres per l'aprovisionament comú de productes. L'agrupació ferretera evolucionà cap la constitució de cooperatives per a mancomunar serveis, com CIFEC, nascuda en 1969 o COFAC, que nasqué el 1981 d'anteriors cooperatives. COFAC i CIFEC, per tal de fer front a la competència de multinacionals com Bauhaus o Leroy Merlin, el 2013 decidiren fusionar-se i crear una la cooperativa QF+ (Quality Ferreteria Plus), amb 450 punts de venda i una facturació entorn els 100 milions d'euros. Finalment, en el sector d'adroguers i perfumeries, destaca la cooperativa de serveis CODROPER, fundada el 1965 i que el 2010 tenia 110 socis, 230 clients i facturava més de 9 milions d'euros des de les seves naus del carrer Caracas, al barri barceloní del Bon Pastor.

El 2015, a la ciutat de Barcelona existeixen una setantena de cooperatives de serveis, moltes de les quals són d'un altre àmbit tradicional del sector: els transports, tant de persones (taxis) com de mercaderies. També en donen experiències en el sector de la cultura, com Bestiari, cooperativa de serveis que des dels anys 80 agrupa a una vintena de llibreries catalanes independents i manté la seu social al barri de la Marina de Port, a Sants-Montjuïc. Per Bestiari, la cooperativa "promou la independència de cada una de les que en formen part alhora que ens permet afrontar reptes que difícilment els podríem encarar en solitari".

MAPA DE COOPERATIVES DE SERVEIS A LA CIUTAT DE BARCELONA

L'actual cooperativisme de serveis barceloní abasta des del sector de la distribució agroecològica (QuèViure), els **serveis financers** (Coop57), el **disseny** industrial (La Magrana), els serveis a les escoles (Cooperativa Cercles), serveis de **coaching** (Cataliza), els serveis **jurídics** (Ius Dignum), la **traducció** i la interpretació (Koinos), la **salut** holística i integral (Elemental Salut) o el **manteniment** de mobiliari urbà (Xarxa Ambiental).

REPTES I NECESSITATS

Articulació sociopolítica. Les cooperatives de serveis avui no tenen cap representació específica. La Federació de Cooperatives de Serveis i Transportistes (Servicoop), nascuda l'any 1982, deixà de ser operativa al llarg del 2013 i a hores d'ara no s'ha resolt l'encaix d'aquesta classe cooperativa en cap de les estructures existents, si bé algunes d'elles es federen a la Federació de Cooperatives de Treball. També és feble –a excepció de Coop57 o QuèViure- la seva vinculació amb la resta de l'economia social i solidària.

Identitat cooperativa. El cooperativisme de serveis tradicional s'enfronta avui a uns contextos de competitivitat empresarial que l'obliguen a la concentració empresarial dels diferents àmbits productius, així com a la creació de marques que els diferenciïn dels competidors. En cap cas, però, i a diferència d'altres sectors del cooperativisme, el de serveis no aprofita la identitat cooperativa com a marca de qualitat, quan podria ser molt complementària del discurs de "proximitat" que si que es potencia des d'algunes cooperatives.

Lligam amb la ciutat, lligam amb la societat. És important destacar que la majoria de grans cooperatives de serveis com Intersport, QF+ o Federació Farmacèutica, malgrat que puguin haver nascut a la ciutat, per motius logístics tenen les seus socials fora de Barcelona. S'hauria de reforçar la seva vinculació social amb la ciutat, ja que la seva ubicació en polígons en dificulta la dimensió social i el seu arrelament territorial.

Intercooperació del treball autònom. El cooperativisme de serveis podria establir i coordinar el treball autònom, molt present en el teixit productiu barceloní i amb dificultats importants per la internalització dels costos. De cara a petits comerciants, transportistes, professionals, artesans i creadors, podria millorar-ne la capacitat de compra i el poder de negociació, així com proporcionar-los economies d'escala en tota la cadena de valor, des de la gestió a la comercialització, passant per la comunicació a les compres conjuntes. Permetria abaratir costos, créixer en xarxa i treballar des de la proximitat i l'autonomia.

Articulació socioeconòmica del teixit associatiu i els moviments socials. A Barcelona, el teixit associatiu té una activitat econòmica vinculada al desenvolupament dels seus objectius que sovint no aprofita tot el seu potencial socioeconòmic. Les Festes Majors Populares i Alternatives, la gestió d'infraestructures associades a l'activisme cultural i social, el lloguer d'equips i vehicles o la gestió comunitària d'equipaments tant municipals com autònoms, tenen una necessitat de serveis que poques ocasions genera plataformes compartides. A la vegada, els recursos econòmics que es deriven de l'activitat sociocultural dels moviments socials tampoc es reintrodueixen de forma eficient a la resolució de les necessitats col·lectives. Les cooperatives de serveis, mancomunant i autosubministrant serveis als moviments, podrien millorar les infraestructures comunitàries de la ciutat, col·lectivitzar i optimitzar els seus recursos econòmics, coordinar diferents barris i connectar-ne les expressions associatives al mercat social barceloní.

LES COOPERATIVES DE CONSUMIDORS I USUARIS

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Les cooperatives de persones consumidores i usuàries tenen com a objectiu **satisfer les necessitats del conjunt de les seves associades**, amb la compra conjunta de productes, el lliurament de béns o la prestació de serveis per al seu consum directe. Amb aquesta classe de cooperatives, les consumidores exerceixen el dret d'organitzar-se per l'autoabastiment material en les millors condicions possibles de qualitat i preu.

Amb condició de majoristes, els lliuraments de béns i la prestació de serveis als socis no tenen la condició de vendes, ja que són consumidors agrupats que els han adquirit conjuntament. Encara que hi ha cooperatives de consumidors que comparteixen la propietat amb les sòcies de treball, en les cooperatives de consum són les **sòcies consumidores les qui lideren formalment les cooperatives**, adquirint béns i/o serveis, amb aportacions voluntàries de capital i participant en la gestió cooperativa. A l'actualitat hi ha cooperatives de consum en diversos sectors d'activitat econòmica: distribució d'alimentació, de materials culturals i educatius, de subministraments bàsics d'aigua, d'energia i/o telecomunicacions, d'atenció a les persones, de gestió ciutadana i veïnal, d'educació, i de distribució de productes ecològics.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

Per **Albert Pèrez Baró** (1902-1989), el cooperativisme nasqué com "un moviment d'autodefensa dels treballadors durament explotats a causa de la revolució industrial". Amb la **finalitat**, segons el mateix autor, d'abolir el lucre; la primacia de la persona sobre el capital; la creació de capitals col·lectius irrepartibles en les cooperatives; el traspàs dels mitjans de producció de les mans capitalistes privades a les de la comunitat, representada per les cooperatives de consumidors; així com la preocupació per a crear una mentalitat col·lectivista mitjançant la pràctica de l'ajut mutu i el propi esforç. Per la visió ortodoxa i rochdaliana de Pèrez Baró, el cooperativisme ha de basar-se en l'interès del consumidor, ja que "consumidors ho som la totalitat dels membres de la societat" (Pèrez Baró, 1990).

Aquells principis orientaren el naixement del cooperativisme de consum a Catalunya, en forma de **societats cooperatives per l'autoabastiment obrer i popular**, sobretot alimentari. En la seva primera fase, entre 1865 i 1899, nasqueren entitats pioneres a les comarques barcelonines i gironines, essent les primeres **L'Econòmica de Palafrugell** i **la Companyia de Canet de Mar, de 1865**. Aixecades per obrers del republicanisme federal, influïdes pel socialisme utòpic, eren una de les evolucions de les societats de resistència: la branca que articulava l'autodefensa obrera en la reproducció social. Sense un desenvolupament comparable a d'altres països europeus, però encapçalant el cooperativisme a l'Estat espanyol, les cooperatives de consum catalanes apostaren per a suprimir intermediaris comercials i mancomunat la capacitat de compra.

El 1866 es creava la primera cooperativa de consum barcelonina: l'Antiga del Camp de l'Arpa. La segueixen la Constància Martinenca (1868), l'Artesana del Poblenou, Teixidors a Mà de Gràcia (1876), la Fraternitat de la Barceloneta i L'Andreuena (1879). L'aprovació de la llei d'associacions el 1887 en facilità la proliferació, sobretot en els antics pobles del pla de Barcelona, aquells que esdevindrien els nous barris proletaris barcelonins, que mitjançant l'autoabastiment cooperatiu afrontaven les mancances de la incipient xarxa de mercats: La Flor de Maig al Poblenou (1890), la Lleialtat Santsenca (1891), l'Amistat Martinenca (1892), La Lleialtat de Gràcia (1892), la Vanguardia Obrera d'Horta (1894), la Nova Obrera de Sants (1897) i Pau i Justícia del Poblenou (1899).

La descoordinació inicial s'intentà pal·liar el juny de 1899, amb el **Primer Congrés Cooperatiu Catalano-Balear**, impulsat per Joan Salas Anton (1854-1931) i celebrat al Palau de Belles Arts de Montjuïc. De les 110 cooperatives catalanes, n'assistiren delegats de 48, representant a 6.943 famílies. Del Congrés nasqué el primer òrgan sociopolític del moviment: la **Cambra Regional de les Cooperatives de Catalunya i Balears**, així com la primera iniciativa d'intercooperació econòmica, l'**Oficina de Relacions Comercials**. La Cambra inicialment articulà vint-i-dues entitats barcelonines, essent la majoria de consum excepte tres de producció. I l'Oficina intentà la sempre difícil qüestió de les **compres en comú**. En els seus inicis, dispensava vi de la Cooperativa Rubinenca, formatge de cooperatives holandeses, safrà de Llorca, xocolata, embotits de la cooperativa la Moral de Torelló; arrossos de València, l'Empordà i d'Amposta, bacallà de cooperatives de pescadors d'Escòcia i Islàndia, patates de la cooperativa de Gironella, sucre, mongetes, xarops, oli i anisats.

Amb els intents d'integració vertical, es crearen altres estructures per a suprimir els intermediaris comercials secundaris, com l'autoabastiment de moltes cooperatives en el pa i la carn de porc, amb forns de pa i obradors propis. A la vegada, naixien els **Forns Col·lectius**: a les Corts, el 1911, de la mà de la Dignitat i el Rellotge; al Poblenou, impulsat per l'Artesana i l'Econòmica; a Gràcia el 1913, de la mà de la Previsora; a Sants l'any següent. El 1906 es posà en marxa la **Societat Cooperativa de les Farmàcies Populars de Barcelona**, amb establiments al carrer Escudellers Blancs, a la carretera de Sants, a la rambla del Poblenou i a Sant Andreu. El 1914, tenia 84.000 afiliats. El 1915, a les comarques barcelonines hi havia 179 cooperatives de consum. Les 127 que subministraven dades deien tenir 13.902 socis, ser l'1,21 % dels habitants i tenir una mitjana de 109,40 famílies associades. Una realitat de **petit cooperativisme**, encara més accentuat a la ciutat de Barcelona. Tanmateix, l'alça dels preus de la Gran Guerra així com la conflictivitat del període, amb vagues i locauts patronals, incrementaren el prestigi de les cooperatives als ulls del proletariat, doncs es solidaritzaven amb les vagues i implementaven bons de consum i fons col·lectius per atur forçós.

Les primeres dècades del segle XX foren anys de creixement, amb una fornada de **cooperatives de caràcter col·lectivista** (Model del Segle XX, 1901; la Previsora, 1902; l'Empar de l'Obrer, 1905; l'Espigoladora, 1907). A partir de 1919, en canvi, a penes hi hagueren constitucions, i moltes de les petites cooperatives de barri tancaren reduint el nombre d'entitats. Es creixé per l'augment social de les consolidades, per la política de fusions i l'obertura de sucursals. Les cooperatives, en aquells anys, desplegaron una **vessant social i cultural** que les convertí en institucions obreres de referència, amb la construcció d'edificis propis. Els Grups Culturals Cooperatistes, les excursions, el teatre, les escoles, l'estudi de llengües com l'esperanto o l'ido, les conferències sobre salut, maternitat, història o economia, forjaven la dimensió cultural d'un món obrer autònom. I la celebració de la **Diada de la Cooperació a partir de 1923**, amb el

mítin de 1926 a Montjuïc i el de 1927 a Les Arenes, van assignar al cooperativisme barceloní la carta de naturalesa de moviment social.

La qüestió de la **cooperativa única** centrà el debat dels cooperadors barcelonins. Pels defensors, la fusió de les cooperatives de la ciutat era positiva per la centralització de mètodes directius i administratius, la concentració de l'obra mutual i de previsió social, les compres en comú i les facilitats en el moviment de socis. Dirigents com Joan Coloma i Chalmeta la defensaven per a **fer front a la concentració capitalista** d'empresaris forners i carnissers, que promovien la industrialització de la producció i la distribució, per oferir preus barats sense disminuir la taxa de benefici. I cooperadors com Joan Rovira i Marqués feien una **analogia entre el sindicat únic** que serví per afrontar el capitalisme de la producció taylorista, amb la cooperativa única i el nou capitalisme de la distribució massiva. Malgrat reticències, s'iniciaren fusions com El Fiel i l'Atrevida amb la Unió de Cooperadors de Fort Pienc; i el 1928 El Rellotge i la Dignitat conformaven la **Unió Cooperatista Barcelonesa**, que va facturar un milió de pessetes en el seu primer semestre.

Les cooperatives abraçaren altres innovacions a partir dels anys 30. Mentre l'Andreuena feia el **repartiment a domicili**, concentrant les activitats en la seu social, la Confiança Andreuena creava "nuclis cooperatistes a les barriades" obrint sucursals. No obstant, la **nova política de sucursals** era diferent de l'antiga estratègia de la **Flor de Maig** d'absorbir velles cooperatives de barri, sovint deficitàries. Per contra, als anys 30 cooperatives com la Previsora, la Popular o la mateixa Unió Cooperatista obrien seus de nova creació fins i tot al centre de la ciutat. Finalment, un altra estratègia per a fer front a les economies d'escala i suprimir intermediaris de la gran distribució, fou l'aposta per les **cooperatives de segon grau**, com la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per Sopa. Constituïda el 1920 per 40 cooperatives catalanes, amb la fàbrica al carrer Aurora, 11 bis, passà de distribuir 10.000 quilos de pasta el 1921 a 240.000 quilos el 1930. L'experiència de la Unió es va replicar el 1933 amb la fàbrica de sabó del carrer Londres, la fàbrica de xocolata del carrer Béjar i el 1935 amb la fàbrica d'aigües carbòniques del carrer Rosselló. Totes es fusionaren amb altres indústries de segon grau i crearen **Productes COOP**.

En el primer terç del segle XX, les cooperatives de consum barcelonines foren una temptativa autoorganitzada d'**abastiment de les classes populars**, així com l'aposta per a implementar **polítiques socials autogestionades a partir dels capitals col·lectius** generats pel consum. Significaren un model de socialització obrera barrial i d'autonomia cultural. Pel que fa a la seva popularització, en un primer moment obeí a una reducció dels preus a través del repartiment total de l'excés de percepció, però posteriorment fou la qualitat dels productes i les prestacions socials associades al consum el que afavoriren l'extensió de les entitats. Pel que fa als preus de les cooperatives barcelonines, no distribuïen per sota dels preus de mercat (Medina; Pujol, 2013) sinó que els incentius radicaven en la naturalesa col·lectivista de les entitats, que destinaven gran part dels excessos de percepció a **fons socials, educatius i culturals**. A nivell alimentari, distribuïren productes bàsics a granel, de fàcil emmagatzematge, com cereals, llegums, oli i vi, i en menor mesura productes càrnics, sobretot de porc. En un context de freqüent frau alimentari, les poblacions obreres urbanes cercaren l'**accés a uns aliments bàsics de qualitat**.

L'arribada de la II República accelerà el creixement del cooperativisme, consolidat per les lleis específiques republicanes com l'espanyola de 1931 i la catalana de Bases de Cooperació de 1934. La seva modernització i democratització interna fou, a més, fruit de les dones de l'**Agrupació Femenina de**

Propaganda Cooperatista. Tanmateix, no fou sinó amb el procés revolucionari que eclosionà el 1936, que el cooperativisme barceloní superà les seves limitacions. Afrontant els temps de guerra, el 9 d'agost de 1936 es fusionaren 48 cooperatives de Barcelona, Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià del Besòs en la **Unió de Cooperadors de Barcelona**, amb 65 botigues obertes i 12.000 famílies associades. La gran cooperativa barcelonina passà, en poc temps, a disposar de **93 sucursals i a abastir 93.000 famílies**. A Catalunya, malgrat les dificultats bèl·liques, s'arribà al juny de 1938 a la xifra de 383.733 famílies enrolades en les cooperatives de consum.

L'entrada de les tropes feixistes a Barcelona el gener de 1939, l'inici de la dictadura i la repressió contra centenars de militants cooperativistes va ser un **cop mortal pel cooperativisme de consum català**. **Joan Ventosa i Roig** (1883-1961), president de la Federació catalana de cooperatives, membre del comitè central de l'ACI i redactor de la legislació cooperativa republicana, s'exilià a Mèxic fins la seva mort el 1961. **Micaela Chalmeta**, la matriarca del cooperativisme barceloní, morí a l'exili francès el 1951¹. **Miquel Mestre Avinyó** (1890-1976), president de la Federació de Cooperatives de Catalunya, de la federació espanyola i del Consell Superior de la Cooperació, va ser detingut el 14 d'agost de 1939, jutjat per delictes de rebel·lió militar i condemnat a mort. L'indultaren el 1946 i poc després li afusellaren el fill, Numen, al Camp de la Bota. **Francesc Paradell i Gil** (1902-1977), del Grup de Cultura de l'Empar de l'Obrer, maçó, idista i de la CNT, fou empresonat vint anys al penal de Burgos. La **Ley de Confiscación de Bienes Marxistas** afectà cent trenta cooperatives de consum, trenta cooperatives agràries i una dotzena de treball, la majoria en pobles i patint saqueigs i incendis a l'entrada de les tropes. A Barcelona, les confiscades foren poques i algunes com Pau i Justícia reobriren abans dels anys 50. D'altres, però, foren clausurades per les noves autoritats, com **Ràdio Associació de Catalunya**, cooperativa de consum des de 1935, ocupada, dissolta i convertida en Ràdio España de Barcelona (Castaño, 1983). Altres patrimonis foren venuts en dissolucions formalment legals però cooperativament fraudulentament, que traspassaren el patrimoni a jerarquies del règim, com la Flor de Maig, que quan desaparegué comptava amb 14 sucursals.

El 1950 a Barcelona existien 34 cooperatives de consum, amb 12.000 socis però molt endeutades i amb patrimonis hipotecats. Respecte abans de la guerra, havien perdut el 80% del volum econòmic, s'havien hagut de vendre els forns de pa, doncs se'ls negava la farina i les indústries agrupades en Productes Coop havien estat liquidades per la Obra Sindical. Davant del panorama, l'any 1958 nou cooperatives de consum barcelonines promogueren una xarxa d'autoserveis cooperatius al marge dels organismes oficials, però es fracassà. A inicis dels 70 el moviment estava ferit de mort: només el 16% dels socis de les entitats eren menors de 40 anys i algunes entitats tenien 400 jubilats. La Unió Cooperatista Barcelonès, l'antiga catedral de la cooperació, tenia els **locals ocupats per un banc i una església** i n'usava alguns espais fins que morí el 1977. Per Pèrez Baró, la situació era fruit del context dictatorial: la llei de 1942 l'enquadrava en estructures verticals i el sotmetia als funcionaris falangistes, i des de les autoritats es fomentava els economats laborals de les grans empreses per socavar les cooperatives autònomes i democràtiques. La situació l'havia anticipat Bartolomé Aragón, Jefe Nacional de Cooperativas el 1940: "En el nuevo Estado, la cooperación de consumo no tiene razón de ser: no la mataremos, pero la dejaremos morir" (Pèrez Baró, 1970).

1 Segons informacions del seu besnét Manuel Periañez Ginestà, Micaela Chalmeta morí el 1951 als 95 anys, a Nogent sur Marne, prop de Paris. Així doncs, visqué entre 1856-1951.

Però també hi havia raons de l'ocàs que obeïen al propi moviment, com la desconfiança vers les compres en comú, el manteniment d'unes obres socials a costa de la ruïna de les cooperatives, unes instal·lacions antiquades, la distribució d'articles de consum poc especialitzats o la mala gestió administrativa (ibid, 1970). Altres cooperadors històrics com Andreu Cortines (1909-1989), després de quaranta anys d'exili, escrivien que les característiques autoritàries del règim havien afeblit políticament el moviment, però el desenvolupament capitalista n'havia truncat els fonaments socioeconòmics i culturals. Les noves pautes de consum, un major benestar material, la televisió o l'automòbil havien generat formes de vida alienes al cooperativisme (Cortines, 1980). Era la fi d'una època:

"A les cooperatives de consum, no queden amb prou feines socis supervivents i quan en queden són de tanta edat que per ells mateixos resulta molt difícil sinó gairebé impossible posar de nou en marxa la cooperativa confiscada el 1939. Tot i que pugui haver fills i néts dels antics socis, en realitat han canviat tant les circumstàncies econòmiques, socials i sociològiques a cada poble de Catalunya i en particular en la venda d'articles d'alimentació, que avui és gairebé impensable obrir de nou amb certa viabilitat econòmica moltes cooperatives de consum amb solament la venda als socis, quan el comerç d'alimentació està tant sofisticat i presenta tantes complexitats" (Castaño, 1984).

Hi hagué tanmateix intents de revifada. El novembre de 1974, quaranta cooperatives catalanes constituïren la central de compres **Uniconsum** als locals de l'Andreuena. Amb el suport de la **Cooperativa de Crèdit i Estalvi de Barcelona**, s'adquirí un magatzem i es multiplicaren les integracions d'entitats. L'operació però feu fallida i amb el romanent es creà la **Fundació Roca i Galés** (Auleda, 1980; Pèrez Baró, 1984). Aquella iniciativa formà part de l'intent de crear un nucli amb la Cooperativa Familiar Laie o la Cooperativa Econòmica i Cultural de Funcionaris, que es conegué com la **Central Cooperativa** i tingué seu al carrer Ausiàs March, 16-18. Es volia seguir l'exemple d'Eroski, fundat el 1969, la madrilenya COEBA de 1964, o el camí seguit per les cooperatives valencianes amb la formació de CONSUM, el 1975, que quatre anys després comptava amb 12.000 socis i una facturació de 570 milions de pessetes (Castaño, 1980).

Els següents intents d'unificació foren la **Cooperativa Catalana de Consumidors**, creada el 1980 per la fusió d'entitats històriques (la Fraternitat i el Respecte Mutu de l'Hospitalet) amb les noves COPAZ de la Verneda, del 1977 i la Cooperativa obrera del Bon Pastor, fundada el 1976, on s'hi afegiria l'Andreuena el 1982. Així com **UCOOP**, constituït per l'Avantguarda Obrera d'Horta, Mutuconsum, Covepròs i l'Harmonia de Santa Coloma. Aquelles iniciatives tampoc reeixiren, i entre 1981 i 1984 desapareixien Pau i Justícia, UCOOP, la Cooperativa de Consum de SEAT i la Cooperativa de Consum de Cornellà (antics economats laborals) i la Cooperativa Catalana de Consumidors. L'Andreuena es fusionà amb Coop70.

Paral·lelament a la **desintegració del cooperativisme de consum tradicional**, centrat sobretot en l'alimentació, **naixien iniciatives orientades a d'altres productes i serveis**. El 1968, un grup de mestres, pares i mares de Barcelona creaven **Abacus**, per tal de proveir-se de material pedagògic de qualitat i especialitzat per a l'escola, la família i el consum cultural. Vinculat als moviments de renovació pedagògica, Abacus funcionà com a cooperativa integrada pels seus consumidors fins que el 1986 incorporà també els seus treballadors com a socis. El 2014, tenia més de **750.000 socis a Catalunya**, de les quals 260.000 ho eren de la ciutat de Barcelona. I els 10 establiments de Barcelona facturaven 20 milions d'euros anuals.

El 1974 naixia **SCIAS**, Societat Cooperativa d'Instal·lacions Assistencials Sanitàries, cooperativa de consumidors d'assistència mèdica, vinculada a una cooperativa de serveis de metges i personal sanitari (Autogestió Sanitària) i a la mútua Assistència Sanitària Col·legial. L'any 1980, un acord amb l'ajuntament permeté convertir un edifici inacabat de la Diagonal en l'**Hospital de Barcelona**, propietat de la cooperativa. El 2014 SCIAS tenia 165.000 socis de consum i 983 treballadors, dels quals el 80% eren socis de treball. Autogestió Sanitària agrupava a 3.000 metges. El volum de facturació eren 62,1 milions d'euros (2014).

El 14 de juny de 1981 es constituí, a Pau i Justícia, la nova **Federació de Cooperatives de Consumidors de Catalunya**. La presidí Andreu Cortines i seu consell directiu comptà, entre d'altres, amb Manuel Arroyo, de Cooperativa de Cornellà; Santiago Esteban, de la Cooperativa Catalana de Consumidors; Maravillas Rojo, d'UCOOP; Gerard Vasco de Coop 70 o Juli Vela, d'Abacus. El **24 de febrer de 1983 el Parlament de Catalunya aprovà la Llei de Cooperatives**, i als pocs mesos es celebrà el primer congrés de la Federació, que plantejà la recuperació del patrimoni confiscat. Al desembre de 1983 es constituïa el Consell Superior de Cooperació, amb Andreu Cortines com a president i al març de 1984 naixia la **Confederació de Cooperatives**, aplegant totes les branques de consum, treball, agràries, caixes rurals, habitatge, ensenyament i serveis.

En el camp del consum, es configurava un subsector dedicat al llibre i al consum cultural. A més d'Abacus, el 1977 es creava la **Cooperativa d'arquitectes Jordi Capell**, de consumidors i usuaris, recolzada pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears i dedicada al subministrament d'articles per a l'activitat professional de l'arquitectura. Al 2015, tenia 9 botigues i comptava amb 18.000 socis. El 1978 naixia la **Cooperativa Cultural Rocaguinarda**, per apropar la cultura al barri del Guinardó i amb la cultura de la pau, l'ecologia, el consum responsable i l'educació com a eixos d'intervenció. El 2015 eren més de 500 famílies associades. En el camp universitari, al llarg dels anys 80 i 90 naixien la **Sant Jordi**, la llibreria **l'Economista** de la UB o la **Xarxa Virtual de Consum** de la UOC. I el **Grup del Llibre**, club de lectura dels Països Catalans, es convertí en cooperativa el 2005. Aquelles iniciatives s'hagueren d'enfrontar, més tard, amb un procés similar al patit pel cooperativisme de consum d'aliments: la concentració de la indústria editorial i dels canals de distribució, així com l'aparició de grans superfícies comercials vinculades a multinacionals i especialitzades en la cultura. Els canvis tecnològics i els nous hàbits de consum les acabaren de posar contra les cordes (Udina, 2001).

A la dècada de 1990 i inicis del 2000, el cooperativisme de consum es renovà amb el consum agroecològic d'experiències com **Germinal** (1993) que s'organitza amb treball voluntari, promou la relació amb productors i amb moviments de sobirania alimentària o anti-transgènics. Altres cooperatives de consum barcelonines són Cydònia i Mespilus, al Poblenou, Userda a Nou Barris, El Rec al Congrés o la Societat Naturista Vegetariana de Barcelona [**veure Grups de Consum**]. La qüestió del consum responsable també s'impulsà des d'**Arç Intercooperació Econòmica**, que s'inicià l'any 1998 dins d'Arç Cooperativa. El 2015, amb la participació de CRIC-Revista Opcions, l'activitat es canalitzà a partir la nova cooperativa **Opcions de Consum Responsable**.

Noves formes de cooperativisme irromperen als primers anys del segle XXI, en el camp comunitari, de l'energia renovable i les telecomunicacions. El 29 de gener de 2000 es constituïa **Gestió Veïnal de Barri**, cooperativa

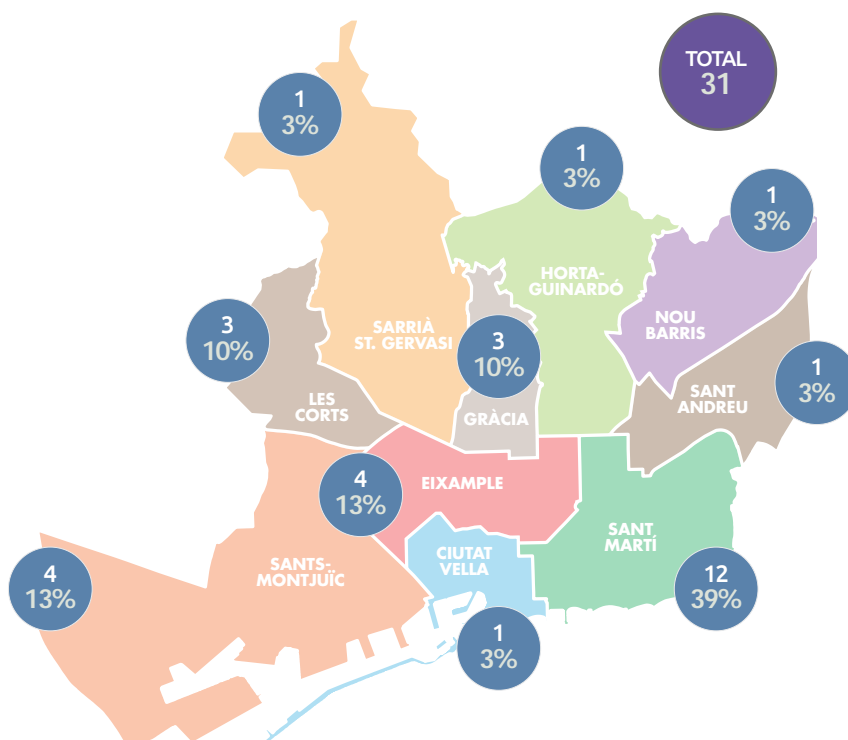
de consumidors i usuaris impulsada per la CONFAVC per a cobrir les necessitats comunitàries i veïnals. L'11 de desembre del 2010, a Girona, es constituïa **Som Energia**, amb l'objectiu d'impulsar un canvi del model vers les energies renovables. Al 2011 iniciava el subministrament i construïa la primera instal·lació de producció, una coberta fotovoltaica, a Lleida. Al 2012, es feu la trobada de grups locals a Barcelona; el 2014 Sant Celoni era el primer municipi en contractar-ne l'energia i al maig del 2015 celebrava l'assemblea general simultàniament a 18 seus. Al desembre del 2015, la formaven 23.000 socis i 30.000 contractes; dels quals 4.300 socis i 4.900 contractes eren de la ciutat de Barcelona. Seguint els seus passos, el març del 2014 se celebrà la primera assemblea d'Eticom Som Connexió, per a consolidar una proveïdora de serveis de connexió a Internet i de telefonia fixa i mòbil amb paràmetres ètics, socials i cooperatius. Amb l'objectiu de desplegar els *commons* en les infraestructures de telecomunicacions, el 2015 arribava als 1.000 associats.

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

Existeixen unes 125 cooperatives de consum a Catalunya, 86 de les quals estan associades a la Federació de Cooperatives de Consumidores i Usuaris de Catalunya (FCCUC). Les cooperatives federades agrupen més d'1,5 milions de persones sòcies consumidores i/o usuàries. Hi treballen gairebé 4.200 persones, el 80% de les quals són sòcies de treball (3.300 persones) i el 20% són contractades no sòcies. El volum de facturació del cooperativisme de consum català ascendeix a 565 milions d'euros.

Un 25% del total de cooperatives de consum catalanes s'ubiquen a Barcelona. D'aquestes, gairebé un 40% es troben a Sant Martí. Tant a l'Eixample com a Sants-Montjuïc trobem una representació del 13%, i a Gràcia i Les Corts, un 10%. La resta de districtes compten amb una cooperativa de consum cadascun.

MAPA DE LES COOPERATIVES DE CONSUM A LA CIUTAT DE BARCELONA

La cooperativa **CONSUM** té una presència important a Barcelona. Amb seu a València, pels llaços històrics amb el cooperativisme del Principat està federada a la FCCUC. A Catalunya, Consum facturà el 2014 424,6 milions d'euros, amb 653.000 socis de consum i 2.300 persones treballant, de les quals són sòcies 2.088.

Amb les xifres de Consum, les cooperatives de consum a Barcelona agrupen a 760.000 persones sòcies, un 49% del total de Catalunya. Més del 55% de la seva ocupació es concentra a la ciutat de Barcelona: d'aquestes 2.300 persones, el 86% són sòcies de treball, i el 14% restant contractades. La facturació de les cooperatives de consum a Barcelona representa el 50% del total de Catalunya.

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

La **Federació de Cooperatives de Consumidors i Usuaris de Catalunya** (FCCUC) es defineix com “una eina conjunta de representació, promoció i defensa del cooperativisme i dels drets de les persones consumidores”. Acull a **86 cooperatives de consum**, que operen en diferents sectors d'activitat: distribució d'alimentació tradicional, distribució de materials educatius i culturals, universitàries, culturals, sanitàries i assistència social, serveis d'atenció a les persones, distribució de productes ecològics i de gestió ciutadana i veïnal.

És un sector molt complex de federar de forma unitària, per la diversitat dels sectors on actuen i la diferència dels volums d'activitat econòmica, que generen necessitats desiguals. A la FCCUC hi ha representades, a nivell d'entitats barcelonines o amb activitat cooperativa a la ciutat, els següents subsectors:

- **Grans cooperatives de consum:** Consum, Abacus, SCIAS
- **Antigues cooperatives obreres de consum:** Antiga del Camp de l'Arpa, Lleialtat de Gràcia, Formiga Martinenca, la Nova Obrera, totes elles sense activitat cooperativitzada
- **Cooperatives de consum agroecològic i/o responsable:** Germinal, Societat Naturista, Cydònia, Userda, MesPilus, El Rec, MésOpcions
- **Gestió comunitària urbana:** Gestió Veïnal de Barri, Sagrat Cor, Sostre Cívica
- **De col·lectius professionals:** Consumidors i Usuaris d'Enginyers
- **Universitàries:** Xarxa Virtual de Consum, l'Econòmica
- **Culturals de barri:** Rocaguinarda
- **Telefonia i internet:** SomConnexió

Per les seves singularitats, les cooperatives i grups de consum agroecològic sovint s'articulen en espais propis com **Ecoconsum**. Altres cooperatives com Som Energia estan federades a Treball; la Capell ho estava a Serveis, i algunes mixtes d'ensenyament estan a Ensenyament.

Altres espais de participació d'algunes cooperatives de consumidors i usuàries barcelonines, són la Xarxa d'Economia Solidària així com la **Fundació Roca i Galés**. La constitució de la Fundació Roca i Galés prové de la liquidació del patrimoni de la Caixa de Crèdit i Estalvi de Barcelona. El 15 d'octubre de 1975 s'acordà la seva dissolució i amb el sobrant constituir la fundació destinada a la promoció del cooperativisme i la defensa del patrimoni natural i del benestar social. Disposa d'un dels arxius més importants de Catalunya del cooperativisme de consum, manté la col·lecció Cooperativistes Catalans des del 2005, la Revista Cooperació Catalana des del 1980 i ajuts per a la realització de treballs de recerca en l'àmbit del cooperativisme.

REPTES I NECESSITATS

Cada subsector del cooperativisme de consum s'enfronta a reptes específics, però tenen en comú l'**amença de la gran distribució comercial** de caràcter mercantil i multinacional, sigui en el camp de l'alimentació o dels béns culturals. En àmbits emergents com les energies renovables o la producció agroecològica, les iniciatives de consum tenen cert **avantatge competitiu inicial**, que ràpidament pot ser reduït quan representen un volum de negoci important. Aquesta ha estat històricament la tensió mantinguda en l'abastiment de les classes populars: el cooperativisme de consum neix per a resoldre necessitats desateses per l'empresa capitalista, anticipant innovacions organitzatives i àmbits econòmics que les empreses de capital després superen amb la seva més forta capacitat financera. Per tant, malgrat que cooperatives de consum com Eroski hagin pogut fer front econòmicament a competidors que s'alimenten de processos de bursatilització, les respostes de les cooperatives de consumidors als seus reptes han de passar sobretot pel reforç de la seva principal característica en tant que organització socioeconòmica: la **dimensió social**.

Nous relats i projectes comuns des de la diversitat. El cooperativisme de consum barceloní, per la seva diversitat, té com a repte principal que les seves iniciatives es reconeixin com a parts del mateix sector. A diferència dels anys 30, on el cooperativisme reforçava les iniciatives de consum com a puntals de la transformació, avui no existeix un discurs que cohesioni les cooperatives de consum. Què tenen en comú Abacus, SCIAS, Som Energia, Som Connexió, Cydonia o Rocaguinarda? Aprofundir en el coneixement mutu i valorar la diversitat pot ser el primer pas per a **construir col·lectivament un nou relat**, que es refermi en una intercooperació on les experiències aportin els seus punts forts: les més empresarials, les més participatives, les més activistes, totes tenen per ensenyar i aprendre, les unes de les altres.

Més participació social. Més encara que les aportacions econòmiques, el principal capital social de les cooperatives de consum són els seus socis (Faura, 2002). Per tant, la seva participació en l'activitat cooperativitzada i en la gestió de l'entitat és clau per a la realització dels objectius de les cooperatives. En grans iniciatives, el repte prové de la **dificultat d'una participació activa** del conjunt de la massa social. Són organitzacions que han promogut una alta professionalització per a garantir la prestació dels serveis, amb el risc que el consumidor "percebi la cooperativa com una empresa més de distribució de béns i serveis" (Vidal, 2012). En aquest cas, innovacions com les de Som Energia, amb grups locals i assemblees simultànies, poden ser referent de noves pràctiques. En les petites cooperatives, els reptes – a més de la qualitat i la conciliació de la participació – passen per **aconseguir una major dimensió social**, doncs en

la distribució de béns i serveis, en un context de mercat globalitzat, “només la consecució d’una massa social notable pot facilitar l’èxit del cooperativisme de consum” (Ibid, 2002). En la direcció d’incrementar els seus actius, algunes cooperatives de consum ja incorporaren en el seu moment els treballadors com a socis, en una aposta per **cooperatives integrals o mixtes de consumidors i treballadors**, que reforcessin el projecte davant la feblesa d’una titularitat “sovint fraccionada i distant” com la dels socis consumidors (Faura, 2004). Aquest procés podria ser estudiat per cooperatives sense treballadors o que no són socis de treball.

Activació del patrimoni cooperatiu històric. A Barcelona hi ha un procés obert de recuperació del patrimoni del cooperativisme de consum de la ciutat. La Lleialtat Santsenca i El Model del Segle XX, a Sants; La Flor de Maig al Poblenou i El Segle XX a la Barceloneta, obren el camí a la revalorització del patrimoni material i immaterial del cooperativisme de consum barceloní. Aquesta recuperació, però, no només ha de fer-se des del punt de vista de recuperar espais per la ciutat, sinó que cal rescatar i visualitzar tota la història doctrinal i humana de les experiències. Subratllar l’origen cooperatiu dels edificis, dinamitzar-los amb **usos cooperatius actuals**, incorporar-los a l’imaginari social amb pràctiques com les rutes cooperatives i incloure els noms personals i col·lectius del cooperativisme al nomenclàtor, són elements que reforçaran la **cultura cooperativa de la ciutat**. En aquest sentit, el 2016 farà 150 anys de la primera cooperativa de consum barcelonina: l’Antiga del Camp de l’Arpa. Caldria resoldre la situació incerta del seu edifici i acompanyar la seva rehabilitació d’una campanya per a celebrar la commemoració. Finalment, caldria posar en comú les necessitats de les cooperatives actuals amb els espais disponibles del patrimoni cooperatiu.

Ampliació dels àmbits a cooperativitzar. El cooperativisme de consum ha estat, històricament, molt vinculat al producte alimentari, després als béns culturals, i més recentment, a àmbits com el consum d’energies renovables o l’accés a internet i les telecomunicacions. Aquesta riquesa de l’activitat cooperativitzada per les cooperatives de consum és un valor que s’ha de realçar, incentivant processos cooperatius en el **consum cultural**, el **consum de serveis informatius/comunicatius/tecnològics**, en els i les usuàries de cooperatives d’**habitatge** en cessió d’ús o en les usuàries d’**equipaments de gestió comunitària**.

Aproximació al finançament i consum col·laboratiu. La crisi dels models tradicionals de finançament per creadors i tot tipus de col·lectius culturals, així com el nou rol que han assumit molts consumidors amb la irrupció de les tecnologies i les xarxes digitals, han donat pas a vies alternatives, basades en la complicitat amb la comunitat i en noves formes de consum, com el **crowdfunding** (micromecenatge o finançament col·lectiu). Si bé les pràctiques de compra col·lectiva, de subscripció popular o de finançament participatiu formen part de la cultura cooperativa des dels seus orígens, avui el finançament col·lectiu obre noves possibilitats. A més de fer possibles els projectes, cobrint part de les necessitats financeres sense endeutament, pot servir per a **enfortir, involucrar i ampliar la base social** de les cooperatives i augmentar l’impacte cultural de les iniciatives. En alguns casos, part dels mecenes que han col·laborat econòmicament en els projectes impulsats per cooperatives, en aquest cas de treball, han acabat entrant-hi com a **socis col·laboradors** (Cirbián, 2015). El cooperativisme de consum ha de dialogar amb les noves formes de finançament i consum col·laboratiu.

Millores dels socis a través del consum. Històricament, el cooperativisme de consum va ser, a través de la compra mancomunada, un mitjà per aconseguir capitals col·lectius que incidissin en la millora socioeconòmica dels socis de les cooperatives. Coneixent els límits històrics respecte les càrregues que això suposà en les entitats, s'hauria d'explorar noves formes de **polítiques socials autogestionades** que milloressin la vida dels i les sòcies, i posar-les en valor com a pràctiques concretes de la vessant transformadora del cooperativisme.

Bibliografia

- Auleda, R. (1980) "Cooperació de consum. Fem memòria", *Avui*, 14 de juny de 1980.
- Castaño, J. (1980) "Visita de cooperadors valencians a Barcelona", *Avui*, 11 de juny de 1980.
- Castaño, J. (1984) *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Cooperatives.
- Cirbián, A. (2016) "Crowdfunding: una eina participativa per enfortir les nostres cooperatives a *Ara*, 11/01/2016.
- Cortines, A. (1980) "Democràcia i cooperativisme", *Avui*, 30 de gener de 1980.
- Garcia, J.; Miró, I. (2012) *Cooperatives/BCN: 1842-1939: guia d'història urbana*, Barcelona: MUHBA.
- Dalmau, M; Miró, I. (2010) *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*, Barcelona: La Ciutat Invisible.
- Edo, J. (2015) *Andreu Cortines Jaumot. Cooperativisme i llibertat nacional*, Fundació Roca i Galés, Cossetània.
- Faura, I. (ed) (2002) *Consumidores activos: experiencias cooperativas para el siglo XXI*, Barcelona: Icària.
- Faura, I. (2004) "Reflexions a l'entorn de les cooperatives de consumidors" a *Nexe* núm 13.
- Pèrez Baró, A. (1984) "Ramón Auleda i Pou" a *Avui*, 15 de juny de 1984.
- Pèrez Baró, A. (1990) *El cooperativisme, modalitat del socialisme*, Barcelona: Fundació R. Campalans.
- Medina Albadalejo, F.J. ; Pujol Andreu, J. (2013) "Las cooperativas de consumo en España, 1865-1939: Un mecanismo alternativo de acceso a los alimentos", *Unitat d'Història Econòmica Working Paper* 2013_04, UAB.
- Miró, I. (2015) "El cooperativisme de consum a Barcelona: una temptativa d'autoabastiment proletari (1866-1931)" a Renom, M. (ed.) *Proveir Barcelona: el municipi i l'alimentació de la ciutat*, Barcelona: MUHBA i La Central, 2015.
- Suñé, J. (2009) *Miquel Mestre Avinyó*, Fundació Roca i Galés, Cossetània.
- Udina, T. (2001) "Cooperatives de consum i productes culturals" a *Nexe* núm. 7, Fundació Ventosa i Roig.
- Vidal, I (2012) "La participación en los órganos sociales de las cooperativas de consumo en España", *Revista Cooperativismo & Desarrollo*, Número 100.

LES COOPERATIVES D'HABITATGE

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Són cooperatives d'habitatges les que tenen l'objecte de **procurar a preu de cost habitatges**, serveis o edificacions complementàries a llurs socis, organitzar-ne l'ús d'elements comuns i regular-ne l'administració, la conservació i la millora. Les cooperatives d'habitatges poden adquirir, parcel·lar i urbanitzar terrenys; rehabilitar habitatges, locals i edificacions per a destinar-los als i les sòcies, i també la construcció d'habitatges per cedir-los mitjançant el règim d'ús i gaudi, per a ús habitual i permanent, bé per a descans o vacances, o destinats a residències per a persones grans o amb discapacitat (Llei 12/2015 del 9 de juliol de cooperatives).

ORIGEN I EVOLUCIÓ

Les cooperatives d'habitatge, a Barcelona, tenen quatre períodes definits:

- **Primer terç del segle XX.** La Llei de Cases Barates de 1911 propicià el sistema cooperatiu i les facilitats hipotecàries. El 1910 es constituí la Constructora Obrera "de ahorro i habitación" i el 1916 es creà la Cooperativa per l'Habitació Barata. La primera promoció fou de la cooperativa el Benestar de l'Obrer a Sants (1913), després nasqueren la de Periodistes d'Horta, la Cooperativa d'Estatge del CADCI o la Cooperativa d'Estibadors de Cotó de Vilapicina. Eren promocions de 10 a 20 habitatges, amb diversitat d'agents i d'ajudes (cessió de terrenys, accions benèfiques). Es potenciava la propietat de l'habitatge, gairebé sempre unifamiliar i a nivell tipològic seguien els preceptes de la ciutat **Jardí**, conformant petits barris de planta i bones condicions d'habitabilitat. Després de la promoció, podia seguir existint com cooperativa de consum. El 1957 a Barcelona existien 34 cooperatives de cases barates amb 1949 socis.
- **A la dècada de 1960** es produí una expansió de la promoció cooperativa d'habitatge, des de cooperatives de consum com Pau i Justícia, amb els habitatges Civit del Poblenou, fins als moviments cristians de base, amb la Cooperativa Sagrat Cor a Sant Martí. L'Orientació Catòlica i Professional del Dependent creà la cooperativa La Puntual, promotora d'un total de 2.000 habitatges sobretot al barri de la Guineueta. La Cooperativa Graciense de Viviendas (Gravi), nascuda el 1958 del Centre Moral i Instructiu de Gràcia, els Lluïsos i l'Orfeó Gracienc, el 1967 havia construït més de 1.000 pisos a Barcelona. A Montbau, edificà amb 8 cooperatives més, com la Cooperativa Barcelonesa de Viviendas. No obstant, la cooperativa també fou utilitzada per empreses constructores que, de forma fraudulenta, s'acollien als beneficis fiscals establerts. El 1988, a Catalunya hi havia un total de **160.000 habitatges construïts per cooperatives**, un 10% del total de l'habitatge de primera residència. D'aquella etapa, resten operatives el Sagrat Cor o la Cooperativa Barcelonesa, sense promocions des de fa una quinzena d'anys i de pròxima liquidació.

- **En la darrera dècada del segle XX** sorgiren fórmules vinculades a sindicats i al moviment veïnal. El 1989 es constituí **Habitatge Entorn SCCL**, a iniciativa de CCOO i oberta a persones afiliades i no afiliades. Nasqué amb la intenció d'intervenir en el mercat de l'habitatge assequible i facilitar l'accés dels treballadors a un habitatge digne, de qualitat i a preus per sota del mercat, en un moment de forta activitat del sector immobiliari i d'escalada de preus. Des del lliurament de les primeres promocions l'any 1993 fins 2014, segons dades de la cooperativa, promogué **6.647 habitatges** (el 98,6% protegits), amb actuacions a 55 municipis sobretot de la Barcelona metropolitana. Ha estat durant la primera cooperativa d'habitatges de Catalunya, tant pel nombre d'habitatges promoguts com per la seva implantació. A partir del 2009, l'esclat de la bombolla immobiliària va fer que l'activitat disminuís fins a fer-se inviable. La manca de demanda i de finançament, tant per a la cooperativa com a promotora, com per als adquirents dels habitatges, recomenaren dissoldre-la i liquidar-la, decisió que va adoptar per unanimitat l'assemblea general extraordinària del juliol del 2014.

Les cooperatives d'habitatge veïnal de Barcelona s'articulen amb **SOGEUR**, una S.A. que gestiona promocions d'habitatges de protecció oficial. Les cooperatives són les promotores, societats amb autonomia que actuen sota els principis de lliure adhesió i de baixa voluntària, amb capital variable i gestió democràtica, que **contracten la gestió integral a la Gestora**, per a que desenvolupi la recerca del sòl, captació dels socis, finançament, definició del projectes, obtenció llicències, qualificació d'HPO, tramitació d'ajudes, fins l'adjudicació de l'habitatge al soci mitjançant escriptura pública i subrogació del préstec hipotecari concedit per a la construcció. Pel que fa al finançament, els socis adjudicataris aporten durant la construcció l'equivalent al 20% de l'habitatge i la cooperativa garanteix el finançament hipotecari: 80% del preu dels habitatges. Totes les promocions que s'han fet a Barcelona han estat en règim de propietat, i s'han centrat sobretot a la **Barceloneta i al Raval**, i a molta distància, Sants Montjuïc i Nou Barris. La major part del sòl ve del sector públic, amb un 33% dels ajuntaments, un 20% de l'Incasol, i un 2% de l'Impsol. Un 45% s'adquireix al privat. Ha construït més de **4.000 habitatges** a Catalunya. A partir del primer de gener del 2016, la nova denominació de Sogeur és **Solucions Habitat**. Una nova etapa "amb noves promocions, amb noves formes de tinença del sòl, amb opcions diferents en els habitatges i més agilitat en els tràmits".

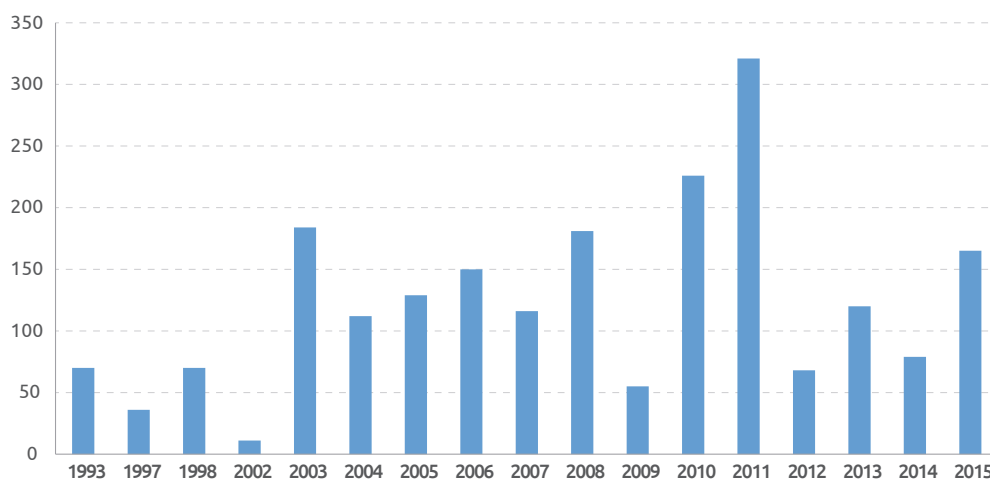
En total, el cooperativisme d'habitatge ha edificat, en els darrers vint anys, 20.000 habitatges a Catalunya. Pràcticament la totalitat d'aquests, han estat habitatges amb Protecció Oficial.

- **Finalment, a inicis del segle XXI**, s'inicia una quarta etapa amb la divulgació del **Model de Cessió d'Ús (MCU)**, promoguda inicialment per la cooperativa Sostre Cívic. La cessió d'ús en règim cooperatiu és una alternativa d'accés a l'habitatge basada en els principis del cooperativisme i l'economia social i solidària. Ofereix estabilitat en el temps a un cost assequible, **trencant amb la transitorietat del lloguer i la inaccessibilitat de l'habitatge de propietat**, oferint més seguretat i un millor preu. Té una vocació no lucrativa i participativa tant en la construcció dels immobles fins a la posterior convivència dels usuaris. **L'edifici és propietat de la cooperativa**, i no poden ser venuts mai en el mercat de propietat. Quan es produeixin excedents, han de ser ingressats als fons de reserva, destinats a les reparacions dels immobles o a la construcció de nous habitatges. Així, el model es retroalimenta, es reproduceix i s'estén contribuint a facilitar l'accés a l'habitatge de la població.

A Barcelona, segueix aquest model **La Borda SCCL**, una cooperativa d'habitatge i consumidores i usuàries, que combina l'accés a l'habitatge amb la funció de mancomunar productes i serveis. Sense ànim de lucre i d'iniciativa social, destinarà els excedents a l'increment dels fons col·lectius. Estatutàriament, la Borda preveu l'accés a sòl públic i privat, amb la fórmula preferent de dret de superfície. A partir del disseny de l'edifici, es busca reduir els consums a una setena part de la mitjana i obrir espais comunitaris per afavorir vincles entre les sòcies. Aposta pel finançament de les finances ètiques i solidàries. Per a la seva primera promoció a **Can Batlló**, proposa un edifici de 28 habitatges de diferents tipologies i mides, d'HPO en règim general a 75 anys. La previsió dels inicis d'obres es situa al juny del 2016 i es pretén accedir als habitatges l'estiu de 2017.

Actualment, les gestores històriques del cooperativisme d'habitatge estan explorant la seva intervenció en el camp del model **MCU**. Per altra banda, la masoveria urbana és una darrera possibilitat d'accés col·lectiu a l'habitatge, amb iniciatives a la ciutat com la MULA a Can Baró (Horta Guinardó) o El Pomaret de Sarrià.

EVOLUCIÓ DE LES VIVENDES PROMOGEDES PER COOPERATIVES
D'HABITATGE A LA CIUTAT DE BARCELONA 1993-2015

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de les gestores i de la Regidoria d'Habitatge de l'Ajuntament de Barcelona, 2015

FIGURES JURÍDIQUES

Pel tipus de sòl, hi ha dos tipus d'habitatge cooperatiu:

- Habitatge en règim d'HPO (Habitatge en Protecció Social), hi ha diferents tipologies: concertada, general i especial, en funció de trams de renda.
- Habitatge en règim lliure

Pel règim de tinença o propietat:

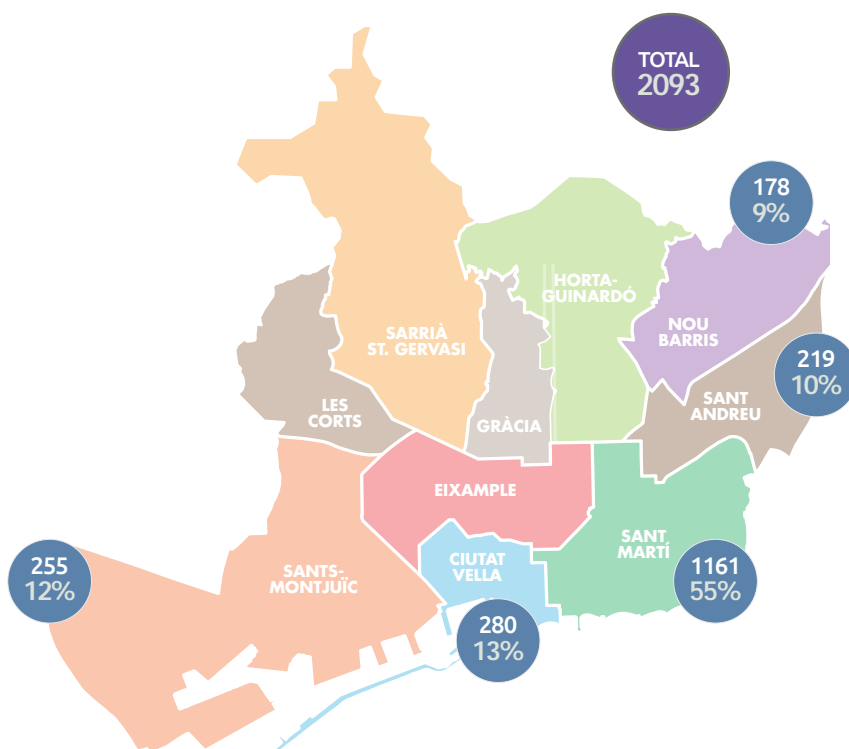
- En règim de venda
- En règim de lloguer
- En règim de cessió d'ús

A més, existeixen els habitatges dotacionals, que barregen habitatge i equipaments, per sectors de població específics com gent gran i col·lectius amb emergència social.

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

Des de l'any 1993, les cooperatives d'habitatge principals de la ciutat i les seves gestores han construït 2.093 habitatges a Barcelona, dels quals 1.966 són habitatges cooperatius i la resta s'han permutat amb l'ajuntament com habitatge social. Aquests s'han centrat en 4 districtes, entre els que destaca Sant Martí, amb més del 50% del total d'habitatges construïts.

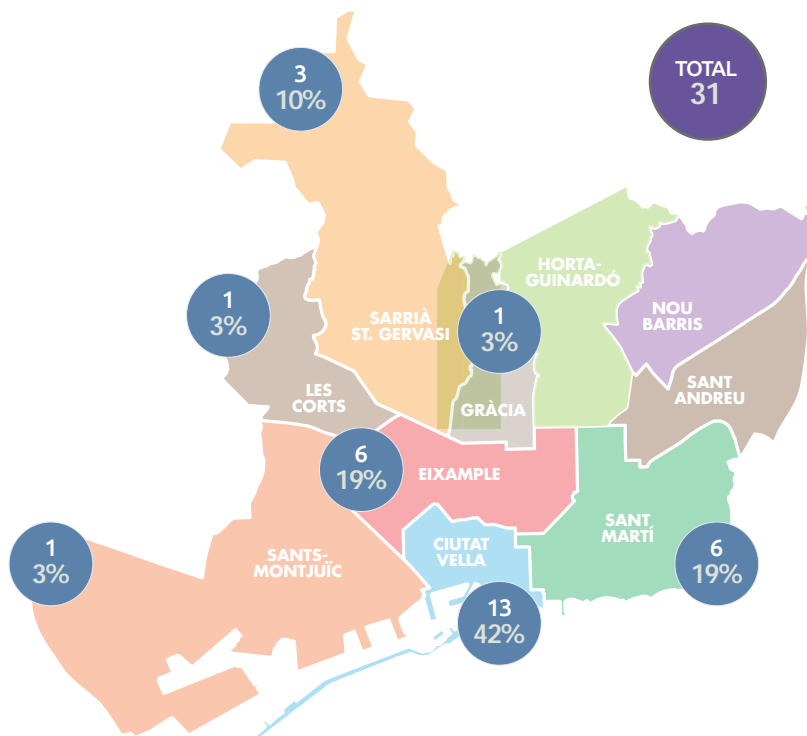
PROMOCIÓ COOPERATIVA D'HABITATGES ENTRE 1993 I 2015.

Actualment hi ha una trentena de cooperatives d'habitatge a Barcelona, amb una presència desigual a la ciutat. El 42% estan ubicades al districte de Ciutat Vella, seguit de Sant Martí i l'Eixample, amb un 19% de les cooperatives d'habitatge cadascun. A Sarrià-Sant Gervasi es troben el 10% d'elles, i a Les Corts o a Gràcia només hi ha una cooperativa d'habitatges a cada districte (3%), així com a Sants-Montjuïc, amb la

peculiaritat que en aquest districte hi ha la primera cooperativa d'habitatges en cessió d'ús constituïda, La Borda. A la resta de la ciutat no hi ha constituïda cap cooperativa d'habitatge.

MAPA COOPERATIVES D'HABITATGE CONSTITUÏDES A LA CIUTAT DE BARCELONA.

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

La Federació de Cooperatives d'Habitatges de Catalunya es constituí l'any 1983 per representar el conjunt del cooperativisme d'habitatge català. Amb els seus Estatuts Socials registrats en l'any 2003, és inscrita en el Registre Central de Cooperatives de Catalunya amb el número 1. Representa cooperatives que gestionen prop de 1.000 habitatges anuals a Catalunya. El seu domicili social està, des del 2012, al carrer Premià 15.

La FCHC defensa el dret d'accés a l'habitatge d'una forma més avantatjosa i d'acord al principi de la lliure adhesió, dins d'un model econòmic i social cooperatiu basat en els valors de la honestetat, transparència, responsabilitat, participació i solidaritat. Té com a vocació l'enfortiment del cooperativisme d'habitatge a Catalunya i la intercooperació, així com la seva representació i interlocució política. Busca coordinar i executar la promoció d'habitatges de protecció oficial en règim cooperatiu, dins del marc de la política d'habitatge del Govern. De cara a les cooperatives, promou i organitza serveis d'assessorament tècnic i jurídic; arbitra o fa de mediador en els conflictes entre les cooperatives associades o entre aquestes i llurs socis.

REPTES I NECESSITATS

Per la FCHC, la crisi econòmica és el principal escull del sector de l'habitatge. Les cooperatives estan mantenint l'activitat amb dificultats, però es comprometen "si els bancs ens ho permeten" a continuar desenvolupant promocions. Per afrontar les dificultats amb energies renovades i per sumar totes les iniciatives, el 2012 la FCHC s'instal·là al carrer Premia 15, amb les altres federacions (Eva Martínez).

Per SOGEUR, el problema clau és que el sector financer no vol donar préstecs per adquirir habitatge protegit (HPO), perquè els interessos són molt baixos i no interessa finançar-lo. Fins que això no canviï de forma significativa, els candidats a accedir a hipoteques de HPO ho tenen complicat, la qual cosa dificulta aquest tipus d'habitatge. També ho posa difícil el fet que ara el segment de persones que poden accedir a l'habitatge protegit ha passat de 5,25 vegades el IPREM al 4,50. Això deixa fora un col·lectiu molt important, que és solvent i farà que un sector rellevant que fins ara accedia a la HPO en quedi fora. Per fer front a l'actual situació de crisi, han realitzat diferents actuacions com aplicar el fons de reserva de les cooperatives, sobretot per pagar els interessos que les cooperatives han d'abonar per sòl adquirit que avui no poden moure. Han retornat a l'Incasòl tot el sòl que no té demanda.

Respecte el futur, afirmen que les cooperatives d'habitatge han de pactar amb l'Estat per arribar a la figura de cessió d'ús, que és la modalitat per la qual volen apostar. La Generalitat ha recollit aquesta figura a la Llei del Dret a l'Habitatge. Perquè això sigui possible i es pugui implementar de forma massiva, s'han de resoldre diversos problemes que existeixen sobre la recuperació de l'IVA per part dels socis, i sobre la càrrega registral.

Des de LA BORDA es demanen mesures de foment i suport al cooperativisme d'habitatge sense ànim de lucre i en règim de cessió d'ús per part de les administracions locals:

1. **Per a la generació de massa crítica.** Cal establir estratègies en el territori de foment de l'economia cooperativa, social i solidària, i detectar de grups interessats en replicar el projecte de cessió d'ús.
2. **Per les aportacions de capital per part de les sòcies.** Tot i que la Generalitat de Catalunya, a través de CapitalCoop, preveu ajuts a les aportacions de capital per part de les persones sòcies d'una cooperativa, aquestes tenen poc impacte en el cas de les cooperatives d'habitatge i dels volums en els que es mouen. Cal establir sistemes d'ajut directe a les aportacions inicials de les sòcies per afavorir la constitució de noves propostes.
3. **Per a l'obtenció de sòl.** L'Ajuntament de Barcelona ja compta amb una reserva de sòl destinat a cooperatives d'habitatge. Les cooperatives MCU sense ànim de lucre i que apostin per la constitució de drets de superfície de sòl públic, haurien de tenir-hi un accés preferent, però també amb unes condicions que facilitin la seva posada en marxa.
4. **Per a la viabilitat del projecte.** Un dels principals problemes per accedir a un finançament per part d'entitats del sistema de finances ètiques, són els terminis d'amortització. Per això cal treballar en què les cooperatives tinguin una major capacitat de retorn dels préstecs o altres instruments financers emprats. En aquest punt, juga un paper molt important l'Impost de Bens Immobles. Les promocions MCU

per part d'entitats sense ànim de lucre han de comptar amb el màxim de bonificacions possibles pel que fa a l'IBI, i que es pugui acumular amb aquelles provinents de l'eficiència energètica dels projectes.

5. **Per a les promocions o rehabilitacions.** L'Ajuntament de Barcelona hauria de recuperar els ajuts a la promoció d'habitatge de nova construcció, a afegir als presents de rehabilitació d'edificis, vinculats tant la fet de promoure HPO com pel fet de proposar construccions eficients. Els ajuts a l'HPO tenien diferents trams (estatal, autonòmic i municipal); una aposta per aquest model per part de l'Ajuntament s'hauria d'acompanyar de la reactivació d'aquests ajuts pels habitatges cooperatius de protecció oficial MCU gestionats per entitats sense ànim de lucre, sense descartar que es pugui ampliar al conjunt dels habitatges en règim cooperatiu i d'HPO. Més encara en els casos en que s'estigui en situacions de dret de superfície.

Per la iniciatives de cessió d'ús com la Borda, el repte polític és una **nova política pública-cooperativa-comunitària d'accés a l'habitatge**. La comunitat detecta necessitats i elabora iniciatives per resoldre-les; l'organització cooperativa, materialitza la resolució lligada als principis de l'economia social i solidària, i finalment, l'administració facilita els procediments, posa a disposició del projecte (i dels altres dos actors) sòl públic en dret de superfície i activa els mecanismes al seu abast per garantir una universalització del projecte, així com per desplegar mesures concretes de suport i foment a aquestes experiències.

Bibliografia

Castaño, J. (1989) "El cooperativismo de viviendas en Cataluña" a VV.AA. *Cooperativismo de Viviendas en Europa*. FCHC.

Checa, M. (2005) "Cooperativisme, catòlics i habitatges durant el franquisme", a *Cooperació catalana* 283, desembre del 2005.

FCHC (2008) *Els habitatges cooperatius. El sistema de cessió d'ús*, Barcelona: Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives.

Entrevista a Guillem Fernández, Coop57.

Tatjer, M. (1997) "Los orígenes de la vivienda social en Barcelona: Las cooperativas de viviendas en el primer tercio del siglo XX", a *El desarrollo urbano de Montréal y Barcelona*, Barcelona : UB.

VVAA (2008) *La Cessió d'us en les cooperatives d'habitatge*, Barcelona: Federació de Cooperatives d'Habitatge de Catalunya.

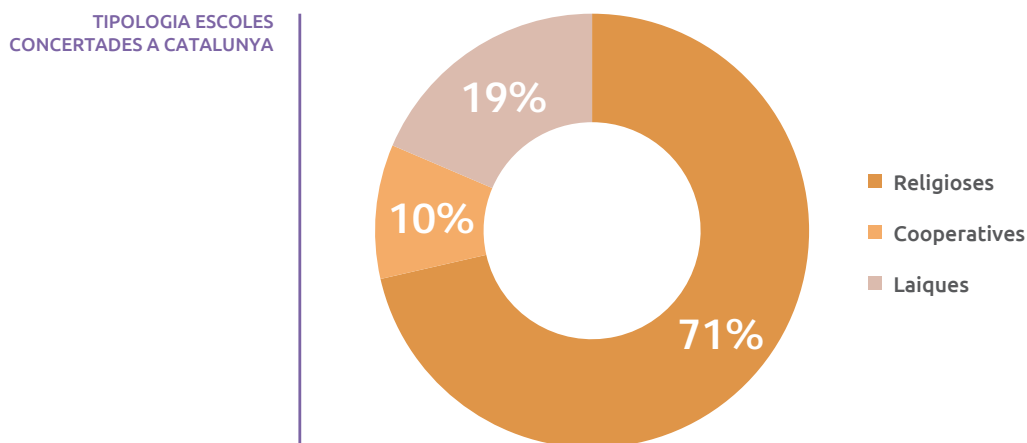
La Borda (2015) "Document de presentació i treball".

LES COOPERATIVES D'ENSENYAMENT

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Les cooperatives d'ensenyament són escoles que es gestionen com una societat cooperativa, és a dir, que la seva propietat és compartida entre una part o la totalitat dels seus membres. Poden ser de **consum** (les sòcies de la cooperativa són les mares i pares), de **treball associat** (la base associada és professorat i/o personal no docent) o **mixtes**.

Són escoles ordinàries en règim de concertació. A Catalunya hi ha unes 700 escoles concertades, de les quals més del 70% són religioses, un 19% són laiques i el 10% són cooperatives.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades proporcionades per la FeCeC, 2015.

Per Joan Segarra, president de la FeCeC, que en els últims anys no es concedeixin més concerts educatius per qüestions pressupostàries **dificulta la creació de noves cooperatives** d'ensenyament, i destina a la titularitat privada nous models educatius com les escoles lliures, autogestionades o la pedagogia Waldorf.

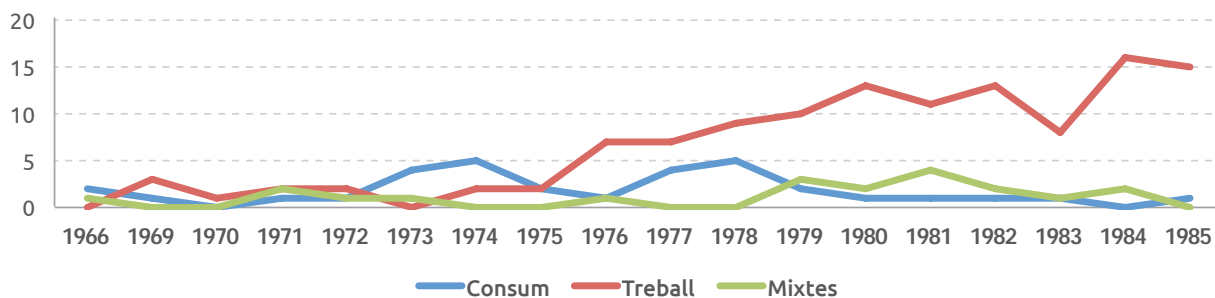
Les escoles cooperatives es caracteritzen per no tenir ànim de lucre, per implementar una pedagogia innovadora, laica i catalanista i per desenvolupar una atenció propera a l'alumnat. En consonància amb els principis cooperatius, cerquen una integració en la comunitat i el medi que les envolta, integrant els valors cooperatius en el programa formatiu i en la pròpia gestió del centre. Conjuguen oferir un ensenyament de qualitat amb la generació de llocs de treball dignes i una organització democràtica de la pròpia escola.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

Les cooperatives d'ensenyament tenen el seu origen a la dècada dels seixanta, amb l'afany de recuperar llibertats col·lectives i la identitat nacional catalana, vinculades al **moviment de renovació pedagògica** i l'escola de Mestres Rosa Sensat.

No obstant, beuen d'una llarga tradició heretada de les escoles progressistes de la República i de les corrents que, a finals del segle XIX, iniciaren una consciència crítica respecte a l'escola. A la península

COOPERATIVES D'ENSENYAMENT CONSTITUÏDES PER TIPUS A CATALUNYA 1966-1985

Font: Elaboració pròpia a partir de dades Rafecas, 1987

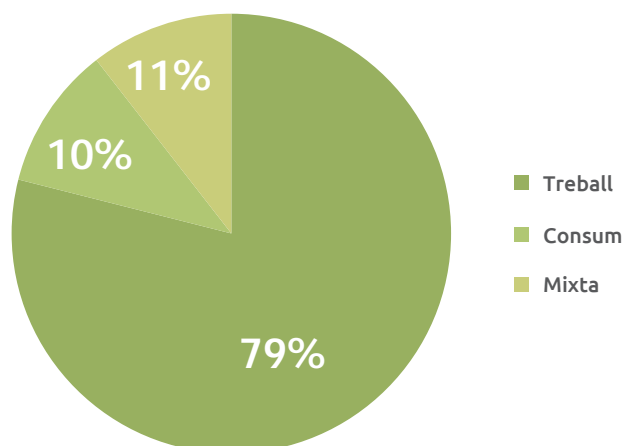
Entre 1966 i 1985 va ser el període més important pel cooperativisme d'ensenyament a Catalunya, doncs es van constituir 174 cooperatives d'ensenyament (tant de nova creació com transformacions de centres existents). El gruix de cooperatives educatives de consum es van crear des del 1966 al 1979, mentre que les cooperatives de treball es crearen majoritàriament des de mitjans dels setanta fins al 1985. En els inicis del cooperativisme d'ensenyament, doncs, era la demanda la que estirava l'oferta: la preocupació dels pares per una educació fonamentada en valors diferents dels que promovia el règim franquista.

El 1978, en plena Transició, una vuitantena d'aquells centres crearen el Col·lectiu d'Escoles per l'Escola Pública Catalana (CEPEPC), amb l'objectiu de catalanitzar l'escola, amb un model de renovació pedagògica i la lluita per aconseguir convertir-se en escoles públiques de qualitat. Un cop restablerta la democràcia, bona part d'aquelles escoles es van integrar a la xarxa de centres públics. Actualment, una setantena de centres mantenen el format de cooperatives d'ensenyament a Catalunya, sota titularitat concertada.

FIGURES JURÍDIQUES

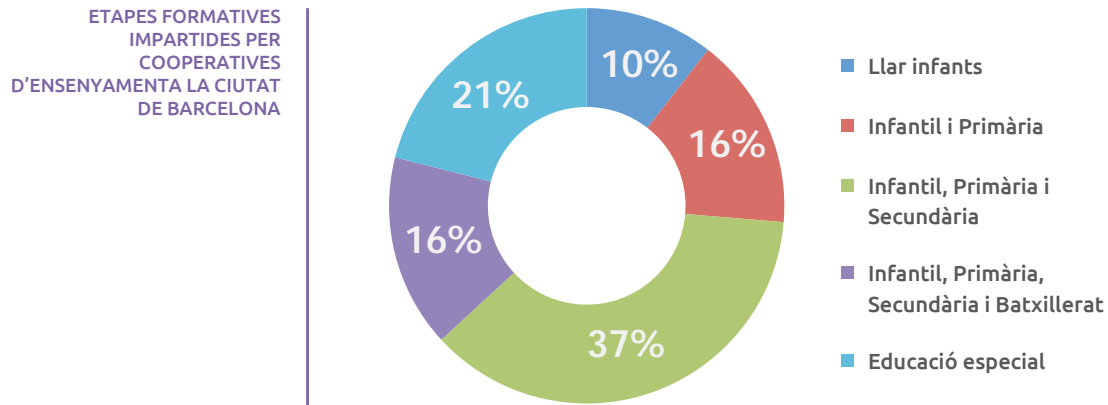
Les cooperatives d'ensenyament responen a tres tipologies diferenciades: cooperatives de treball associat (l'escola és propietat dels mestres); cooperatives de consum (el centre és de les mares i pares); i cooperatives mixtes (de mares, pares i mestres).

COOPERATIVES
D'ENSENYAMENT SEGONS LA
SEVA FIGURA JURÍDICA A LA
CIUTAT DE BARCELONA

Font: Elaboració pròpia a partir de dades proporcionades per la FeCeC, 2015.

Les cooperatives d'ensenyament a Catalunya, també Barcelona, imparteixen tot el ventall de cicles formatius de 3 a 17 anys: Escola bressol – Llar d'infants, Educació infantil, Educació primària, Educació secundària, Batxillerat, Educació especial. No obstant, no existeixen centres universitaris cooperatius.

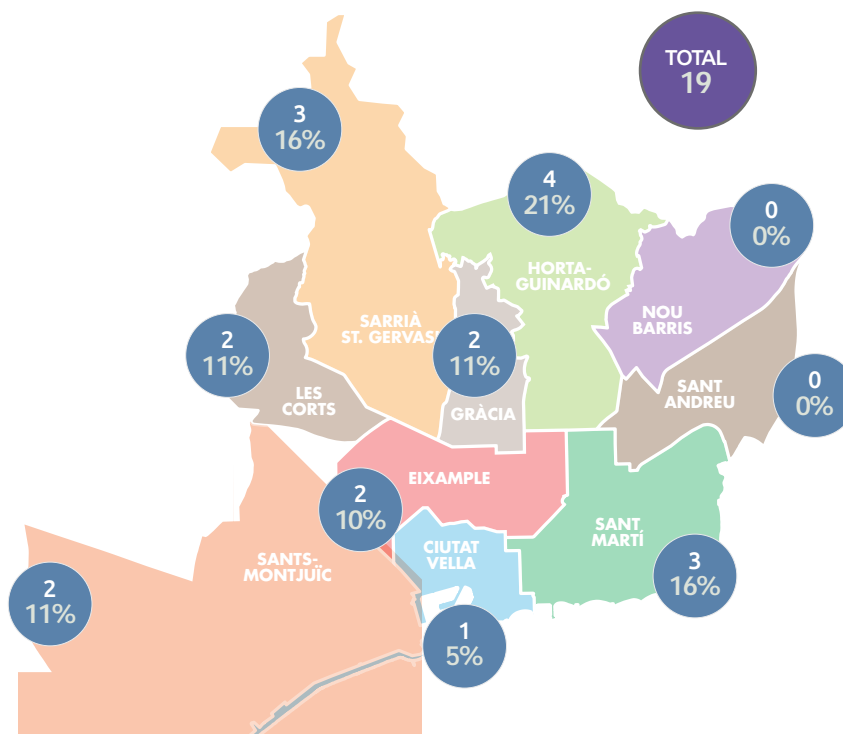

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels centres d'ensenyament cooperatius de Barcelona

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

Actualment, a Catalunya hi ha una setantena de cooperatives d'ensenyament. D'aquestes, el 78% són de treball, el 20% de consum, i un 2% són mixtes. En total, apleguen 5.000 socis cooperativistes, 1.700 treballadors i 14.000 alumnes.

MAPA DE LES COOPERATIVES D'ENSENYAMENT A LA CIUTAT DE BARCELONA

A Barcelona hi ha una **vintena de cooperatives d'ensenyament**, un 28,5% del total de centres catalans. El 80% són cooperatives de treball, el 10% de consum i el 10% mixtes. Agrupen gairebé 2.500 persones sòcies, més de 5.600 alumnes i ocupen a més de 750 persones. El seu repartiment és bastant homogeni a la ciutat, ressaltant Horta-Guinardó amb un 21% dels centres, i els districtes de Sant Andreu i Nou Barris que no disposen de cap cooperativa d'ensenyament. En aquells barris, als anys 70 hi hagué el moviment Escuelas en Lucha, que creà centres educatius des de l'autogestió que s'integraren al sistema públic.

Les escoles cooperatives volen ser una eina d'educació per a la transmissió del conjunt de valors cooperatius, de gestió democràtica, de participació directa en els projectes i de corresponsabilitat entre els diferents actors: alumnes, mestres i pares. Potencien la cooperació, el consens i l'autonomia tant en la pedagogia com en la gestió de la pròpia escola: "El diàleg i l'acord són els pilars que marquen la principal diferència amb la resta d'escoles. El interessos de pares i professors no sempre caminen en la mateixa direcció, però el consens és obligat" segons Xavier Riera, president de la cooperativa mixta escola Grèvol.

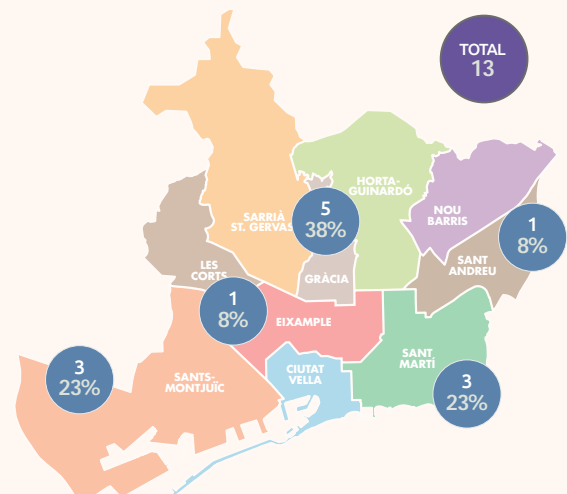
LES ESCOLES LLIURES

Avui, a Catalunya creix el model d'escoles lliures, escoles alternatives promogudes en la seva majoria per les famílies i basades en models d'educació no directiva i d'acompanyament. Són un model diferent al cooperativisme d'ensenyament, tot i que cada cop hi ha més escoles lliures que s'apropen a la Federació de Cooperatives d'Ensenyament de Catalunya. Segons la Xarxa d'Escoles Lliures (XELL), s'han quintuplicat el nombre de projectes funcionals en els seus registres des de la seva creació al 2005.

L'educació lliure es refereix a aquella educació que no segueix les pautes que marca l'Estat, sinó que practica una educació seguint les conviccions dels mateixos participants. En l'educació lliure, aprenentatge es considera tot allò que parteix d'un impuls propi. A diferència de les escoles convencionals, a les escoles lliures l'acció educativa gira a l'entorn del món de l'infant i les seves necessitats: l'educador no ensenya, sinó que acompanya l'infant en el seu procés d'aprenentatge; es potencia l'autonomia dels nens i nenes; no hi ha exàmens ni temaris ni figures autoritàries; i en la gestió participen, de manera intensa, les mares i els pares. Les escoles d'educació lliure acostumen a ser espais poc massificats, amb una ràtio mitjana d'una persona acompanyant per a cada 6 o 7 infants. L'agrupament dels nens i nenes es crea de manera espontània en funció dels propis interessos i afinitats.

A Catalunya hi ha gairebé una cinquantena d'escoles lliures en funcionament, en els que uns 1.500 infants segueixen l'educació alternativa, segons la XELL. A Barcelona, hi ha una quinzena d'escoles lliures, a les que s'han de sumar iniciatives de criança i educació compartida per edats anteriors (0-3). Tres districtes concentren aquest tipus d'escola: Gràcia, Sant Martí i Sants-Montjuïc. Eixample i Sant Andreu tenen un centre cadascun.

Mapa d'escoles lliures a la ciutat de Barcelona

ELS GRUPS DE CRIANÇA COMPARTIDA

Els grups de criança són un altre model emergent d'educació comunitària per a edats dels 0 als 3 anys. Són espais, normalment autogestionats, on les famílies s'autoorganitzen i posen en comú la criança i la cura dels infants al marge de sistemes més convencionals. Són alternatives a les escoles bressol, de vegades motivades per la falta de places públiques, per la falta de recursos econòmics, per les necessitats relacionades amb la criança i la conciliació de les vides personals, familiars, laborals, socials o per la convicció que és positiu recuperar el vincle comunitari entre grups de famílies més o menys afins que comparteixen espais i recursos per a la criança compartida dels seus fills i filles, o totes elles alhora.

Existeixen diferents modalitats de grups de criança. Majoritàriament, es tracta d'un grup de famílies reduït

que comparteixen diàriament la criança i la cura sota lògiques comunitàries i d'ajuda mútua. Normalment, es compta amb el suport d'una o dues educadores o de professionals de la criança que poden assessorar al grup i acompanyar les criatures. Trobem igualment altres modalitats de grups de criança on es fan trobades periòdiques (setmanals, quinzenals, etc) on es comparteixen dubtes, inquietuds o experiències.

Són organitzacions informals on la majoria d'elles, per tal d'aconseguir una mínima cobertura jurídico-legal, es constitueixen com a associació. A Catalunya hi ha una quarantena d'experiències, i a la ciutat de Barcelona se'n troben més d'una desena.

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

Federació de Cooperatives d'Ensenyament de Catalunya. Nasqué l'any 1979, quan col·lectius de mares, pares i mestres van engegar projectes educatius sota el format cooperatiu. Al llarg de la seva història, ha representat el col·lectiu d'escoles cooperatives en el CEPEC; i amb el Grup Escoles Catalanes (GEC) creà l'Agrupació Escolar Catalana (AEC), de qui es separaren el 2012 per a enfortir la identitat cooperativa dels centres. La seva missió és representar, assessorar i defensar les cooperatives d'ensenyament, així com agrupar i potenciar l'intercanvi entre elles. Ofereix serveis per a la millora de la gestió i qualitat, així com formació pels socis cooperativistes. Agrupa a 30 escoles cooperatives, que apleguen 4.137 socis cooperativistes i 792 treballadors que eduquen i ensenyen a 13.250 alumnes.

La Xarxa d'Educació Lliure (XELL) és una associació de persones a favor d'una mirada respectuosa envers les necessitats vitals de la infància. Defensen que educar no significa instruir, ni tan sols ensenyar, sinó més aviat cuidar i acompanyar els processos de vida dels infants i les seves famílies. Té com objectius ajudar els nous projectes d'educació lliure i facilitar l'intercanvi entre els que ja funcionen i difondre el model de l'educació lliure. Actualment agrupa 23 projectes d'educació lliure a Catalunya.

REPTES I NECESSITATS

El lema de les cooperatives d'ensenyament, "Som escola i també som cooperativa", emmarca els dos principals reptes del sector: la presència dels valors cooperatius en els centres escolars i la relació de les cooperatives d'ensenyament amb la resta de models educatius.

Valors cooperatius a l'escola. Amb la integració en la xarxa pública d'un gran nombre de centres del CEPEPC, unes quantes desenes d'escoles cooperatives van mantenir la idiosincràsia cooperativa i no s'integraren a la xarxa pública, "que ens podia portar a una funcionarització" (FeCeC). Actualment, de la setantena d'escoles cooperatives a Catalunya, n'hi ha que mantenen molt viu l'esperit cooperatiu, però també n'hi ha que "molta gent hi va i no sap que és una escola cooperativa", admet el president de la FeCEC. Davant aquesta realitat, dues propostes posen els principis cooperatius en el centre:

- **Les Cooperatives d'alumnes.** Són societats d'alumnes administrades per ells mateixos, amb l'ajuda del professorat, que tenen com a finalitat desenvolupar activitats comunes i introduir els infants en el món cooperatiu. A la llei espanyola de cooperatives de 1931 ja hi havia disposicions que en parlaven i compten amb el reconeixement de la Unesco. Avui n'hi ha una seixantena a Catalunya i s'ha creat la **Federació de Cooperatives d'alumnes de Catalunya**.
- **Comunicació i formació.** A més de comunicar el fet cooperatiu, calen cursos formatius per les noves persones sòcies de les cooperatives d'ensenyament amb l'objectiu de transmetre els valors i principis cooperatius.

Relacions amb l'escola pública i els nous models emergents. El sector de l'educació a Catalunya es conforma de la xarxa de centres escolars públics, les escoles concertades i els centres privats. La relació entre les cooperatives d'ensenyament i la resta de branques s'erigeix com un dels principals reptes d'aquest sector.

- **Relació amb la pública.** Les cooperatives d'ensenyament, tot i ser cooperatives i innovadores, se senten escola ordinària i de qualitat. "Ens sentim més a prop de l'escola pública que de l'escola privada", "jo sóc igual que l'escola del costat, tot i que tingui un plantejament pedagògic diferent, que vull que s'assumeixi des d'allò públic" (FeCeC). Així, un plantejament tipus escola público-cooperativa, equipararia les escoles cooperatives amb les públiques, tot reconeixent l'essència cooperativa i la gestió democràtica que caracteritza aquests centres.
- **Relació amb iniciatives privades.** Malgrat sentir-se pròximes a l'escola pública, comparteixen titularitat amb les escoles concertades i cada cop s'apropen més a la Federació nous formats educatius privats. Les escoles cooperatives són una realitat heterogènia, algunes es troben en barris de classes populars i altres s'adrecen a famílies benestants. En línies generals, la seva visió progressista les ha portat a diferenciar-se de la resta d'oferta concertada, i encetar un debat sobre l'elitisme en el món educatiu. En la darrera dècada, amb l'emergència de models experimentals com les escoles lliures o els grups de criança, i el no reconeixement institucional d'aquests, la Federació de Cooperatives d'Ensenyament de Catalunya s'ha trobat que cada cop més iniciatives educatives alternatives no cooperatives s'hi han apropiat. Aquests models estan lluitant per la seva homologació, i actualment es veuen obligats a tenir titularitat privada. El debat sobre l'elitisme i l'accés a aquest tipus d'educació també està en plena vigència per a aquestes propostes.

Relació amb altres centres d'ensenyament cooperatius i articulació entre Federacions. A la Federació de Cooperatives de Treball s'hi poden trobar autoescoles, centres de formació professional, llars d'infants, educació informal.... Per altra banda, de cooperatives d'ensenyament n'hi ha de treball, de consum i

de mixtes, estant la majoria federades a la FeCeC, i algunes d'elles en diferents federacions. Aquesta complexitat apunta a que una fusió de les diferents federacions permetria, segons la FECEC, un treball global i articulat.

En quant a l'articulació, les iniciatives més comunitàries i autogestionades com els grups de criança no disposen de cap plataforma o xarxa que les agrupi.

Bibliografia

Breu, R. (2014) "Escoles cooperatives, vénen de lluny i van més lluny encara", a *El Diari de l'Educació*, Desembre 2014.

Figueras, J (2015) "Escola cooperativa, un model a l'ombra", a *La Directa*, juliol 2015.

Garcia, J. (2012) *Adéu Capitalisme*, Barcelona: Icària.

Keller, C. (2015) *Grupos de Crianza Compartida. Experiencias de organización comunitaria del cuidado*, Estudios de Mujeres, Género y Ciudadanía IIEDG.

Mata, M (1985) "L'escola de mestres Rosa Sensat de Barcelona", a *Perspectivas: revista trimestral de educación. UNESCO*, vol. XV, nº 1 (gener-març 1985), p. 129-135.

Moret, R.M. (2014) *La Renovació Pedagògica durant la República, 1931-1939*, Arxiu Històric de Girona.

www.agrescat.cat

www.cooperativest treball.coop (Directori)

www.escolescooperatives.cat

Xarxa d'Educació Lliure: www.educaciolliure.org

Ludus. Una altra educació ja és possible: ludus.org.es

LES SOCIETATS LABORALS

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Les societats laborals són societats de caràcter mercantil, societats anònimes o de responsabilitat limitada, on la majoria del capital social (més del 50%) ha de ser propietat dels treballadors amb una relació laboral de caràcter indefinit. Les societats laborals són, amb les cooperatives de treball associat, un dels puntals bàsics de l'economia social a Catalunya. Es tracta de les dues formes jurídiques típiques que permeten el treball associat: en no produir-s'hi la dissociació clàssica entre capital i treball existent en les societats capitalistes, les persones sòcies poden ser, a la vegada, treballadores de l'empresa. Així com en el cooperativisme de treball s'associen persones i el seu treball, en les societats laborals s'associen capitals.

Requereix un mínim de 3 socis, ja que una limitació és que cap persona pugui tenir una participació a la societat superior al 33%, i com a mínim dos d'ells han de ser treballadors, ja que la majoria del capital social ha d'estar en mans dels socis treballadors. La nova llei de 2015 obre la possibilitat de constituir una societat laboral amb només dos socis, sempre que tots dos siguin treballadors i tinguin distribuïda de forma igualitària la seva participació dins la societat. Els socis no tenen responsabilitat personal respecte dels deutes de la societat, la qual respon amb el seu patrimoni. Hi ha dos tipus de persones sòcies:

- **Socis treballadors amb contracte indefinit:** són treballadors i tenen participacions o accions. Han de tenir, com a mínim, el 51% del capital societat.
- **Socis capitalistes:** són treballadors temporals o no són treballadors i tenen participacions o accions. Poden tenir com a màxim el 49% del capital social.

Les principals **característiques** que defineixen el tipus societat laboral, ja sigui anònima o limitada, són:

- La majoria del capital social ha de ser propietat dels treballadors amb contractes indefinits, la qual cosa incentiva una cohesió real i duradora del soci amb la societat.
- Cap soci no pot tenir accions (en les societats anònimes) o participacions socials (en les societats de responsabilitat limitada) que representin més d'un terç del capital social, a excepció de les participades per administracions públiques, que poden arribar al 50%.
- S'estableix un límit per a la contractació de treballadors no socis: no podrà ser superior al 15 % del total d'hores/any treballades pels socis treballadors, excepte quan la societat tingui menys de 25 treballadors, on el percentatge no podrà superar el 25 %.
- Existeix un dret d'adquisició preferent en cas de transmissió de les accions o participacions de caràcter laboral.
- S'estableix un fons especial de reserva.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

Les societats laborals apareixen a l'estat espanyol en la dècada del 1970 com a resposta del moviment obrer a la crisi industrial del moment. A finals dels anys cinquanta, ja trobem experiències com la Companyia de Tramvies i Ferrocarrils de València, a qui li caducava la concessió per a l'explotació i s'adjudicà la futura concessió a una entitat autogestionada pels mateixos treballadors: la **SALTUV, Societat Anònima Laboral de Transports Urbans de València**. L'experiència va ser replicada, però, sense un marc legal que regulés aquests tipus d'iniciatives, i el Ministeri de Treball anava dictant ordres per les quals preveia com s'havien d'organitzar les societats anònimes laborals i quins requisits mínims havien de tenir. No va ser fins l'any 1986, amb la Llei 15/1986 de societats anònimes laborals, quan es tingué una cobertura legal plena i efectiva, que en va permetre un millor desenvolupament.

La forma històricament utilitzada per a l'autogestió productiva havia estat la forma de cooperativa. Per què

En quant a la dimensió, les societats laborals donades d'alta en el període 1986-1991 i en el període 1992-1997 tenen una dimensió empresarial superior —una mitjana de gairebé 15 treballadors en el primer període, i una mitjana d'11,3 treballadors en el període 92-97— que les societats laborals donades d'alta a partir del 1998 (amb mitjana de 4,4 treballadors):

	Societats en actiu	Percentatge de treballadors/es cotitzants
Societats laborals constituïdes entre 1986-1991	11,4%	23,9%
Societats laborals constituïdes entre 1992-1997	21,7%	34,6%
Societats laborals constituïdes entre a partir 1998	67%	41,5%

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Llibre Blanc de l'economia social de Catalunya, 2001.

La diferència de volum pot venir explicada pel fet que les societats laborals més antigues tenien l'origen a partir d'adquisicions que van fer els treballadors d'empreses en crisi. Es tractava de societats anònimes que abans de convertir-se en 'laborals' ja gaudien d'una dimensió important. Si aquest fet s'afegeix al caràcter predominantment industrial de les antigues societats laborals, es pot entendre que en les posteriors constitucions en el sector serveis el volum de persones treballadores hagi disminuït.

La darrera llei de societats laborals i participades és d'octubre de 2015, Llei 44/2015. La seva voluntat és actualitzar, modernitzar i millorar el marc legislatiu existent, adequant-lo a la Llei espanyola 5/2011 d'economia social, reforçant la societat laboral com entitat de l'economia social.

La seva recent publicació no fa possible valorar-ne les repercussions, però sí esmentar els principals canvis que proposa:

- Es manté el concepte de societat laboral, però s'obre la possibilitat de constituir una societat laboral amb dos socis, sempre que tots dos siguin treballadors i tinguin distribuïda de forma igualitària la seva participació dins la societat i es flexibilitza el marc de la contractació de treballadors no socis .
- Se simplifica la documentació per a la constitució de societats preexistents, millorant la coordinació entre registres i possibilitant la implantació de mitjans electrònics i telemàtics per obtenir la qualificació i inscripció. També es fixen i redueixen les obligacions administratives d'aquestes figures societàries.
- S'estableix un sistema més àgil per a la transmissió voluntària d'accions i participacions, amb una reducció de terminis i del col·lectiu amb drets de preferència ja que se suprimeix el dret que tenien els treballadors de durada determinada.
- Es regula l'adquisició per la societat de les seves pròpies accions i participacions. A més, s'incorpora per primera vegada la possibilitat que la societat faciliti assistència financera als treballadors per a l'adquisició de capital social.
- S'amplien les finalitats a les quals es podrà destinar la reserva especial.
- Es regula la pèrdua de la qualificació de la societat com a laboral, i els supòsits de separació i exclusió de socis no regulats fins ara.
- Es regula per primera vegada les societats participades pels treballadors.

FIGURES JURÍDIQUES

Les societats laborals neixen com una experiència pròpia de l'estat espanyol, fruit d'unes necessitats específiques, sense una equivalència semblant a Europa. Des del punt de vista juridicomercantil, és una societat mercantil capitalista, anònima o limitada, sobre la base de la qual s'han afegit unes regles especials que aporten a la societat laboral les característiques d'ajuda mútua i solidaritat que presideixen les cooperatives.

Existeixen dues classes de societats laborals: les **societats anònimes laborals (SAL)** i les **societats limitades laborals (SLL)** o també nomenades com societats laborals de responsabilitat limitada (SRLL). El capital social mínim de les SLL és de 3.000€, 100% subscrit i desemborsat, mentre que el capital social mínim de les SAL és de 60.000€, desemborsat el 25% en el moment de la constitució.

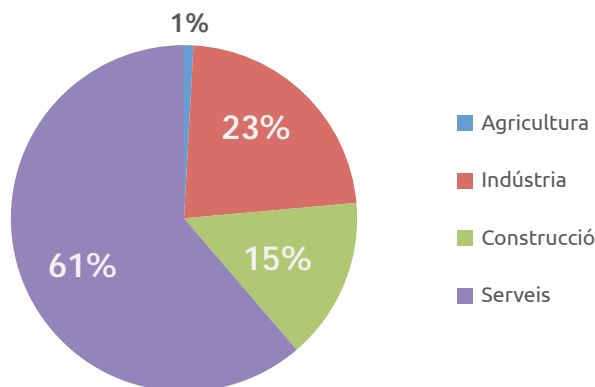
Hi han tres possibles tipus de vinculació amb aquest tipus de societat:

- a) **Soci capitalista:** pot ser-ho tota persona física o jurídica, pública o privada. Com qualsevol altre soci, no pot tenir més d'una tercera part del capital social.
- b) **Soci treballador:** només pot ser-ho una persona física. Ha d'aportar el seu treball, amb un contracte indefinit.
- c) **Treballadors no socis:** la Llei permet la contractació de persones assalariades amb contractes indefinits, però estableix un límit en referència a les hores/any treballades pels socis treballadors.

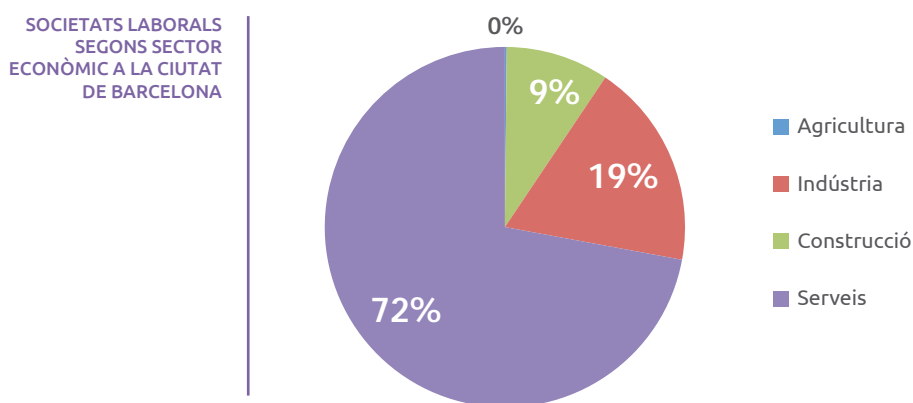
XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

Actualment hi ha poc més de 5.000 societats laborals registrades a Catalunya. Segons l'Observatori Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya, a Catalunya existeixen 5.023 societats laborals el 2015, 3.995 de les quals estan a la província de Barcelona. D'aquestes, 1.555 s'ubiquen a la comarca del Barcelonès, i 1.197 a la ciutat de Barcelona. El 61% de les societats laborals a Catalunya desenvolupen la seva activitat en el sector de serveis.

SOCIETATS LABORALS
SEGONS SECTOR
ECONÒMIC A CATALUNYA

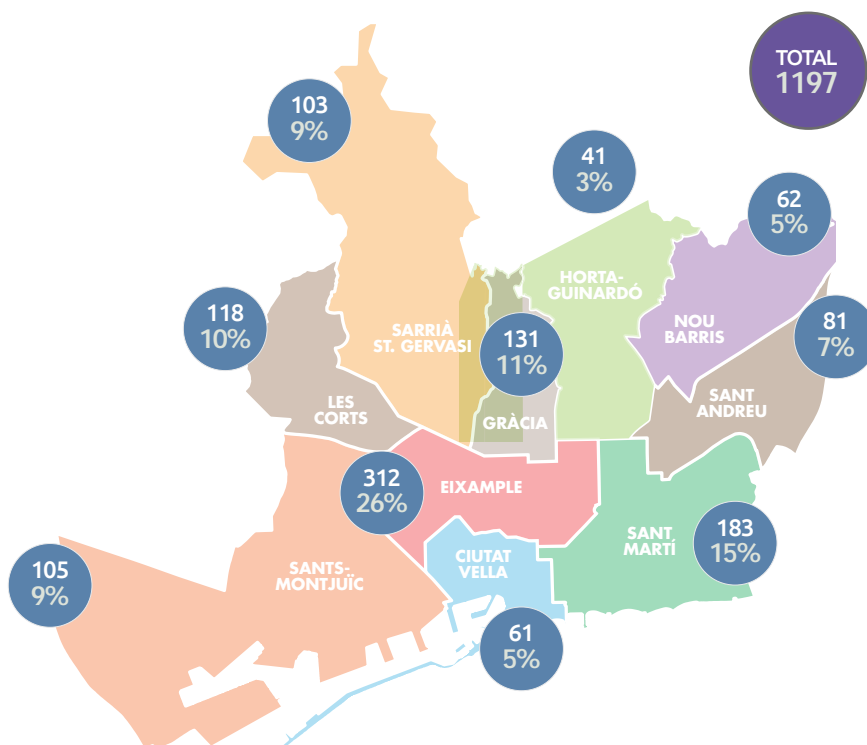
A la ciutat de Barcelona hi ha unes 1.197 societats laborals, un 24% del total a Catalunya, que agrupen més de 3.500 persones sòcies i 6.500 persones assalariades. La dimensió de les societats laborals és la **microempresa**, amb menys de 5 membres. A la ciutat de Barcelona, es detecta un increment de les societats laborals dedicades al sector servei de més de 10 punts per sobre de la realitat catalana, arribant a un 72% del total.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i Treball Autònom de la Generalitat de Catalunya, 2015.

Troblem societats laborals a tots els barris de Barcelona. L'Eixample concentra la majoria de societats, amb un 26% del total. Sant Martí, Gràcia, Les Corts, Sants-Montjuïc i Sarrià-Sant Gervasi tenen entre el 9 i 15% d'iniciatives cada districte. El 20% restant de societats laborals es reparteixen entre Ciutat Vella, Sant Andreu, Nou Barris i Horta-Guinardó.

MAPA DE LES SOCIETATS LABORALS A LA CIUTAT DE BARCELONA

REPTES I NECESSITATS

Les societats laborals són una de les figures claus de l'economia social al nostre país, essent la forma jurídica més nombrosa en l'àmbit de treball, tant al Principat com a Barcelona. A la ciutat de Barcelona, el nombre total de societats laborals és de 1.222, mentre que les cooperatives són 861. Tot i així, les dades demostren la tendència preocupant del descens continuat de les societats laborals existents.

Tot i la nombrosa quantitat d'iniciatives, existeix una **manca greu d'estructures que coordinin, cohesionin i impulsin** el creixement de les societats laborals. Fins a l'any 2013 existia la Federació de Societats Laborals de Catalunya (Fesalc), que es marcava com a repte un major treball conjunt amb el cooperativisme per a millorar la visualització com a sector. Però a dia d'avui ja no existeix cap organisme que articuli les societats laborals.

Així doncs, l'agrupació del sector de societats laborals esdevé necessària per a:

- Tenir un reconeixement institucional i reforçar la identitat de sector.
- Disposar d'una interlocució amb l'administració pública.
- Establir aliances estratègiques amb la resta de l'economia social i solidària: cooperatives, tercer sector social i treballar conjuntament una estratègia de visibilització.
- Augment de col·laboració interempresarial entre societats laborals: intercooperació, creació d'agrupacions de segon grau o grups empresarials que permetin afrontar la competitivitat de grups multinacionals.
- La manca d'estructures dificulta l'obtenció de dades per analitzar el sector i dibuixar marcs de millora. Cal generar un sistema d'informació que permeti un coneixement més profund de les societats laborals.

Bibliografia

CTESC (2003) *Memòria Socioeconòmica i laboral de Catalunya 2003*, Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya.

Consell econòmic i social de Barcelona (2013). *L'Economia social i el Tercer Sector: una aproximació al seu impacte en l'ocupació i l'economia*. Barcelona: CESB.

Estadístiques Observatori Empresa i Ocupació, 2015. Departament Empresa i Ocupació.

Generalitat de Catalunya. Departament de Treball. (DL 2001). *Llibre blanc de l'economia social a Catalunya*.

Llei 44/2015, de 14 d'octubre, de Societats Laborals i Participades .

Entrevista a Jordi Pujol Moix, President de Coop57 sobre la llei de cooperatives catalana, a la revista *Món Jurídic*, novembre 2015.

Butlletí d'Economia Cooperativa. Núm. 14. Entrevista Pere Puig, President de FESALC (2008).

LES MUTUALITATS DE PREVISIÓ SOCIAL

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Són societats de persones que exerceixen amb caràcter principal **una activitat asseguradora sense afany de lucre**, complementària o alternativa de la Seguretat Social, sota els principis de protecció mútua, solidaritat, gestió professional i organització democràtica. Els i les sòcies de la mutualitat, dits **mutualistes**, contribueixen al finançament de la institució amb una quota social. Amb el capital acumulat a través de les quotes socials, la institució brinda els seus serveis als socis que els necessiten.

Les mutualitats de previsió social són entitats de gran tradició i arrelament a Catalunya, amb origen en els gremis i les confraries de l'edat mitjana i que mantenen una àmplia presència en el sector assegurador català. La tradició mutualista catalana s'ha desenvolupat principalment en la prestació de serveis, sobretot en l'assistència sanitària.

Les mutualitats o monts de pietat de previsió social, ofereixen prestacions complementàries de caràcter voluntari, compatibles amb el nivell públic i independents. Pel que fa a les prestacions o a les operacions que les entitats poden practicar, la llei diferencia entre previsions de riscos sobre les persones (que inclou la mort, la vellesa, l'accident i la invalidesa per a treballar, la viduïtat, l'orfanat, l'assistència sanitària i els subsidis per matrimoni, fills, maternitat i mort) i previsions de riscos sobre les coses (d'abast més restringit, on la llei limita el tipus d'habitatge, usos rurals i instruments de treball).

Els principis bàsics de les mutualitats són l'adhesió voluntària, l'organització democràtica, la neutralitat institucional (política, religiosa, racial i gremial), la contribució d'acord amb els serveis a rebre, la capitalització social dels excedents, l'educació i capacitat social i mutual, i la integració per al desenvolupament.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

Les mutualitats de previsió social són l'exponent assegurador del caràcter associatiu que ha caracteritzat la societat civil catalana al llarg de la història, des de les confraries i gremis artesanals de l'edat mitjana, passant per les germanats i montepíos del segle XVIII i XIX, fins al segle XX, quan es desenvolupà el model mutualista actual.

Amb orígens en els *col·legia* romans, en el marc de la societat medieval aparegueren les primeres institucions modernes d'**ajuda mútua**, de caràcter religiós o benèfic, o com a associació d'artesans sota la forma de les confraries gremials. En aquell cas, el mutualisme es basava en la solidaritat d'un grup social homogeni que, afectat per riscos similars, decidia posar en comú una part dels seus estalvis per

a afrontar situacions de necessitat de qualsevol dels seus membres (Alarcón i González, 1975; citats a VVAA, 2001). A partir del segle XVIII, les **germandats de socors mutus** varen guanyar rellevància. Malgrat llargs períodes de persecució, en què l'Estat combaté tot instrument col·lectiu d'autoprotecció obrera, la lluita per l'associació del moviment obrer nascut en la industrialització aconseguí, al llarg del segle XIX, consolidar organitzacions de caràcter associatiu per lluitar contra la pobresa dels seus membres. Una de les primeres experiències fou la **Societat de Mútua Protecció dels Teixidors de Cotó**, fundada a Barcelona el 1840, vessant mutualista d'una societat de resistència que també desplegà la vessant de cooperativa de producció per a ocupar els seus aturats.

El mutualisme, a partir de l'**estalvi col·lectiu i la solidaritat entre els membres**, esdevingué una tècnica de protecció o de previsió social enfront els riscos de la comunitat obrera (accidents de treball, malalties professionals, atur, incapacitat o mort). En les societats de socors mutus, obrers de diversos sectors aportaven una part del salari per crear un fons amb el qual cobrir les necessitats de qui, per accident laboral o malaltia, patia una pèrdua del jornal diari. La industrialització i la conformació massiva d'un proletariat assalariat, on la falta de treball significava directament la mendicitat, desbordà les societats de socors mutus. Les dificultats per poder cobrir les necessitats dels associats antecediren les assegurances socials que van actuar d'acord amb la previsió de Bismarck, com a impulsors del sistema de Seguretat Social.

No fou fins 1908, amb el Instituto Nacional de Previsión creat pel govern d'Antonio Maura, que a l'estat espanyol hi hagué una primera institució oficial encarregada de la Seguretat Social i l'assistència sanitària. Tot i suposar canvis importants pel mutualisme, no implicà la seva desaparició, i al llarg de les primeres dècades del segle XX es consolidaren els monts de pietat o mutualitats de previsió social, les mutualitats laborals, així com les mútues d'accidents de treball i malalties professionals.

El 1934, la llei catalana de Bases de Cooperació per a Cooperatives, Mutualitats i Sindicats Agrícoles, integrà a les **mutualitats com entitats de l'economia social**, amb naturalesa associativa i amb l'objectiu de millorar social i econòmicament la vida dels associats, suprimint el lucre entre ells i la societat. A inicis de 1936, entitats del mutualisme barceloní com la **Quinta de Salut Aliança**, creada el 1906, federaven 541 societats, 113.302 mutualistes i 281 empleats (Rovira, 1936). Més tard, i en una altra direcció, les mutualitats laborals van ser un conjunt d'assegurances socials procedents de les aportacions obligatòries dels empresaris i treballadors de les branques de producció. Es va implantar a Espanya a la dècada del 1950 i van anar integrant-se a la Seguretat Social a partir de 1967 fins donar-se per finalitzades el 1978.

La Llei 33/1984 va suposar un canvi important en la regulació de les mutualitats i monts de pietat de previsió social, ja que les arrossegà cap a la **mercantilització**. Per primera vegada, passaven a sotmetre's a la normativa general de les entitats asseguradores i al control financer del Ministeri d'Economia i Hisenda, deixant d'estar regulades per una normativa pròpia com era la Llei de mutualitats, on la competència tradicional l'exercia el Ministeri de Treball i de Seguretat Social. A Catalunya, l'Estatut d'Autonomia desenvolupà l'article 9.21 on s'atribuí la competència exclusiva en matèria de mutualisme no integrat en el sistema de la Seguretat Social, i el 1991 s'aprovà la Llei catalana de mutualitats de previsió social.

Les mutualitats, esdevingudes actors de l'economia social complementaris a la Seguretat Social, no han tingut però una evolució homogènia per a tots els col·lectius de treball, ja que els col·lectius autònoms

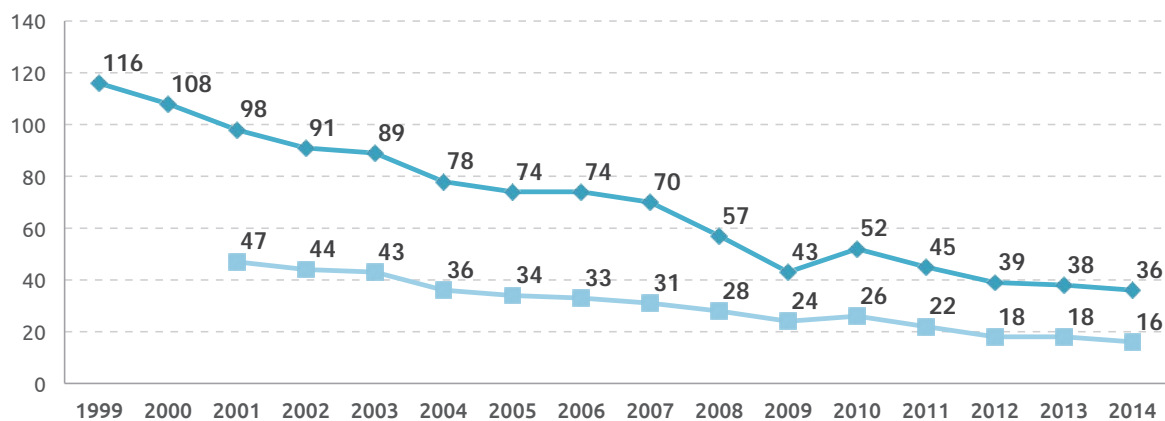
van trobar-hi la resposta fins finals del segle XX. És el cas de la **Mútua dels Enginyers**, que va néixer el 1958 del Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, per "organitzar i desenvolupar la previsió social entre els col·legiats", en un moment en què la Seguretat Social no donava cobertura als titulats superiors d'enginyeria industrial, així com tampoc als arquitectes, advocats i metges.

El 1995 s'aprovà a Catalunya una Llei d'ordenació i supervisió de les assegurances privades que tornà a dedicar un capítol a les mutualitats de previsió social, introduint-hi modificacions, com la que afectà al règim d'incorporacions dels assegurats a les mutualitats. Se suprimia l'adscripció obligatòria i s'optà per la incorporació a les mútues amb **caràcter voluntari**. Fou un canvi important en relació amb les mutualitats de previsió social vinculades a col·legis professionals, ja que l'alta a la mútua deixà de ser exigible per a la col·legiació, i quedà a disposició del mutualista optar entre la mútua o l'alta al sistema de Seguretat Social.

Les legislacions de la dècada dels 2000, aprofundint amb l'equiparació a les asseguradores privades, abocà a les mutualitats a un context de **competitivitat** i adaptacions a normatives internacionals que reconfigurarà el sector. El 2001 entrà en vigor el nou reglament de Mutualitats de Previsió Social que reforçà les garanties financeres exigides a les entitats, i el 2003 s'aprovà la nova llei catalana de mutualitats, que substituï la de 1991, amb l'objectiu de, segons la Generalitat, dotar d'una "major **flexibilitat** a les mutualitats per a que puguin competir, en termes d'igualtat, amb la resta de companyies asseguradores". Facilità la comercialització de nous productes, contemplà nous instruments per finançar el seu creixement i reorientà l'estructura organitzativa i els òrgans de govern.

Les mutualitats veieren com s'incrementaven les exigències de garanties financeres, com el marge de solvència o el fons de garantia. La implantació de les normes internacionals de comptabilitat (sistema de Solvència II), basat en el principi de gestió del nivell de risc assumit per cada participant, suposà un canvi profund en l'organització, estructura i la supervisió de les entitats mutualistes. En aquella transició, les administracions públiques promogueren un procés de **concentracions** i fusions de mutualitats per a tenir entitats de major envergadura en un mercat assegurador global amb entitats de dimensió transnacional. Les fusions i cessions de cartera entre mutualitats han implicat un decreixement en el seu nombre i una major concentració del sector, així com processos de dissolució-liquidació i de transformació en associacions o fundacions d'entitats que tenien un baix volum d'activitat asseguradora.

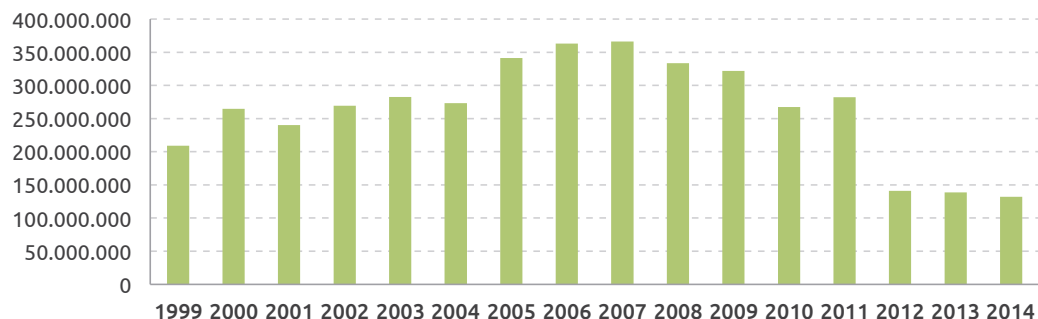
EVOLUCIÓ DE LES MUTUALITATS REGISTRADES A CATALUNYA I BARCELONA 1999-2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, anys 2001-2014.

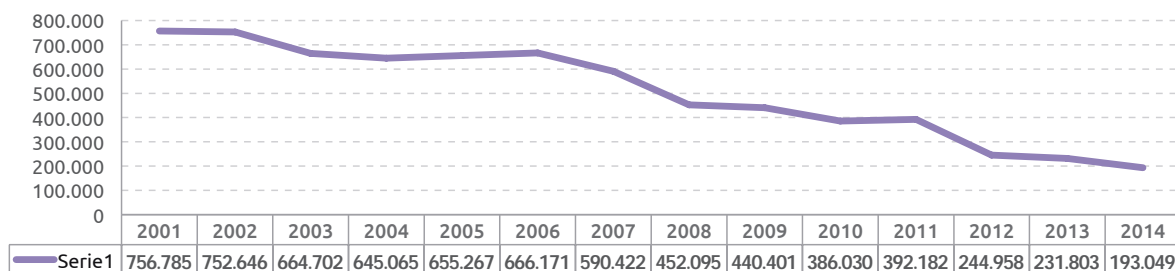
Tot i el descens en el nombre de mutualitats, l'evolució del volum recaptat per quotes fins al 2010 era creixent o igual tot i la crisi, pel **manteniment del nombre de persones associades i cobertes per les prestacions**.

EVOLUCIÓ DE LA FACTURACIÓ PER QUOTES DE LES MUTUALITATS A CATALUNYA 1999-2014

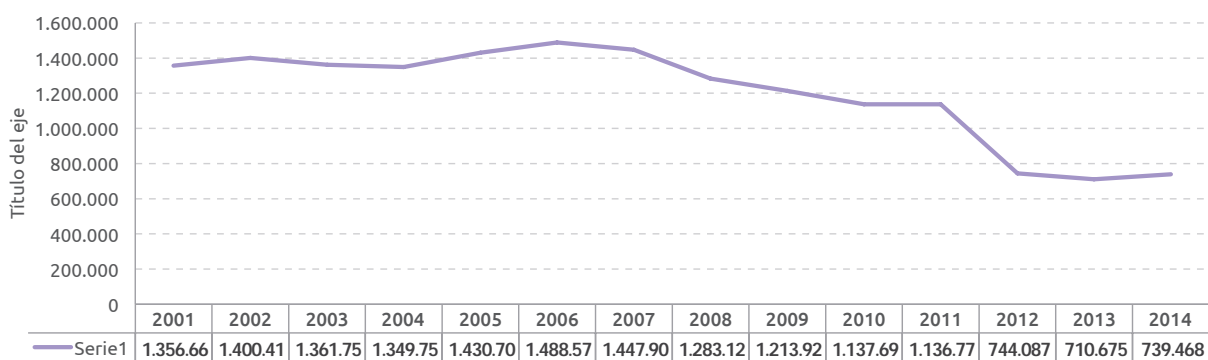
Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, anys 2001-2014.

EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE PERSONES ASSOCIADAES A MUTUALITATS A CATALUNYA 2001-2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, anys 2001-2014.

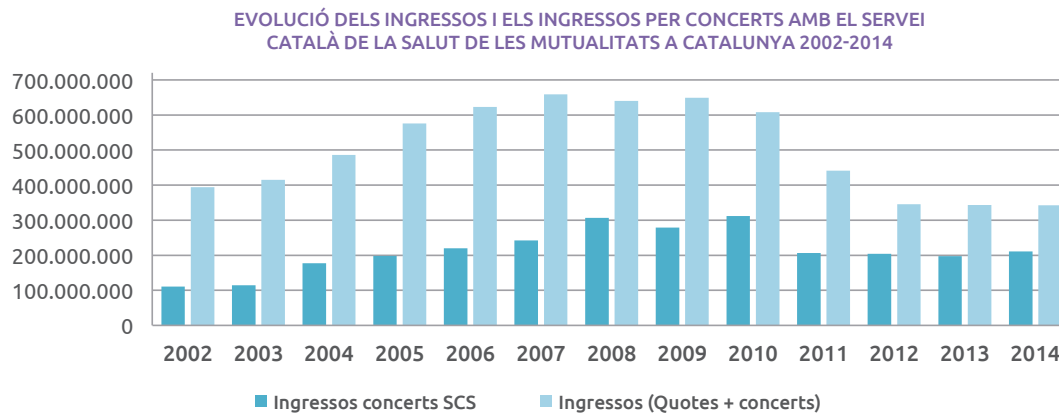
EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE PERSONES ASSEGURADES PER MUTUALITATS A CATALUNYA 2001-2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, anys 2001-2014.

El 2008 s'observà un canvi de tendència a la baixa. Els orígens financers de la crisi van provocar la reformulació de la supervisió i regulació de les entitats financeres i, per tant, també de les entitats asseguradores, afectant el sector mutualista.

A partir de 2010, les dificultats econòmiques de la població es van reflectir en una menor demanda de productes asseguradors, que a l'Estat espanyol va suposar un descens de la recaptació per primes del 3,7% respecte de l'exercici anterior i que també es reflectí en un menor volum d'ingressos en el sector mutualista.

Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, anys 2001-2014.

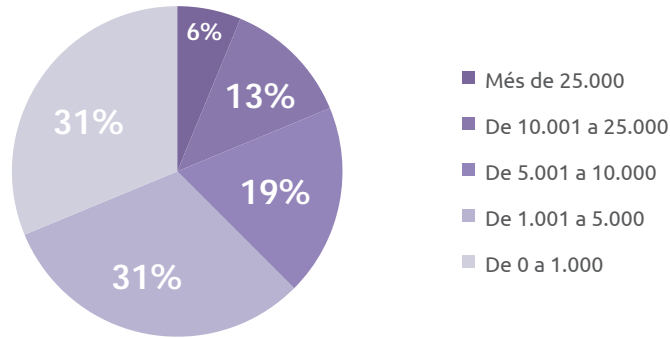
Des del 2012 s'observa una estabilització, tant per nombre d'entitats, com per persones amb cobertura, com per ingressos. Els concerts per serveis que les mutualitats tenen amb el Servei Català de la Salut i altres entitats públiques o privades s'anomenen ingressos accessoris, i s'hi observa un creixement iniciat en l'exercici 2000, que experimenta un retrocés en el 2010 per entrar en la dinàmica d'estabilitat a partir de 2011.

FIGURES JURÍDIQUES

Les MPS són una figura jurídica per sí mateixa, enteses com entitats privades sense ànim de lucre. Poden estar constituïdes per particulars, per qualsevol classe d'entitat o empresa, si bé la seva personalitat jurídica i la seva organització administrativa i comptable és independent de les empreses, entitats o organismes que hagin intervingut en la seva constitució. Se'ls exigeix escriptura pública i inscripció en el Registre Mercantil, així com en el Registre de Mutualitats de Previsió Social de Catalunya, que depèn de la Direcció General de Política Financera, Assegurances i Tresor de la Generalitat de Catalunya.

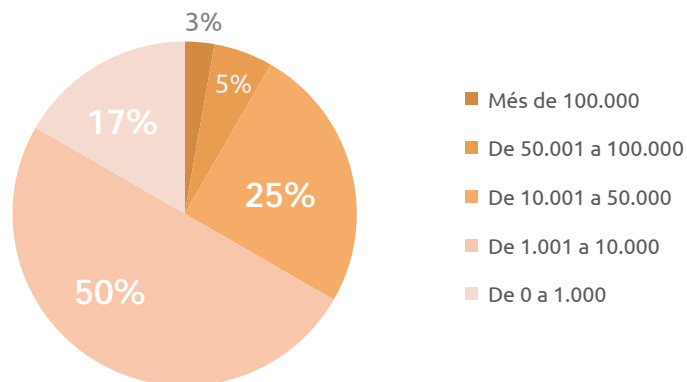
XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

Actualment existeixen 36 MPS a Catalunya, 16 de les quals tenen la seu social a la ciutat de Barcelona, un 44% del total. Les mutualitats catalanes generen un volum anual de prop de 350 milions d'euros d'ingressos. Agrupen **200.000 persones associades en tot el país**, de les que més de 113.000 pertanyen a mútues barcelonines, quasi un 60%. Tot i el procés de concentració, la major part d'entitats, un 86% en el cas de Catalunya i un 81% per a Barcelona, tenen un volum de mutualistes inferior a 10.000 persones.

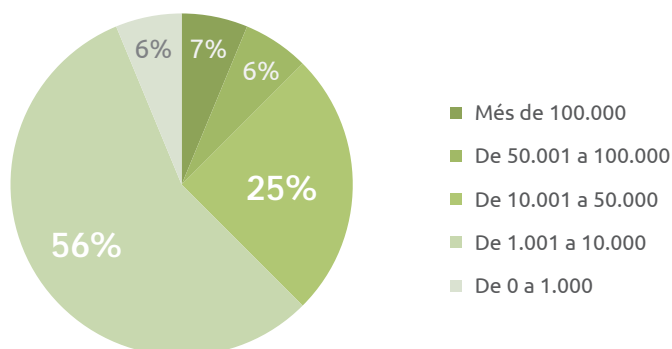
MUTUALITATS SEGONS
NOMBRE DE PERSONES
ASSOCIADES A
BARCELONA, 2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, 2014

Les mutualistes són les persones directament associades a una mútua, però són moltes més les persones cobertes per les previsions socials. A Catalunya, el 2014 hi havia 740.000 persones assegurades en mutualitats de previsió social, el 73% de les quals, més de 540.000, es troben a la ciutat de Barcelona. És un percentatge molt petit, 8% a Catalunya i 13% a Barcelona, el de mutualitats que cobreixen a més de 50.000 persones. I la meitat del total, tant al país com a la capital, cobren entre 1.000 i 10.000.

MUTUALITATS SEGONS
NOMBRE DE PERSONES
ASSEGURADES A
CATALUNYA, 2014

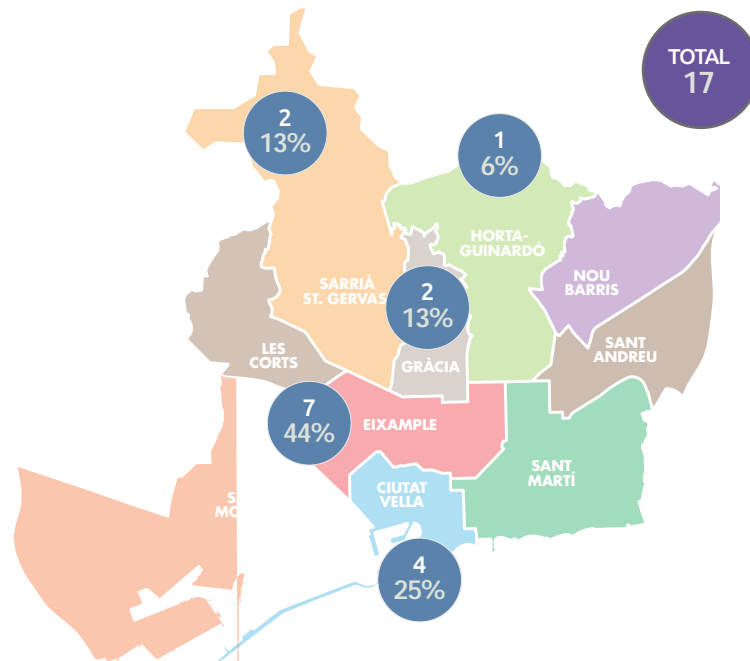
Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, 2014

MUTUALITATS SEGONS
NOMBRE DE PERSONES
ASSEGURADES A
BARCELONA, 2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya de la Generalitat de Catalunya, 2014

Per volum de mutualistes i persones assegurades, a la ciutat de Barcelona destaquen la **Previsora General MPS** i la **Mutualitat Veïnal Sinera MPS**, nascuda de les vocalies d'enterrament de les Associacions Veïnals de Catalunya en les quals les despeses de l'enterrament d'un veí o veïna eren assumides entre tots els socis de l'entitat veïnal. Amb aquest antecedent, Sinera promou la solidaritat i l'ajuda mútua entre els associats de les AAVV. De les 16 MPS de Barcelona, el 44% es troben a l'Eixample, a Ciutat Vella s'ubica el 25% i la resta es reparteixen entre Gràcia, Sarrià-Sant Gervasi i Horta-Guinardó.

MAPA DE LES MUTUALITATS DE PREVISIÓ SOCIAL A LA CIUTAT DE BARCELONA

ÒRGANS INTERLOCUCIÓ I XARXES

La **Federació de Mutualitats de Catalunya** representa el mutualisme social català. Integrada per 38 mútues i mutualitats de previsió social, que donen cobertura asseguradora sense afany de lucre, a prop de 257.000 mutualistes amb 822.000, subjectes protegits.

La Llei del Parlament de Catalunya 10/2003, sobre mutualitats de previsió social, atribueix a la Federació amb caràcter general la representació i la defensa dels interessos del mutualisme de previsió social català. Aquesta llei està dictada en exercici de la competència exclusiva de la Generalitat de Catalunya sobre el mutualisme no integrat en el sistema de la Seguretat Social, respectant la legislació mercantil.

REPTES I NECESSITATS

A Catalunya, les mutualitats estan en procés de renovació per mantenir la seva tradició i peculiaritats, en un context d'evolució de les entitats asseguradores a escala europea, amb nous reptes de solvència i nous productes asseguradors i serveis. El principal repte és evolucionar per a ser competitives en el marc de la previsió social i l'assegurança i mantenir la vocació social. Com afirma la Mútua de Granollers:

“El mutualisme de Catalunya ha de competir dins d'un sector assegurador en el qual prima el preu per sobre de tot. Ens cal, per tant, incrementar l'enginy per poder continuar sent competitius. I en aquesta línia de treball només ens queda una oportunitat: seguir oferint els millors serveis possibles, des de la proximitat i la qualitat (...) Volem diferenciar-nos una mica més d'aquelles societats asseguradores que només persegueixen un benefici pels seus accionistes, i és per tot plegat que hem cregut convenient promoure els valors del mutualisme”.

Des de la Generalitat de Catalunya s'ha apostat per la **concentració del sector** com a via de consolidació, confiant en entitats de major envergadura econòmica i, per tant, amb majors dotacions de recursos, per superar els reptes d'un mercat assegurador cada cop més global, on les mutualitats de previsió social han d'oferir els seus productes en concurrència amb entitats de dimensió transnacional, mentre el mutualisme és conceptualment arrelat al territori. Les fusions i canvis del sector estan afectant la naturalesa del mutualisme en diversos sentits:

Proximitat. El mutualisme s'ha caracteritzat per ésser proper a la seva base social i al territori on neix cada entitat. El procés de fusions desdibuixa aquest marc de proximitat. Un exemple és l'acord d'integració de Mútua Previsora Barcelona a Mútua de Terrassa MPS, en vigor de del 30 de juny de 2014.

Formes jurídiques. La dinàmica de concentració es tradueix en integració o fusions entre mútues o conversions de formes jurídiques. Transformacions en associacions o fundacions d'aquelles amb un volum baix d'activitat asseguradora o, a l'altre extrem, en societats anònimes, la qual cosa desvincula empreses d'un volum significatiu de l'economia social. Aquest és el cas de la Mutua General de Seguros, nascuda el 1907 a Barcelona, que a partir d'una sèrie d'absorcions i fusions s'acaba amb la transformació societària de l'entitat en l'any 2012, convertint-se en SA i canviant el seu nom a MGS, Assegurances i Reassegurances S.A

Per últim, el sector està immers en l'adaptació a la **implantació** del nou sistema de supervisió i gestió de les entitats asseguradores, **Solvència II**, que planteja un increment dels recursos propis que han de disposar les MPS per operar i una intensificació de la professionalització de la seva gestió, un dels motius que ha incentivat les concentracions associades a majors ràtios de solvència i millora de la gestió i medicació de riscos.

Bibliografia

Rovira, J (1936) “Potencialidad mutualista” a *Acción Cooperatista* núm. 681, 22 de maig de 1936.

Dades estadístiques i comptables de les mutualitats de previsió social a Catalunya, exercicis 2001-2014. Direcció Grl Política Financera, Assegurances i Tresor. Generalitat de Catalunya

VVAA (2001) “Mutualisme”, a *Llibre blanc de l'economia social a Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Departament de Treball.

Presentacions de la IIa Trobada de Mutualitats de Previsió Social catalanes, novembre 2015.

www.mutualitats.com

Reflexions de la OCU sobre les transformacions jurídiques de les mutualitats:
<https://www.ocu.org/inversiones/de-mutua-a-sociedad-anonima-no-s4819644.htm>

EL TERCER SECTOR SOCIAL

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

El Tercer Sector Social és el conjunt d'entitats privades sense afany de lucre que treballen per la **inclusió** i la **cohesió social**, amb especial atenció als col·lectius més vulnerables de la societat. És un grup dins de l'anomenat "Tercer Sector", un concepte més ampli que defineix les entitats no governamentals i no lucratives, en contraposició al "Primer Sector" o sector públic (governamental i no lucratiu), i al "Segon Sector" o sector de l'empresa privada (no governamental i lucratiu).

	Àmbit de lucre	Sense àmbit de lucre
Àmbit Públic		Primer Sector
Àmbit Privat	Segon Sector	Tercer Sector

El marc conceptual del Tercer Sector inclou una realitat àmplia, complexa, diversa i canviant ja que, a diferència del Tercer Sector Social, no discrimina per sector d'activitat, sinó que inclou tot allò comprès dintre del sector privat i no lucratiu. Això fa que sovint sigui difícil establir una línia clara que delimiti el subconjunt d'entitats que conformen el Tercer Sector Social, que s'entén que treballen per una millora de les condicions de vida de sectors vulnerables o vulnerats de la nostra societat, respecte el Tercer Sector en general.

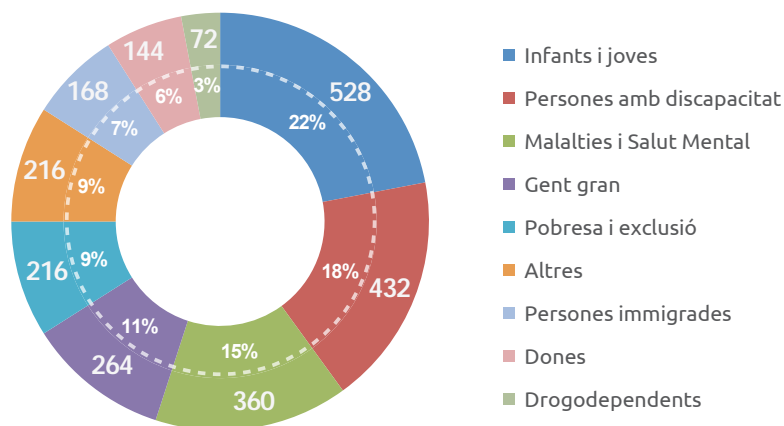
En tot cas, el **tercer sector social** té com a objectiu central de la seva actuació la promoció de les persones, la **reducció de les desigualtats socioeconòmiques** i la **lluita contra l'exclusió social**. Actua en favor de col·lectius en risc d'exclusió i les activitats que desenvolupa incideixen directament en la situació socio-econòmica dels destinataris, o bé els ajuden a sortir de l'exclusió social (o a no caure-hi) promovent la seva integració a la societat. Aquests objectius s'assoleixen mitjançant l'assistència amb prestacions tècniques (informació, orientació, assessorament, assistència mèdica i psicosocial, atenció domiciliària o inserció laboral), gestió de centres d'atenció o prestacions econòmiques.

Categories de col·lectius atesos:

- **Infància i Jovent:** centres d'educació en el lleure, organitzacions d'atenció a la infància i l'adolescència i entitats adreçades a la inserció sociolaboral de joves en risc d'exclusió social.
- **Gent Gran:** organitzacions formades per gent gran per activitats de lleure i cultura, així com les formades per jubilades i pensionistes, incloent seccions sindicals. Comprèn residències de tercera edat sense afany de lucre i organitzacions de formació de gent gran.

- **Dones:** atenció al col·lectiu, al voltant de la violència de gènere o aquelles en què les seves activitats són un punt de trobada per al desenvolupament del col·lectiu de dones
- **Drogodependents:** prevenció, atenció, tractament i acompanyament posterior, així com la inserció sociolaboral de persones amb addiccions, en un sentit ampli del terme.
- **Malalties:** entitats formades per persones que pateixen algun tipus de malaltia – cròniques, minoritàries, degeneratives, etc.-, i/o els seus familiars, incloent la salut mental. També inclouen entitats que treballen per la inclusió sociolaboral i la millora de la qualitat de vida de persones amb trastorns de la conducta; i aquelles que es dediquen a la promoció d'hàbits de vida saludables, organitzacions d'atenció bio-psico-social, de donants de sang i els centres socio-sanitaris.
- **Persones amb discapacitat:** organitzacions que treballen per al reconeixement de la diversitat funcional. Entitats adreçades a la integració i inserció sociolaboral de persones amb discapacitat psíquica, física i/o sensorial; incloent els centres especials de treball, els serveis de teràpia ocupacional i els centres de formació. També organitzacions tutelars, entitats formades per familiars de persones amb discapacitat, les de lleure i/o esport, i les escoles d'educació especial –amb forma jurídica de cooperativa d'iniciativa social.
- **Persones immigrades:** organitzacions que vetllen per la inclusió social de les persones immigrades i treballen per a aconseguir la ciutadania plena. Inclou el treball amb persones refugiades i en situació d'asil, així com minories ètniques.
- **Pobresa i exclusió:** organitzacions que treballen amb persones en situació de vulnerabilitat associada a la manca de recursos econòmics. Organitzacions que ofereixen serveis d'acollida i albergs per a persones sense sostre, menjadors socials, bancs d'aliments i, en general, aquelles que donen atenció a les necessitats socials bàsiques. També les entitats que treballen per a la inclusió sociolaboral de persones en situació de pobresa.

ORGANITZACIONS TERCER SECTOR SOCIAL A BARCELONA SEGONS COL·LECTIUS DESTINATARIS. Nombre d'entitats i percentatge

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari 2013 del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

El Tercer Sector neix de la organització civil i ciutadana per tal d'afrontar problemàtiques socials, atès que es considera que cap dels dos altres sectors arriba a cobrir les necessitats d'una part de la societat. Això s'intensifica en el cas del Tercer Sector Social on les entitats que la conformen pretenen afrontar problemàtiques socials lligades a col·lectius vulnerables en l'exercici dels seus drets. De les **limitacions del sector privat lucratiu i del públic**, es comencen a distingir en la societat una sèrie de necessitats no ateses per aquests sectors, la qual cosa origina l'aparició de nous grups que s'organitzen per atendre-les. El Tercer sector social opta per centrar-se amb un model basat en les organitzacions amb una presència permanent i una estructura institucional sòlida.

Les modernes experiències associatives a Barcelona es desenvoluparen al llarg del segle XIX, en plena industrialització. El moviment obrer s'articulà a través de les associacions de treballadors i treballadores per donar resposta a les demandes de les classes populars en matèria laboral i també en àmbits com la cultura i la política. El moviment feminista, el llibertari i les associacions catalanistes es desenvoluparen durant les primeres dècades del segle XX, però l'arribada de la dictadura franquista relegà aquelles expressions col·lectives a la clandestinitat. Les dècades dels anys seixanta i setanta es caracteritzaren per l'enfortiment de l'associacionisme obrer i veïnal, i en el darrer terç del segle XX, amb l'**afebliment de l'estat de benestar**, es generà una nova onada d'iniciatives associatives i també una reformulació de les seves funcions. Foren els anys en què es donà l'**esclat i consolidació del tercer sector social**.

Avui, a Catalunya trobem més de **6.800 organitzacions cívico-socials**. Més d'una tercera part de les entitats s'han constituït a partir de l'any 1995 i només una mica més del 10% han estat creades abans de 1975. Les persones destinatàries creixeren un 18% entre els anys 2008 i 2011, passant de 625.000 a 760.000 persones. Pel que fa als equips de les entitats, s'observa una disminució en el nombre d'entitats amb persones contractades i un augment del 2% en entitats que compten amb voluntariat, arribant a gairebé **100.000 persones voluntàries a Barcelona**, mentre que a Catalunya l'augment ha estat del 5%. Aquestes tendències s'expliquen pel context socioeconòmic actual, quan s'incrementen les necessitats socials i on les organitzacions afeblides econòmicament han de fer front a demandes creixents.

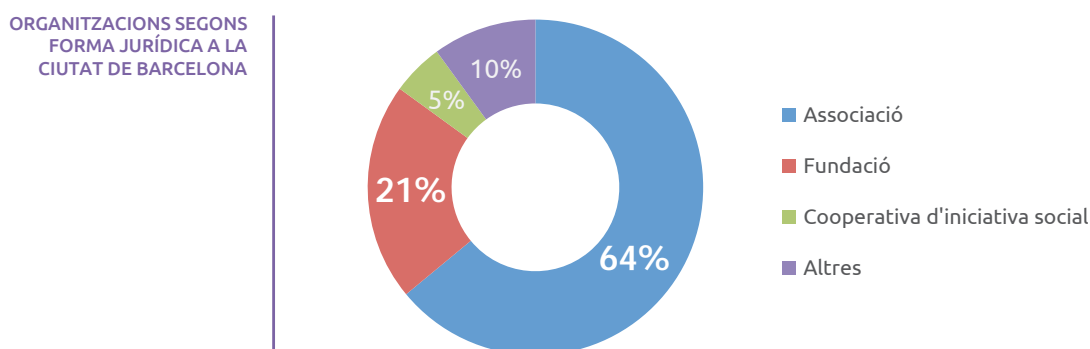
L'evolució econòmica de les organitzacions de Tercer Sector Social amb activitat a la ciutat de Barcelona va ser creixent fins l'any 2010, i el 2011 disminuï fins a xifres del 2009. Entre els anys 2008 i 2011 s'ha donat un creixement en el volum econòmic del 2% que situa el pressupost del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona en 2.230 milions d'euros (Anuari 2013).

El **pressupost** de les organitzacions varia en funció de diversos factors, un dels més clars és l'antiguitat de les organitzacions. El 23% de les organitzacions creades abans del 1980 compten amb un pressupost superior als 2 milions d'euros. Aquesta xifra disminueix fins el 18% en el cas de les entitats creades entre les dècades de 1980 i 1990. En el cas de les organitzacions de recent creació –dècada del 2000- el nombre d'entitats amb pressupost superior als 2 milions és del 9% segons dades d'aquest mateix estudi.

FIGURES JURÍDIQUES

Les formes jurídiques de les entitats del Tercer Sector Social són varies però s'ubiquen en aquelles fórmules que s'adeqüen al caràcter privat i no lucratiu de les seves entitats.

D'una manera molt destacada, el 85% de les entitats s'organitzen en dues formes jurídiques: l'associació (64%) i la fundació (21%). La cooperativa d'iniciativa social aglutina el 5% de les entitats i és la tercera forma jurídica més nombrosa a la ciutat de Barcelona entre les entitats del Tercer Sector Social. Altres formes jurídiques es reparteixen el 10% restant.

Font: Anuari 2013 del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona.

El Llibre Blanc del Tercer Sector Civico-Social detalla i fa explícites unes personalitats jurídiques que queden excloses de l'àmbit del Tercer Sector Social. Són les següents:

Cooperatives (consumidors, treball associat, habitatge, ensenyament, sanitat, transport, agricultura, etcètera), exceptuant aquelles cooperatives d'iniciativa social que no tinguin ànim de lucre.

- Societats anònimes laborals.
- Societats agràries de transformació.
- Empreses mercantils no financeres controlades per agents de l'economia social.

Cooperatives de crèdit (caixes rurals i cooperatives de crèdit professionals i populars).

- Seccions de crèdit de les cooperatives.
- Operativa bancària de les caixes d'estalvis

Mútues d'assegurances.

- Cooperatives d'assegurances.
- Mutualitats de previsió social.

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

El nombre d'entitats del Tercer sector social a Catalunya s'estima en 6.800 entitats, de les quals 2.400 estan a la ciutat de Barcelona (35%). S'estima que la facturació anual del Tercer Sector Social a Barcelona està al voltant dels 2.200 milions d'euros. Es calcula que les organitzacions que realitzen serveis o activitats a la ciutat de Barcelona representen entre el 35-40% de les xifres que es mostren el següent quadre:

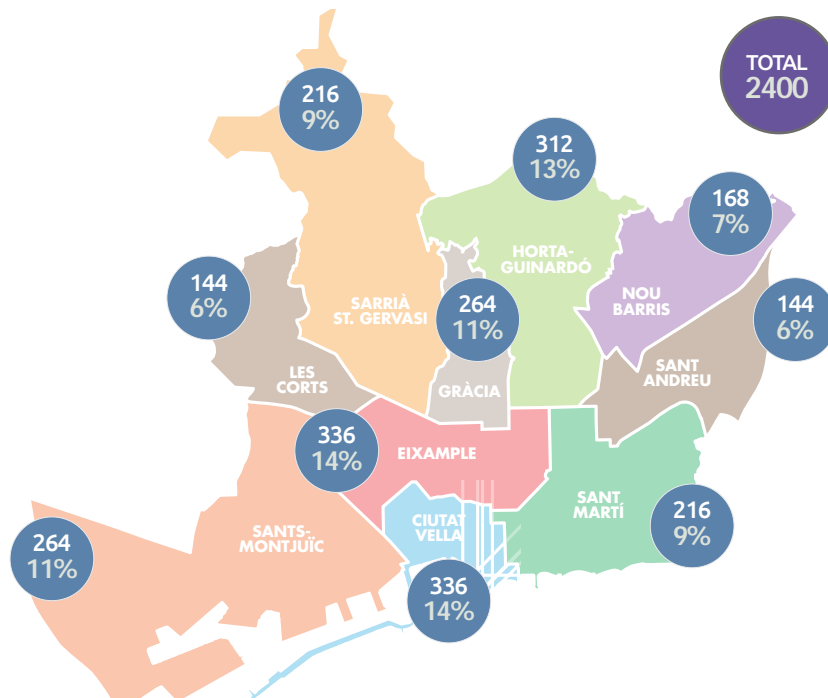
	ANUARI 2013 BARCELONA	ANUARI 2013 CATALUNYA
Persones destinatàries	760.000	2.130.000
Persones voluntàries	100.000	300.000
Persones contractades	37.000	102.000
Volum econòmic	1,1% PIB català	2,8% PIB català

Font: Anuari 2013 del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona.

Les organitzacions socials catalanes es concentren territorialment en la ciutat de Barcelona i el seu àmbit metropolità. Prop del 70% de les entitats del Tercer Sector Social tenen presència en aquestes àrees i s'estima que el 33,5% (unes 2.400 entitats) es troben a la ciutat de Barcelona.

Les entitats socials es distribueixen de forma heterogènia als deu districtes de Barcelona. Els districtes on es concentren un major nombre d'organitzacions són el de Ciutat Vella i l'Eixample, seguits de prop pels districtes d'Horta-Guinardó, Gràcia i Sants-Montjuïc.

MAPA DE LES ENTITATS DEL TERCER SECTOR SOCIAL A LA CIUTAT DE BARCELONA

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

La xarxa que aglutina la gran majoria d'entitats del Tercer Sector Social a Catalunya és la **Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya**. La organització aglutina 34 entitats de segon nivell que aglutinen en conjunt a prop de 4.000 entitats socials no lucratives: associacions, cooperatives, fundacions, empreses d'inserció i centres especials de treball.

A Barcelona, una de les entitats més representatives és el **Consell d'Associacions de Barcelona (CAB)** que, per bé que és específic per a associacions, representa una part important del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona.

Avui, el Tercer Sector Social treballa per agrupar el conjunt de l'economia social catalana sota un organisme provisionalment denominat **Confederació Catalana de l'Economia Social**. Sota aquest paraigua hi hauria tot un seguit d'entitats i federacions de les diverses branques de l'economia social, com la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, les societats laborals, la Taula del Tercer Sector Social, les mútues o els Centres Especials de Treball. Representaria el 12% de les persones treballadores a Catalunya, i el 8% del PIB de Catalunya.

REPTES I NECESSITATS

L'Anuari 2013 del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona realitzat per l'Observatori del Tercer Sector, després de l'anàlisi de l'univers d'entitats, persones i volum econòmic del sector a la ciutat, presenta els següents reptes.

Ambit econòmic:

- Mantenir una relació més estable amb l'administració a través de convenis i reduir les subvencions de caràcter anual.
- Cercar aliances amb el sector empresarial com estratègia de finançament.
- Augmentar el finançament propi per tal de fer les entitats menys dependents de l'administració i el sector empresarial i més estables econòmicament.

Ambit organitzatiu:

- Atendre més persones comptant amb uns recursos econòmics i humans limitats.
- Augmentar la base social per millorar les fonts de finançament propi, afrontar les necessitats creixents de la població i situar l'acció de les entitats en una lògica d'intervenció comunitària autogestionada directament per la ciutadania.
- Potenciar i millorar la gestió de persones: voluntariat i equips tècnics.
- Millores a nivell organitzatiu, de gestió i de governança, en general.

Àmbit incidència:

- Aconseguir la incorporació de **clàusules socials** en la contractació pública i augmentar la prestació de serveis per part de les entitats del Tercer Sector Social.
- Incidència política i transformació social: augmentar la visibilitat de l'acció social de les entitats i fer campanyes d'incidència política per tal de aprofundir en **canvis socials** que generin més igualtat i la cobertura de les necessitats bàsiques.

Bibliografia

Anuari 2013 del Tercer Sector Social de la ciutat de Barcelona, Observatori del Tercer Sector.

Anuari 2013 del Tercer Sector Social de Catalunya, Observatori del Tercer Sector.

Baròmetre del Tercer Sector Social Edició 2015. Informe de resultats.

Consell econòmic i social de Barcelona (CESB) (2013). *L'Economia social i el Tercer Sector: una aproximació al seu impacte en l'ocupació i l'economia*. Barcelona: CESB.

VVAA (2003) *Llibre Blanc del Tercer Sector Cívico-Social*, Barcelona: CETC.

VVAA (2015) *Panoràmic de les associacions de Barcelona 2014*, Barcelona: Torre Jussana.

LES EMPRESES D'INSERCIÓ I ELS CENTRES ESPECIALS DE TREBALL

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Les empreses d'inserció són iniciatives de l'economia social que combinen la lògica empresarial amb estratègies que fan possible la **integració sociolaboral de persones amb necessitats específiques**. Per aconseguir el seu objecte social, desenvolupen una activitat econòmica de producció de béns i de prestació de serveis en qualsevol sector del mercat, realitzant un treball productiu i participant regularment en les operacions del mercat, com qualsevol altra empresa però amb uns objectius diferents.

Mitjançant una experiència real de treball i el desenvolupament d'un itinerari d'inserció personalitzat, garanteixen que les persones en procés d'inserció millorin les seves competències transversals i tecnicoprofessionals, i incrementin les seves possibilitats d'inserció en el mercat laboral ordinari. Per tant, conserven la lògica de les empreses de caràcter ordinari (societats mercantils o cooperatives) aplicant-hi i conjugant fórmules d'integració sociolaboral.

Per ser considerades com a tals, les empreses d'inserció han de complir una sèrie de **condicions específiques**. En l'àmbit de contractació han de mantenir, en còmput anual, un mínim d'un 30% i un màxim d'un 70% de treballadors en procés d'inserció respecte al total de la plantilla i, en cap cas, el nombre de persones pot ser inferior a dues. En l'àmbit econòmic, l'empresa ha d'aplicar, almenys, el 80% dels resultats o els excedents disponibles obtinguts en cada exercici econòmic a la millora o l'ampliació de les estructures productives i d'inserció. En cas que no hi hagués aquesta necessitat d'ampliació o millora o que no calgués destinar-hi la totalitat del dit percentatge d'excedents o resultats, la part no disposada ha de quedar imputada al fons de reserva de l'empresa.

L'objectiu principal de les empreses d'inserció és facilitar la incorporació de col·lectius desfavorits al mercat de treball, primerament per mitjà de l'ocupació protegida en aquestes empreses i després mitjançant la incorporació a l'anomenat mercat de treball ordinari. Segons estableix la pròpia llei del 2002, les Empreses d'Inserció actuen com a passarel·la per a les persones amb dificultats d'inserció sociolaboral, contribuint a **desenvolupar les seves aptituds professionals** les quals els possibilitin accedir al mercat laboral ordinari. A més dels programes de formació i ocupació, les empreses d'inserció treballen en àmbits addicionals per a fomentar la igualtat d'oportunitats: garantir que els sistemes de protecció social siguin suficients i accessibles per a tothom i possibilitar l'exercici dels drets socials per part dels col·lectius desfavorits (accés a habitatge, salut, educació...).

ORIGEN I EVOLUCIÓ

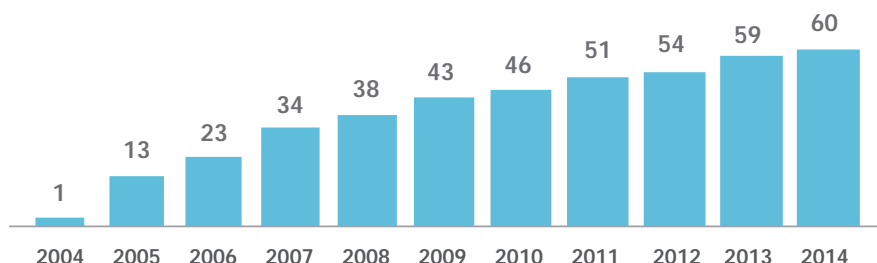
Les empreses socials d'integració laboral (en anglès WISE: Work Integration Social Enterprises) apareguren cap a final dels anys setanta sota una elevada diversitat de formes (tallers de treball, cooperatives, associacions d'ajuda mútua i social i de treball caritatiu, etc.) amb l'objectiu de combatre l'atur i el risc d'exclusió social d'una part important de la població. Sorgiren amb una forta confiança en la societat civil abans que les polítiques públiques contribueixin a la seva expansió.

A l'estat espanyol, les primeres **Empreses d'Inserció (EI)** nasqueren als anys vuitanta a partir d'iniciatives de treballadors i treballadores socials i de membres d'institucions benèfiques catòliques. La forma dominant de suport públic a les empreses van ser els contractes amb les autoritats locals en sectors com la recollida de residus i el reciclatge.

A Catalunya, no es reconegueren fins a l'any 2002 amb l'aprovació de la llei 27/2002, i en l'àmbit de l'estat espanyol no fou fins l'any 2007. La primera empresa d'inserció a Catalunya va ser la **Cooperativa Rauxa**, creada el 2004 per a la reinserció laboral de les persones amb problemes d'alcoholisme, en el marc de l'Associació Rauxa. Des d'aquesta primera experiència, en el període 2004-2014 s'han creat un total de 60 empreses d'inserció a Catalunya.

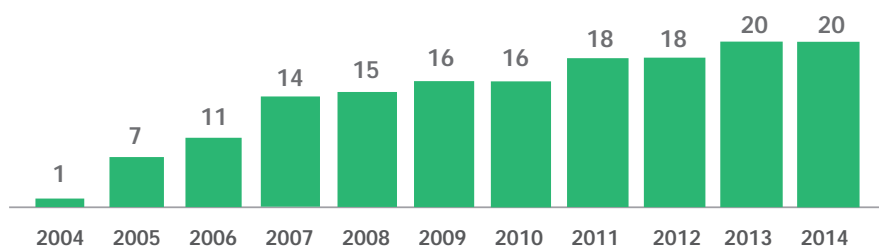
En el període 2004-2008 la xifra a nivell català va arribar a les 38 entitats, mentre que a Barcelona ja s'havien configurat 15 de les 20 experiències actuals. En la majoria de casos, el reconeixement com a empresa d'inserció no respongué a empreses de nova creació sinó d'entitats i/o empreses que ja existien i que es van acollir al nou estatus administratiu. La nova definició els oferia una oportunitat per afavorir el seu desenvolupament i els permetia beneficiar-se dels ajuts establerts amb la finalitat d'inserir laboralment persones en risc d'exclusió social. Per exemple, **Andròmines Eines Assolides**, empresa d'inserció, SL, va ser reconeguda com a empresa d'inserció l'any 2007 però el projecte havia nascut l'any 1993. O **Futur Just**, empresa d'inserció, SL, que es creà l'any 1996, va ser reconeguda com a empresa d'inserció l'any 2006.

EVOLUCIÓ NÚMERO DE EMPRESES INSERCIÓ A CATALUNYA

Font: Elaboració pròpia a partir del Registre administratiu d'empreses d'inserció a Catalunya del Departament d'Empresa i Ocupació, Generalitat de Catalunya.

EVOLUCIÓ NÚMERO DE EMPRESSES INSERCIÓ BARCELONA

Font: Elaboració pròpia a partir del Registre administratiu d'empreses d'inserció a Catalunya del Departament d'Empresa i Ocupació, Generalitat de Catalunya

FIGURES JURÍDIQUES

Poden ser qualificades com a empreses d'inserció les societats mercantils, les societats laborals i les cooperatives (Llei 27/2002 sobre mesures legislatives per a regular les empreses d'inserció sociolaboral).

Les empreses d'inserció han de ser promogudes i participades per una o diverses entitats. Les entitats promotores són aquelles entitats o corporacions de dret públic i les entitats sense ànim de lucre l'objecte social de les quals inclou la inserció social de persones especialment desfavorides. Les entitats promotores han de tenir una participació de, com a mínim, del 51% de l'empresa d'inserció. Per exemple, una Fundació és propietària del 51% d'una empresa d'inserció que pren la forma de societat limitada.

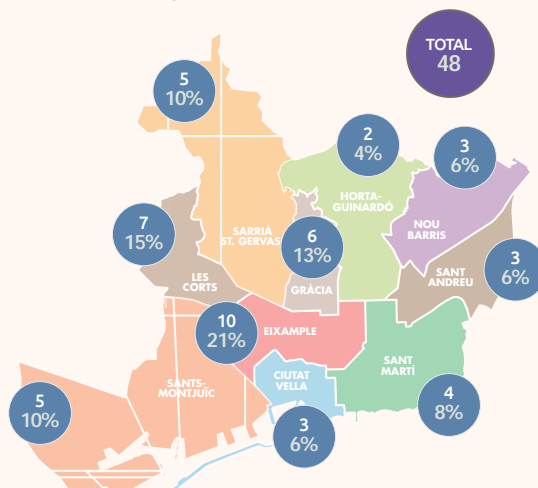
ELS CENTRES ESPECIALS DE TREBALL

Els centres especials de treball (CET) són empreses que asseguren un treball remunerat a persones amb discapacitat, garantint la seva integració laboral. Comparteixen objectius amb les empreses d'inserció, essent un mitjà d'integració de persones amb discapacitat (física, psíquica o sensorial) en el règim de treball ordinari, però la seva plantilla ha de comptar amb un mínim del 70% de persones treballadores amb un grau de discapacitat igual o superior a un 33%. Poden ser de titularitat privada o pública.

Actualment a Catalunya hi ha més de 210 Centres Especials de Treball. Gairebé una cinquantena estan a la ciutat de Barcelona. Els CET ocupen 13.000 persones a Catalunya i es calcula que la facturació està al voltant de 15.000 euros per lloc de treball (segons Julio Martínez, President de la Federació de Centres Especials de Treball de

Catalunya (FECETC), setembre 2015). A Catalunya es mantenen dues subvencions per als CET: 50% del salari mínim i la subvenció de la Seguretat Social.

Centres Especials de Treball a Barcelona

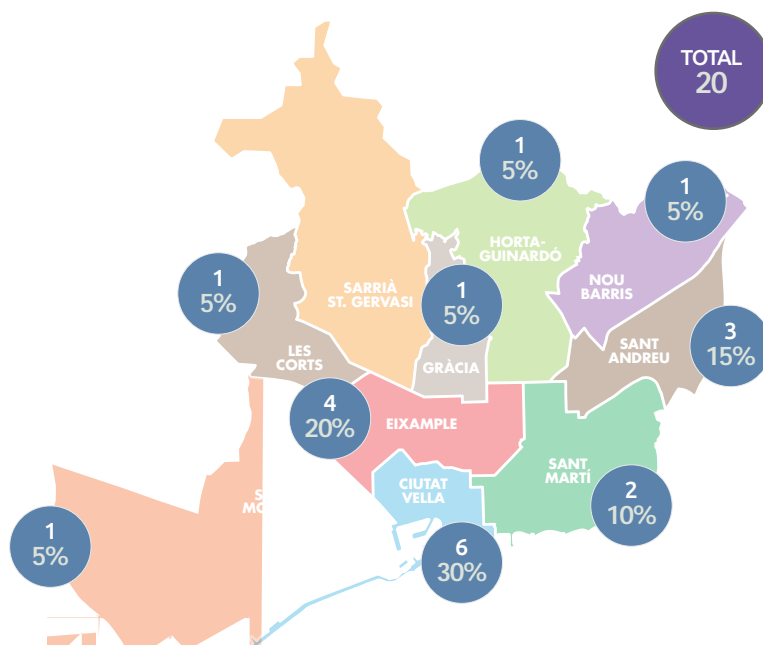

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

Amb dades del 2013, les empreses d'inserció donen feina cada any a més de 1.900 persones a Catalunya. El 72% de les persones en procés d'inserció que van finalitzar el seu itinerari es van inserir a l'empresa ordinària, el 22% a la pròpia empresa d'inserció formant part de l'estructura, i el 6% va crear el seu propi lloc de treball. La facturació anual del conjunt de les empreses d'inserció de Catalunya se situa al voltant dels 35 milions d'euros (2013), creixent un 23% respecte 2012.

De les 60 empreses d'inserció catalanes, 20 estan ubicades a la ciutat de Barcelona, un 33% del total. La meitat es concentren als districtes de Ciutat Vella i Eixample. La resta de districtes tenen una presència d'1 a 3 entitats, i Sarrià-Sant Gervasi és l'únic districte que no compta amb cap empresa d'inserció.

MAPA D'EMPRESES D'INSERCIÓ A LA CIUTAT DE BARCELONA

ÒRGANS INTERLOCUCIÓ I XARXES

L'any 2008 es va constituir la **Federació Catalana d'Empreses d'Inserció (FEICAT)**, associació que aglutina les empreses d'inserció sociolaboral de Catalunya. FEICAT sorgeix amb el suport d'ACEI (Associació Catalana d'Empreses d'Inserció) i AIREs (Associació Intersectorial de Recuperadors i Empreses Socials de Catalunya). Forma part de la FADEI, la federació espanyola representant del sector d'empreses d'inserció. A nivell europeu, les xarxes d'empreses d'inserció s'agrupen a ENSIE, Xarxa Europea d'Empreses d'Inserció.

Per la seva part, **FECETC, Federació Catalana de Centres de Treball Especial**, agrupa a 67 entitats. Dincat és el representant català del col·lectiu de la discapacitat intel·lectual en organitzacions autonòmiques, estatals i internacionals i agrupa 100 CET. **FEACEM CATALUNYA, Federació Catalana de centres especials de treball d'economia social**, constituïda el 2014. Organització sectorial per a la coordinació dels CET a Catalunya.

REPTES I NECESSITATS

Àmbit econòmic:

- Superar la marginalitat en el mercat, donada la intensitat en mà d'obra i els costos afegits. Campanyes públiques que comuniquin el **valor afegit** dels béns i serveis comercialitzats per empreses d'inserció poden contribuir a millorar l'accés al mercat.
- Necessitat de potenciar acords amb organitzacions empresarials que concretin i desenvolupin la responsabilitat social corporativa.

Àmbit legislatiu:

- La **insuficient implantació de la LISMI** (més del 50% de les 50.000 empreses que haurien d'aplicar-la la incompleixen, segons la Federació de Centres Especials de Treball de Catalunya (FECETC)) produeix un dèficit de milers de llocs de treball per a persones amb discapacitat que no s'han cobert. Els CET i les empreses d'inserció juguen un paper fonamental en la inserció d'aquest col·lectiu, però és necessari que el mercat compleixi la normativa legal.
- **Contradiccions legals:** la Llei catalana del 2002 i l'espanyola del 2007 es contradiuen en alguns aspectes i sobrecarreguen administrativament les EI (burocràcia inexistente en la lògica de mercat ordinari), afectant les estructures tècniques molt reduïdes i dificultant l'alliberament de recursos per abordar millors planificacions estratègiques.
- **Millores en la contractació pública:** La Llei de Contractació Pública 30/2007 contempla la preferència en l'adjudicació de contractes, en igualtat de condicions, per aquelles empreses dedicades específicament a la promoció i inserció laboral de persones en situació d'exclusió social. Però destina la possibilitat de contractes reservats només als Centres Especials de Treball (CET) en la seva clàusula addicional setena.

Àmbit organitzatiu:

- Potenciar el **treball en xarxa:** apostar per experiències de gestió conjunta entre entitats que multipliqui equipaments, recursos humans i intangibles.
- Necessitat de **sistematitzar** el coneixement adquirit i possibilitar la transferència, així com del desenvolupament d'entorns virtuals i plataformes tecnològiques dinàmiques.

Bibliografia

Present i futur de les empreses d'inserció: polítiques i experiències de la inserció laboral a Catalunya, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, 2010.

Catàleg de serveis i productes de les empreses d'inserció, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya. Desembre 2009.

Registre administratiu d'empreses d'inserció de Catalunya, Departament d'Empresa i Ocupació, Generalitat de Catalunya.

Informe sobre les empreses d'inserció a Catalunya, Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya, 2010.

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya DOGC núm. 3793 - 03/01/2003 LLEI 27/2002, de 20 de desembre, sobre mesures legislatives per a regular les empreses d'inserció sociolaboral.

Catàleg de serveis i productes dels Centres Especials de Treball de Catalunya. Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, 2009.

Entrevista a Julio Martínez, President de la Federació de Centres Especials de Treball de Catalunya (Fecetc), El Diari del Treball, 24/8/2015.

www.feicat.cat

www.fecetc.org

LES FINANCES ÈTIQUES

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Les finances ètiques es basen en entendre la intermediació financera des d'un prisma social i incorporant criteris ètics, socials o mediambientals a l'hora de prendre decisions, tant d'estalvi com d'inversió. Cerquen contribuir a un procés de transformació social i econòmic en positiu, donant suport a projectes i empreses que aportin algun tipus de valor afegit i que generin un impacte social amb el desenvolupament de la seva activitat. L'objectiu, alhora, és treballar contra l'exclusió financera i el dret d'accés al crèdit.

Les entitats de finances ètiques **capten estalvi** o recursos econòmics per part de la ciutadania per tal de canalitzar-los cap al **finançament d'empreses i entitats**, sovint pertanyents a l'economia social i solidària. En aquesta pràctica, però, s'inverteixen els objectius de les entitats financeres convencionals i, en comptes de la lògica del màxim benefici econòmic, es persegueix la **maximització del impacte social** de les empreses i/o entitats finançades.

Poden prendre **formes diverses**: des de grups informals d'estalvi comunitari, fins a entitats bancàries regulades pels organismes i normatives que regeixen el sistema financer. També contempla el sector de les assegurances, amb l'existència d'un segell d'assegurances ètiques (EthSI) que certifica productes asseguradors amb criteris socials i mediambientals.

Les entitats de finances ètiques trenquen els paradigmes tradicionals de la banca convencional en aspectes com:

- La **sostenibilitat dels projectes**: es busca un doble rendiment (econòmic i social) que pretén combinar la sostenibilitat econòmica dels projectes on inverteixen amb la generació d'un impacte social alt.
- L'**estructura de propietat**: Moltes de les entitats financeres ètiques presenten formes organitzatives democràtiques i participatives, sovint amb formats cooperatius on la lògica és la de "1 persona, 1 vot", independentment del capital aportat.
- La **transparència**: Les explicacions als socis i clients sobre l'activitat de l'entitat financera és un dels valors i compromisos principals que comparteixen totes les entitats de finances ètiques. S'explica, als estalviadors i dipositants, quin ús es dona als seus diners essent transparents en referència a la seva activitat creditícia.

Les principals entitats de finances ètiques a Barcelona són:

Associació Comunitats autofinançades (CAF): Va néixer a Catalunya l'any 2004 per tal de promoure la creació de comunitats autofinançades. Les CAF funcionen a partir d'un grup de persones que creen una caixa comuna on hi van dipositant els estalvis. Els recursos captats col·lectivament serveixen per a concedir préstecs a membres del mateix grup quan apareix una necessitat. Aquesta metodologia

ha demostrat que les comunitats de persones amb recursos escassos es poden autofinançar i accedir a crèdit sense ajuda externa. Sota d'altres noms, el mètode és present a 45 països i més de 30 milions de persones en són membres, especialment a l'Àfrica, Amèrica i Àsia. És important destacar els vincles que es creen entre els seus membres, més enllà de l'eina financera. Normalment, ajuda a satisfer necessitats financeres a persones excloses del sistema financer.

Acció Solidària Contra l'Atur: Fundació sense ànim de lucre creada l'any 1981 per a donar resposta al problema de l'atur. Administra un fons econòmic amb l'objectiu de crear llocs de treball. Gestionada bàsicament per voluntariat, concedeix préstecs sense interès per finançar projectes viables d'emprenedors, empreses, cooperatives o entitats que creïn o mantinguin llocs de treball. També donen ajuts puntuals d'inserció laboral a persones amb dificultats econòmiques. Des de 1997 convoquen els Premis Piñol per tal de reconèixer la Innovació i la Trajectòria d'entitats que treballen amb persones i col·lectius en situació d'exclusió social.

Coop57: Cooperativa de serveis financers ètics i solidaris, creada l'any 1995, té com a objectiu contribuir a la transformació social de l'economia i la societat. La seva funció principal és el finançament de projectes, a través de la intermediació financera, captant l'estalvi de la societat civil per canalitzar-lo cap al finançament d'entitats de l'economia social i solidària. És una organització democràtica i de base assembleària, formada per unes 700 entitats i 3.500 persones individuals. L'entitat és propietat de tots els seus socis i sòcies que s'autogestionen i s'organitzen per a la gestió de la cooperativa.

Oikocredit Catalunya: Creada l'any 2000, és una de les 30 associacions, repartides en 13 països de tot el món, que s'agrupen en la Societat Cooperativa Oikocredit Internacional. L'associació Oikocredit Catalunya promou inversions responsables en l'àmbit geogràfic de Catalunya i el Nord-est de la península ibèrica. A més, realitza activitats de sensibilització i de difusió sobre les finances ètiques i les microfinances. En l'estructura d'Oikocredit Internacional, és la seu central a Holanda, a través de les seves oficines regionals en països del Sud, la que s'encarrega de la gestió de les inversions: estudiar o supervisar les iniciatives presentades, atorgar els préstecs i realitzar un seguiment dels projectes.

Fiare Banca Ètica: Neix de la unió de dos projectes basats en les finances ètiques: Banca Popolare Etica, un banc cooperatiu que treballa a Itàlia des del 1999 i Fiare, que opera a Espanya des del 2005. Vol ser una eina al servei de la transformació social a través del finançament de projectes de l'economia social i solidària i la promoció d'una cultura de la intermediació financera sota els principis de la transparència, la participació, la democràcia i el crèdit com a dret. Es tracta d'una cooperativa de crèdit europea que ha aconseguit llicència bancària per operar com a tal a l'estat espanyol a l'octubre de 2014. Degut a la recent obtenció del permís, FIARE encara es troba en procés de desplegament. L'entitat pretén poder operar com una entitat bancària regulada, oferint tots els serveis bàsics, tant d'estalvi com d'inversió, als seus socis i clients. Es tracta de la única entitat bancària ètica de base cooperativa, democràtica i participativa.

Triodos Bank: Entitat nascuda a Holanda l'any 1968 a partir d'una fundació. L'any 1980 neix el banc que després s'ha anat incorporant a altres països. A l'estat espanyol arriba al 2004 i a Barcelona l'any 2006. És l'entitat més gran del conjunt d'entitats de finances ètiques amb més d'un 90% del total d'estalvis, préstecs i usuaris. És una societat anònima holandesa que no té filials, sinó representacions en els països on opera. El 100% de les seves accions pertanyen a la Fundació per a l'Administració de les Accions de Triodos Bank (SAAT, en les seves sigles en holandès). Els clients tenen l'oportunitat d'adquirir Certificats de Dipòsit per Accions de Triodos Bank (CDA) que ofereix drets econòmics (rendibilitat) però no drets polítics, ja que tots ells estan en mans de la Fundació. Ofereix tots els serveis bàsics als seus clients (comptes corrents, targetes de crèdit i dèbit, domiciliacions de nòmines i rebuts) i concedeix préstecs a empreses i entitats ubicades en tres sectors: sector social, mediambiental i cultural.

Arç Cooperativa: Corredoria d'assegurances especialitzada en l'economia social i solidària, el món associatiu i les energies renovables. Creada el 1983, ofereix serveis d'assegurances i aposta per la gestió integral d'assegurances ètiques i solidàries a través dels serveis de consultoria, corredoria i comercialització. Gestiona els programes d'assegurances de més de 1.650 cooperatives i altres empreses i entitats. Inspirada pels principis del mutualisme, l'equitat i la transparència, fou la primera corredoria d'assegurances d'Europa que disposà de la certificació EthSI, el segell europeu de qualitat de la gestió ètica i solidària per a empreses asseguradores.

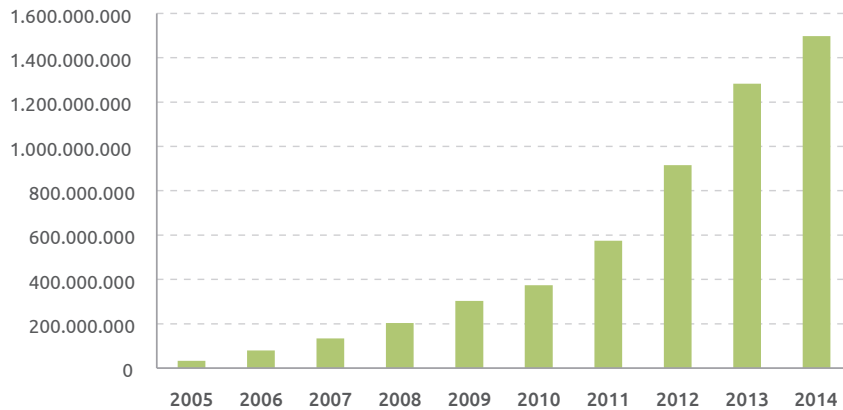
ORIGEN I EVOLUCIÓ

L'origen de les finances ètiques es situa a la dècada del 1960 en un context d'efervescència social i política, sota el paraigua dels moviments socials, especialment els moviments ecologistes i en defensa de la pau, per evitar la contradicció entre els valors personals i col·lectius i els usos en la inversió dels diners. Les finances ètiques nasqueren amb la voluntat de restringir les inversions a través d'uns criteris negatius per **excloure sectors d'activitat amb externalitats nocives a nivell social i mediambiental**. Poc després, les finances ètiques afegiren al seu plantejament uns criteris positius per tal d'incloure en el seu àmbit d'actuació sectors que aporten **pràctiques de transformació social**.

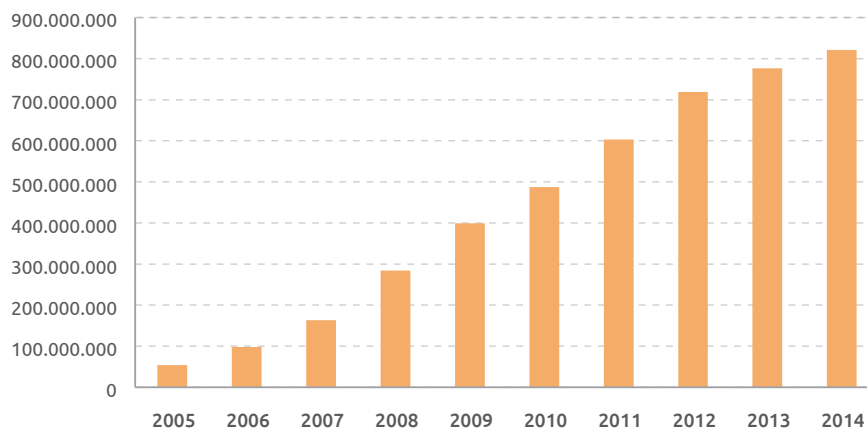
L'**evolució de les finances ètiques** a Barcelona i, per extensió a Catalunya s'ha de situar en els darrers 35 anys. Acció Solidària Contra l'Atur va iniciar la seva activitat l'any 1981 per a finançar, sense interessos, a projectes i persones excloses del sistema financer que generessin projectes d'ocupació. La cooperativa Arç nasqué l'any 1983, convertint-se en un referent del món assegurador dintre de l'economia social i solidària i el tercer sector en general. L'any 1995, fruit de la lluita obrera, nasqué Coop57, amb l'objectiu de donar suport financer a cooperatives de treball i al conjunt de l'economia social i solidària. L'any 1999 nasqué FETS (Finançament Ètic i Solidari), associació per a la promoció de les finances ètiques. L'any 2000 es creà Oikocredit Catalunya, per donar suport a la cooperativa internacional Oikocredit i finançar projectes a països empobrits amb criteris ètics. L'any 2007 es creà l'associació FIARE Catalunya per a la creació d'una banca ètica a nivell espanyol, que cristal·litzà a finals del 2014 de la mà de la Banca Popolare Etica italiana.

El sector de les finances ètiques a l'estat espanyol (l'únic àmbit del que es disposen dades) ha passat de gestionar l'any 2005, 32 milions d'euros d'estalvi i 54 milions d'euros en préstecs a gestionar, l'any 2014, 1.497 milions d'euros d'estalvi i un volum de préstecs de 821 milions d'euros (FETS, 2015).

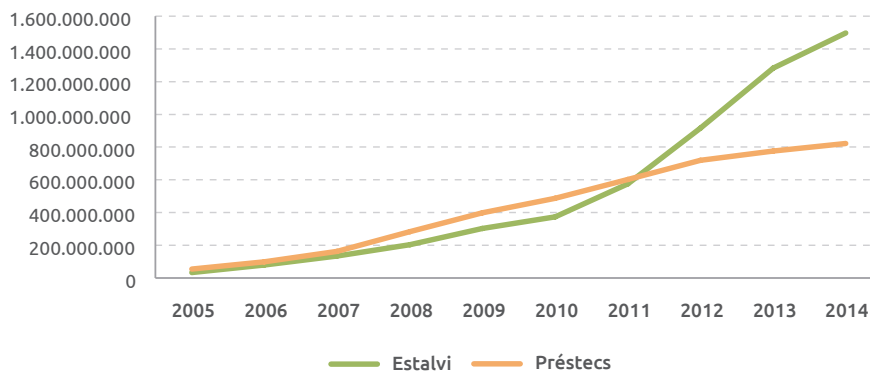
EVOLUCIÓ DE L'ESTALVI CAPTAT PER ENTITATS DE FINANCES ÈTIQUES A L'ESTAT ESPANYOL 2005-2014

EVOLUCIÓ DELS PRÉSTECES CONCEDITS PER ENTITATS DE FINANCES ÈTIQUES A L'ESTAT ESPANYOL 2005-2014

COMPARATIVA DE L'EVOLUCIÓ DE L'ESTALVI I PRÉSTECES DE LES ENTITATS DE FINANCES ÈTIQUES A L'ESTAT ESPANYOL 2005-2014

Font: Elaboració pròpia a partir del Baròmetre de les Finances Ètiques i Solidàries 2008-2014. (FETS, 2015)

FIGURES JURÍDIQUES

Les entitats de finances ètiques prenen diferents formes jurídiques. Associacions, fundacions, cooperatives de serveis o de treball, cooperatives de crèdit o societats anònimes:

- Associació CAF (Comunitats autofinançades): Associació
- Acció Solidària Contra l'Atur: Fundació
- Coop57: Cooperativa de serveis financers
- Oikocredit Catalunya: Associació de suport de la cooperativa de serveis financers holandesa Oikocredit internacional
- Arç Cooperativa: Cooperativa de treball associat.
- Fiare Banca Ètica: Cooperativa de crèdit europea
- Triodos Banc: Societat anònima dependent d'una fundació, de matriu holandesa.

	ENTITATS BANCÀRIES REGULADES	ENTITATS NO REGULADES	CORREDORIA ASSEGURANCES
ENTITATS DE BASE COOPERATIVA	Fiare Banca Ètica	Coop57 Oikocredit	Arç Cooperativa
ENTITATS GESTIONADES FUNDACIONS	Triodos Bank	Acció Solidària Contra l'Atur	
ENTITATS DE BASE ASSOCIATIVA		Associació CAF	

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

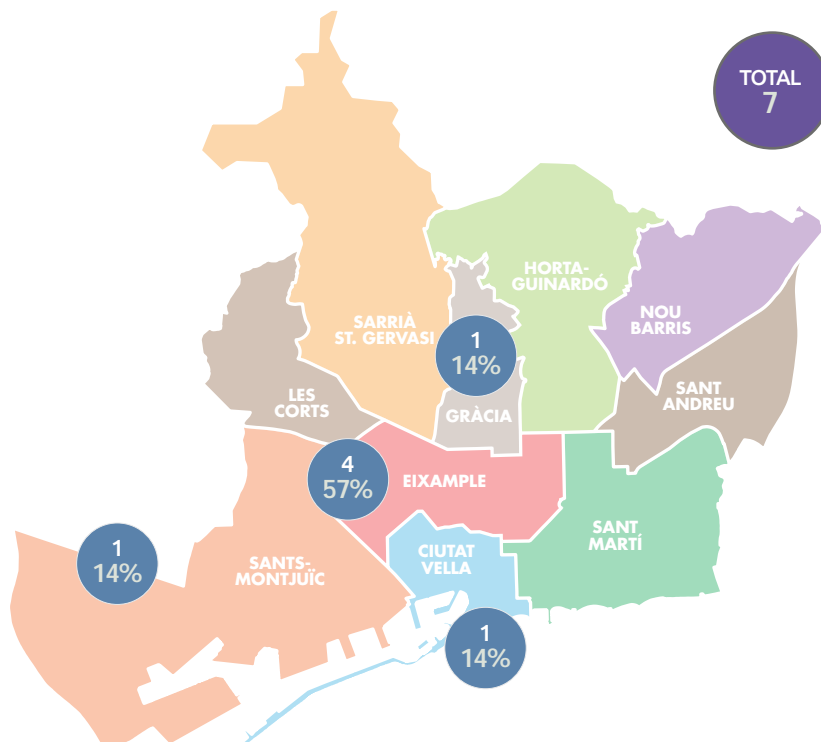
Segons el baròmetre de les finances ètiques, l'any 2014 les entitats de finances ètiques a l'estat espanyol gestionaven uns 1.500 milions d'euros d'estalvi i concediren préstecs per valor de 820 milions d'euros. Les persones usuàries de les entitats de finances ètiques (socis i clients), a finals de 2015, era d'unes 200.000 persones a l'estat espanyol.

Els darrers 20 anys les finances ètiques han passat de ser un sector pràcticament inexistent a ser un sector dinàmic, en creixement i transformació, que ofereix solucions a les necessitats financeres de les empreses i les persones. Demostren que és possible una intermediació financera perseguint objectius de caire social i mediambiental i que, alhora, ser projectes viables econòmicament. Tot i el petit percentatge que representen pel conjunt del sector financer, les seves pràctiques aconsegueixen tibar al conjunt cap

a l'assumpció de pràctiques més solidàries i ètiques. Les entitats de finances ètiques es presenten com a agents de transformació social, ja que sovint van més enllà de la pròpia actuació econòmica i esdevenen xarxes d'articulació de l'economia social i solidària, presentant-se com a moviments socioeconòmics que pretenen transformacions globals de l'economia i de la societat. Aquesta característica la trobem especialment en el cas de Coop57 i de Fiare.

Barcelona té almenys una seu de cadascuna de les entitats de finances ètiques que operen a Catalunya: Arç, ASCA, CAF, Coop57, Fiare, Oikocredit, Triodos Bank.

MAPA DE LES ENTITATS DE FINANCES ÈTIQUES A LA CIUTAT DE BARCELONA

EL SEGELL DE LES ASSEGURANCES ÈTIQUES

L'EthSI, Ethical and Solidarity Based Insurance, és un segell europeu de qualitat de la gestió ètica i solidària per a empreses asseguradores atorgat per l'Observatori de les finances ètiques. Té en compte el comportament ètic de la organització: la responsabilitat social, la inversió socialment responsable i altres paràmetres: mutualisme, transparència o vinculació a l'economia social.

Certifica l'adopció d'aquests criteris, de manera que es doni transparència al mercat de les assegurances. Facilitar als usuaris una eina per escollir el producte que més s'ajusti als seus valors en funció d'uns paràmetres objectius. A Barcelona, hi ha companyies asseguradores com Atlantis i gestors registrats com Arç corredoria d'assegurances, SCCL.

LES COOPERATIVES DE CRÈDIT

Les cooperatives de crèdit són societats privades formades pels seus socis i sòcies, amb una doble condició: d'una banda són societats cooperatives (amb una normativa legal específica); i, d'altra banda, són entitats de dipòsit (equiparables a les restants entitats bancàries). La doble condició com a cooperatives i com a entitats de crèdit, fa que es regeixin per una àmplia normativa que incideix des de diferents angles, pel que cal distingir un triple àmbit jurídic: el mercantil, el purament financer, i el cooperatiu; sobre el qual incideix també una triple regulació geogràfica i/o jurisdiccional, emanada de la Unió Europea, de l'estat espanyol i de les comunitats autònomes amb competències en la matèria. A la ciutat de Barcelona hi tenen seu social tres cooperatives de crèdit: **Caixa d'enginyers, Arquia - Caixa d'arquitectes i Caixa d'Advocats**.

Les cooperatives de crèdit no s'inscriuen, estrictament, dins de l'univers de les entitats de finances ètiques. Això és degut a que en el seu funcionament no tenen estipulat, de manera explícita, uns criteris d'inversió no econòmics i que responguin prioritàriament a criteris ètics, socials o mediambientals o d'altres criteris no econòmics que sí contemplen les entitats de finances ètiques en la seva essència. Tot i així, les entitats de crèdit cooperatives, tampoc responen, a les característiques de la banca convencional: són entitats bancàries que tenen una estructura jurídica de propietat col·lectiva i democràtica, inverteixen d'una manera més intensa que la resta d'entitats de la banca convencional en

l'economia real, deixant de banda grans inversions en la indústria financera, en productes derivats o altres productes financers complexos. Tampoc, han rebut diner públic en els rescats bancaris o similars que s'han produït els últims anys ja que l'afany de lucre d'aquestes entitats no ha passat per davant de la solvència i viabilitat del seu projecte.

Les cooperatives de crèdit tenen absolutament desenvolupada tota l'operativa bancària que funciona amb agilitat i precisió. Això pot completar l'actual sistema financer ètic que, pel seu moment de desenvolupament, es troba encara amb certes mancances operatives, logístiques i d'infraestructures per a oferir serveis a particulars i empreses. De fet, hi ha entitats de finances ètiques que treballen directament amb les cooperatives de crèdit per tal de complementar la seva operativa. Per tot això, es produeix un fructífer diàleg entre les entitats del nucli de les finances ètiques i les cooperatives de crèdit. Aquest diàleg seria desitjable que desemboqués en un apropament recíproc que pogués, per una banda, atraure les cooperatives de crèdit cap a una major vocació social i transformadora en el desplegament de la seva activitat financera i que les entitats de finances ètiques gaudissin de la capacitat operativa i de serveis de les cooperatives de crèdit convencionals, per tal de cobrir més necessitats als seus usuaris i usuàries, poder arribar a més àmbits geogràfics i poblacionals.

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

FETS, Finançament Ètic i Solidari és una associació d'àmbit sobretot català però també a nivell espanyol, nascuda al 1999 i formada per una quarantena d'entitats de l'economia social i el tercer sector, amb la missió de divulgar les finances ètiques i enfortir el sector. A Catalunya, en formen part Arç Cooperativa, Coop57 i Oikocredit Catalunya.

La Xarxa d'Economia Solidària (XES), creada l'any 2003, és un moviment socioeconòmic de promoció i articulació de l'economia social i solidària. A finals de 2015, aglutina unes 165 entitats de l'economia social i solidària de Catalunya i unes 100 persones individuals. De les finances ètiques, en formen part Acció Solidària Contra l'Atur, Arç Cooperativa, Coop57, FETS, Oikocredit Catalunya i FIARE.

La Taula de Finances Ètiques de REAS (Red de Redes de Economía Solidaria) és l'àmbit de trobada de les finances ètiques i solidàries vinculades a les xarxes d'economia solidària a l'estat espanyol. En formen part CAES, Coop57, Fiare Banca Etica y Oikocredit.

Cooperación para el seguro ético y solidario (CAES) és el projecte d'intercooperació de les corredories Arç i Seryes per fomentar el desenvolupament de l'assegurança ètica i solidària en l'economia social i solidària. Compta amb el suport de CAES Itàlia i el patrocini d'Atlantis Grup Assegurador.

A nivell internacional existeixen xarxes com Global Alliance for banking on Values (GABV), International Association of Investors in the Social Economy (INAISE) o la Fédération Européenne des banques Ethiques et Alternatives (FEBEA) on moltes de les entitats participen.

REPTES I NECESSITATS

Les finances ètiques tenen com a principal (i quasi exclusiu) destinatari de la seva activitat creditícia, a les empreses, entitats i iniciatives de l'economia social i solidària. Per tant, els seus reptes passen pels reptes del conjunt de l'economia social i solidària:

Augment de l'activitat creditícia: Hi ha un excedent d'estalvi estructural en les entitats de finances ètiques, accentuat als darrers anys degut a que hi ha més persones disposades a estalviar que empreses o entitats que en sol·licitin finançament. El repte és aconseguir que aquelles entitats o empreses que compleixin els criteris de finançament ètic s'enforteixin i creixin; que es creïn nous projectes o que se'n reconvertixin d'existents.

Enfortiment del mercat social: Pel volum d'operacions i pel nombre de socis i/o clients de les entitats de finances ètiques, es dedueix que bona part de l'economia social i solidària no resol les seves necessitats de finançament a través de les entitats de finances ètiques, sinó a través de la banca capitalista. Ser reconegudes per les entitats del sector i treballar per la intercooperació i el mercat social permetria fer un salt de qualitat.

Treball amb l'administració pública per afavorir la creació de nous projectes d'economia solidària o enfortir els existents, permetria ampliar l'activitat creditícia de les entitats. Es podrien trobar fórmules en l'assumpció compartida del risc, creant un fons d'aval per la concessió de préstecs i programes de capitalització de cooperatives. També caldria avançar amb les clàusules de contractació pública, facilitant el marc normatiu per a la creació de nous projectes, afavorint el finançament de projectes d'empreses públiques per part de les entitats de finances ètiques, entre d'altres.

Augment de la visibilitat de les entitats de finances ètiques per augmentar la consciència del conjunt de la població en l'ús i gestió dels diners. De la mateixa manera, un augment de la visibilitat dels projectes finançats permetria posar en valor casos d'èxit de bones pràctiques i incentivar a la creació de nous projectes.

Bibliografia

www.triodos.es

www.fiarebancaetica.coop

catalunya.oikocredit.es/ca

www.coop57.coop

acciosolidaria.cat

www.winkomun.org

www.arccoop.coop/ca

www.ethsi.net

www.febea.org

www.inaise.org

www.gabv.org

www.caes.coop

fets.org

bancaetica.cat

www.economiasolidaria.org/redes/mesa_finanzas_eticas

www.xes.cat

Teis, X. (2011) *Cómo cambiar el mundo con tu dinero*, Barcelona: Icària.

LA GESTIÓ CIUTADANA I COMUNITÀRIA D'EQUIPAMENTS PÚBLICS

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

La **gestió cívica** és una fórmula de gestió específica d'un equipament de titularitat municipal o d'un projecte d'intervenció acordada entre l'Ajuntament de Barcelona i el teixit associatiu del territori objecte de la intervenció, per la qual una entitat es fa càrrec de la gestió d'un equipament i/o projecte d'interès general.

Aquesta possibilitat ve definida per la Carta Municipal de Barcelona que, en els seu article 34 diu que: "Les entitats, les organitzacions i les associacions ciutadanes sense ànim de lucre poden exercir competències municipals o participar en nom de l'Ajuntament en la gestió de serveis o equipaments la titularitat dels quals correspon a altres administracions públiques. La gestió cívica de competències municipals es pot utilitzar per a les activitats i els serveis susceptibles de gestió indirecta, té sempre caràcter voluntari i no lucratiu i s'adjudica mitjançant concurs públic quan hi hagi diverses entitats o organitzacions amb característiques idèntiques o semblants".

Les entitats gestores han desenvolupat el model cap al concepte de **gestió ciutadana**, amb les següents característiques:

- Entitat representativa i avalada pel territori/sector
- Amb un projecte de barri de gestió d'un equipament o projecte d'interès general
- Acord de col·laboració entre l'entitat gestora i l'Ajuntament, amb qui s'estableix una relació de partenariat, formalitzat en un conveni
- Compromís de promoure canals de participació, oberts i transparents, a la ciutadania i entitats locals

En els darrers anys, aquest marc està essent aprofundit per la **gestió comunitària**, que es basa en un procés de mobilització social permanent, partint de l'exercici de la reapropiació i l'autogestió d'equipaments i serveis públics entesos com a béns comuns, garantint l'accessibilitat universal i emmarcant-se en el paradigma de l'economia social i solidària.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

A Barcelona, existeix una **pluralitat de models de gestió d'equipaments públics**, que ha anat evolucionant amb els canvis sociopolítics de la ciutat i per la correlació de forces entre l'ajuntament i el teixit associatiu.

El moviment popular urbà, entre 1970 i 1980, erosionà la dictadura amb les lluites contra els plans comarcals i aconseguí millorar, a la vegada, les condicions de vida dels barris populars amb la **lluita pels equipaments públics**. Reclamant que antigues infraestructures es convertissin en espais socials, des dels barris s'aconseguí la implementació del que aleshores s'anomenà "salari indirecte", avançant en la democratització dels recursos urbans i del dret a la ciutat.

El primer **Centre Cívic** que s'obrí oficialment a Barcelona fou el del Guinardó. Inaugurat el 19 de juny de 1982, avui es defineix com "un equipament de proximitat del Districte d'Horta-Guinardó que té per finalitats promoure la participació social i cultural de les persones, grups i entitats del barri; i contribuir al desenvolupament cultural i solidari del barri del Guinardó". Molts dels centres oberts a inicis dels 80 van ser früit de reclamacions ciutadanes, com Cotxeres de Sants, Golferichs, o La Sedeta, una antiga fàbrica tèxtil que, al tancar el 1975, fou comprada per un banc per a fer-hi habitatges i el veïnat s'hi oposà, reclamant equipaments. Aquesta lògica prosseguí al llarg de la dècada dels 90 amb Cotxeres Borrell, on s'hi volia fer habitatge i una comissaria i el veïnat lluità per l'equipament.

Malgrat alguns intents de gestió comunitària, com Cotxeres de Sants entre 1977 i 1980, o en casos en que la gestió comunitària es consolidà, com l'Ateneu Popular de Nou Barris, una vegada instaurats els ajuntaments democràtics, s'imposà el model de la **gestió institucional**. En aquell tipus de gestió, l'empresa privada s'adjudicava per concurs la gestió i la dinamització de l'espai per delegació directa de l'ajuntament. En altres, s'impulsà la **gestió compartida o cogestió**, on normalment una entitat veïnal de segon grau gestiona de forma conjunta amb l'ajuntament, amb un model paritari de gestió i presa de decisions, i participa i comparteix els mateixos valors i necessitats del consistori.

La consolidació del model institucional de gestió d'equipaments, així com la institucionalització del teixit que participà de la cogestió, va ser un dels motius pels quals a inicis de la dècada de 1990 nasqué a Barcelona un nou moviment social d'**autogestió** de centres socials. Fos a partir de la pràctica de l'okupació d'immobles abandonats (alguns de propietat pública, com Can Vies a Sants) o amb el lloguer de locals, s'accentuà no només la necessitat de recuperar espais públics sinó també la necessitat de gestionar-los de forma directa. A mitjans de la dècada del 2000, existien més d'una trentena de centres socials okupats a l'àrea metropolitana barcelonina.

Paral·lelament, s'anaren constituint experiències molt actives de gestió social d'equipaments públics que, com les pioneres experiències de la Prosperitat, evolucionaren de la reivindicació veïnal d'equipaments socioculturals a la demanda de gestió a càrrec del veïnat. Amb un nucli important a Nou Barris, sota la definició de **gestió cívica** de la Carta Municipal, la pròpia pràctica desbordà l'encaix i començaren a parlar de **gestió ciutadana**. La proliferació d'espais similars arreu de la ciutat, així com la indefinició de la relació amb l'ajuntament, motivà la creació el 2012 de la **Plataforma Gestió Ciutadana de Barcelona**.

En els darrers anys, s'ha activat el debat sobre la **gestió comunitària**, que amplia la gestió d'equipaments als serveis públics i introdueix de forma central la qüestió de l'autogestió, l'autonomia i la governança des de la pròpia comunitat. Partint que els equipaments i serveis són béns comuns de la població, no pas recursos de l'administració, des del paradigma de la gestió comunitària es defensa "la creació o reapropiació per part de la societat dels recursos que ens permeten autogestionar la producció i

reproducció, així com consensuar les normes que garanteixin el seu accés universal i la seva gestió ètica i democràtica” (Ojeda i Urbano, 2014).

El que prima en la gestió comunitària no és l'estatus jurídic de l'espai o servei (okupat, cooperativitzat, de gestió ciutadana) sinó els valors, objectius i els procediments que vinculen la comunitat de referència en relació amb el projecte i l'entorn. Aquesta visió, defensada per integrants de la Plataforma de Gestió Ciutadana com l'Ateneu de Nou Barris o l'Harmonia, està dialogant amb noves experiències com **Can Batlló** o **La Flor de Maig** i introduint nous debats com la relació de la gestió comunitària amb l'economia social i solidària:

“Entenem la gestió comunitària com un concepte ampli, molt lligat a entendre equipaments, serveis i recursos com una eina de transformació social i d'empoderament de les comunitats. És des d'aquesta idea que treballem dins del marc de l'economia social i solidària: col·locant en el centre el benestar de les persones, i no la maximització del benefici, i, alhora, considerant que els processos de producció, distribució, consum i finançament han de revertir en la millora de la comunitat, bo i socialitzant la seva propietat” (Urbano, Ojeda, Font, 2015).

FIGURES JURÍDIQUES

La vintena d'iniciatives agrupades a la Plataforma de Gestió Ciutadana tenen naturalesa associativa, ja sigui de primer o segon grau. Pel que fa a la fórmula de gestió, la majoria disposen d'un contracte de prestació indirecta de gestió de serveis públics, en la modalitat de gestió cívica. En dos casos hi ha un conveni de cogestió entre l'entitat i l'ajuntament i en dos casos més un conveni de col·laboració. En alguna de les iniciatives, determinats serveis són gestionats per una cooperativa de treball, com el cafè de la Casa Orlandai de Sarrià.

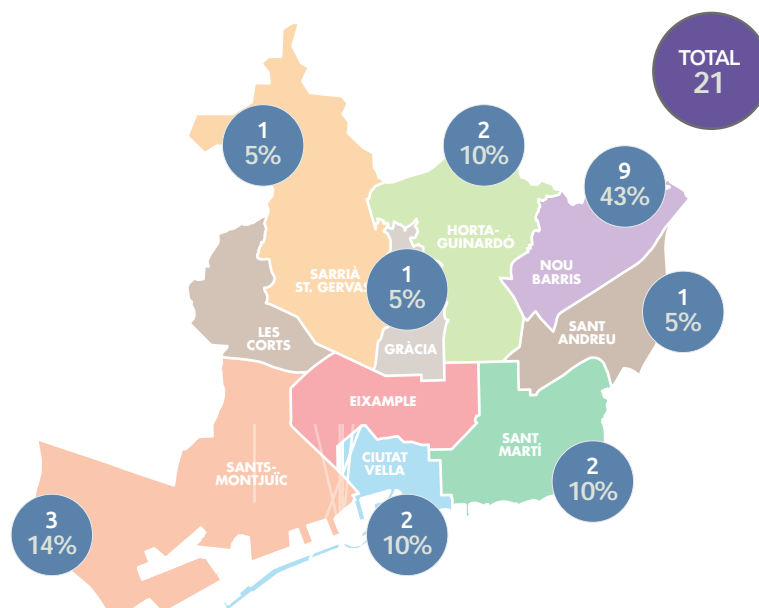
XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

En les iniciatives de la Plataforma de Gestió Ciutadana:

- Hi treballen, directament contractades per les entitats, més de **100 persones**, i més de **500 d'indirectes**.
- Hi participen de forma voluntària i continuada més de **1.400 Persones**.
- Donen servei de manera polivalent i continuada a més de **450.000 persones** en una temporada o any, abastant un ampli espectre de propostes socials i culturals.
- La mitjana d'experiència i/o temps de gestió, és de **15 anys**, essent un any el més recent i 35 anys el més antic.
- Gestionen uns pressupostos superiors als **3,2 milions d'euros anuals**.

A la ciutat de Barcelona hi ha 23 equipaments de gestió ciutadana. El districte de Nou Barris, amb el 39% dels projectes és el capdavanter en aquest sector. El segueix Sants-Montjuïc amb el 22% d'iniciatives. A més distància, Ciutat Vella, Horta-Guinardó i Sant Martí compten amb el 9% d'experiències cadascun. La resta de districtes menys Les Corts, que no disposa de cap espai de gestió ciutadana, tenen un equipament gestionat ciutadanament.

EQUIPAMENTS PLATAFORMA DE GESTIÓ CIUTADANA A BARCELONA

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

La Plataforma Gestió Ciutadana de Barcelona es presentà públicament el 2012. Formada per una vintena d'entitats, la reclamació d'un marc normatiu específic pel sector així com una "ferma voluntat de fer evolucionar el concepte cívic" i "avançar cap a un model de gestió posant èmfasi en la idea de participació ciutadana" foren els seus objectius fundacionals.

Actualment, s'està gestant una nova Plataforma de Gestió Comunitària per albergar totes les noves iniciatives com la Flor de Maig o Can Batlló i espais autònoms com Tres Voltes Rebels. A la ciutat, hi ha una quarantena d'equipaments autogestionats, alguns d'ells okupats, en barris com Sants, Gràcia o Vallcarca.

REPTES I NECESSITATS

De l'Administració

- Reconeixement polític i econòmic de la realitat social comunitària, com a subjecte polític i econòmic amb poder de decisió i gestió sobre els recursos públics.
- Evolucionar del proveïment de serveis a la redistribució de la riquesa generada.

- Debatre sobre les pràctiques culturals a Barcelona. Revertir la tendència de la cultura al servei del branding urbà o al turisme cultural cap a crear relacions socials emancipadores al territori.
- Respectar l'autonomia de la Gestió Ciutadana i Comunitària, evitant la patrimonialització.

De les entitats:

- Evitar les relacions de clientelisme i dependència de l'administració.
- Gestionar els equipaments com un servei públic, no com l'espai privatiu d'una associació.
- Garantir l'accessibilitat de la comunitat als serveis i recursos, així com la permeabilitat a la incorporació de qualsevol membre de la comunitat en les estructures de gestió i presa de decisions.
- Incentivar la participació de poblacions minoritzades socialment com el veïnat d'origen migrant.
- Treballar per a superar les discriminacions per raó de gènere i la divisió sexual de la participació.
- Garantir la transparència en la gestió econòmica i en la presa de decisions, facilitant-ne l'accés i l'avaluació a qualsevol persona.
- Treballar els aspectes comunicatius i de flux d'informació i evitar reproduir formes d'opacitat per omissió. Comunicació i informació amb la comunitat.
- Control democràtic. Des de la consciència de les dificultats de qualsevol organització social que pretengui garantir l'horitzontalitat, no obviar-les i exigir un rigorós autocontrol i autoavaluació.
- Impulsar la formació dels integrants de les iniciatives, així com la socialització dels coneixements autoproduïts en elles. Posar accent en la formació econòmica, per a garantir l'autogestió dels recursos públics i comunitaris.
- Equilibri entre el volum de tasques remunerades i les exercides des del compromís militant. Tenir cura del poder de decisió tant de les tasques remunerades com dels militants amb excés de temps.
- Mantenir un equilibri del perfil de les persones contractades, entre les habilitats tècniques requerides i la coherència amb els valors ètics de gestió i els interessos comunitaris.
- Condicions laborals dignes per a les persones contractades.
- Que la partida pressupostària destinada a la contractació de personal no superi mai el 50% del total del pressupost del projecte.
- Que el diner que arriba de l'Administració no superi el 50% de la totalitat del projecte per evitar dependències que arribessin a hipotecar la totalitat del mateix.
- Transparència dels espais d'interlocució amb l'administració, rotació dels interlocutors.
- Avaluació dels impactes socials i mediambientals a partir d'indicadors de responsabilitat social com el Balanç Social.

- Concebre la comunitat no com un col·lectiu vinculat a un territori o grup social, sinó com a subjecte polític que comparteix una voluntat de ser i sentir-se part dels processos de gestió al voltant d'unes normes consensuades.
- No isolar-se en l'experiència de la gestió, sinó seguir-se incardinant en el teixit de lluita veïnal que la fet possible.
- Promoure la creació de llocs de treball i la resolució de les necessitats socioeconòmiques de la comunitat a partir de les potencialitats dels equipaments de gestió comunitària.
- Intensificar les relacions amb altres iniciatives de gestió comunitària del propi territori, així com amb les iniciatives de l'economia social i solidària locals, crear conjuntament plans d'actuació.
- Incrementar la coordinació entre projectes, intercanviar serveis, crear-ne de comuns

Entre la xarxa d'entitats:

- Ampliar la coordinació de les iniciatives de Gestió Ciutadana i Comunitària.
- Teixir una xarxa entre els espais autònoms i aquells que opten per reapropiar-se dels recursos públics gràcies a les lluites veïnals.
- Replicar processos de gestió comunitària en la gestió de serveis públics com ara la sanitat, l'educació o l'esport.
- Combinar la perspectiva de l'economia social i solidària amb el projecte de la gestió comunitària, per a establir un discurs amb una perspectiva global sobre la ciutat.
- Elaborar un model alternatiu al governament municipal públic-privat, basat en un eix que se sostingui sobre els pilars "públic-cooperatiu-comunitari".

Bibliografia

Font, J.; Ojeda, E. ; Urbano, X. (2015) "La gestió comunitària dins l'economia social i solidària" a *Nativa*, 3 de març del 2015.

Ojeda, E. ; Urbano, X. (2014) "Cultura i gestió comunitària. Públic significa "de la comunitat", no "del govern", a *Perspectives* volum II.

Presentació Plataforma Gestió Ciutadana de Barcelona. Gener 2012

La gestió ciutadana d'equipaments públics. Plataforma d'entitats per a la gestió cívica. Document del 2on. Congrés de les Associacions de Barcelona, 2012.

ELS GRUPS DE CONSUM AGROECOLÒGIC

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

Són grups de persones consumidores que s'ajunten per efectuar **compres conjuntes d'acord amb uns valors ambientals i socials**. Acostumen a ser projectes assemblearis i autogestionats, centrats en la gestió col·lectiva d'aliments i altres productes de **consum ecològic i responsable**, que fomenta la justícia social i la sostenibilitat comunitària i ambiental. Aquestes pràctiques fomenten també uns principis o criteris de solidaritat amb el món rural, la relocalització de l'alimentació, els circuits curts de comercialització, els aliments de temporada i les relacions directes i de confiança entre persones consumidores i productores.

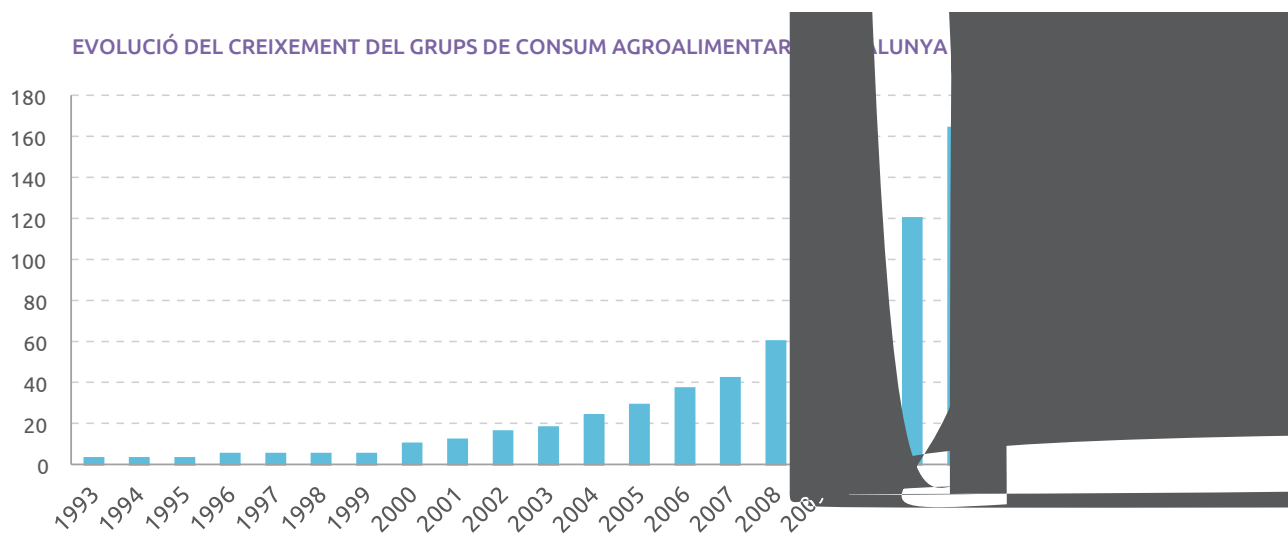
Cada grup de consum respon a les voluntats i objectius dels seus membres, si bé tenen objectius àmpliament compartits:

- **Difusió d'un consum crític.** Generalment els grup de consum parteixen d'una visió crítica sobre la manera com els grans productors, les grans cadenes de distribució i els grans comercialitzadors, condicionen l'accés de les persones al consum, especialment alimentari. Es parteix de la voluntat de modificar el model de consum afectant a tota la cadena de valor del producte i difondre pràctiques de consum responsable.
- **Consum i producció responsable.** De la crítica al model de consum majoritari, s'actua des de la pràctica amb una proposta concreta de consum responsable: l'autoorganització de persones que contacten directament amb un o més productors per a consumir productes de proximitat, ecològics i sovint de comerç just, promocionant un altre model productiu.
- **Preu just i corresponsabilitat.** La majoria de grups de consum estableixen una relació directa, equitativa i dialogada amb el productor de qui es proveeixen. Els preus per productes o cistelles s'acorden entre les parts, es fan revisions periòdiques sobre la qualitat del producte, s'estableixen dinàmiques de participació mútua (el productor a les assemblees i el grup de consum amb jornades de treball o visites als camps) i fins i tot i ha models on el grup pot donar suport a l'hora de renovar maquinària o en cas de inclemències meteorològiques que malmeten la producció.
- **Reducció d'intermediaris.** Es busca establir una relació tan directa com sigui possible amb el productor, si pot ser sense l'existència de cap intermediari. Aquesta relació directa es dona freqüentment en el producte fresc i és més complicada amb alguns proveïdors de producte d'estoc. Per aquest motiu, s'han creat iniciatives que faciliten la possibilitat d'abastir-se de productes provinents d'estructures cooperatives com **Quèviure** i **Món Verd**.
- **Dimensió societària.** Els grups de consum, amb més o menys profunditat, desenvolupen models organitzatius democràtics i igualitaris, servint com un espai d'aprenentatge de participació directa i apoderament individual i col·lectiu. Alhora, especialment en entorns urbans, serveix com a procés educatiu de proximitat al camp, amb visites periòdiques per a conèixer els ritmes i processos de producció agroalimentària.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

La ciutat té una llarga tradició en l'autogestió per a l'abastiment de productes agroalimentaris de primera necessitat. Sorgides a la segona meitat de segle XIX i inspirades en el bagatge dels pioners de Rochdale, durant l'etapa republicana existien una seixantena de cooperatives obreres que alimentaven unes 10.000 famílies de la ciutat de Barcelona.

A la dècada dels vuitanta del segle XX comencaren a aparèixer grups de persones que s'unien per al consum alimentari segons uns criteris comuns, els grups de consum. Dels dos grups de consum que es van crear a la dècada dels vuitanta a Catalunya, han proliferat fins més de 160 en l'actualitat. A la ciutat de Barcelona hi ha gairebé una seixantena de cooperatives o grups de consum agroecològics, que, en total, abasteixen més de 3.500 persones.

Els formats i models organitzatius dels grups de consum han anat evolucionat i diversificant-se. Els primers grups de consum, amb un intens component ideològic, són grups amb una forta implicació per part dels seus membres i sovint amb fórmules cooperatives. També s'han conformat grups de consum amb alguna o algunes persones remunerades que assumeixen el gruix de les tasques organitzatives, facilitant la participació de persones amb menys disponibilitat de temps. En tercer lloc, existeixen models de recollida de cistelles de fruita i verdura en un local o un domicili particular on l'objectiu essencial és poder efectuar la compra seguint els criteris generals dels grups de consum, però amb una implicació de baixa intensitat per part dels membres. En una variant d'aquest últim, existeix la modalitat d'entrega de la cistella de fruita i verdura directament a casa, amb un model de distribució "porta a porta" on el factor col·lectiu desapareix, mantenint alguns dels criteris de consum. Per últim, trobem les botigues que comercialitzen producte ecològic que conjuguen la venda directa al barri amb el sistema de recollida de cistelles per comanda.

Els diferents models mantenen uns principis i criteris comuns respecte els productes que es consumeixen i s'observen dues tendències organitzatives: models que fomenten **un alt grau d'implicació sociopolítica** per fomentar un canvi profund en el model relacional, de consum i producció; i models que cerquen una **major facilitat en l'accés de productes ecològics** a capes més àmplies i menys activistes de la societat.

FIGURES JURÍDIQUES

Legalment, els grups de consum prenen formes variades. Tot i que n'hi ha una desena constituïdes com a cooperatives, la majoria són associacions i alguns no tenen format jurídic. Els grups de consum més formalitzats, sigui en format cooperatiu o associatiu, generalment incorporen més dimensions (polítiques, formatives, educatives, d'implicació,...) a l'acte propi del consum i poden tenir persones remunerades. Altres grups, especialment aquells formats per persones que es coordinen per a fer un consum conjunt de producte fresc amb una cistella setmanal, no prenen forma legal i en alguns casos no tenen local propi.

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

És complex fer un càlcul exacte de l'impacte econòmic dels grups de consum, ja que tenen caracteritzacions diverses. A Barcelona s'identifiquen gairebé una **seixantena de grups de consum** amb una mitjana d'unes 30 Unitats Familiars, que equival a unes 60 persones per grup. L'impacte econòmic s'estima al voltant d'uns 70.000 € anuals (Espelt, 2015). Per tant, podríem situar la xifra agregada d'impacte econòmic al voltant dels **4,2 milions d'euros**, amb unes 1.700 Unitats Familiars i més de 3.500 persones.

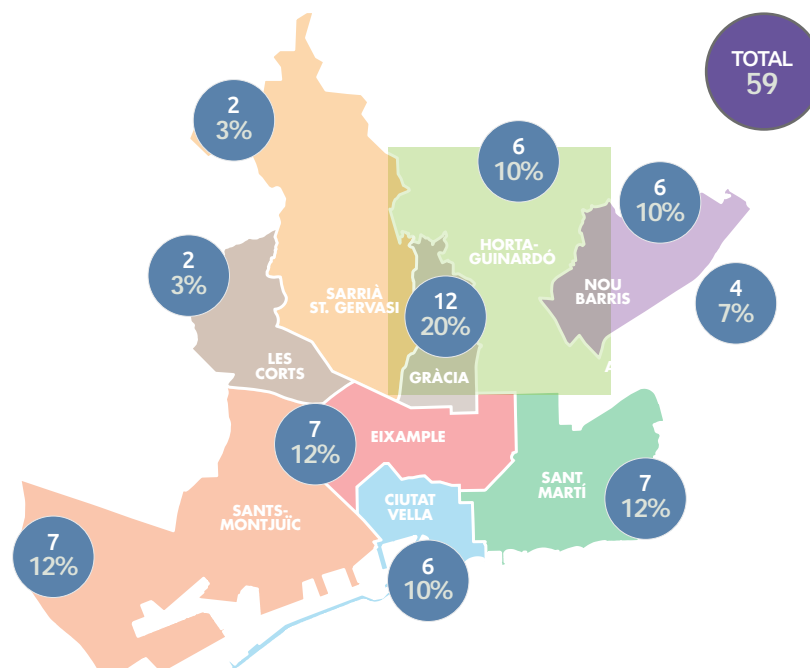
Algunes característiques addicionals dels grups de consum:

- **Xarxa entre persones consumidores i productores:** S'estableixen vincles de solidaritat, reciprocitat i suport mutu entre les persones consumidores i productores que genera xarxes que enforteixen les dues parts.

- **Cooperació i acompanyament:** Sovint els grups de consum consolidats ofereixen suport tècnic, organitzacional i econòmic per a la creació de nous grups de consum que permetin ampliar-ne el nombre de nuclis actius.
- **Connexió amb el barri i vida comunitària:** En moltes ocasions, els grups de consum porten a terme activitats obertes cap al barri on estan ubicats que els connecta i els fa participants de la vida veïnal i social del seu entorn més pròxim.
- **Impacte ambiental molt alt:** Els grups de consum generen eficiència ambiental i energètica al tractar-se de compres conjuntes, de proximitat i amb productes ecològics.
- **Els productors:** Gran part dels productors es caracteritzen per ser de petites dimensions, sovint associats a una sola persona o a una família. Els grups de consum i les botigues especialitzades en productes agroalimentaris són els seus espais de venda principal. Per completar l'oferta, s'han anat creant xarxes de productors que cooperen per planificar la producció i abastir conjuntament els grups amb qui es relacionen.
- **Model de consum:** Alguns dels grups de consum es proveeixen a partir d'una **cistella oberta** (les membres del grup escullen els productes que volen comprar cada setmana) i d'altres de **cistella tancada** (el productor fa una proposta d'acord amb la temporada i les possibilitats de producció). El model que esculli el grup de consum determinarà l'activitat del productor i viceversa.

Els grups de consum tenen representació a tota la ciutat. La major densitat es troba al districte de Gràcia, amb un 20% del total. A l'altre extrem, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi, que sumen un 4% del total, com Sant Andreu. La resta de districtes tenen un nombre semblant, entre el 10-12% d'iniciatives cadascun.

MAPA DE GRUPS DE CONSUM AGROECOLÒGICS A LA CIUTAT DE BARCELONA

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

El grups de consum no es caracteritza per una forta articulació. Que la majoria es basin en el component militant i voluntari es tradueix en una forta dedicació al grup i en alguns casos amb el moviment social de lluita per la sobirania alimentària.

Ecoconsum ha estat un dels intents d'articulació en l'àmbit català. La Coordinadora Catalana d'organitzacions de consum de productes ecològics (Ecoconsum) neix als anys 80 per iniciativa de tres cooperatives (El Brot de Reus, Germinal de Barcelona, El Rebot de Girona), diverses associacions de consumidors i grups de consumidors informals. El 2005 pren la forma jurídica d'associació i actualment agrupa una vintena de grups de tot Catalunya. Des d'Ecoconsum s'han organitzat trobades, formacions, compres conjuntes de productes i s'ha intentat tirar endavant una central de compres.

La Repera és un espai d'articulació més ampli, que ha incorporat xarxes de productors per tal de millorar la comunicació i la relació entre consumidores i productors en l'àmbit de l'agroecologia. Neix en el Fòrum Social Català de 2008 per organitzar jornades de treball per a detectar necessitats col·lectives relacionades amb l'agroecologia, i començar a dibuixar-ne les solucions obrint canals de trobada entre qui produeix i qui consumeix de manera cooperativa. Ha dut a terme un mapeig dels grups de consum i de les xarxes de producció agroecològica i organitzen trobades per a posar en contacte grups i productors.

A Barcelona, alguns barris o districtes han creat espais d'articulació territorial, com **Coopes amb Gràcia** i la **Coordinació de Cooperatives de Consum de Poblenou (CCCP)**.

A nivell català, trobem diferents articulacions de productores que abasteixen grups de consum de la ciutat, com **La Xarxeta**, Xarxa de Pagesos Agroecològics de Catalunya, estructurats en els nodes VOM (Vallès, Osona i Maresme), Garrotxa – Empordà i Tarragona - Baix Llobregat.

REPTES I NECESSITATS

- **Mantenir un món rural viu.** El model de grups de consum forma part de la lluita per avançar cap a models de sobirania alimentària i de vitalitat de l'àmbit rural.
- **Llocs de feina dignes.** Es pretén generar llocs de feina dignes tant pel que fa als productors com pel que fa a les persones remunerades dels grups de consum.
- **La distribució i la comercialització.** El coll d'ampolla de molts projectes de producció agroecològica es troba en tenir uns canals de distribució i comercialització amplis. El creixement i articulació dels grups de consum facilitaria la millora d'aquests canals.
- **Mercats locals.** Una oportunitat que podria ajudar a millorar la comercialització seria l'oferta d'espais de venda directa a aquests productors o les seves xarxes en mercats municipals arribant a un públic més ampli.

- **Economies d'escala.** Articular centrals de compres o magatzems a l'engròs per al conjunt de cooperatives podria facilitar millores en la comercialització, logística i preu.
- **Millores en els locals.** Molts grups de consum, per una capacitat econòmica reduïda s'ubiquen en locals poc condicionats per la seva activitat i que, a més a més són molt poc eficients energèticament.
- **Oportunitats de mercat.** El consum de productes ecològics s'ha convertit en un nínxol de mercat, la qual cosa fa proliferar botigues que ofereixen aquests productes, no sempre properes als principis de l'economia solidària. El fet de trobar aquest tipus de productes molt més accessibles, ha minvat la implicació de gent en grups de consum.
- **Conciliació.** L'alt grau d'implicació que demanen els grups de consum fa difícil compaginar la dedicació al grup amb la criança, l'atenció a persones dependents o les obligacions laborals. Alguns grups han creat mecanismes per tal de conciliar la permanència en el grup amb moments de vida concrets (reduir la implicació en comissions, suport mutu...).
- **Accés a la terra.** Especialment en zones periurbanes és complicat accedir a recursos per a la sobirania alimentària (terra, llavors...). Això dificulta la proliferació de producció ecològica, incloent la possibilitat de que els propis grups de consum puguin autoproduir una part de les seves necessitats.
- **Intercooperació.** Queda molt camí per recórrer en els vincles entre els grups de consum i altres iniciatives de l'economia social i solidària. Encara és baix el percentatge de grups de consum que treballen amb entitats de finances ètiques o que recorren a empreses d'economia social i solidària per a cobrir necessitats no alimentàries.

Bibliografia

FCCUC (2010) *Els grups i les cooperatives de consum ecològic a Catalunya. Diagnòstic de la situació i promoció del cooperativisme*. Barcelona: FCCUC.

VVAA (2012) *Otra vida es possible. Pràcticas económicas alternativas durante la crisis*. Barcelona: UOC.

Espelt, R. (2015) "Grups de consum agroalimentari a la ciutat de Barcelona", inèdit.

Resultats Trobada La Repereta 2015: Grups de consum agroecològic; crisi?

Taller "Creixement de l'Agroecologia". Diagnosi Participativa sobre l'estat de l'Agroecologia en el Context Actual

Mapa de Grups de consum autogestionat i els seus productors, a larepera.wordpress.com.

www.pagesosagroecologics.com

ELS MERCATS D'INTERCANVI I ELS BANCS DEL TEMPS

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

L'intercanvi és el procés mitjançant el qual els béns, serveis i coneixements es distribueixen i comparteixen, existint diferents modalitats per a la seva realització: de **mercat**, on es paga un valor monetari; de **gratuitat**, on s'ofereixen béns i serveis sense esperar res a canvi; de **reciprocitat**, on s'estableix un acord entre les parts - el troc -; i de **redistribució**, on s'empra la moneda social (Polanyi, 1989; VVAA, 2012). Ens centrem en el troc: els mercats d'intercanvi i els banc del temps.

Les **Xarxes d'Intercanvi** són agrupacions de persones que tenen per objectiu intercanviar béns, serveis o coneixements sense utilitzar diners, a través del troc. Sovint s'organitzen en plataformes digitals. En canvi, parlem de **mercats d'intercanvi** quan s'intercanvien béns en un espai físic, sovint places, de manera puntual o periòdicament. Per la seva part, les **xarxes d'intercanvis de coneixements (XIC)** posen en contacte a les persones que volen aprendre sobre un tema concret amb aquelles que s'ofereixen a ensenyar-lo. Aquestes pràctiques reforcen el veïnatge per la proximitat entre les usuàries de l'intercanvi, alhora que són mecanismes de reutilització, combinant el valor social i mediambiental. L'objectiu és resoldre necessitats entre les persones sense l'ús de diners.

Els **Bancs de Temps** són una eina amb la qual un grup de persones intercanvien habilitats, serveis, coneixements o tasques entre els membres sense utilitzar diners, emprant el temps com a moneda de

ORIGEN I EVOLUCIÓ

A Catalunya, el primer mercat d'intercanvi organitzat va ser l'any 1985 al del poble de Mieres, la Garrotxa, que fins 2015 ha celebrat 30 edicions.

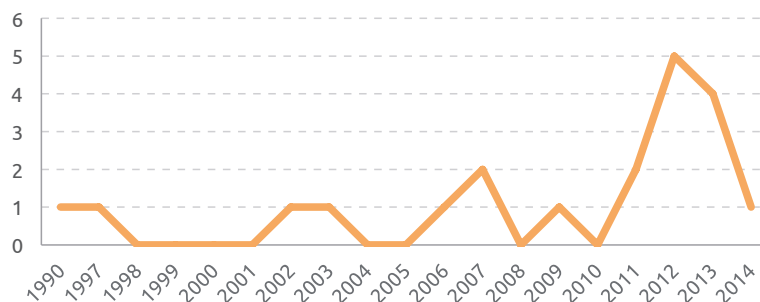
A Barcelona, el 2003 l'Ateneu Rosa de Foc constituí la **Xarxa d'intercanvis de Gràcia (Xaingra)**, que el 2007 creà el web intercanvis.net per allotjar i donar suport a xarxes d'intercanvi de béns, serveis i coneixements. A Xaingra la seguí l'any 2005 la **Xarxa d'Intercanvi de Coneixements i Serveis del Clot - Camp de l'Arpa**, engegada de la mà d'un grup de veïns i veïnes en el marc de la Vocalia de Medi Ambient. En anys posteriors, nasqueren i desaparegueren altres experiències, i en l'actualitat hi ha una quinzena de mercats intercanvis a la ciutat. Molts d'ells tenen periodicitat trimestral, organitzant un mercat en cada estació de l'any, com la **Xarxa d'Intercanvi de Sants (XIS)** o Xaingra. D'altres s'inscriuen en espais col·lectius més amplis, com **Trocasec – Xarxa d'intercanvis de Poble Sec** que participa a Cooperasec, comissió de l'Assemblea de Barri de Poble Sec, amb l'objectiu de generar alternatives des de l'economia solidària i el cooperativisme.

Les xarxes d'intercanvi de coneixements prenen com a model la Xarxa d'Intercanvis Recíprocs de Sabers, creada a França el 1971, que compta amb 600 xarxes arreu de França i 100 a l'estranger. A Catalunya, la primera xarxa es va establir a l'Escala, a l'Empordà, el 1988. A Barcelona, la primera va ser la **Xarxa d'intercanvi de Coneixement - XIC 9 Barris**, el 1993.

Els orígens dels bancs del temps es remunten al 1827, quan l'anarquista nord-americà Josiah Warren va obrir la Botiga del temps de Cincinatti durant tres anys, per provar la seva teoria del valor-temps. Tot i l'antecedent, es considera al pare dels bancs del temps al nord-americà Edgar Cahn i el seu Time Dollar de la dècada de 1980, inspirat en les xarxes d'intercanvi LETS dels Estats Units i amb la idea que la unitat de valor és el temps o el "dòlar-temps". A Europa, el primer banc del temps el creà el sindicat de pensionistes de la ciutat italiana de Parma, per resoldre els problemes de la vida quotidiana dels seus membres. Actualment Itàlia compta amb més de 300 Bancs de Temps, promoguts sobretot per dones. Per Josefina Altés, coordinadora dels bancs del temps de l'Associació Salut i Família, aquesta forma organitzada d'intercanvi de serveis va néixer com un projecte de gènere amb l'objectiu que les dones poguessin tenir més temps lliure.

A la ciutat de Barcelona, l'any 1990 es creà el **Banc Solidari d'Intercanvi de Feines i Serveis de l'Eixample**, una iniciativa impulsada per l'AVV de l'Esquerra de l'Eixample amb el suport de la FAVB. L'any 1997 nasqué un altre projecte d'intercanvi amb el suport de l'AVV de la Zona Oest del districte de les Corts: el **Banc Solidari de Serveis Gratuïts de les Corts**. Després de les iniciatives del moviment veïnal de final dels noranta, l'Associació Salut i Família donà un impuls a la creació de bancs de temps a través d'un projecte europeu de conciliació de vida laboral i familiar. El primer banc fruit d'aquesta iniciativa va ser al Casal Montserrat, una experiència en la qual les qüestions de gènere tingueren un pes destacat. A partir d'aleshores es consolidà una relació estable entre l'Associació i l'Ajuntament de Barcelona, amb un conveni per a la creació i la gestió dels bancs de temps a la ciutat.

EVOLUCIÓ DE LA CREACIÓ DE BANCS DEL TEMPS A BARCELONA

Font: Elaboració pròpia

FIGURES JURÍDIQUES

Els Mercats i xarxes d'intercanvi són figures informals, promogudes per associacions i col·lectius socials i, en alguns casos, per administracions locals. Els Bancs del temps com a iniciativa acostumen a ser informals, promoguts per associacions, però tenen més tendència a tenir més suport institucional.

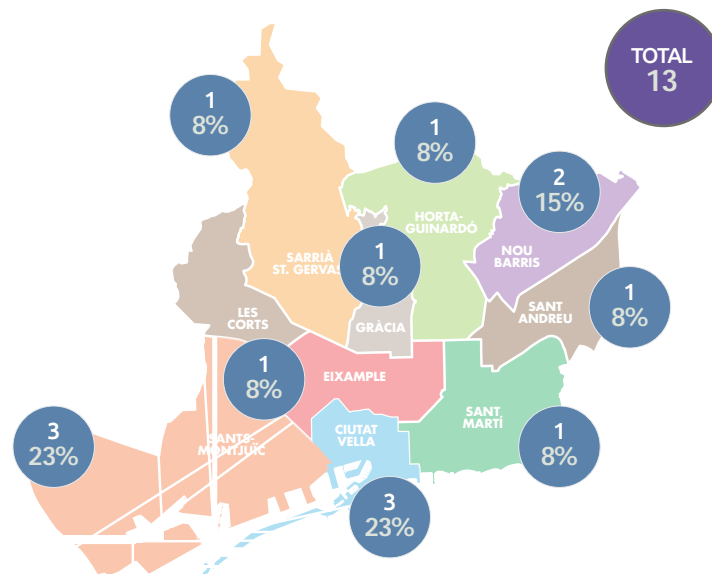
XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

En els darrers anys, les xarxes i mercats d'intercanvi han experimentat un ràpid creixement. Al tractar-se d'iniciatives informals i de gran dinamisme, es fa difícil quantificar-ne el volum. Alguns estudis recullen que cada setmana se celebra un mercat d'intercanvi en algun lloc de Catalunya (VVAA, 2012).

Existeixen diversos suports digitals per a l'intercanvi, però el que aglutina més iniciatives és Intercavis.net, que nasqué el 2007 per allotjar a Xaingra. El 2010 allotjava 45 xarxes; el 2012, 110 xarxes; i a finals del 2015, 150 xarxes a Catalunya. L'any 2012, el 33,3% dels seus intercanvis es duïen a terme a la ciutat de Barcelona.

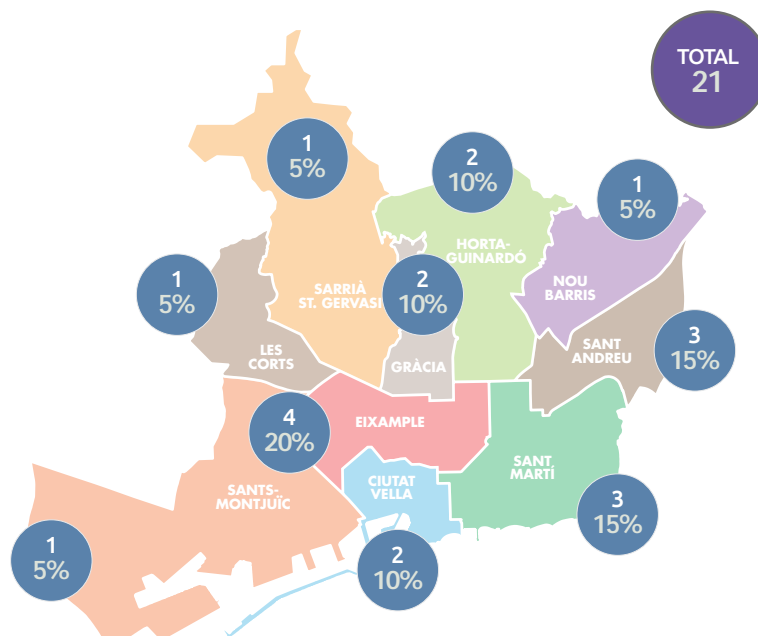
Físicament, a la ciutat de Barcelona es poden trobar 13 mercats d'intercanvi, amb una iniciativa a cada districte a excepció de Les Corts, on no n'hi ha cap, i Ciutat Vella i Sant-Montjuïc que compten amb 3 mercats d'intercanvi cadascun.

MAPA DELS MERCATS D'INTERCANVI A LA CIUTAT DE BARCELONA

En quant als bancs del temps, es calcula que a Catalunya n'hi ha prop d'un centenar, on hi participen unes 100.000 persones. A Barcelona se'n troben una vintena distribuïts per tots els districtes. Destaca l'Eixample, amb 4 banc del temps (un 20%) i Sant Andreu o Sant Martí amb 3 bancs del temps cadascun.

MAPA DELS BANCS DEL TEMPS A LA CIUTAT DE BARCELONA

Als bancs del temps físics cal sumar-hi gairebé una desena de plataformes online que faciliten el registre i programa per efectuar intercanvis. El nombre de persones usuàries de cada banc del temps és molt divers, oscil·la entre la vintena de membres actius i d'altres amb més de 300 persones intercanviant, com el Banc Solidari de Les Corts, on es realitzen 2.000 serveis a l'any.

ÒRGANS REPRESENTATIUS I D'ARTICULACIÓ

Intercanvis.net recull totes les xarxes d'intercanvi de béns, serveis i coneixements dels Països Catalans. Des del 2010 va ser adoptada per a la coordinació de les xarxes d'intercanvi del territori.

Alguns barris barcelonins disposen del seu propi espai d'articulació, com la Xarxa d'Intercanvi de Gràcia (Xaingra), La Xarxa d'Intercanvi de Sants (XIS), la de Poble Sec (Trocasec) o la Xarxa d'Intercanvis de Coneixements de Nou Barris (XIC 9 Barris).

L'**Associació Salut i Família** promou des de fa quinze anys les xarxes d'intercanvi de serveis gratuïts entre persones d'un mateix barri, poble o ciutat. Ofereix assessorament i formació a associacions i governs locals per a la creació de Bancs del Temps. Coordina la xarxa de Bancs del Temps de Barcelona, Catalunya i l'estat espanyol.

L'**Associació pel desenvolupament dels Bancs de Temps** és una organització sense ànim de lucre que dona suport als Bancs de Temps per tal de facilitar el seu funcionament. En fa difusió a través del web bdtonline.org, en fires i xerrades; i ofereix informació i recursos com el software de gestió TimeOverflow.

REPTES I NECESSITATS

Els mercats i xarxes d'intercanvi són esdeveniments puntuals o processos autogestionats pels seus membres. Com en la majoria d'aquestes iniciatives, la gestió relacional és un dels elements centrals. Sovint un grup reduït de persones assumeix les tasques més organitzatives i es van rellevant. Sumar més veïnes i veïns als barris en les dinàmiques d'intercanvi no monetari, donaria més visibilitat i enfortiria aquestes iniciatives. El **reconeixement** de les experiències i l'**habilitació d'espais** per a la seva pràctica, acompanyat d'una bona difusió, contribuiria a l'extensió de la participació.

En els darrers anys hi ha un augment del nombre de Bancs del Temps a Catalunya i a Barcelona. Molts d'ells, però, no estan funcionant amb regularitat. En aquest sentit, s'han detectat algunes necessitats a cobrir:

- **Acompanyament** puntual a Bancs del Temps amb dificultats o en el seu moment de creació.
- **Espais per a Secretaria** amb infraestructura mínima (ordinador amb internet, telèfon..), preferentment en equipament públics de proximitat, així com poder fer ús d'equipaments públics per a fer tallers.
- **La gestió organitzativa** s'erigeix com un dels principals reptes a treballar. Existeixen dificultats en la renovació dels equips gestors, sigui per la dificultat de trobar relleus o per resistències a la incorporació de nous membres. Una altra amenaça és la identificació dels membres com a usuaris i no com a part activa, quan és necessària la implicació

i participació de tots els membres per a que el banc del temps funcioni amb tot el seu potencial. El fet que algun bancs del temps estiguin impulsats en conveni amb l'ajuntament, a vegades crea confusions, ja que algunes veïnes els entenen com a servei municipal enlloc d'una iniciativa autoorganitzada.

Per últim, s'han identificat fórmules que milloren la potencialitat de les pràctiques d'intercanvi i propostes que podrien enfortir el moviment:

- **Hibridació.** Quan les pràctiques d'intercanvi estan vinculades a altres projectes multipliquen la seva potencialitat. Així, la col·laboració amb Plans Comunitaris o equipaments de gestió comunitària en fomentaria l'articulació i la visibilitat.
- **Articulació.** Consolidar Trobades anuals de Bancs de Temps i de Xarxes d'intercanvi permetria obrir espais on abordar els reptes conjuntament.
- **Sistematització.** Al tractar-se d'iniciatives emergents i dinàmiques, existeixen molt poques dades que permetin analitzar l'evolució del moviment. Crear espais d'observació, registre i promoció facilitaria el seu estudi i divulgació.

Bibliografia

VVAA (2012) *Otra vida es posible. Prácticas económicas alternativas durante la crisis*. Barcelona: UOC.

Polanyi, K (1989) *La gran transformación*, Madrid: La Piqueta.

Ubasart, G. (2009) *Barcelona per l'acció comunitària. Guia de xarxes d'intercanvi solidari*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Intercanvis.net

www.bdtonline.org

Associació pel desenvolupament dels Bancs de Temps www.adbdt.org

Àrea Bancs del Temps i Cohesió Social de l'Associació Salut i Família a www.saludyfamilia.es

Usos del Temps, Ajuntament de Barcelona.

ELS HORTS URBANS I COMUNITARIS

DEFINICIÓ I OBJECTIUS

L'agricultura urbana, formada per horts urbans i comunitaris, és la pràctica de l'agricultura a les ciutats, sigui en zones urbanes o en zones periurbanes. Existeixen diferents tipologies d'hortos urbans:

Horts particulars. Acostumen a localitzar-se en balcons, terrasses o terrats i són de gestió individual o particular. Són cultius de poca productivitat, sobretot orientats a l'aprenentatge i educació i molt lligats al lleure. El nombre d'iniciatives és indeterminat ja que la majoria es troben ubicats en espais o domicilis privats i amb una vida intermitent. Per altra banda, situats en zones periurbanes, existeixen els anomenats horts en precari. S'hi dediquen majoritàriament persones jubilades que s'apropien dels espais erms propers a les vies de comunicació per convertir-los en hortes fèrtils. Són horts de dimensions que permeten una agricultura de subsistència familiar, però que al ser ocupats sense el permís de la propietat (generalment de l'administració) tenen poca estabilitat legal.

Horts comunitaris. Dinamitzats per persones amb voluntat d'autogestionar un hort de forma comunitària, no acostumen a estar regulats des de l'Administració. La presa de decisions i gestió col·lectiva de l'espai es porta a terme mitjançant una assemblea periòdica i sovint s'organitzen per grups de treball. Poden tenir parcel·les individuals cultivades per famílies o petits grups, poden no estar parcel·lats i ser tot l'espai un sol hort comunitari, o una barreja d'ambdues opcions (Morán, 2009). Els seus objectius són diversos, però en molts casos són aprendre i experimentar amb diferents tècniques hortícoles, **potenciar una cultura agroecològica, crear un espai de trobada i reivindicar la millora o la recuperació d'espais del barri** on es troben. Sovint neixen de moviments socials amb caràcter reivindicatiu.

Horts municipals. Les administracions locals, propietàries dels terrenys, cedeixen parcel·les als participants per tal fomentar la recuperació d'espais urbans, l'educació ambiental i la socialització i inserció social. A Barcelona, la **Xarxa d'Horts Urbans** és un programa de l'Àrea de Medi Ambient per a persones més grans de 65 anys, amb l'objectiu d'incorporar-les a activitats de millora ambiental a través del conreu d'hortalisses seguint els principis de l'agricultura biològica. Aquest programa es va iniciar l'any 1997 amb la posada en marxa dels horts de Can Mestres, si bé el primer hort que va començar a funcionar a Barcelona va ser l'Hort de l'Avi, al districte de Gràcia, l'any 1986, fruit de la petició d'un grup de veïns.

Horts escolars. Són una eina pedagògica per a aprendre els coneixements agraris i alimentaris, així com la organització del treball cooperatiu. El treball és dinamitzat per docents i l'alumnat participa de diverses maneres, depenent del centre escolar. Actualment a Barcelona, hi ha 260 centres escolars del programa *Escoles + Sostenibles* de Barcelona, que tenen horts urbans en els seus centres. (Escoles + Sostenibles, 2015).

Normalment, les persones i/o col·lectius que gestionen els horts urbans de la ciutat són sensibles a la transformació social i a reforçar els vincles comunitaris. Al voltant dels horts, es generen altres vectors més enllà dels rendiments agrícoles:

- Espais de **participació**, on els i les participants s'organitzen i creen els seus propis sistemes de gestió i funcionament.
- Espais **relacionals**, on es potencien les interaccions humanes i de coneixement mutu entre persones que viuen en entorns geogràfics propers.
- Espais de **lleure**.
- Espais **formatius** i d'aprenentatge, on els i les participants poden adquirir nous coneixements sobre tot el que envolta la gestió d'un hort i el cultiu i creixement de les seves hortalisses.
- Foment de l'**agroecologia**: Les experiències d'horta urbana es desenvolupen habitualment sota principis i lògiques d'agricultura ecològica i per tant, també serveixen com a model d'extensió d'aquest model agrícola.
- Cobrir necessitats de **subsistència**, ja que satisfà part de les necessitats alimentàries dels seus usuaris.
- Espai de **reutilització** de residus orgànics per al compostatge.

ORIGEN I EVOLUCIÓ

En les ciutats industrials occidentals, al llarg dels darrers segles, l'urbanització sempre coexistí amb usos semiagrícoles de l'espai urbà fins a la consolidació i compactació urbanística del darrer terç del segle XX. En diferents etapes d'aquell període, els horts a les ciutats tingueren un paper lligat a la **subsistència popular** dels barris obrers: se'ls anomenava "els horts pels pobres". Tanmateix, la conceptualització en tant que "horts urbans" s'inicià a la primera meitat del segle XX, lligada als grans conflictes bèl·lics, quan les situacions d'escassetat obligaren als governs a procurar l'**autoabastiment** de les ciutats fomentant el cultiu d'hortalisses i animals de corral. Si a la Gran Guerra ja es desenvoluparen experiències, la Segona Guerra Mundial les consolidà amb la creació dels Victory Gardens als Estats Units i la campanya Dig for Victory a Gran Bretanya. L'èxit fou tal que a l'any 1942, als EUA es produïren 10 milions de tones d'aliments en espais de cultiu urbans (Morán,2009).

Després, aquelles iniciatives caigueren en l'oblit i les ciutats occidentals es reconstruïren sense espai per als horts urbans, amb un model d'abastiment basat en el transport d'aliments a llarga distància. No obstant, els horts urbans tornaren a aparèixer durant la dècada dels 70 com a **eines de suport comunitari**, i tant als EUA com Europa s'iniciaren projectes des de l'ecologisme i l'autogestió. Avui, en algunes ciutats com Toronto i Vancouver, el 40% dels seus habitants produeixen les seves hortalisses en jardins, balcons o horts comunitaris. A Nova York existeixen 750 jardins comunitaris destinats a l'autoconsum i relacionats amb menjadors i programes comunitaris. I a Europa nombroses ciutats tenen horts comunitaris en països com Anglaterra, França, Suïssa, Alemanya, Països Baixos, Suïssa o l'Estat Espanyol.

Les iniciatives comunitàries relacionades amb els horts urbans a l'estat espanyol s'emmarquen en la tradició de **lluïtes veïnals per espais verds** de qualitat com el Parc de Miraflores a Sevilla (1983), el Parc Oliver de Zaragoza (1993) o la Dehesa de la Villa de Madrid (1998). Des d'aquesta perspectiva, les zones verdes s'entenen com espais propers, impregnats d'història, amb vocació ecològica i que són coneguts, respectats i cuidats pels veïns (Morán, 2009). A Barcelona, el primer hort urbà d'aquestes característiques va ser **l'Hort de l'Avi**, al districte de Gràcia, a l'any 1986, quan fruit d'una petició veïnal, l'ajuntament va cedir sòl pel seu cultiu. Actualment, aquest hort forma part de la Xarxa d'Horts Urbans de l'Ajuntament de Barcelona, que es va iniciar l'any 1997 i que actualment compta amb quinze experiències.

En el camp comunitari, una de les iniciatives emblemàtiques de Barcelona són els **Horts Comunitaris de Can Masdeu**. El 2001 es va okupar la masia de Can Masdeu, abandonada des de feia més de mig segle, i el 2002 s'obrien al barri els Horts Comunitaris, amb dues terrasses de cultiu. Amb els anys, la participació de cada cop més gent del barri i la celebració de jornades de treball comunitàries, s'han anat cultivant més terres fins arribar a uns 2.800 m², en més de 30 parcel·les on participen una cinquantena de persones.

FIGURES JURÍDIQUES

Les figures jurídiques dels horts urbans depenen de la tipologia d'hort urbà, tot i que la majoria d'elles, tenen caràcter informal. Els horts urbans particulars, normalment gestionats individualment o per unitats de convivència en espais privats com domicilis o terrats, no tenen cap mena de forma jurídica. Pel que fa a les tipologies municipals o institucionals, com els horts pertanyents a la Xarxa d'Horts Urbans de Barcelona, són de titularitat municipal, i els horts urbans d'institucions com centres escolars pertanyen a la institució. Els horts de gestió comunitària acostumen a estar lligats a col·lectius informals i per tant tampoc gaudeixen de forma jurídica.

XIFRES I CARACTERÍSTIQUES

L'any 2013 es calculava que hi havia al voltant de **500 d'horts urbans a la ciutat de Barcelona**. Molts d'ells són particulars i difícils de quantificar. El programa Escoles + Sostenibles ha promogut la creació de 260 horts escolars a la ciutat. La Xarxa d'Horts Urbans de Barcelona gestiona 15 horts, repartits per tots els districtes de la ciutat. Alguns d'ells estan íntegrament gestionats per l'Institut Municipal de Parcs i Jardins, mentre que d'altres són responsabilitat dels districtes. Aquests 15 horts tenen 370 parcel·les en total, d'entre 24 i 40 m², que se cedeixen per 5 anys en sorteig públics a persones jubilades del districte.

Jesú

.gals

.al d'

.s Hc

Verr

.men'

treh

La p

NITAF

REPTES I NECESSITATS

Les diferents tipologies d'horts urbans fa que els seus reptes i necessitats siguin diferents. Els horts municipals, escolars i institucionals, al disposar d'estabilitat i recolzament institucional, estan més ben estructurats, abastits i finançats. En canvi els horts comunitaris tenen més necessitats materials i d'articulació, així com d'estructures físiques i finançament.

Els horts urbans comunitaris practiquen la participació, la interrelació entre veïnat i els llaços intergeneracionals. Arrelats al barri, donen vitalitat a la vida comunitària, cosa que els horts institucionals no tenen en la mateixa intensitat. Així i tot, és **positiu que existeixin els dos grans models d'horta urbana**, ja que tenen diferents potencialitats.

Articulació. Els horts urbans, excloent els municipals i institucionals, no estan estructurats ni coordinats en cap xarxa estable per a portar a terme actuacions conjuntes o compartir coneixements i experiències. Es va organitzar una 1a Trobada d'Horts Urbans de Barcelona, organitzar-se una segona podria ser un pas en aquesta articulació.

Cessió d'espais municipals. En vista de l'interès creixent, caldria augmentar la cessió d'espais municipals i revisar qualificacions de sòl on es poguessin desenvolupar aquestes pràctiques de gestió autònoma i comunitària.

Marc jurídic i legal. Molts projectes es troben sota un cert grau d'instabilitat legal. Caldria establir un reconeixement jurídic i/o legal de l'hort urbà comunitari, que els protegís sense que això interferís o perjudiqués la seva estructura actual.

Millorar equipaments. Cal seguir invertint en els horts municipals per evitar la seva degradació i abandonament. També ajudar a crear o millorar equipaments en els horts de gestió comunitària, sobretot pel que fa a l'accés a l'aigua i la gestió de residus.

Lògiques de reciprocitat i respecte. Històricament, s'ha viscut la relació entre els horts urbans comunitaris i l'administració des de l'enfrontament i els interessos oposats. Caldria establir millors canals de comunicació i treball conjunt des del respecte.

Més recursos la Xarxa d'Horts Urbans. Cal mantenir els 15 horts urbans de la xarxa i crear-ne de nous conjuntament amb el potencial veïnat usuari.

Un hort per barri. Actualment, en molts districtes de la ciutat només hi ha un hort urbà municipal. Seria desitjable que dins les 1.000 hectàrees de verd que hi ha a Barcelona, l'hort hi fos present com un equipament més: un hort per barri.

Potenciar la xarxa d'horts escolars. L'any 2015 s'ha aconseguit que 260 centres educatius disposin d'algun tipus d'instal·lació relacionada amb els horts. Pel seu valor educatiu, se li ha de donar continuïtat.

Bibliografia

Pomar, A. (2012) *Sembrant la transformació social: la capacitat transformadora dels horts urbans comunitaris*. Tesina de Master en Participació i Polítiques Locals UAB.

Aragay, A. (2010) *Els horts urbans a la ciutat de Barcelona: les experiències d'hortos urbans comunitaris com a formes d'intervenció social i ambiental*. Universitat Autònoma de Barcelona.

Morán, N. (2010) *Breve historia de la agricultura urbana*, Madrid, Jornadas Huertos Urbanos UCM.

www.sostenibilitatbcn.cat

huertosurbanosbarcelona.wordpress.com

SegonaPart.

**ELS BARRIS DE
BARCELONA,
PROTAGONISTES
DE L'ENFORTIMENT
SOCIOECONÒMIC DE
LA CIUTAT**

LA PRODUCCIÓ DE L'ESPAI URBÀ BARCELONÍ

Com la resta de ciutats, el procés urbanitzador de Barcelona – és a dir, la seva pròpia creació física - no s'ha donat mai de forma neutral, sinó que sempre ha estat relacionada amb l'estructura socioeconòmica dominant. Com escrivia Manuel Castells el 1974, les ciutats i els seus barris no són simples expressions geogràfiques, sinó que són el resultat concret d'una forma d'urbanització que expressa materialment el **conjunt de processos polítics, econòmics i socials** que travessen la formació social de cada època.

A Barcelona, aquestes formes d'urbanització s'han anat sobreposant en el temps i les diferents ciutats han escrit **capes d'urbanització** successives que conformen la complexa ciutat actual. Hi trobem barris nascuts com a expressió espacial del nou ordre polític i econòmic instaurat a la Catalunya del 1714, obeint interessos de la naixent burgesia mercantil i protoindustrial, però també els de les noves autoritats militars, com la Barceloneta. Hi trobem barris com Sants i Poblenou, fills privilegiats dels vapors de la industrialització tèxtil del segle XIX i de les seves contradiccions obreres, amb les traces vives de quan eren pobles del pla barceloní. Hi trobem barris com Poblesec, amb la seva condició de raval fora muralles, sempre limítrof tant a la malla de Cerdà com al mar i la muntanya, aiguabarreig d'obrerisme i de la vida cultural pròpia dels espais urbans d'interstici. Hi trobem barris com Porta, (de)formats pels promotors immobiliaris del "desarrollismo" franquista per allotjar-hi la força de treball arribada d'arreu, dignificats per la força i el treball de les persones que l'habitaren.

Avui, noves capes vinculades als actuals temps polítics, econòmics i socials reescriuen la ciutat, i els barris són fets i refets al ritme de les **productivitats dominants** i les decisions políticoadministratives que les sostenen. La Barceloneta i el Poblesec, reben els impactes espacials i socials del mode de producció turístic; Poblenou és reescrit com el 22@ del capitalisme cognitiu; noves centralitats urbanes converteixen antigues perifèries com Sants i La Bordeta en nodes per a les comunicacions d'alta velocitat i l'administració de fires i congressos; els espais urbans aixecats pels moviments populars de Porta són desplaçats per l'ombra de les catedrals del consum com Heron City.

Barcelona, ciutat del capitalisme global. La producció de l'espai com a condició de l'acumulació, l'especialització dirigida als serveis financers, al consum, al turisme. Ciutat bussiness friendly, forjada a partir de les necessitats de la reproducció del capital, com a condició per la reproducció d'allò econòmic, com a infraestructura, concentració, mercat de treball, matèria prima, possibilitat física per a la producció-distribució-circulació-intercanvi-consum. I, a la vegada, ciutat com a producte, creat com a necessitat del lucre i l'intercanvi mercantil. Producció de l'espai urbà, doncs, com a condició i producte de l'acumulació del capital, amb les seves crisis i els seus ajustos espacials (Harvey, 1990), amb la creativitat urbana del capital industrial, immobiliari, financer, que construeix i reconstrueix metròpolis en capes sobreposades, que produeix espai com producte immobiliari.

Però també **producció de l'espai en tant que producció social** realitzada contradictòriament. Entre el valor de canvi – l'espai produït per les necessitats del capital – i el valor de l'ús – la ciutat creada per a

la realització de la vida. **Entre una producció socialitzada i una apropiació privada de la ciutat.** Les contradiccions de la societat irrompen en l'espai urbà, donant lloc a contradiccions espaials (Lefebvre, 2013). La ciutat i els seus barris, doncs, també fets - i no de forma menor - per les seves resistències, per les lluites urbanes pels equipaments i per les zones verdes, per **guanyar espais per a la trobada social.** La ciutat creada per les resistències i sobretot per les seves apropiacions, pels seus usos col·lectius i per la cooperació social que l'habita, per la producció social i cooperativa de l'espai, la d'ahir i la d'avui. A la **Barceloneta**, esbossant alternatives socioeconòmiques i comunitàries a la devastació turística; al **Poblenou**, cooperant per fer ciutat; al **Poble Sec**, tramant xarxes cooperatives per l'autonomia barrial; a **Porta**, revitalitzant les places per a l'empoderament socioeconòmic de Nou Barris; a **Sants i La Bordeta**, amb la lluita per uns barris cooperatius.

En aquests barris, i en d'altres de la ciutat, s'estan els forjant **processos que acompanyaran la transformació socioeconòmica de Barcelona**, on l'economia urbana, senzillament, serà la forma en que els habitants de la ciutat resoldran les seves necessitats materials i immaterials de forma vivible, viable i equitativa.

LA BARCELONETA: ALTERNATIVES SOCIOECONÒMIQUES COMUNITÀRIES A LA DEVASTACIÓ TURÍSTICA

"No es difícil prever el futuro de esta zona de playa, la única turística y próxima al centro de nuestro término municipal, a pesar de sus deficiencias -suciedad del agua y de la arena, etc...- es seguro que los proyectos de renovación, junto con los de traslado y expansión del puerto comercial hacia el sur, tienen como una de sus primeras finalidades la de revalorizar turísticamente esta zona, donde cada vez más se tienden a instalar centros de esparcimiento para clases sociales elevadas".

Mercè Tatjer, 1973.

El naixement de la Barceloneta, el 1753, representà una de les primeres transformacions de l'espai urbà barceloní del segle XVIII. La seva construcció expressà espaiament el nou ordre polític i econòmic instaurat a Catalunya el 1714. Als interessos de la naixent burgesia mercantil i protoindustrial, se li sobreposaren els del nou centralisme representat per les autoritats militars; i ambdós expliquen la localització i característiques del nou barri barceloní (Tatjer, 1973).

Doncs la "Venus sorgida de l'aigua", que commemorava Huertas Claveria, emergí pels sediments acumulats en l'espigó construït el 1414, però la seva urbanització *ex novo* estigué vinculada a la construcció de la Ciutadella, la destrucció borbònica de part de la Ribera i l'expulsió de 5.000 veïns, bona part dels quals acabarien residint a la Barceloneta. El tràfic portuari i la migració -entre 1718 i 1758, Barcelona duplicà població- contribuïren a l'aixecament de nombroses barraques a la platja.

Amb l'objectiu de reorganitzar serveis portuaris i allotjar la població dedicada al mar, el 1749, el capità general de Catalunya encarregà a Juan Martín Cermeño la planificació del sector, l'enderroc de les barraques i l'edificació de construccions que no obstaculitzessin l'acció de les bateries de la Ciutadella. Amb el traçat rectilini dels carrers i amb cases d'un pis, "els sorrals de la platja esdevindrien una nova població, ordenada i uniforme, símbol del triomfant reformisme borbònic" (VVAA, 1999). Els primers habitants del barri foren pescadors, patrons de nau, peixaters, estibadors, adobadores de xarxes i artesans vinculats a la pesca.

A mitjan segle XIX, per la proximitat del tren i del port i per la disponibilitat de terrenys fora muralla, la Barceloneta albergà la naixent metal·lúrgia catalana. Segons càlculs d'Ildefons Cerdà, un 10% de la seva superfície l'ocuparen tallers industrials com la Nueva Vulcano o La Maquinista Terrestre y Marítima, fundada el 1855 i l'any 1886 empleava a 1.200 treballadors, en 20.000m². Entre 1822 i 1900, la Barceloneta passà de 4.118 a 20.538 habitants.

El 1858, el barri s'emancipà de la jurisdicció militar i passà a dependre de Barcelona. A la transformació productiva se li afegí la urbanística, especialment a partir de 1872, quan l'alcalde Rius i Taulet autoritzà les quatre plantes en els nous edificis. L'especulació i la superposició d'allotjaments i indústries

congestionaren el barri i deterioraren les condicions d'habitabilitat. La industrialització a la Barceloneta anà acompanyada del creixement urbà en alçada, de conflictes laborals i protestes per deficiències urbanístiques, essent un precedent dels ravals obrers de les ciutats industrials del segle XX (Tatjer, 1973).

Revers de la industrialització, el proletariat de la Barceloneta formà centres obrers, ateneus i cooperatives de consum. El 1879, "cuando las pasiones políticas se manifestaban con ímpetu, no sólo en los comicios, sino también en las barricadas", el barber i republicà federal Josep Torrellas encapçalà la fundació de la Fraternitat, al carrer Pescadors. Prenent com a model una cooperativa de Badalona i influïts per Fernando Garrido, una vintena de treballadors constituïren **la primera cooperativa del barri**, que inicià l'autoabastiment alimentari amb un sac de mongetes i un d'arròs, una càrrega de vi i un litre d'aiguarent. Hi acudien cada nit i "después de cambiar impresiones sobre la política, se ocupaban de la cooperativa". Eren jornalers, mecànics i metal·lúrgics, també calderers, pescadors, mariners, fusters, lampistes i litògrafs. Des de la fundació fins al franquisme, no s'hi pogueren associar comerciants, ni tampoc capatassos o encarregats: "Siendo obrera esta sociedad, no podrá componerse más que de obreros" (MOB, 2013).

La Fraternitat, el Segle XX o el Centre Cooperatiu de Pescadors constituïen l'esfera pública de l'associacionisme obrer, format per organitzacions populars i estructures de barri d'ajuda mútua, on s'hi propagaren les idees republicanes, socialistes i llibertàries. El Casino Republicà fundat el 1883, el fenomen de les Corals, l'Escola del Mar oberta el 1921 i, ja als anys 30, l'Ateneu Pi i Margall del carrer Sant Elm o el local de les Joventuts Llibertàries del carrer del Mar, foren expressions sociopolítiques i culturals d'una població obrera que a partir de 1930 es veuria incrementada per noves onades migratòries. Contingents de treballadors que, atrets per l'Exposició Universal i la construcció del Metro, alimentaren el barri així com la barriada de platja del Somorrostro, que el 1936 comptava amb 1.175 barraques (Huertas, 1999).

L'ETERNA REFORMA DE LA BARCELONETA

Durant la guerra, per la proximitat del Port i per les indústries estratègiques, la Barceloneta fou objectiu dels bombardejos feixistes, que afectaren la **trama urbana del barri i la seva habitabilitat**. "El aspecto era deplorable: barracas, calles con viviendas destruidas, casas con señales de bombardeos, hacinamiento, falta de servicios de todo tipo... Todos estos fenómenos persistirían hasta bien entrada la década de los sesenta" (Tatjer, 1973). Des d'aleshores, se succeïren les pretensions de reformar la Barceloneta. El 1957 s'iniciaren les obres del Passeig Marítim, amb l'objectiu, segons el gerent d'urbanisme de l'època, d'aixecar blocs pantalla que ocultessin "el aspecto feo de los edificios de la Barceloneta" para "forjar una alma nueva, convirtiendo un lugar miserable y sucio en otro, atractivo, típico y pintoresco" (VVAA, 1999).

Així mateix, l'Ajuntament de Barcelona impulsà el **Pla de la Ribera de 1969**, a iniciativa de la Catalana de Gas i la Maquinista, que tenien les seves instal·lacions en desús. Es cercava ordenar Poblenou i la Barceloneta en superilles de 500m² fins al mar, amb un ús residencial i comercial que revaloritzés els terrenys industrials. La mobilització contra el projecte motivà el naixement, el 1970, de l'**Associació de Veïns de la Barceloneta**, que s'uní a les lluites iniciades a Poblenou. Per Tatjer, aquell va ser un dels primers "moviments socials urbans" de Barcelona; un moviment que albergà contraprojectes urbanístics o plans populars, que qüestionaven l'intent de remodelar el barri per a l'oci de luxe o per a integrar-lo

a l'Eixample burgés. Es tractava, més aviat, de "recuperar la zona globalment per un ús residencial obrero" i aconseguir "un domini social del espai per part del poble" (Tatjer, 1973).

La reforma urbana es reactivà el 1986 amb l'aprovació del PERI, que proposava la recuperació dels límits de la Barceloneta per tal de trencar l'aïllament del barri amb la ciutat, així com la rehabilitació residencial, amb la intenció de reconvertir els "quarts de casa" en "cases de mig". Més tard, l'Ajuntament posà en marxa, el 2007, la modificació puntual del Pla general metropolità (PGM) per a remodelar el barri, el conegut com el **pla dels ascensors**.

El pla suscità l'oposició veïnal, i entitats com l'Associació de Veïns l'Òstia acusaren l'ajuntament de fomentar l'especulació, atès que la decisió d'instal·lar ascensors quedava en mans dels propietaris, mentre la majoria d'habitants eren llogaters. Segons el veïnat, s'obria la porta al negoci immobiliari i la compra de finques senceres, amb la consegüent expulsió d'un important nombre de veïns. Les mobilitzacions aconseguiren que el pla fos derogat.

DUALITZACIÓ DE L'ECONOMIA: ÈXIT TURÍSTIC I EMPOBRIMENT LOCAL

El 2008, previ a l'esclat de la crisi, ja es detectava un **fort contrast** entre l'interior del barri, amb el comerç de proximitat i petits tallers en recessió, i les seves vores, on es concentraven "activitats d'èxit econòmic lligades fonamentalment al lleure i el turisme" (Bcn, 2008). El dinamisme dels serveis, inclòs els immobiliaris, contrastava amb el declivi del comerç tradicional i de la indústria, que no generava nova activitat. Per contra, hi havia la sensació que l'activitat **fugia del barri**, cap als pols d'atracció de Port Vell i Port Olímpic. O més a prop, però igualment externs, com el Passeig Joan de Borbó, amb "efecte pantalla" per la trama històrica de la Barceloneta. Altres vores del barri infringien un cert estranyament cap al propi territori, com les que, amb la reconversió de la indústria de Gas, havien donat pas a activitats terciàries o vinculades a la investigació, com el Parc de Recerca Biomèdica.

Es configurava una **economia dual**, amb un desenvolupament exogen que no millorava la situació socioeconòmica dels habitants. El 2008, la Barceloneta era el **cinquè barri més pobre de la ciutat** i la meitat de la població no tenia estudis o bé tenia estudis primaris. Entre els joves, es registrava un elevat fracàs escolar, una precarietat cronificada i un risc d'exclusió social. La vellesa era sinònim de pobresa feminitzada: el 45% dels majors de 62 anys tenien ingressos inferiors al SMI i el 40% eren llars unipersonals, habitades sobretot per dones de més de 65 anys.

Els informes municipals ressaltaven la contradicció de trobar una població amb baixos nivells de renda i al mateix temps amb un alt nivell de consum. La

ELS LÍMITS DE LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES DE MILLORA

Des de l'Administració es produïren una sèrie d'esforços per millorar la qualitat de vida del veïnat, com el Projecte d'Intervenció Integral que signà, l'abril del 2008, la regidora de Ciutat Vella, Itziar González Virós.

El **Pla de Barris** de la Barceloneta era un ambiciós marc de "cooperació administració-ciutadania" que perseguia la **millora de l'espai públic** i la dotació d'espai verd, la rehabilitació d'edificis, la provisió d'equipaments i el foment de la sostenibilitat. Es referia a la protecció del patrimoni material i immaterial del barri i al·ludia al caràcter singular a preservar. Contemplava programes per a la millora social i econòmica, des de la **dinamització comercial** a una sèrie de projectes ("Bon Veïnatge", "Millorant la salut de la gent gran", "Banc del temps", "Recuperació de la Memòria Històrica de la Barceloneta" i "Horts comunitaris") que cercaven **generar comunitat**. També es cercava afavorir la **inserció laboral** entre joves i dones en atur, un col·lectiu que per "una situació de desigualtat social, la baixa formació, la poca participació en el mercat laboral i una àmplia dedicació a tasques de cura i domèstiques la situen en una situació de fragilitat social" (Ibid, 2008). Es preveia contractar personal tècnic per estudiar les necessitats laborals, ocupacionals i formatives del territori, i facilitar l'encaix entre la recerca de feina i la demanda de les empreses. Amb una inversió de 135.548 euros, hi participaven Barcelona Activa i el Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya. El cost global del Pla de Barris se situava en més de setze milions.

Complerts els quatre anys del projecte, les **accions positives** eren nombroses: rehabilitació i activació de la Casa de la Barceloneta del 1761, recuperació popular de la memòria cooperativa, cobertura d'una pista esportiva, millora dels accessos del conjunt escolar de la Maquinista, remodelació de carrers, continuïtat de programes socials com els de gent gran i salut, programa de dinamització comercial, procés participatiu del Parc de la Barceloneta, així com la rehabilitació d'una cinquantena de finques.

No obstant, malgrat les millores, poc després el **conflicte esclatà** a la Barceloneta, al crit "d'abolició dels pisos turístics". Ja no era que la "función de esparcimiento" se sumés a la històrica dimensió portuària i industrial del barri, com quan al segle XIX s'instal·laren els primers establiments de banys, ni allò de que "en verano la Barceloneta se convierte en cuarto de baño de Barcelona", que escrivia una guia de 1910. Les mobilitzacions assenyalaven que la "función de esparcimiento" era l'activitat principal en "un cuarto de baño" global; qüestionaven, per tant, la rellevància estructural del turisme i les conseqüències per a la població local. La tematització productiva no només generava problemes de convivència, sinó que **substituïa població resident per allotjaments turístics** (França, 2014). Beneficis econòmics privats, doncs, a costa de despeses públiques i perjudicis comunitaris (Pin, 2014).

Les polítiques públiques de millora semblaven haver quedat soterrades per la dinàmica global de la devastació turística. Des del veïnat s'alertava que les polítiques de rehabilitació havien "d'anar amb molt de compte", per tal de no repercutir en un **augment del preu de l'habitatge** i en la proliferació d'apartaments turístics. Doncs malgrat el pla integral, les polítiques globals anaven en una altra direcció, com l'aprovació, el febrer del 2013 i de la mà de CiU i del PP, de la reforma del Port Vell per a convertir-lo en una marina de iots de luxe. Aleshores, el moviment veïnal exigí mesures concretes per evitar la **gentrificació** i garantir el dret a l'habitatge i a l'arrelament. El context de crisi, precarització i vulnerabilitat

del veïnat, combinada amb la pressió immobiliària per convertir el barri en una zona residencial, era amenaçador. Cap pla sense els veïns i **cap veí fora del barri**, fou la resposta (LBR, 2013).

LES RESPOSTES COMUNITÀRIES, PROA A LA MAR

El teixit del barri anà articulant la seva proposta sobretot amb el **Pla Comunitari**, que s'activà per "reforçar l'esperit de la comunitat i crear espais de trobada i cooperació per buscar solucions comunes entre tots i totes". Es mirava de "fer efectius els nostres drets socials: el dret a l'habitatge, al treball, a la salut, a l'educació o a l'alimentació". Associacions veïnals, moviments com la Plataforma en defensa de la Barceloneta, associacions com la Casa de la Barceloneta 1761 o la Coordinadora de Cors, Ampes, comerciants i venedores del Mercat, entitats religioses, cooperatives i iniciatives com la Confraria de Pescadors o el Banc del Temps, s'uniren estratègicament en la millora de la vida dels i les habitants del barri.

Al llarg del 2013, el Pla apostà per consolidar iniciatives i impulsà una nova eina de desenvolupament local: **Barceloneta Proa a la Mar**. Cercava respondre a les necessitats i oportunitats de l'entorn a partir de quatre objectius: la **dinamització de l'economia local**, la **millora educativa** d'adolescents i joves, la **inserció de persones a l'atur** i l'enfortiment de **vincles comunitaris**. Es tractava de coresponsabilitzar tota la comunitat: veïns, associacions, centres educatius i culturals, empreses, comerços i administració.

Amb la **recuperació del vincle amb la mar** com a tret d'identitat, s'apostà per la intermediació laboral amb les empreses del territori, pels cursos de formació d'anglès i de confecció de veles i per tallers professionalitzadors als instituts. De seguida, però, es veié la necessitat de vertebrar un projecte global que aprofités recursos del territori (espais, infraestructures, maquinària, coneixements, experiència), articulant-los en una proposta comunitària. Es volia definir un model territorial comú, com a garantia que els canvis no es fessin "d'esquena al barri, sinó amb el barri" i impulsar una economia d'impacte positiu per a la població.

Al llarg del 2013-2014 s'efectuaren actuacions com l'acompanyament a la recerca de feina i la intermediació laboral que permeteren, en pocs mesos, inserir 147 persones del barri. El procés continuà en el **Punt d'Informació i Orientació Laboral (PIOL)**, que dinamitzà una borsa de treball del barri. Es dissenyaren accions per a la dinamització del teixit comercial local, es potenciaren programes ocupacionals per a joves i es llançà una programa en els centres educatius per a fomentar la cultura del la mar. Poc a poc, es definia que el desenvolupament orientat pel veïnat de la Barceloneta havia de tenir **un caràcter socioeconòmic**.

El Pla Comunitari, com a procés d'enfortiment ciutadà, treballà en la implicació de nous veïns i entitats no associades, fomentant "l'autoorganització i la consolidació de l'activitat dels grups sense la dependència del suport professional". Pel 2015 es volia consolidar l'Assemblea d'Afectats pels Desnonaments a la Barceloneta, per defensar el dret a l'habitatge a través de l'ajuda mútua. S'entien els desnonaments no com un fracàs individual sinó com un problema "causat per un model socioeconòmic que provoca l'expulsió dels veïns del barri". També es treballà comunitàriament la pobresa energètica i es decidí **enfortir les aliances amb altres subjectes tant del barri com de la ciutat**.

DE LA MEMÒRIA COOPERATIVA A L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Una de les accions significatives del Pla de Barris fou el recolzament a les iniciatives veïnals de recuperació de la memòria obrera del barri. El projecte d'investigació **Memòria Cooperativa de la Barceloneta** va ser un "autèntic experiment sociocultural", on una entitat consagrada a la lluita veïnal plantejava "la necessitat de dotar-se d'eines de coneixement" que, tot remouent el passat, recolzessin la seva acció en el present i de cara al futur.

Dins la mateixa AVV, es constituí el Grup de Recerca de la Memòria Cooperativa de la Barceloneta, que cercà suports en el camp de la investigació cooperativa o l'audiovisual. L'organització assembleària del grup, així com el fet que les tasques fossin remunerades equitativament, van fer "que la investigació sobre la història de les cooperatives del barri acabés esdevenint fruit d'un procés de pràctica cooperativa en sí mateix". Es treballaren arxius com els de la Fundació Roca i Galés o l'Arxiu Popular de la Barceloneta, i s'entrevistaren antics socis del Segle XX o la Fraternitat, en un procés de devolució pública constant que anà generant un nou subjecte cooperatiu.

El projecte havia sorgit entorn la campanya que reivindicava l'antic edifici de la **Cooperativa Obrera Segle XX**, per tal que fos de **titularitat pública i gestió comunitària**. Així, l'AVV l'Òstia plantejava que "recuperar la memoria no puede ser para meterla en un cajón museístico" i que no era cosa "de escribir y hacer una exposición y ya está", sinó que la investigació pretenia intervenir i transformar. La recuperació de la tradició cooperativista, a més, es feia necessària no només per ser part de la història local, sinó perquè "en estos momentos de crisis capitalista, es necesario recuperar y poner a funcionar ese espíritu solidario más que nunca".

La lluita per l'edifici es desenvolupà sobretot entre 2011 i 2014, amb activitats, rutes i exposicions que aglutinaren una plataforma entorn l'Òstia i iniciatives com el **Grup de Consum La Sardineta**, el Pla Comunitari o la **Fundació Desenvolupament Comunitari**. "Mancades d'espais de sociabilitat, oci i cultura popular", es reclamava una expropiació dels il·legítics propietaris (que es feren amb l'edifici "amb pràctiques caciquils"), per tal que El Segle XX sortís "del circuit especulatiu associat a la imparable turistització que pateix el nostre barri". El 2014, l'ajuntament es comprometé a expropiar l'edifici: el següent repte veïnal seria definir-ne els usos amb dinàmiques de participació popular vinculants.

La recuperació de la memòria cooperativa, així com la lluita pel Segle XX, ha facilitat que avui **el foment de l'economia social i solidària** sigui un dels puntals de Barceloneta Proa a la Mar, doncs "aquesta història no massa llunyana pot permetre, ara, fer front al problema de l'atur i de l'empobriment d'una part considerable dels veïns". Per la iniciativa, l'economia social i solidària pot esdevenir "un dels motors de reactivació al barri" si es generen capacitats suficients i s'estableixen acords entre les entitats, l'administració i les empreses socials.

En aquesta direcció, s'ha impulsat el **Pacte Local la Barceloneta**, per a garantir que qualsevol iniciativa de desenvolupament econòmic promoguda per l'administració, que incideixi en el territori, compti amb la participació directa de la comunitat. El pacte insta a recuperar la tradició cooperativa de la Barceloneta; a promoure l'economia solidària i les iniciatives econòmiques orientades a la millora directa del benestar

veïnal; a fomentar la compra pública responsable i l'aplicació de les **clàusules socials i territorials** per part de l'Administració i les empreses privades; i a facilitar l'ús comunitari d'espais i equipaments públics.

Per a sostenir aquests objectius, el 2015 s'activa l'eix d'economia social i solidària de Barceloneta Proa a la Mar, que ha difós iniciatives com Pam a Pam, Coop57, FETS o la XES, s'ha presentat a la Fira de l'Economia Solidària de Catalunya i ha organitzat, amb el Grup Motor del Segle XX, un debat sobre models de gestió comunitària. Per a la **Comissió d'Economia Solidària**, cal aprofundir en la **diagnosi** d'iniciatives socioeconòmiques locals; facilitar-ne formació i **assessorament**, acompanyar-les en la seva **formalització**, i cercar productes i serveis existents per a promoure la **intercooperació**.

Entre les iniciatives que es volen impulsar hi ha la recuperació d'un **equipament educatiu per a la gestió comunitària** o un **grup de consum agroecològic** que vol aprofundir les activitats econòmiques vinculades amb el **cicle del peix**. S'aposta per a que el Segle XX albergui propostes d'economia solidària i, a partir del PIOL, introduir recursos en l'acompanyament i inserció laboral per tal de **fomentar l'autoocupació amb lògiques cooperatives**.

De cara al 2016, caldrà activar la recerca de finançament cooperatiu pels nous projectes i l'accés a locals on desenvolupar-los. En l'horitzó, les **clàusules socials i territorials** per a la compra pública; la **gestió comunitària**; l'impuls d'iniciatives a l'estil dels Régies Quartier francesos o la **creació d'un mercat social** al barri. Un llarg camí a recórrer, perquè les alternatives socioeconòmiques i comunitàries siguin capaces de sostenir i dignificar les vides dels i les habitants de la Barceloneta.

POBLENOU.

COOPERAR PER FER CIUTAT

El 1808, Sant Martí de Provençals comptava amb dos terços dels prats d'indianes del pla barceloní, inicial manufactura tèxtil que eclosionà a partir de 1846, quan la prohibició de construir fàbriques dins les muralles barcelonines feu saltar la indústria cap a Sants i Sant Martí. Allà, en els terrenys pantanosos del Poblenou, propietaris com els Ricart o els Jaumandreu aixecaren les fàbriques que congregaren tota una **geografia de la revolució industrial**. A finals del XIX, l'Obrador de Barcelona era el centre tèxtil més important de l'Estat; amb el nou segle, representava el 40,37 % de la indústria cotonera barcelonina, front el 28,9 % de Sants; i l'activitat s'ampliava a la llana o al jute del Cànem, la fàbrica on els Godó ocupaven 1.500 treballadores. Sant Martí va ser el municipi amb més creixement d'aquells anys: dels 1.497 habitants el 1831, als 51.884 de 1896. Poblenou s'urbanitzà al compàs de les xemeneies fumejants, les sirenes estridents i els tallers bulliciosos de la industrialització.

L'estancament del tèxtil per la pèrdua dels mercats colonials potencià l'arrencada de la metal·lúrgia de Rivière, Can Girona o Pfeiffer, i també de la química o el paper. El creixement industrial i urbanístic de Sant Martí prosseguí: de les 553 indústries de 1904, a les 1.261 el 1931; de 54.469 habitants el 1900, a 161.464 el 1930. A diferència del pulcre i endreçat Eixample, a les **barriades populosos** de Sant Martí mancava enllumenat, clavegueram, escoles o transports, i eren freqüents epidèmies de verola, còlera o tifus que s'afegien a les dures condicions de treball i els baixos salaris.

LES PRIMERES ONADES DE PROTESTA OBRERA

Si la industrialització forjà el Poblenou, les contradiccions capital-treball fundaren la història social del barri, protagonista de les **onades de protesta** que travessaren Catalunya entre 1854 i 1937 (Dalmau, 2015). La primera onada, que girà entorn el dret al treball i la lluita per l'associació, s'obrí amb el bienni progressista (1854-56), el republicanisme federal i el socialisme utòpic de Pi i Margall, Abdó Terrades, Narcís Monturiol o els Clavé, amb ressonàncies poblenovines arrel de les comunitats cabetianes – icarianes – que s'instal·laren al barri. En el camp obrer, el dret al treball s'expressà en el luddisme o la destrucció de màquines; i el dret a l'associació, en les societats de resistència. El 1872, 1.250 federats formaven la secció de l'AIT de Sant Martí, com Ferran Curto, corder i secretari dels obrers del Cànem de Barcelona, que vivia al carrer Major del Poblenou. Esclataven les vagues com la dels obrers de Nostra Senyora del Remei, de 1872. El 1890, en el primer dia del treball, 4.000 filadors i teixidors es reuniren a la carretera del Clot per a discutir les seves reivindicacions.

A les darreries de segle, el Poblenou aixoplugava en una **mallà comunitària de locals** sindicals, ateneus, cooperatives, corals, mutualitats, escoles, grups esperantistes, societats excursionistes i esportives, que donaven resposta material i cultural a l'explotació obrera del règim fabril. De les **cooperatives de consum**, la primera fou **L'Artesana**, creada el 1876 en una petita botiga del carrer Pere IV. Més tard

vindrien **La Independent** (1887) i les que esdevindrien emblemàtiques al barri: **La Flor de Maig** (1890), **L'Econòmica** (1893) i **Pau i Justícia** (1897).

En la segona onada de protesta, entre 1900 i 1920, es passà de les societats obreres al sindicalisme. Un temps excitat per esdeveniments com la vaga revolucionària de 1909, que al Poblenou tingué seguiment massiu; o la creació de la Solidaritat Obrera (1907), al primer congrés de la qual hi assistiren Joan Roig i Jaume Anglès pels boters de Sant Martí. Vagues importants del període tingueren el barri com a epicentre: la de 1910 iniciada a la Unió Metalúrgica i la de les Sis Setmanes de 1913, organitzada per La Constància, sindicat majoritàriament femení, amb 63.000 vaguistes a Catalunya i 43 fàbriques aturades a Poblenou i la Barceloneta. El **cicle de vagues ajudà a la proliferació de les cooperatives**: El Nou Segle (1902), El Crèdit (1903), L'Activa Obrera (1903), La Nova Humanitària (1903), La Matemàtica (1905), La Cosmopolita (1908), El Jardí (1909), La Magnòlia (1915) o La Modèstia (1915), així com la Farmàcia Cooperativa del Passeig del Triomf. El 1928, les cooperatives poblenovines associaven a 2.303 famílies, destacant La Flor de Maig, amb 1.600 associats, set sucursals, una granja a Cerdanyola i 120 treballadors, L'Artesana, amb 285 socis, Pau i Justícia, amb 254 i L'Econòmica, amb 135 (Dalmau, 2015).

La tercera onada basculà de la Segona República a la revolució social de 1936, quan del protagonisme sindical de la CNT en les fàbriques es passà a les **col·lectivitzacions de les metal·lúrgiques** com Rivièr, Can Girona, Can Torres o Field, fonamentals en la producció de guerra. En l'experiència revolucionària, el Comitè de defensa del Poblenou jugà un paper primordial, i ja ha entrat en el terreny del mite la nit del 18 de juliol de 1936, quan en el domicili de Gregorio Jover, al carrer Pujades, es trobaren García Oliver, Durruti o Ascaso del grup d'afinitat anarquista Nosotros.

Pel que fa al cooperativisme de consum, Poblenou havia esdevingut **bastió del moviment català**. El novembre de 1936, L'Antiga Independent, L'Artesana, la central de La Flor de Maig i dues sucursals, Pau i Justícia i la cooperativa d'Empleats i Conductors d'Autobusos, s'integraren en la Unió de Cooperadors de Barcelona, que al juny de 1938 arribà a tenir 93 sucursals i 93.000 famílies associades.

LA PROLONGADA DESLOCALITZACIÓ INDUSTRIAL

En la postguerra, els Godó cediren El Cànem per a habilitar-hi una presó per on hi passaren més d'11.000 republicans i el Poblenou fou testimoni dels camions carregats amb presoners per a ser afusellats al Camp de la Bota. Malgrat la memòria del terror, als anys 50 les classes populars començaren a plantar cara a la política social i econòmica del règim franquista, amb la vaga de tramvies i també amb les aturades a l'Hispano Olivetti. El malestar coincidia amb l'inici de la **crisi del tèxtil**, essent freqüent que, de grans recintes fabrils com Can Saladrigas, nasquessin petits obradors i empreses d'economia submergida. A partir de 1965, amb la creació del polígon en els terrenys del port, la Zona Franca substituï el Poblenou com a principal concentració industrial de Catalunya i la **deslocalització** anà acompanyada d'intents de reconversió especulativa, com el Pla de la Ribera de 1965. Aprovat per Porcioles i impulsat pels propietaris dels terrenys, fou aturat pel moviment popular (Tatjer et al., 2012).

A partir de 1968, la **conflictivitat** augmentà en grans empreses com Motor Ibèrica o Macosa, on operaven clandestinament les Comissions Obreres, USO, CNT o UGT. Però també en empreses mitjanes com Frigo, Ducatti o Letona, on sovint esclataven conflictes per les condicions laborals. Les petites empreses com Oliva-Artés, Industrias Waldés, Conesa o Battenfeld es mantingueren al marge de la conflictivitat, fins que el 1976 s'aturaren arran de la vaga del petit metall i participaren d'un ampli assemblearisme.

La repressió dels conflictes laborals afavorí la seva politització i trasllat a la lluita antifranquista i a l'entorn social. Al barri, l'Associació de Veïns de Poblenou, les parròquies, els col·lectius de cristians de base, el grup Quatre Cantons o la cooperativa Pau i Justícia exerciren una **solidaritat decisiva amb les lluites obreres**, en un context advers de dictadura i crisi econòmica. Finalment, els tancaments d'empreses de finals dels 70 provocaren conflictes lligats al manteniment del lloc de treball o la resistència als expedients de crisi. L'especulació dels patrons amb el sòl i una legislació laboral regressiva motivaren molts dels tancaments, amb tàctiques recurrents com els incendis o el trasllat forçós de maquinària. (Amores, 2006).

ALTERNATIVES COOPERATIVISTES A LA DESLOCALITZACIÓ: INDÚSTRIAS WALDES, SCCL

A finals dels 70, el creixement de l'atur, la legalització dels sindicats i els pactes de la Moncloa definiren un nou escenari on moltes plantilles d'empreses en crisi maldaren per no perdre el lloc de treball. Ocuparen fàbriques, incautaren maquinària, establiren coordinacions, afrontaren la burocràcia laboral, anaren a subhasta, cercaren la solidaritat veïnal i en alguns casos optaren per l'autogestió. Encara que la majoria engrossiren les files de l'atur, altres preservaren el lloc de treball esdevenint cooperatives industrials. Al Poblenou, nasqueren iniciatives cooperatives com **Mol-Matric**, dels Talleres Alà.

La **fàbrica Waldes** del Poblenou visqué aquell procés. Fundada pel txec Jindrich Waldes el 1924, ubicada al carrer Enna (avui Ramon Turró), produïa articles derivats del filferro i del llautó aplicats al tèxtil: gafets, fermalls, botons, tanques i botons automàtics, molt habituals a les llars catalanes per a reparar la roba familiar (Amores, 2005). La recessió de 1974 afectà les Indústries Waldes i l'estiu del 77 l'empresa presentà un expedient de regulació. Els treballadors iniciaren un procés de lluita i negociació per adquirir i **autogestionar l'empresa**. Visitaren el propietari, li comunicaren que l'empresa estava en mans dels treballadors i aquest acceptà i els cedí l'ús de la marca. L'any 1981 es fundà la cooperativa amb 80 treballadors i s'incorporaren noves línies de treball per al sector de l'automoció. El 16 de juny de 2006 la cooperativa celebrà els vint-i-cinc anys com una alternativa a la deslocalització industrial. Entre 2008 i 2011, els socis-treballadors denunciaren mobbing urbanístic arran del 22@ i s'oposaren a les obres en el subsector 11 del PERI Lluïl-Pujades al considerar que posava en perill la continuïtat de Can Waldes (Ollés, 2011). Al 2015, seguia en funcionament.

DE BARRI INDUSTRIAL A DISTRICTE TECNOLÒGIC I GLOBAL: EL 22@

La designació de Barcelona pels Jocs Olímpics de 1992 inicià la **transformació contemporània** del Poblenou, amb la construcció de la Vila Olímpica i l'enderrocament de 800 habitatges. Aleshores, l'AVV

del Poblenou advertí que “l'especulació es podria estendre com una taca d'oli” i una vintena d'entitats iniciaren la campanya “Volem seguir vivint al Poblenou”, on alertaven de l'**expulsió de veïnat i del petit comerç** que provocarien les operacions immobiliàries i les noves zones comercials de Diagonal Mar, Glòries i Icària (Soler, 2014). Tanmateix, la remodelació del front litoral prosseguí amb el Fòrum Universal de les Cultures, l'obertura de la Diagonal i una major actuació urbanística: el 22@ (Tatjer et alt, 2012).

El **Pla 22@**, aprovat per l'ajuntament l'any 2000 amb els vots de PSC, ICV i ERC, tenia com a objectiu transformar 200 hectàrees industrials del Poblenou en un “innovador districte productiu destinat a la concentració d'activitats intenses de coneixement”. Perseguia la **renovació urbana**, reciclant el teixit industrial obsolet; així com la **renovació econòmica**, convertint el barri en una “plataforma científica, tecnològica i cultural” que posicionés Barcelona com “una de les ciutats més dinàmiques i innovadores en l'àmbit internacional”. Contemplava també la **renovació social**, “la interrelació entre els diferents professionals de la zona” i “la col·laboració entre empreses, institucions, veïns i entitats d'àmbits socials, educatius i culturals”. Pretenia crear 3.200.000m² de nou sostre econòmic per activitat productiva, 400.000m² per equipaments, 4.000 nous habitatges protegits i 114.000 m² de zones verdes, per tal de transformar les antigues àrees industrials “en un entorn d'elevada qualitat urbana i mediambiental” i crear un “entorn compacte, divers i equilibrat” (Bcn, 2012).

A nivell urbanístic, es modificà el PGM i **s'eliminà la qualificació urbanística de sòl industrial** que s'atribuïa al Poblenou. Es modificaren els usos per a construir habitatges, empreses de noves tecnologies, hotels, oficines, equipaments i zones verdes. A través de 6 grans Plans Especials de Reforma Interior, es remodelà una zona considerada obsoleta per atraure-hi una **nova especialització basada en la terciarització i el treball immaterial**: de 22a a 22@.

Fora dels plànols, la transformació del Poblenou al llarg de quinze anys tingué un impacte excepcional. Afectà 117 illes de les 180 de Poblenou, un total de 198,26ha i transformà 115ha de sòl industrial. El 2012, l'ajuntament destacava com a positiu que el sector immobiliari havia apostat pel projecte, amb 85 dels 141 plans aprovats pel sector privat i amb llicències per construir 694.860m² (Bcn, 2012). No obstant, altres col·lectius com la Coordinadora contra el 22@, que sota el lema “Poblenou no està en venda” estigué activa entre el 2002 i 2007, definiren el Pla 22@ com un **projecte especulatiu que beneficiava immobiliàries i multinacionals**, i en canvi no comptava amb les necessitats ni la participació del veïnat. Pels crítics, la transformació urbanística del Poblenou i la seva requalificació, amb “un sistema flexible de planejament” (desregulació del sòl per a la inversió privada), afavorí l'especulació dels grans propietaris, expulsà al veïnat de cases baixes, a les petites empreses i tallers per no ser –com les 34 indústries afectades a Can Ricart- producció @, i destruí l'entramat patrimonial del “Manchester català” (AJP, 2011).

Dels 130.000 nous llocs de treball previstos, el balanç net una dècada després basculava en torn el 17%. Dels 4.000 pisos de protecció, el 2011 no s'arribava al miler, menys d'un 10% del total d'habitatge construït al Poblenou. De la superfície destinada a equipaments (7@), el 55% havia anat a ús privat, i el 2011 els públics estaven per construir. El patrimoni mantingut s'havia reconvertit en lofts o restava en abandonament. Pels analistes, la plusvàlua generada amb el canvi de qualificació, guanyada per propietaris privats, era d'uns 3.159 milions d'euros, “uns beneficis creats per l'ajuntament que en cap cas havien anat dirigits a les necessitats socials i locals” (Martín i Castro, 2012; Marrero, 2003 i 2008).

La gran transformació del Poblenou **multiplicà la seva població**: de 46.832 habitants l'any 1991, als 90.339 del 2013. Entre 2001 i 2011, s'hi construïren 8.500 habitatges, 7.800 de promoció privada. En total, un 40% (15.663) de l'habitatge de Poblenou s'havia construït en els darrers vint anys. Si entre 2001-2011 s'havien construït 35.587 habitatges a Barcelona, significava que 1 de cada 4 habitatges construïts en la ciutat s'havia edificat a Poblenou (Sales, 2014). S'havia transformat la composició urbanística, l'estructura econòmica i productiva, així com la composició social de l'antic barri, en **un canvi imposat de manera exògena a la trama social local**. El 2014, el veïnat hi constatava dues realitats extremes, aparentment inesperades. Per un costat, el creixent nombre de persones, sovint sense papers, que vivien en assentaments "il·legals"; per l'altre, els 27 hotels de luxe -un d'ells, en els terrenys de l'antic Cànem dels Godó- amb un impacte notori en l'espai públic poblenoví (Soler, 2014). Contradiccions pròpies del vell Poblenou, presents en el nou districte tecnològic i global.

DELS CLÚSTERS ESPECIALITZATS ALS ECOSISTEMES COOPERATIUS

El districte 22@ va ser planificat i executat amb la concertació públicoprivada, per tal d'afavorir "la competitivitat del teixit productiu" a través d'un conjunt de "motors del desenvolupament econòmic del territori". Un dels seus objectius era la creació de clústers vinculats a l'economia del coneixement, a partir de la concentració en el territori d'empreses, organismes públics i centres tecnològics en els sectors estratègics: Mèdia, Tecnologies de la Informació i la Comunicació, Tecnologies Mèdiques, Energia i Disseny. Els clústers havien d'afavorir la interconnexió amb nodes de decisió empresarial i financera d'altres ciutats globals, la transferència de tecnologia i l'atracció de projectes empresarials d'àmbit internacional, així com la interrelació en el sector de les TIC. S'havia de posicionar el districte 22@ com un espai de referència europeu (Bcn, 2000).

Tanmateix, en els intersticis de l'especialització productiva del 22@, al barri del Poblenou s'hi han generat, en els darrers anys, una sèrie de realitats que poden ser llegides més enllà de la lògica dels clústers. Són iniciatives que no es caracteritzen per formar part dels mateixos sectors estratègics, ni tampoc es destaquen per les seves interconnexions amb el mercat global. Poden haver nascut en cicles econòmics anteriors al 22@, a recer de la indústria tèxtil i metal·lúrgica, tant com poden haver estat atretes per la nova realitat terciària o fins i tot haver-hi nascut i crescut com a contradicció o alternativa. A diferència de les empreses fomentades per alinear el teixit econòmic urbà amb les condicions requerides en un entorn competitiu internacional, les **iniciatives de l'ecosistema cooperatiu** del Poblenou centren la seva activitat en la resolució de **necessitats econòmiques, socials i culturals** dels entorns dels seus impulsors, fet que les fa participar d'un ampli i plural ventall d'activitat socioeconòmica. En una gradació variable, tenen una vinculació rellevant amb la trama social local i estableixen aliances estratègiques amb altres iniciatives col·lectives de gestió democràtica i orientades al bé comú.

Així, al Poblenou trobem un pol rellevant format per cooperatives d'iniciativa social, com **Gedi - Gestió i Disseny** (Llull, 27-39). Fundada el 1990, es dedica a la prestació de serveis d'atenció a les persones, per esdevenir "una alternativa empresarial a partir del treball en xarxa, el capital del treball com a valor alternatiu al capital diner, la transparència, la democràcia i la sostenibilitat". El 2014 eren 82 persones sòcies i 120 treballadores, amb un pressupost de 5.800.000 euros (2013). Al seu entorn, Gedi genera una

sèrie de cooperatives en xarxa com **Frescoop**, cooperativa de treball i consum dedicada a la distribució de producte ecològic per a col·lectivitats. Constituïda el 2008, el 2014 tenia 10 socis-treballadors, 85 treballadors i una facturació anual de 1.200.000 euros (2013). Altres cooperatives d'iniciativa social del Poblenou són **Femarec** (Sardenya, 68-72) o **Taller El Xop** (Llull, 27-35).

D'entre les cooperatives de treball del Poblenou, destaquen **Compacto** (Llull, 47), dedicada a la creació i la difusió cultural; la tecnològica **Jamgo** (Doctor Trueta, 183); **Emelcat** (Pujades, 181) de subministrament energètic de proximitat; **ON Loc** (Doctor Trueta, 62), d'equipaments per a rodatges, el **Centre De Jardineria L'Alzinar** (Ramon Turró, 102), **Cooperativa Radio Taxi Metropolitano de Barcelona** (Carrer Pallars, 166), o **Inoxgrup** (Pallars 85-91), que sorgí del tancament d'Inoxcrom i segueix amb l'activitat de fabricació i distribució de bolígrafs. Una de les darreres iniciatives constituïdes ha estat **L'Estoc** (Almogàvers, 225), que fabrica mobles amb materials reciclats. Amb el taller i el show-room al Poblenou, tres dels cinc socis de treball són persones amb discapacitat intel·lectual.

Una segona tipologia present són les cooperatives d'ensenyament com **Grèvol** (Provençals 9), cooperativa educativa mixta amb origen en una escola dels anys 70 i que el 1995 estava abocada al tancament. La constitució de la cooperativa permeté construir un nou edifici i establir dues línies per curs. El **Centre d'Estudis Montseny**, per la seva part, és una cooperativa de pares i mares que prové de la Cooperativa de Vivendes Montseny. Pel director, els seus orígens i la rellevància del fet cooperatiu al Poblenou els motiva a promoure la recerca escolar sobre les cooperatives del barri tant històriques com actuals (Trelis, 2015).

Poblenou és punter en el cooperativisme d'habitatge. El 1960, la cooperativa de consum **Pau i Justícia** aixecà els blocs d'habitatge del **Grup Civit**. En el projecte, iniciat el 1955, cada associat hi abonà 17.000 pessetes d'entrada, amb un crèdit personal a 5 anys avalats per la cooperativa. L'edifici s'acabà el 1960, amb 315 habitatges sortejats davant de notari. Els usuaris pagaven l'entrada, 300 pessetes mensuals durant els primers 20 anys, més 117 durant els 30 següents. Després, passaven a ser propietaris. Als baixos s'instal·là una bodega, una lleteria i una botiga de queviures que funcionaren com a sucursals de Pau i Justícia (Dalmau, 2015). L'altra experiència històrica és la **Cooperativa del Sagrat Cor**. El 1961, cinc comunitats dels districtes de Sant Martí i d'Horta-Guinardó, originades entorn la parròquia del Sagrat Cor del carrer Pere IV, aixecaren cooperatives d'habitatge per a 950 socis de la Gran Via, la Diagonal i el carrer Maresme. Avui mantenen una xarxa de 80 botigues en lloguer que ingressa 200.000 euros l'any. Joan Pintó, president a la cooperativa, explicava el 2011 que "nosaltres no només aixecàvem els habitatges sinó que promovíem uns valors i una democràcia interna en ple franquisme" (Balanzà, 2011).

En els darrers anys, el cooperativisme d'habitatge ha tingut un especial relleu al Poblenou, a través d'iniciatives vinculades a la **Federació d'Associació de Veïns de Barcelona**. Cooperatives com **Proha SCCL** o **PorFont SCCL** han edificat promocions pel Patronat Municipal d'Habitatge, com els 95 habitatges de Roc Boronat, 102 o els 94 d'Almogàvers, 201. Les promocions cooperatives, encara insuficients (Soler, 2014) són fruit de la lluita veïnal del Poblenou, que a les mobilitzacions del 2003 i 2004 denuncià "la manca d'una política d'habitatge protegit en els plans urbanístics de la Vila Olímpica, Diagonal Mar i Diagonal Poblenou". Per Daniel Roca, membre de l'AVV de Poblenou i president del Consell Rector de ProhaBitat2000, "la cooperativa es converteix en un instrument del moviment veïnal barceloní per al desenvolupament a la ciutat d'habitatge protegit" (Roca, 2010).

Finalment, cal ressenyar una iniciativa singular com **La Virtual** (Rambla del Poblenou, 156), la cooperativa de consum de la Universitat Oberta de Catalunya, que va néixer el 1996 amb la voluntat d'oferir productes i serveis per la comunitat educativa de la UOC. Gestionada per professionals, tot i que governada pels socis, té una base de 30.000 associats.

Paral·lelament a les iniciatives socioempresarials vinculades al cooperativisme, al Poblenou també és rellevant la vessant comunitària de l'economia social i solidària. Un node central d'aquesta xarxa és **La Flor de Maig** (Doctor Trueta, 195), ateneu autogestionat des d'octubre del 2012 i en cessió d'ús per part de l'ajuntament des del 2014. La recuperació de l'edifici contemplava "detenir la deterioració del teixit social fruit de l'especulació immobiliària i hotelera" que "amenaça el patrimoni social de Poblenou, el teixit social i l'idiosincràsia del barri" (OMB, 2014). El 2014, en un debat amb treballadors de la cooperativa industrial Can Waldés, es discutí com seguir lluitant "malgrat que el nostre barri ja no estigui ple de fàbriques funcionant". Avui, La Flor de Maig irradia cultura i pràctiques cooperatives que enllacen amb la memòria del Poblenou, donat l'origen de l'edifici com a **Societat Cooperativa Obrera d'Estalvi i Consum la Flor de Maig**, fundada el 1890 per 17 boters del barri de La Plata i una de les més importants de Catalunya. Avui, a l'Ateneu, es promou una renovada cooperació social amb diferents col·lectius com Arran, les cooperatives de consum del Poblenou o els horts comunitaris. El 2015, es celebrà el 125è aniversari de la Flor de Maig.

La **Coordinadora de Cooperatives de Consum del Poblenou** va néixer el 2012, com un espai d'intercooperació del consum agroecològic local. Dinamitzadora de la Fira Ecològica de Productors a les Festes de Maig, està formada per la cooperativa **Cydonia** (Bosch i Labrús, 16), fundada el 1990, amb un moviment econòmic anual de més de 100.000€ i 45 unitats familiars que s'abasteixen de productes sobretot alimentaris. Per Isabel Celma, sòcia de Cydonia, "formar part d'una cooperativa és un acte polític i de transformació social". Les altres iniciatives de la coordinadora són la cooperativa de consumidores i productores **La Unió de Poblenou - La Datzira**, nascuda el 2006, amb seu a La Flor de Maig i integrada per 25 unitats familiars; la cooperativa **Mespilus** (Venero, 12), creada el 2008 i formada per 40 unitats familiars; i l'associació **Estèvia** (Ferrocarril, 12), nascuda el 2010 i formada per 34 unitats. La Coordinadora té relacions estretes amb la **Verdneda** (Espronceda, 193), grup de consum constituït el 2003, així com iniciatives de la comunitat universitària de la UPF.

Al Poblenou, també existeixen els horts comunitaris com **l'Hort Indignat**, creat el 2011 al barri del Taulat per iniciativa de l'Assemblea Social del Poblenou, enfortida pel moviment del 15-M. Des d'aleshores, en el solar d'una antiga fàbrica de sabons, propietat d'una entitat bancària, una trentena de persones hi cultiva els bancals, s'hi fan activitats culturals i es planteja un canvi en el model de gestió urbana. Per un dels seus membres, Ferran Amores, "estem reivindicant uns espais que ara mateix el sistema està abandonant. I ho fem amb vocació col·lectiva i assembleària, de transformació de la societat" (Carnicer i Grimal, 2013). L'Hort Indignat forma part d'un conjunt de tres horts situats entre els carrers de Sant Francesc, Fernando Poo i Rambla del Poblenou, on hi participen unes 65 llars (Pradel, 2014).

L'ecosistema cooperatiu del Poblenou, format per iniciatives socioeconòmiques tant de caràcter empresarial com comunitari, ha iniciat un camí de reconeixement mutu a partir d'esdeveniments com la **Diada del Cooperativisme**. En l'edició del 2014, més d'un centenar de persones es reuniren a La Flor de

Maig. No era casualitat que la Diada es celebrés al Poblenou. Com deia un dels assistents, “aquest barri, que ha experimentat una profunda transformació en els últims anys, té una gran tradició associativa i de desenvolupament del moviment cooperatiu” (Oliete, 2014).

LA PLANIFICACIÓ DES D'ABAIX: L'OPORTUNITAT DE PERE IV

Al Poblenou, sota la malla del 22@, han existit intents de subvertir la planificació vertical. Va ser el cas del col·lectiu d'artistes La Makabra, que ocupà l'antiga fàbrica de tendals “Giralt Miró”. Aquell espai, no obstant, fou desallotjat i el 2006 s'enderrocà el conjunt fabril. També fou rellevant l'experiència de nau21, que defensà la participació popular en el disseny i la gestió de la ciutat. Nascuda dels creadors de la nau 21 de Can Ricart, que el 2006 hagueren d'abandonar l'espai de producció cultural, proposava “tornar la vida a les naus per recuperar el Poblenou”, revifant el debat sobre l'autogestió davant la institució i de l'espai públic front la propietat privada. Els anhels de **planificació comunitària dels espais urbans** també reeixiren, no sense dificultats, en el procés Fem Rambla entorn l'ordenació de la Rambla del Poblenou, entre 2013 i 2014. Una experiència a mig camí entre la verticalitat del Pla22@ i un procés que es voldria més horitzontal: el cas de Pere IV.

El carrer Pere IV creua tot Poblenou: 3,7 quilòmetres que uneixen la Ciutadella amb el Besòs. Projectat l'any 1763 sobre el traçat del camí ral, exercí de carretera de Barcelona a Mataró. Com ha recollit l'**AVV del Poblenou**, durant el segle XIX i els inicis del XX s'hi construïren algunes de les fàbriques més emblemàtiques de Barcelona: la d'acabats de teixit dels Ricart; Can Casas i Jover; la Field; la Jonhston, Shields i Cia (La Escocesa) i la fàbrica de productes de cautxú Klein. Fou també una artèria apropiada pels milers de treballadors que feien funcionar les fàbriques, i a més d'habitatge i comerç, s'hi aixecà la cooperativa de consum Pau i Justícia, L'Artesana i l'Ateneu Colón. Una història social ignorada pels planejaments urbanístics que l'han desdibuixada al llarg del seu recorregut, fins a l'extrem que l'arquitecte Nouvel la va escapar en el disseny del parc del Centre del Poblenou (Ribas, 2015).

El 2015, fruit de la **reconversió productiva del barri** i de la crisi econòmica, el carrer Pere IV presenta un estat de **degradació** que exigeixen una transformació integral. Amb 380 locals buits al llarg del carrer, un 40% del total, i 75 solars sense edificar, Pere IV mostra un desencaix “més propi d'una perifèria urbana”. És un lloc de canvi on intervenir, un **laboratori urbà** on treballar noves formes de fer ciutat (Hernando, 2014).

Amb el lema **Cooperar per fer ciutat**, el 28 de maig del 2014 es constituí la **Taula Eix Pere IV**, integrada per veïnat i entitats del Poblenou. A través d'accions i debats en l'espai públic, la Taula ha elaborat una sèrie de propostes per recuperar la vida del carrer, a partir de l'ocupació transitòria dels espais vacants (solars, edificis buits, plantes baixes desocupades) amb iniciatives d'interès social, cultural i activitats comercials d'àmbit local. Per Salvador Clarós, de l'AVV de Poblenou, Pere IV pot ser un bon camp per a flexibilitzar normatives urbanístiques, assajar acords de cessió temporal i realitzar projectes econòmics que creïn ocupació i beneficis locals. Des de la Taula prioritzen **regenerar el teixit comercial**, potenciar la **producció i el consum ecològic**, recolzar la creació artística i cultural, crear empreses d'economia social i solidària i fomentar **barris cooperatius** (Hernando, 2014).

Una transformació, doncs, que no imposi verticalment un nou paradigma urbà i productiu, sinó que articuli, a través d'un procés compartit, els recursos ja existents: des dels espais, com els solars i edificis en desús, fins a l'actiu **capital social** del Poblenou, format pel teixit veïnal, la producció cultural de l'eix i l'ecosistema cooperatiu del conjunt del barri. Fomentant l'autogestió i la participació popular, es podran replicar propostes concertades entre els agents públics, socioeconòmics i comunitaris que ja estan donant bons resultats, com la cooperativa de ferralla **Alencop** o el hub de la bicicleta de **Can Picó** impulsat per la cooperativa **Biciclot**. Una transformació urbana, econòmica i social que, mitjançant l'urbanisme participatiu i l'economia social i solidària, tingui a les **comunitats locals com a protagonistes del canvi**.

POBLE SEC, XARXES COOPERATIVES PER L'AUTONOMIA BARRIAL

"La història del Poble Sec està molt més lligada a les lluites obreres del segle XX que als cabarets i les cupletistes del Molin Rouge o del Bataclán"

Josep Fontana, 1998.

"Si als anys trenta al Poble Sec, en ple apogeu del Paral·lel dels teatres, els veïns s'unien per fer les compres de manera conjunta, el sindicat de la fusta treballava de manera col·lectiva al barri i sorgia la cooperativa La Igualitària; ara, dècades més tard, el cooperativisme torna a prendre protagonisme a la falda de Montjuïc.

Perez i Valdeoriola, 2013.

A inicis del segle XIX, a la falda de Montjuïc, tres activitats socioeconòmiques anaren configurant el territori conegut com a Poble Sec. A les portes de la muralla, l'activitat agrícola havia donat nom a les Hortes de Sant Bertran. A tocar de la Creu Coberta, les canteres eren explotades per a l'extracció de pedra. I entrant a muntanya, les fonts naturals congregaven l'esbarjo obrer en els berenadors de Montjuïc. Fins 1854, en què s'enderrocaren les muralles barcelonines, la urbanització es limitava a l'església de Santa Madrona i alguns nuclis rurals, doncs l'àrea era preservada pels enginyers militars per la proximitat del castell de Montjuïc. Progressivament s'autoritzaren actuacions, fins que el 1869 les restriccions van ser eliminades i s'inicià la conformació d'un barri singular, aliè a l'eixample de Cerdà.

El nou barri integrà l'àrea central de Santa Madrona, amb un eixample de cases baixes amb pati, més tard augmentades en alçada; les Hortes de Sant Bertran, destinades a la indústria per la banda de port i a usos residencials amb l'obertura de Nou de la Rambla; i la França Xica, que s'urbanitzà a partir de 1887. La Satalia, finalment, enfilà Montjuïc amb les seves cases pròpies de la ciutat-jardí. Tanmateix, qui articulà la identitat del barri va ser l'urbanització del Paral·lel, amb origen en el Pla Cerdà de 1856 i inaugurat el 1894. El seu primer tram, del port a Nou de la Rambla, recorregué les noves fàbriques que assecaren les hortes fins a convertir-les en un *poble sec* (Garcia i Fabra, 1996). El segon tram, fins el carrer Concòrdia, s'animà de teatres i cabarets que el propulsaren com l'eix de l'espectacle popular de Barcelona. I el tercer, resseguí les noves edificacions de la França Xica. Més enllà de la urbanització formal, les barraques dels picapedrers poblaren Montjuïc des de 1870; amb l'Exposició de 1929 arribaren a ser 3.500 i durant la postguerra es conformà una ciutat informal que el 1957 albergava a 30.000 persones (Mubha, 2011).

UN BARRI EMINENTMENT OBRER

El 1883, la Sociedad Española de Electricidad instal·là la central tèrmica a les Hortes de Sant Bertran. Les Tres Xemeneies s'envoltaren de magatzems de carbó, fusta o marbre vinculats al port i el barri es poblà de foneries de ferro i bronze, de tèxtils de pells adobades, estampats i filats de cànem, o de les modernes

fàbriques de filat elèctric i de cervesa. Amb les bòbiles de la França Xica, Poble Sec naixia com un **barri eminentment proletari** (VVAA, 1998).

Més enllà dels centres productius, el caràcter obrer del Poble Sec es donà per l'**apropiació popular del barri**, per un allotjament vinculat a indústries i pedreres i una sociabilitat que es desplaçà dels berenadors de Montjuïc als cafès del Paral·lel. L'avinguda, amb la Pajarera Catalana o Molino (1898), Arnau (1903), Apolo (1904) o el Cafè Espanyol, esdevingué l'eix de cultiu popular artístic de la ciutat, on els obrers hi acudien caminant des de la Torrassa, Sants i Hostafrancs o des del Raval per anar a les tertúlies i a esbargir-se (Badenas, 1998).

A la vegada, es configurava una **xarxa associativa local** amb iniciatives com les corals La Trompeta, Els Moderns del Poble Sec o La Nova Lira (Garcia i Fabre, 1996). Un teixit que ben aviat adoptà tints de **rebel·lia popular** quan, per la festa major de 1902, el veïnat es negà a guarnir els carrers en protesta per la repressió de la vaga general. El 1904 s'inaugurà la Fraternitat Republicana al Paral·lel; el 1909 obria l'Ateneu Republicà Instructiu al carrer Cabanyes, amb una escola per a 300 infants; i la Joventut Republicana Radical coronava a Lerroux com l'Emperador del Paral·lel (VVAA, 1998).

Durant la **revolució de 1909**, el Poble Sec va ser el barri de Barcelona amb més edificis religiosos incendiats i els seus revoltats esdevingueren populars, com la prostituta Maria Llopis i Antoni Comallonge, anticlerical que participà de la crema del convent de les Esclaves del Sagrat Cor (Martínez i Pagès, 2000). L'altre gran esdeveniment que tingué el Poble Sec com a epicentre va ser la **vaga de La Canadenca** de 1919, que agità el Paral·lel des de les Tres Xemeneies fins Les Arenes, on intervingueren Salvador Seguí, Francesc Miranda i Simó Piera davant 20.000 treballadors (Aisa, 1999).

A la reraguarda, naixien **cooperatives** com la d'Obrers BarreTERS (1904), la d'Empedradors (1915) o **La Igualitària** del carrer Roser, 35 (1902), entitat de consum on els socis inicialment hi prestaven serveis de forma gratuïta i comptaven amb una mutualitat (Martinez, 2010). A la seva seu, el 1910 s'hi reuní la Cambra de Cooperatives catalano-balear, amb dirigents com Ripoll, Raduà o Renté i la participació de 250 entitats com La Lleialtat de Gràcia, l'Obrera Martinenca o l'Hotel Comunal. Discussien de farmàcies cooperatives, de la lluita amb el gremi de taverners per poder vendre vi i prepararen el congrés estatal, que es celebrà el 1913 (LV, 1910). El 1931, el seu cafè va ser clausurat i el 1934 hi van ser detinguts i processats, acusats de reunió clandestina, vint-i-cinc membres del Sindicat de la Fusta, entre ells Ramon Ibarz i Josep Canela (LV, 1934). El 1936, la Igualitària esdevingué la sucursal 22 de la Unió de Cooperadors de Barcelona i el seu delegat fou Manuel Martí Flores.

Amb seu a l'antic Asiàtic, el **Sindicat de la Fusta** del carrer Roser 33 era la institució obrera més influent del barri. Hi militaven homes com Josep Lluís Facerías, nascut el 1920 i mort en combat en 1957, o dones com Joaquina Dorado Pita, fundadora de les Joventuts Llibertàries del Poble Sec (carrer Cabanes 33-35) i secretària general de la Fusta Socialitzada el 1937. També filla del barri i de les joventuts llibertàries era Pepita Carmena Amat. Nascuda el 1919, s'afilià al Sindicat del Metall amb 14 anys, milità a Mujeres Libres i treballà fabricant granades pel front. El juliol de 1936, el Sindicat de la Fusta i la militància llibertària del Poble Sec aturaren l'avançada dels militars colpistes en la barricada de la Bretxa de Sant Pau. Durant la revolució, el Paral·lel s'anomenà avinguda Francesc Layret i els seus teatres desbordaren d'assemblees

obreres i mítings antifeixistes. A la rectoria de Santa Madrona s'hi instal·là el **Consell Econòmic de la Fusta Socialitzada**, el castell de Montjuïc l'ocuparen les milícies d'ERC i el camp de futbol de Satalia fou incautat pel PSUC. La proximitat del port i la central elèctrica aconsellaren construir seixanta refugis, amb el treball autoorganitzat i l'ajut de la Junta de Defensa Passiva. Al març del 37, el Poble Sec era bombardejat (Powles et alt, 2010).

LA RECONSTRUCCIÓ DEL TEIXIT SOCIAL

Acabada la guerra, el Poble Sec era una **zona vençuda**. De la rica vida social anterior, només en restava el murmur i la missa a la parròquia (VVAA, 1998) i els seus habitants afrontaven les penúries sovint des del **treball informal i a domicili**, com el cas de les modistes (Velo, 2014). La seva població, entre 1950 i 1968, tingué un creixement cada vegada menor fins que ja fou negatiu; una **pèrdua de residents** agreujada per la degradació de l'entorn, els edificis envellits, petits i en mal estat (Catany, 2013). Tancat en si mateix, el barri s'enfonsava entre un Paral·lel que l'aïllava de Barcelona, una muntanya de Montjuïc sense accessos i la central tèrmica de la FECSA, amb el fum dens de les seves xemeneies. No va ser fins el naixement de l'associació de veïns el 1972, que s'inicià la recuperació d'un **barri socialment trencat**. Als 70, al Poble Sec hi tenien implantació partits d'esquerres (PSUC, PTE, LCR, MC, MSC), els independentistes del PSAN i les corrents llibertàries. La lluita antifranquista i la **necessitat de millores socials i urbanes** aglutinaren aquells sectors, primer en una clandestina comissió de barri i després en l'**AVV del Poble Sec** (Cerhisec, sd).

Les primeres campanyes van ser en defensa del català a l'ensenyament ("Volem una escola i uns ajuntaments catalans i democràtics"), així com l'oposició al Pla Comarcal, que destrossava la Plaça del Sortidor amb una via ràpida. El pla es retirà i se succeïren les lluites per **millorar infraestructures i equipaments**: obertura d'escoles, recuperació dels terrenys de la Carbonera, ocupació dels locals del carrer Blai, reivindicació d'Ateneu Popular en un Mercat de les Flors a punt de ser enderrocat, reforma de la plaça Navas... (Villuendas, 2014).

Els carrers eren recuperats amb actes festius i reivindicatius, que facilitaven la **participació veïnal**, rescataven la cultura popular i enfortien els vincles socials del barri. Advocats, arquitectes i dissenyadores gràfiques s'implicaven en el **treball de base**, s'impartien cursos de sexualitat i els coneixements dels treballadors manuals rehabilitaven els espais guanyats. D'altra banda, la proximitat de les primeres eleccions municipals democràtiques obligà a un esforç d'anàlisi i es creà el Taller Urbà de l'AVV, que sistematitzà el conjunt de **necessitats veïnals**. La represa de noms històrics dels carrers i el guany de part dels terrenys de la FECSA per a zones verdes foren resultat d'aquella tasca d'**investigació popular** (Navas, 1979).

La convocatòria de les **eleccions municipals de 1979** van ser celebrades amb una festa al Molino. No obstant, la nova etapa es caracteritzà per una **relació complexa amb l'ajuntament** i "per la decepció generalitzada, producte, potser, de les excessives expectatives de canvi polític i social i la falta de canals reals de participació". L'AVV, aleshores, es reorientà cap a activitats socials, culturals i esportives, i de les relacions amb altres iniciatives el 1989 nasqué la **Coordinadora d'Entitats del Poble Sec**, que adquirí protagonisme a mesura que s'accentuava la crisi de l'AVV (Villuendas, 2014). La davallada del moviment popular al barri tingué dues excepcions: el **feminisme** i el **moviment llibertari**. A principis dels

80, els grups de dones de l'AVV impulsaren debats sobre el divorci, contracepció, avortament i llibertat sexual. I el novembre de 1977 naixia l'**Ateneu Llibertari del Poble Sec**, al carrer Elkano, 48, que després de l'efervescència dels moviments socials amb la mort de Franco, afrontà el reflux posterior del que anomenaren la "travessia del desert" (Ateneu, 2013).

OBLITS OLÍMPICS, NOVES MIGRACIONS I PLANS DE BARRI

A inicis dels 90, el Poble Sec era un **barri envellit**, amb la densitat de majors de 65 anys més alta de la ciutat i amb problemes associats a la manca d'autonomia i precarietat. Destacava per l'homogeneïtat (**classe obrera baixa**), un atur superior a la mitjana i un índex de desenvolupament que el situava en un 25% per sota del nivell barceloní. Segons el padró de 1991, 1.120 habitants eren nascuts a l'estranger. La nova migració tot just superava el 3%.

Tot i que seguia **perdent població** (de 51.000 a 37.000 habitants entre 1970 i 1991) el Poble Sec era el segon barri més densament poblat de Barcelona, per l'estretor de la trama urbana, la **manca de zones verdes** i un habitatge 17m² més petit que el conjunt de la ciutat. L'activitat econòmica es fonamentava en el **petit comerç**, sobretot de queviures, que iniciava un període de crisi a causa de **les grans superfícies** i per **no disposar d'un eix comercial propi**, donada l'atracció de Sant Antoni i el Raval. La petita indústria, minvant, superava la mitjana barcelonina, i la major ocupació de la població activa del barri era en el sector industrial. Ni la FECSA, ni la Fira de Montjuïc, revertien en l'activitat interna del barri.

Si bé les reformes associades als Jocs Olímpics de 1992 intervingueren intensament en els entorns del Poble Sec, sobretot en l'ordenació de Montjuïc i la recuperació de la façana marítima, no contribuïren a millorar l'estructura econòmica i social del barri. A despit de la seva centralitat, s'havia actualat només en els seus límits i Poble Sec havia "quedat endarrerit en relació amb la ciutat" (Sanahuja et al, 1995).

Els oblits olímpics s'intentaren revertir en el **Pla Especial Poble Sec Montjuïc**. Aplicat a partir de 1992, es construïren 3.499 m² d'habitatge i 9.497m² d'equipaments, entre ells el Centre Cívic i la Biblioteca del Sortidor, una escola bressol i residències per a gent gran. Es rehabilità el Mercat de les Flors i el 1995 s'inaugurà el **parc de les Tres Xemeneies**. El 1994, arran del seu 125è aniversari, s'havia constatat el "deteriorament progressiu" del barri i s'inicià el Pla de Futur del Poble Sec.

El futur, però, arribà de forma inesperada. L'any 2000, essent el vuitè barri més pobre de Barcelona, l'evolució negativa de la població s'estancà i creixé a partir d'un factor que canvià la composició del barri: **les migracions extracomunitàries**. De 2.615 persones estrangeres que hi residien, es passà a 9.876 l'any 2004. Les persones d'origen extracomunitari, sobretot d'**Equador, República Dominicana i Marroc**, esdevingueren el 24,3% de la població del barri, una de les proporcions més altes de Catalunya.

La **dinamització econòmica** que els Jocs Olímpics no havien sabut generar arribà per les migracions una dècada després. El paisatge comercial es transformà, amb un 24% dels locals del barri regentats per **emprenedors pakistanesos i dominicanes**. Es reactivava l'oferta vinculada a la restauració, l'alimentació

i la perruqueria, i la **diversitat comercial** s'enriqueix amb la presència de locals de telefonia i Internet. No obstant, alguns diagnòstics llegiren la **transició sociodemogràfica i econòmica** en tant que crisi del petit comerç tradicional, pèrdua d'identitat i incertesa vers el futur, feblesa de l'associacionisme comercial tradicional, manca de comunicació entre comerciants nous i de tota la vida i manca d'activitats innovadores. El **Projecte d'Intervenció Integral del Poble Sec**, del 2005, assenyalava la concentració de matriculació d'infants immigrants a les escoles públiques del barri i la "dada significativa" que el 23,7 % de les persones ateses als serveis socials eren estrangeres. Constatava un sentiment de manca de seguretat ciutadana "que sovint es relaciona amb l'increment de la població estrangera", "una visible concentració" de persones de la mateixa nacionalitat i/o cultura en certs entorns del barri i advertia el risc "d'aspectes tan fonamentals per a una comunitat com la seva pròpia cohesió social" (PERI PS, 2005).

El barri, es deia, havia "acollit fins ara amb certa normalitat, no exempta de situacions de tensió, aquest allau d'un 25% de nous", però calia "estar atents i intervenir per millorar". Es destacava la "sobreutilització dels habitatges", la deficiència dels espais conviviais i que la integració es realitzava amb un esforç individual, col·lectiu i institucional "amenaçat per la fràgil actuació associativa" i la manca d'espais d'intercanvi cultural i de noves relacions de veïnatge. Es feia necessària una intervenció pública decidida per a transitar entre un Poble Sec amb alts nivells d'envelliment i població "molt arrelada a la seva vida quotidiana" i un nou Poble Sec amb **mestissatge cultural**, nova població infantil i juvenil i noves necessitats d'escola, habitatge i espai públic.

Des del Districte i les entitats s'impulsaren "nous elements per contribuir a l'aterratge controlat en aquest nou escenari ciutadà". El 2001, s'inicià **Poble Sec per a tothom**, el programa social de la Coordinadora d'Entitats destinat a "nous i ciutadans amb problemes d'inserció laboral", que el 2012 havia tingut 857 usuaris. A partir del 2005, també s'inicià el **Pla Comunitari**, que agrupà a 53 associacions i un equip tècnic per a posar en marxa projectes i solucionar mancances detectades.

Per la part institucional, el 2005 s'activà el **Pla de Barri** per assolir una recuperació econòmica i comercial, social i urbanística "adequada a la situació de centralitat del Poble Sec i adaptada a les noves realitats socials i demogràfiques". S'impulsava un programa de millora d'un barri que necessitava una "força correctiva" en l'espai públic i el manteniment d'edificis, per tal de "dignificar la principal porta d'entrada de Barcelona a la muntanya de Montjuïc, pulmó i centre d'activitat lúdica - turística de la ciutat". Dins dels programes, s'inclouria per primera vegada actuacions per a la **promoció local i turística**. El dinamisme econòmic dels emprenedors migrants havia tornat el barri atractiu.

UNA NOVA FORÇA MATERIAL I POLÍTICA AL BARRI

El 1977, seixanta joves fundaren l'Ateneu Llibertari del Poble Sec. Al llarg de dues dècades, obriren un focus antiautoritari al barri, organitzaren festes majors al carrer, emeteren des d'una de les primeres ràdios lliures i participaren de l'ocupació dels antics locals de la Falange del carrer Blai. Impulsaren iniciatives com el Lokal del carrer de la Cera o l'Exposició Internacional Anarquista, contrapès als Jocs Olímpics que s'hagué de celebrar el 1993 per pressions de l'ajuntament. El 1997, fundaren l'**Espai Obert** al carrer Blasco de Garay 2, espai d'experimentació, seu de cooperatives de consum i de disseny gràfic, grups de

criança i projectes de **contrainformació**, que esdevingué punt de trobada de les lluites antagonistes de la Barcelona dels 90 i inicis dels 2000, com el **moviment de les okupacions** o les **mobilitzacions contra la globalització neoliberal** (Sánchez, 2002).

L'Espai Obert va ser un dels nodes del moviment gestat per a fer front al model urbà del boom immobiliari i especulatiu. A l'abril del 2005, s'hi celebraren actes de **Repensar Barcelona**, organitzats per la Coordinadora Contra l'Especulació del Raval, Arquitectes sense Fronteres, l'Oficina d'Okupació i la **Plataforma Veïnal Contra l'Especulació**, en defensa "d'un model alternatiu de ciutat que no es basi en conceptes utilitaristes, economicistes i especulatius". Al Poble Sec, Roser Veciana i Adolf Castaños feren una crida a constituir una nova força social que aturés el **model Barcelona**.

Al barri, de forma disseminada, anaven emergint iniciatives d'una nova **geografia social**. El 2007 es constituí **El Carretó**, al carrer Font Honrada 32, cooperativa de consum agroecològic de l'**Ateneu Rebel** formada per una cinquantena d'unitats. Un any més tard, a l'antic local de Las Mujeres Cuentan del carrer Radas 27, s'obria un nucli de la cooperativa Germinal, que el 2012 esdevingué **La Seca** i s'enxarxà per a promoure projectes cooperatius arrelats al territori. Més tard, s'inaugurà la Rosa Negra, al carrer del Roser 30, espai autogestionat que treballà pels drets de les persones migrants i contra els CIE; i interrelacionà lluites i espais de trobada en un procés que culminà, entre el 2009 i el 2010, en l'**Assemblea de Barri del Poble Sec**.

L'emergència d'aquell subjecte sociopolític entomà una **nova etapa del barri**, tant pel que fa a la posició que la **planificació público-privada de Barcelona** li assignava al Poble Sec, com per la crisi sistèmica que esclatà el 2008 i que generà **contradiccions socials, conflictes polítics i necessitats econòmiques**. El 2010, al local dels **Castellers del Poble Sec**, l'ABPS inicià l'activitat amb uns debats sobre la reforma del Paral·lel, amb **Repensar Barcelona** i l'**Assemblea de Barri de Sants**. Es qüestionà la transformació i s'alertà que l'**arribada del turisme** suposaria l'encariment dels preus, la desaparició de comerços de proximitat i un augment de l'especulació. Amb 2.813 habitatges buits (un 15% del parc d'habitatge), des de l'ABPS es preguntaven perquè la punxada de la bombolla no havia baixat els preus, que en el cas del lloguer rondaven els 750 euros mensuals. Amb una renda familiar disponible un 30% menor que la barcelonina, cada vegada eren més els **veïns que abandonaven el barri pels preus de lloguer**, l'arribada de nous veïns disposats a pagar més i la inexistència d'habitatge social. Per a revertir la substitució, nasqué la Xarxa de Suport Mutu del Poble Sec, iniciativa d'assessoria col·lectiva, **resistència als desnonaments** i alternatives en el camp de l'habitatge.

Al finals del 2010, l'ABPS participà activament del cicle de lluites que agitava la ciutat, com la vaga general del 29S, les mobilitzacions contra les retallades o la reforma laboral. A l'abril del 2011, iniciava un cicle per **recuperar la memòria del barri**, amb xerrades sobre el cooperativisme obrer i la història dels anys 30. Quan esclatà el 15M i el moviment de les places sacsejà el país, l'ABPS esdevingué eina del nou desig de canvi. En **assemblees multitudinàries** es plantejava recuperar espais públics, autogestionar locals, aturar campanyes antiimmigrants com "Volem un barri digne", construir una **economia alternativa** i analitzar processos urbanístics amb **Repensar Poble Sec**. Alternativa a la Coordinadora d'Entitats, s'erigia com l'organització política legítima del veïnat indignat del Poble Sec (ABPS, 2011).

La voluntat de fomentar alternatives a la crisi cristal·litzà amb **Cooperasec**, una comissió de l'ABPS

l'empoderament popular". Es presentà el maig del 2012, amb el projecte Sants Barri Cooperatiu i la Xarxa d'Economia Solidària. A finals d'any, organitzaren les **Jornades de Cooperativisme i Economia Solidària**, on es debaté sobre l'empresa cooperativa, la criança compartida, els intercanvis comunitaris, la cultura lliure, les finances ètiques, la salut o el consum autogestionat. Hi participaren cooperatives com Trèvol, l'Apòstrof, Titània-Tascó, Coop57, Fiare, Cooperativa Obrera de Viviendas o la Cooperativa Integral Catalana; i iniciatives com la XES, el Banc del Temps de Gràcia, la Xarxa d'Intercanvis de Coneixements i l'Ateneu Popular de Nou Barris, la PAH, Ecoconsum, Goteo o Xnet. S'hi articularen projectes locals com **Trocasec**, Poble Sec per a tothom, la Xarxa de Criança o la cooperativa Fil a l'Agulla. Es preguntaren: com generar iniciatives d'autogestió comunitària al Poble Sec des del cooperativisme i l'economia solidària? Com construir un barri en comú? Com passar del coworking al treball cooperatiu? Com desenvolupar, en un context de crisi, propostes cooperativistes d'intervenció social?

Arrel de les jornades, s'enfortiren associacions de criança compartida com **Babàlia** i el **Petit Molinet**, es participà en la Fira d'Economia Solidària i s'apostà per la creació de l'**Ateneu Cooperatiu La Base**, un alberg de projectes "per donar-nos suport, generar comunitat, dotar-nos d'una infraestructura econòmica col·lectiva i establir una posició política" (Pérez i Valldoriola, 2013). La Base s'inaugurà el 25 de gener del 2014, acollint un menjador que denominaren La Igualitària, una cooperativa de consum i un espai de criança, entre d'altres. S'obria "un **laboratori de microalternatives econòmiques** per anar sortint del capitalisme", que volia "estar present als conflictes del barri i de la ciutat" i "avançar cap un barri autogestionat on siguem el veïnat els que decidim sobre els nostres assumptes". Hi confluïren grups vinculats a les okupacions, al món cooperatiu i associatiu, a les lluites estudiantils, a la creació, units arran de l'ocupació de les places el 2011: "És el moment de fer un salt qualitatiu i dotar-nos localment d'infraestructures autogestionades potents. Can Batlló a Sants, La Flor de Maig al Poble Nou, i ara, La Base al Poble Sec encarnen aquesta idea".

Entre els seus fundadors, hi havia algun dels joves que als 70 participaren de l'Ateneu Llibertari, com Manel Escrivà, que veïen en La Base la continuïtat dels moviments minoritzats en la Transició. La represa del fil històric d'un barri que, en la primera dècada del segle XXI, conjugava passat obrer, alts nivells d'exclusió social i un procés de **gentrificació** per la turisticació creixent. Condicions necessàries pel naixement de Cooperasec i La Base, així com d'una Assemblea de Barri que, front el silenci del teixit tradicional, liderà la **lluita contra els plans urbanístics** que amenaçaven el barri (Molina, 2014).

EL PLA PARAL·LEL: ELS BARRIS AL SERVEI DEL MODEL TURÍSTIC?

El 2010, els diagnòstics sobre el Poble Sec reïncidien en els problemes crònics de la seva activitat econòmica, com les persones aturades de baixa qualificació o la falta d'un mercat municipal. A favor, "l'arribada continuada de creadors i artesans", que obrien les portes dels tallers per a donar-se a conèixer. Tanmateix, pel govern municipal, la promoció del Paral·lel era clau per reactivar el comerç i l'ocupació (DSM, 2010).

El conveni entre l'ajuntament i la Fundació El Molino (Ociopuro S. L.), el 2009, havia de ser la primera pedra d'un procés de **transformació integral** del Paral·lel i dels barris limítrofs. En poc temps, el Poble Sec havia

passat de ser un barri popular oblidat pels mitjans de comunicació, a ocupar un **interès mediàtic i econòmic** que havia batejat al Paral·lel com al “Broadway barceloní” i al Poble Sec com al “nou Born”. L'aposta dels inversors es justificava per a fer front a “la inseguretats, brutícia o delinqüència” del Poble Sec, per a tot seguit oferir la solució “dels teatres, els cartells lluminosos, el turisme i els famosos” (RPS, 2011).

Per a Repensar Poble Sec, hi havia en marxa l'**apropiació privada** del Paral·lel. L'SGAE s'hi beneficiava de la cessió d'un edifici, expropiat per l'ajuntament per 11 milions d'euros, per una quantitat molt menor (4,6 ME); en una operació que apostava “per un model de gestió de la cultura centrat en la recaptació” i “d'esquena als creadors locals”. A l'altre extrem del Paral·lel, a l'antiga plaça de braus, s'inaugurava Les Arenes amb promotors com Metrovacesa i inversors com el Banc Santander. Al llarg de l'avinguda, s'inaugurava el restaurant Tickets amb el segell de Ferran Adrià, que de la cala Montjoi passava al Paral·lel i simbolitzava “la Barcelona exclusiva desembarcant per sota de la Diagonal”.

El Paral·lel revestia d'una **nova centralitat**. Connexió entre la Fira i un Port que abocava milers de turistes a la ciutat, el pla d'usos de Montjuïc resultava clau pel nou paper del Poble Sec, designat com la via d'accés cap a les zones d'entreteniment de la muntanya. S'iniciava un procés de **tematització** amb un continu Paral·lel - Poble Sec especialitzat en l'espectacle i l'oci. En aquesta transició, el Pla Paral·lel havia de ser el projecte urbanístic que, a demanda del **sector privat** (hotelers, empresaris de l'espectacle, restauradors i grans propietaris), revaloritzés l'avinguda i el Poble Sec i els connectés amb altres punts estratègics de la ciutat.

La intervenció, pressupostada en 9,6 milions d'euros, consistia en la construcció de sis placetes (amb terrasses de restaurants), una nova pavimentació, el carril bici al mig de la calçada i les “columnes Paral·lel”, que integrarien càmeres de vigilància, llums de color, banderoles i wifi. Pel teixit crític, s'obria “un nou capítol en el desenvolupament del model Barcelona”, que planificava el territori en vistes a l' nou

bars i oci nocturn. El 7 d'octubre del 2015, el nou govern municipal suspenia temporalment l'aprovació del Pla Paral·lel i s'iniciava Pensem en Paral·lel, un grup de treball conjunt entre l'ajuntament, entitats i moviments del Poble Sec, Sant Antoni i Raval, per a definir l'encaix urbanístic dels barris amb l'avinguda.

A nivell socioeconòmic, tanmateix, quina activitat ha de sostenir el Poble Sec? És possible activar un **pla de dinamització socioeconòmica protagonitzada pel teixit local**? Per a CooperaSec, cal enfortir les "iniciatives que van cap a un altre model de produir, consumir i de relacionar-nos des dels valors de la cooperació, la reciprocitat, l'equitat i la solidaritat". En aquest sentit, al Poble Sec existeixen una sèrie d'activitats amb aquestes característiques, que poden ser impulsades a partir de l'**articulació i foment de l'economia social i solidària local**. Entre d'altres, l'economia de les cures, la creació cultural, la producció artesanal, la distribució alimentària o la rehabilitació del barri. En aquesta direcció, les potencialitats dels grups de criança compartida, els tallers artesanals, la recuperació i gestió comunitària del **Teatre Arnau**, les cooperatives de consum agroecològic o l'**Ateneu d'Oficis** creat el 2015 al carrer Hortes poden ser **llavors d'una nova economia local**, que faci compatibles les necessitats individuals i socials, els valors cooperatius i la seva viabilitat econòmica. **Una nova economia col·lectiva feta pel barri i per al barri.**

PORTA:

UNA PLAÇA PER A L'ENFORTIMENT SOCIOECONÒMIC DE NOU BARRIS

“La història de les lluites del barri de Porta i la vida de la plaça Sóller són el reflex del procés de canvis que ha viscut Nou Barris i la nostra ciutat de Barcelona durant l'etapa de transició, la democràcia, i l'actual època de crisi (...). Una transformació urbana i també associativa que sense la implicació de nombrosos veïns i veïnes no hauria estat possible”

Transforma Porta, 2013.

“El mercado es una ciudad dentro de la ciudad. Sus pasillos, entretejidos como calles, y sus puestos, organizados en parcelas que conforman manzanas, tienen la estructura de la trama urbana. Y, tanto como una urbs, es también una civitas, un espacio denso e intenso, ámbito de lucha consensuada, catalizador de la conciencia colectiva, telar del tejido social (...). Por alguna razón se lo llamará con frecuencia “plaza”

David Bravo, 2010.

Fins ben entrat el segle XIX, l'actual **barri de Porta** era un territori rural de Santa Eulàlia de Vilapicina, al municipi de Sant Andreu de Palomar. Els seus primers assentaments foren, a banda de la parròquia, masies i habitatges menestrals a l'entorn del camí vell de Sant Andreu a Vilapicina, com Can Piquer, Can Verdaguer o Can Pere Valent. Més tard, s'afegiren masos com Can Dragó o Can Porta, que donaria nom al barri al cedir terrenys per a la seva parcel·lació. Els camps d'hortalisses, cereals i vinyes anaren desapareixent a mesura que Sant Andreu s'urbanitzava, i a un primer nucli a Can Porta, amb petits tallers i casetes de planta, li seguí la construcció el 1839 del nou cementiri de Sant Andreu. El 1862 s'obria la línia del ferrocarril que l'escindí respecte el centre històric andreuenc; i la rambla de Santa Eulàlia -avui Fabra i Puig- de 1877, l'actual passeig Valldaura, de 1889 i el passeig de Verdum, de 1919, delimitaren el nou territori.

Entre 1900 i 1930, com la resta del pla barceloní, Sant Andreu experimentà el creixement d'una població atreta per **grans indústries** com la Fabra i Coats i per noves que naixien als afores del nucli urbà. La recepció de matèries i la distribució de la producció a través del ferrocarril motivà que prop de la estació s'hi desenvolupés un nucli d'activitat i que a Torres i Bages s'hi instal·lessin Ricart Automòviles o la Compañia Peninsular de Asfaltos. En àrees limítrofes com Vilapicina, s'hi produí certa especialització de bòbiles i sectors auxiliars del tèxtil, amb firmes com Planella o Santaló (Gimeno i Checa, 1998).

Les perifèries de Sant Andreu que més tard formaren Nou Barris es desenvoluparen entre 1917 a 1926, amb les barriades que sobretot habitaren treballadors arribats a Barcelona per les obres del metro i de l'Exposició de 1929. Aquella **segona perifèria proletària** fou un fenomen de dimensió barcelonina i a diferència de les primeres corones obreres com Sants, Gràcia o el Clot, destacà per una major **homogeneïtat en la seva composició de classe i origen**, una fractura entre el lloc residencial i el lloc de treball, problemes d'accessibilitat per la manca de transport així com d'equipaments de tot tipus (Oyón i Gallardo, 2004).

URBANISME AUTOORGANITZAT

Tres tipus de **promocions urbanístiques** aixecaren aquells barris ex novo. Les de particulars que van comprar terrenys a baix preu per erigir habitatges d'una o dues plantes, en barriades com La Prosperitat, Roquetes, Verdum o Charlot. Les promogudes per l'administració, per acollir barraquistes expulsats en motiu de l'Exposició i que foren un feu de la CNT, com les cases barates de Can Peguera. I finalment les promogudes per **cooperatives**, un model d'autoorganització residencial incentivat per la Llei de Cases Barates del 1911, que promovia crèdits a baix interès per a la **construcció d'habitatge obrer** i facilitava l'obtenció de sòl.

El 1919, la **Cooperativa de l'Habitació Barata** inaugurà dues cases en terres de Can Dragó, en un any en que es feren disset habitatges en tot el territori de l'actual Nou Barris. El carrer anomenat significativament de la Cooperació fou urbanitzat per una filial de la cooperativa La Confiança Andreuenca; i el nom d'aquella cooperativa, **La Prosperitat**, acabà denominant el nou barri (Huertas i Fabre, 1998). Al passatge de l'Esperança, prop de la plaça de Virrei Amat, la **Societat Cooperativa de Carregadors i Descarregadors de Cotó** del Port de Barcelona hi construï, el 1927, una trentena de cases en filera en uns terrenys anteriorment ocupats per bòvils. En el conjunt residencial, els cotoners hi aixecaren el 1928 la **cooperativa de consum l'Esperança**, al carrer Jota, i molt a prop, al passatge Arquitecte Millàs, la **Cooperativa d'Empleats de Tramvies** hi edificà divuit cases. Amb la cooperativa de carters que edificà a la Trinitat Nova o les promocions d'Horta de la cooperativa de periodistes, el 1923 es constituï la Federació de Cooperatives per a la Construcció de Cases Barates de Catalunya i Balears, amb 14 societats, més de 3.000 socis i presidida per Josep Pou de Barros. Aquelles cooperatives, sovint agrupades professionalment, foren un **front pioner d'urbanització** i connotaren socialment un territori on, després de la guerra, s'implantarien els polígons d'habitatge popular i obrer (Tatjer, 1997, 2005).

Als entorns del futur barri de Porta, la geografia s'articulava també amb entitats com la **Societat d'Obrers i Auxiliars l'Estrella**, fundada el 1885 i que el 1926 adquirí "unos espaciosos terrenos para edificar en ellos un magnífico local, dotándolo de sala-café, teatro, biblioteca y otras dependencias que sirven de recreo y estudio para los vecinos de esa populosa barriada" (LV, 1926). Una tasca d'**urbanització popular** que era combinada amb la **reivindicació**, com quan el 1930 visitaren l'ajuntament, per a demanar millores d'urbanització i enllumenat, el Centre Moral Eulalienc, la Cooperativa Catalana de Cases Barates, la Cooperativa Obrera El Buen Porvenir, la Cooperativa dels "cotoners", la cooperativa l'Esperança, l'Associació de Propietaris de Santa Eulàlia de Vilapicina i la Constructora Obrera (LV, 1930).

L'entramat social de les naixents barriades de Santa Eulàlia de Vilapicina agafava forma a partir de la **tasca cultural de les entitats**. El 1933, es constituïa l'Agrupació Cultural La Nova Era, una societat "netamente obrera y con exclusivos fines culturales, lejos de todo partidismo político y religioso" (LV, 1933). I la cooperativa de consum l'Esperança, celebrava la festa major aixecant un envelat per a celebrar-hi balls, una obra de teatre de Josep Maria de Sagarra en presència de l'autor, així com una vetllada "literario-musical a cargo de renombrados artistas, orquesta y asistencia de laureados poetas catalanes".

Als anys 30, els territoris de l'actual Nou Barris estaven integrats en la dinàmica de **creixement demogràfic i urbanístic** de Barcelona. Es podia establir una divisió en dos sectors en consolidació: Santa Eulàlia de

Vilapicina i Roquetes, separades pel passeig de Valldaura. El primer agrupava les barriades de Vilapicina, Can Peguera i Porta, i tenia un major recorregut urbanístic i social. El 1931 la població d'aquelles barriades era de 10.812 habitants (Fernandez Valentí, 2005), que ascendia a 17.000 pel conjunt de Nou Barris (Pujol, 2002).

EL NAIXEMENT DE PORTA COM A POLÍGON OBRER

Si la crisi econòmica dels anys 30 alentí el procés urbanitzador, amb la guerra s'estroncà del tot. No obstant, una postguerra de penúria econòmica i repressió política forçà l'èxode rural cap als centres urbans, i amb ell, una nova onada urbanitzadora. Primer, informalment amb el barraquisme; més tard, amb l'impuls dels promotors immobiliaris. Així, com la majoria de Nou Barris, el barri de Porta s'urbanitzà sobretot a partir dels 50, amb la construcció dels grans polígons que acolliren els fluxos migratoris que, sobretot del sud espanyol, arribaven a Barcelona com a força de treball.

Les primeres iniciatives de l'administració franquista en el camp de l'habitatge a Nou Barris van ser en aquella dècada. Entre elles, les Cases del Governador, a Verdum, que es construïren el 1952 per a desallotjar les barraques de la Diagonal en motiu del Congrés Eucarístic: 906 habitatges de 20 m², amb lavabos comuns i control sobre els residents. Les urbanitzacions del barraquisme vertical deixaven els barris desconnectats, sense serveis i en mans dels promotors privats. El Pla Comarcal de 1953, que havia de resoldre els usos del sòl, l'alineació dels carrers, l'emplaçament dels serveis i dels espais públics i el volum d'edificació, fomentà una urbanització a cops d'especulació, on el planejament era decidit pels interessos immobiliaris.

Polígons al Turó de la Peira, construïts entre 1959 i 1963 per Roman Sanahuja, un dels promotors de la Barcelona del "desarrollismo"; blocs de l'Obra Sindical del Hogar a la Guineueta, el 1964; promocions de Telefònica, Fecsa o Catalana de Gas; Ciutat Meridiana construïda el 1967 per una empresa presidida per Samaranch; o Barcinova i Calinova, a càrrec del futur alcalde Viola, omplien els barris de construccions deficitàries i sense infraestructures. Un paradigma de concertació público-privada on els beneficiaris eren els mateixos homes del règim i on el veïnat hagué de fer front, des de la construcció del clavegueram com a Roquetes el 1964, al transport amb el segrest d'autobusos de 1974, al mateix barri (Pujol, 2002).

Els nuclis anteriors a 1936, com Vilapicina, patiren la substitució de cases baixes per blocs de pisos. A Porta, entre 1957 i 1966, l'omnipresent Sanahuja aixecà blocs amb alçades superiors a les permeses, en compensació per no poder edificar un solar -l'actual plaça de Sòller- declarat espai públic per la Comissió d'Urbanisme. Finalitzats els pisos, es desentengué de la urbanització de la zona, els carrers romangueren sense asfaltar durant una dècada i s'inicià un procés de lluita per a condicionar el barri a l'alçada de la dignitat de la gent que l'habitava.

EL MOVIMENT POPULAR I ASSEMBLEARI DE PORTA

A finals dels 70, l'antic districte IX de Sant Andreu era el pitjor equipat de Barcelona. Front l'aliança especulativa entre l'ajuntament i els promotors privats, va ser el moviment popular el que planificà, a

cop d'**organització i conflicte**, la dimensió pública dels seus barris. Pel que fa a Porta, la lluita s'articulà a l'associació de veïns de Vilapicina fins que el 1973 es constituí l'**AVV de Porta**, en un procés sociopolític que generà una identitat barrial pròpia. De la inicial mobilització pel semàfor del Verdum, on el veïnat tallà el passeig després d'uns accidents mortals, es passà a la **lluita pels equipaments i zones verdes**, com els terrenys de la RENFE que havien deixat de funcionar el 1965 i que l'ajuntament adquirí el 1977.

Entre 1977 i 1980, el barri s'articulà amb un fort **moviment assembleari**, mobilitzat per l'**escola pública, gratuïta i autogestionada**. A l'AVV s'iniciaren activitats escolars, s'ocuparen uns baixos per fundar l'escola i "després de les classes, veïns, famílies, alumnes, mestres, tots a tallar el carrer". En una aposta per una educació basada en la gratuïtat, la coeducació no sexista, un màxim de 30 alumnes per classe, una gestió escolar per part dels pares, mares, mestres, alumnes i veïns i un equip pedagògic escollit per l'assemblea de l'escola, la lluita de Porta es coordinà amb l'escola Ferrer i Guàrdia, l'Escola Pegaso i el Patronat Ribas i constituïren **Escuelas en Lucha**. A la fi, es construí l'escola pública Sóller (CCS, 1978).

El que acabà de definir la identitat sociopolítica de Porta fou el procés per convertir en zona verda el solar de 22.000 m² del centre del barri: l'actual **plaça Sóller**. Aquell espai fou habitat pel moviment popular, on hi articulava la lluita per zones verdes i equipaments. L'ajuntament adquirí el solar l'any 1977 i la plaça esdevingué el **cor simbòlic del barri**. Dissenyada en un procés col·lectiu impulsat per l'AVV, va ser inaugurada el 1983.

El 18 de gener de 1984, s'aprovà la nova divisió municipal de Barcelona en 10 districtes. Sota la denominació de Nou Barris, terme creat pel moviment veïnal, naixia el districte 8è per agrupar Can Peguera, Canyelles, Ciutat Meridiana, Guineueta, Porta, Prosperitat, Roquetes, Torre Baró, Torre Llobeta, Trinitat Nova, Turó de la Peira, Vallbona, Verdum i Vilapicina. Era el reconeixement administratiu d'un territori forjat per la gent, després del seu **naixement sociopolític** a mans del moviment popular.

EL COR DEL BARRI: SÓLLER O HERON CITY?

Amb la urbanització de la plaça de Sóller i la recuperació dels terrenys de la RENFE, s'inicià la renovació de Porta, en el marc d'un procés ampli de polítiques que **transformaren i milloraren Nou Barris**. Al barri, es remodelaren avingudes, es restauraren algunes de les seves masies i es construïren equipaments com el Casal d'avis, batallat per la **vocalia de jubilats** de l'AVV. La plaça de Sóller esdevingué un parc urbà, amb zona arbrada, jocs infantils i una explanada de més de 4.000m², que la convertí en l'**espai públic idoni** per actes com els concerts de festa major. Malgrat deficiències d'estructura, la plaça es guanyà la centralitat del barri, especialment en grans esdeveniments. Al seu pòrtic, albergà el **Centre Cívic Porta Sóller**, que li conferí certa activitat quotidiana.

En els terrenys ferroviaris entre l'avinguda Meridiana i el passeig d'Andreu Nin, es construí el Parc de Can Dragó, un **gran complex de zona verda** i instal·lacions esportives inaugurat el 1990, així com habitatge i equipaments com el parc de bombers. No obstant, la zona que quedà sense urbanitzar va ser subhastada per **usos comercials i d'oficines**, en un context, els anys 90, on les polítiques urbanes s'orientaren més marcadament cap a la **mercantilització**. Al setembre del 2001 s'inaugurava Heron City, un dels majors

centres comercials de Barcelona, amb 32.000m² d'establiments comercials, d'oci i restauració; una operació completada el 2005 per l'obertura d'una seu de El Corte Inglés i un edifici d'oficines del BBVA. El 2006, Heron City va ser adquirit per un grup inversor australià per 138 milions d'euros.

La plaça Sóller i Heron City representaren dos models antagònics de centralitat urbana. La primera havia estat guanyada als promotors privats, la participació popular n'havia definit uns usos socials i havia esdevingut un **espai públic** en tots els sentits. Per contra, Heron City era resultat de la venda de sòl públic, la seva definició espacial s'orientava exclusivament a l'acumulació de capital, i a nivell urbà representà una **apropiació privada** de l'espai públic; en un d'aquells casos on les formes del centre comercial i del parc temàtic s'influeixen mútuament i ja no se sap quin imita a l'altre (Lonetto, 2014).

No obstant, l'**activitat econòmica** de Porta s'ubicava entorn eixos viaris com el passeig de Fabra i Puig (amb el Mercat de la Mercè) i el propi veïnat crític amb Heron City reconeixia, a la vegada, que a la plaça Sóller li mancava **intensitat i diversificació d'usos** a causa de la feble activitat econòmica del seu entorn. A la plaça, únicament el centre cívic, "que conviu als seus baixos amb goteres els dies de pluja quasi des de la seva inauguració", la festa major i la tasca de les entitats havien permès "mantenir una vida social i cultural relativament digna a la plaça i evitar la seva degradació" (Transforma Porta, 2013).

Quan el 2012 s'anuncià el trasllat del centre cívic al nou equipament de Can Verdaguer, les entitats de Porta proposaren substituir-lo per un espai de **gestió comunitària** que acollís, entre d'altres, el Casal de Joves i espais de magatzem per a la festa major o el carnaval. Pel veïnat, la plaça corria el risc de quedar sense el moviment generat pel centre cívic, agreujant les seves mancances: "la nostra plaça corre el risc de convertir-se en un espai oblidat".

Ni Heron City, incapaç de generar activitat sociocomunitària en un context de **pura mercantilització**, ni la plaça Sóller, amb dificultats per a consolidar-se a causa de la **feble activitat socioeconòmica**, aconseguen una **complexitat social** suficient per a guanyar-se la centralitat urbana. El cor del barri no estava ni en una, ni en l'altra.

TRANSFORMA PORTA

Per a dinamitzar la **planificació urbana** del barri, l'AVV impulsà Transforma Porta i engegà una diagnosi participativa de l'espai públic. En una sèrie de tallers, s'analitzà els recorreguts quotidians al barri, els espais en desús i els problemes d'accessibilitat. Es reflexionà sobre la representació i les relacions que s'estableixen en l'espai públic, s'hi visualitzaren les conquestes socials i s'advertí, en canvi, que els joves sortien a buscar "activitats interessants" fora del barri, com al Casal de Joves de Prosperitat. Calia una **estratègia de barri** per a crear un eix d'activitat al centre de Porta: a més de l'activació de la Sóller, es prioritzà actuar al solar de Piferrer (Transforma Porta, 2013)

Al juliol del 2013, a la plaça Sóller es celebrà la jornada "Porta'm a l'Hort", orientada al **consum responsable, l'agroecologia i els horts comunitaris**. Es volia recolzar la creació d'un hort al solar del carrer Piferrer, així

com activar la plaça “com a cor representatiu del barri”. Des de l'AVV, el Casal de Joves i Transforma Porta es cercava contribuir a una “cohesió social fragmentada per la pèrdua d'identitat local” i per la llarga crisi que afectava especialment al barri (24.772 habitants amb una renda de 60,5 respecte 100 de Barcelona). Amb l'Associació Salut i Agroecologia, l'Ateneu Popular de Nou Barris, el mercat de segona mà Flea Market o l'Associació 500x20 es recuperà l'espai públic per trobar “alternatives a la societat de consum i establir lligams amb la resta del districte i de la ciutat” (Surós, 2013).

A la reactivació de Porta des de l'ecologia social hi havia contribuït l'Associació Salut i Agroecologia, amb el seu local de difusió d'alternatives i distribució de producte agroecològic (la Iaia Mercè, al carrer Emili Roca, 52); així com el conjunt d'horts autogestionats del solar del carrer Maladeta. El terreny, on s'hi havien enderrocat unes cases baixes, havia estat venut el 2007 per l'ajuntament a una constructora, però amb la crisi immobiliària quedà aturat i els veïns decidiren fer-hi un hort. Al cap de sis anys, s'havia format una comunitat de més de 30 hortolans amb les seves parcel·les, que rebien visites d'escoles i es convertiren en un punt de dinamització local (Carnicer i Grimal, 2013). L'AVV demanà que no s'hi fessin més pisos i que a l'entorn dels horts es creés una rambla i equipaments. No obstant, el gener del 2015, el constructor i expresident del FC Barcelona, Josep Lluís Núñez, demandà a una vintena de jubilats pels horts plantats en el solar de la seva propietat i en reclamà indemnitzacions.

EL MERCAT IMPORTA: ACTIVITAT SOCIOECONÒMICA PER UN BARRI VIU

A inicis del 2015, un centenar de persones es reuniren a Can Verdaguer per a debatre el futur del barri. S'hi feu una revisió crítica del PERI de Porta i es defensà la conservació d'espais per equipaments, horts urbans i pisos de lloguer social. D'entre “les píxies d'un urbanisme invasiu, atiat pels diferents governs de la ciutat”, es destacà la manca d'habitatge social, els solars buits de la ressaca immobiliària i l'edifici de joves del carrer Rio de Janeiro venut per REGESA a un fons voltor. També es constatà que el model econòmic associat a l'urbanisme vigent no beneficiava Porta: l'Heron City no dinamitzava comercialment l'interior del barri; la gestió privada del centre esportiu de Can Dragó imposava preus prohibitius i en l'edifici d'oficines del complex s'acomodava a 300 dels 450 treballadors de la principal empresa que l'ocupava.

Pel veïnat, calia una moratòria per a llicències d'obra nova, denegar l'ampliació d'Heron City, impulsar horts i equipaments en els solars i convertir pisos buits en lloguer social. Però també calia incrementar els recursos dels Serveis Socials per atendre els estralls generats per la crisi, així com recuperar Can Valent com escola horticultura i jardineria urbana. El futur del barri estava en fer del triangle Porta'm a l'Hort, Can Verdaguer i l'Ateneu la Bòbila una nova àrea de centralitat al voltant de la plaça Sòller.

El febrer de 2015, als baixos de la Sòller, es celebraren unes jornades sobre cooperativisme i sobirania alimentària que posaren en relació els models socioeconòmics amb l'urbanisme social. Es debaté sobre els horts comunitaris com a eines de cohesió social amb Can Masdeu, Porta'm a l'Hort i la PAH de Salt, i de cooperatives amb el Col·lectiu Ronda i la Cooperativa Integral Catalana. Es decidí obrir regularment a la Sòller un espai de trobada i generar oportunitats en el marc d'una economia social i solidària.

Així nasqué el **Mercat ImPorta**, amb l'objectiu d'articular mensualment un espai amb diferents modalitats d'intercanvi de béns i serveis: el troc, la segona mà, la venda d'artesanía feta a Nou Barris, el mercat de pagès, l'espai pels comerços locals i l'espai de l'economia social i solidària. La proposta es completava amb la presència de moviments socials locals, una àgora de debat polític i un espai de cultura popular. En les primeres edicions s'hi implicaren Tranforma Porta, l'AVV de Porta, l'Assemblea de persones aturades de Nou Barris, l'Associació pel dret a l'habitatge 500x20, el Casal de Joves de Porta, l'associació Salut i Agroecologia i entitats del districte com La Troca o la Trobada Alternativa de Nou Barris.

Pels impulsors, el Mercat ImPorta avui ha de promoure una alternativa real a nivell econòmic, social i ecològic pel barri de Porta i el conjunt de Nou Barris, a partir d'afrontar integralment reptes que sovint s'han definit de forma separada: allò urbanístic i allò socioeconòmic. Així, el projecte uneix la revitalització de l'espai públic i les relacions veïnals, a partir de la dinamització de la plaça Sóller com espai de centralitat (producció de ciutat); amb la promoció de "l'economia social, solidària, feminista i ecològica" per a regenerar el teixit econòmic local, de "proximitat i cicle curt" (resolució de necessitats).

Això és, un desenvolupament local socioeconòmic des d'una perspectiva comunitària, basat en l'empoderament col·lectiu, els recursos del territori i el treball comú entre veïnat i professionals. Un procés que disposa d'un òrgan d'orientació estratègica, l'Àgora, en tant que "espai que aporta el contingut de cada mercat". En les quatre edicions del 2015, s'hi ha abordat "La sobirania alimentària a la ciutat", "El dret a la ciutat", "Les funcions dels mercats" i "El consum responsable", i en properes edicions es vol aprofundir en l'economia feminista, les monedes socials o les finances ètiques.

El Mercat ImPorta, planteja una actualització pràctica i transformadora de la relació entre el mercat i la plaça, conceptes sovint utilitzats de forma anàloga que expliquen la capacitat històrica dels mercats com equipaments locals i espais públics imprescindibles per a fer ciutat (Guàrdia i Oyón, 2010; Bravo, 2011). Així com les velles cooperatives de cases barates havien aixecat habitatges i carrers, o el moviment popular dels anys 60 i 70 havia fet escoles i clavegueram, avui la construcció local de Mercat Social s'orienta de nou a la producció de l'espai i a la resolució emancipadora de les necessitats econòmiques, socials i mediambientals de les persones que l'habiten. La genealogia de la cooperació social de Nou Barris acompanya, plaça a plaça, l'emergència d'un nou model socioeconòmic.

SANTS I LA BORDETA, LA LLUITA PER UNS BARRIS COOPERATIUS

La vila de Sants – en textos de l'any 996, *Sanctos* - neix a l'alta edat mitjana amb un primer nucli entorn l'església de Santa Maria dels Sants. El conreu de secà - garrofers, oliveres, vinyes i figueres - i el pasturatge a la Marina sustentaren una petita població al llarg dels segles (200 habitants i 40 cases el 1359), i no fou fins el desenvolupament agrari del delta del Llobregat i la construcció de la carretera reial que experimentà un creixement: de 385 habitants el 1763 a 1.014 el 1792. A partir d'aleshores, la condició d'entrada a Barcelona li permeté el comerç lliure d'impostos i sorgiren negocis de frontera amb l'excedent agrari, les revendes de gra, el contraban, les fondes i els hostals. L'activitat s'amplià amb les manufactures tèxtils, i en antigues terres comunals privatitzades es crearen prats d'indianes on el 1780 hi feinejaven dues-centes persones. Impulsades per la construcció i per la disponibilitat d'argila i d'aigua, proliferaren pedreres i rajoleres, així com una pionera indústria química amb fàbriques de vidriol com la de Francesc Cros, de 1820. Les comunicacions per terra i la proximitat del port crearen finalment les condicions per l'acumulació de capital i la formació d'una classe propietària de terratinents i comerciants.

A partir d'aleshores, en la **producció de l'espai urbà santsenc** existí una tensió estructural entre **dues forces productives i socials**. Per una banda, la producció i/o apropiació capitalista de l'espai; per l'altra, la seva producció i/o apropiació social. Doncs en la formació de Sants, l'actuació política i econòmica de les successives classes dominants apuntalà l'apropriació privada del territori, però a la vegada generà cíclicament contradiccions socials i resistències a la desposseïció que, en determinats moments, desenvoluparen una producció cooperativa del barri o una apropiació social de l'existent.

VAPORS FABRILS, SOCIETATS OBRERES, COOPERATIVES I COL·LECTIVITZACIONS

A partir de 1840, la **industrialització** transformà Sants i l'encaminà cap a l'annexió a Barcelona, el 1897. De poblet extramurs, agrícola, manufacturer i comercial, es convertí en un nucli industrial perifèric i urbà que albergà a **milers de proletaris**. El primer vapor ("el Vell") l'obrí Joan Güell el 1844 i el 1860 ocupava a 1.000 treballadors i 414 telers. El "Vapor Nou" fou l'Espanya Industrial, constituïda pels Muntadas el 1847, la tèxtil més important de l'època amb 1.500 treballadors. I el tercer gran nucli fou la fàbrica Batlló de la Bordeta, de 1878, amb 700 telers i 900 obrers. Els vapors convertiren Sants – cap a 1850- en el segon nucli tèxtil de l'Estat, darrera de Barcelona. El 1910, a Sants, Hostafrancs i la Bordeta, 14.000 treballadors feien funcionar 50 fàbriques com la Balet, Can Serra Arola o la Serra-Batet.

La industrialització de Sants significà la seva **urbanització**: nous recintes fabrils i nous veïnatsges per albergar les famílies treballadores. Si el 1844 la població era de 3.229 habitants, el 1860 era de 7.984 i el 1897 ja hi vivien 25.085 persones. S'obrien serveis com el mercat de la plaça Osca, de 1856, un entorn habitat sobretot per obrers i obreres de l'Espanya Industrial. Naixia un **barri popular i heterogeni** format

també per artesans, botiguers, petits burgesos i pagesos, on la segregació entre classes s'organitzava verticalment dins un mateix edifici. La industrialització fou també producció capitalista de l'espai urbà, doncs organitzà l'entorn físic per a garantir la reproducció de l'acumulació privada: transports per a la recepció i distribució de mercaderies, acarreraments i habitatges per allotjar la força de treball (Carreras, 1980).

A la vegada generà contradiccions, expressades en les resistències a l'explotació fabril i vehiculades a partir de la **societat obrera**, una pràctica híbrida d'autodefensa laboral i ajuda mútua. Les societats obreres o de resistència, organitzades per oficis, foren l'eina amb que el proletariat català sustentà cicles vaguístics contra el maquinisme i pel dret a l'associació, com el conflicte de 1854, quan als telers de l'Espanya Industrial esclatà la **vaga general** barcelonina, antecedent de la primera vaga general catalana ("associació o mort!") del juliol de 1855. El societarisme, durant dècades, fou la base per articular una organització obrera de masses, fos amb les Tres Classes de Vapor, sindicat creat el 1869 per les Societats de Teixidors Mecànics, Filadors i Jornalers; o evolucionant cap a l'Associació Internacional de Treballadors, el 1870, quan es formà la Secció de Sants amb 1.350 adherits. O, fins i tot, arribant al 1907, amb la creació de la Federació Local de Societats Obreres de Barcelona, la Solidaritat Obrera, on hi participaren els Fusters, els Rajolers i els Paletes de Sants.

Si el societarisme evolucionà cap al sindicat per a lluitar contra l'explotació en l'àmbit productiu, també forjà una **nova institució en l'àmbit de la reproducció de la vida: la cooperativa obrera de consum**. A Sants, en el pas de poble independent a barri barceloní, es creà una **geografia socioeconòmica** amb entitats com La Unió Obrera (1873), la Formiga Obrera (1885), la Lleialtat Santsenca (1891), la Nova Obrera (1897), el Model del Segle XX (1901), l'Empar de l'Obrer (1905), l'Economat de la Fraternitat Republicana Radical, el Progrés Santsenc (1907), La Nova Activitat Obrera (1909) o la sucursal número 3 de la Flor de Maig (1911). Amb l'Economia Social i La Balança Econòmica d'Hostafrancs (1906), la Farmàcia Cooperativa de Sants (1914), la Fàbrica de Lleixiu (1913), el Forn Col·lectiu de Sants (1914), la cooperativa de cases barates el Benestar de l'Obrer (1914) o la Fusió del Carbó (1919), les cooperatives santsenques afrontaren l'**autoabastiment proletari**, generaren **polítiques socials autònomes** i articularen no només la **identitat d'un territori** en transició, sinó que constituïren una **espaialitat diferent** a la caracteritzada per la urbanització capitalista. Pels edificis que aixecaren, pels carrers que articularen amb la seva activitat, com per la densitat d'intercanvis que establiren, no només practicaren la cooperació porta endins, sinó que suposaren una **producció cooperativa del territori** (Dalmau i Miró, 2010).

La constitució de l'espaialitat obrera i d'una sociabilitat populars també fou tasca d'altres entitats republicanes, obreres i llibertàries. A Sants, els ateneus, els fomentos, els centres obrers, les fraternitats i les escoles racionalistes conformaren la densa **contrageografia de la industrialització**. En una primera època, amb locals com l'Ateneu de la Classe Obrera de Sants (1864), la Familiar Obrera (1872), el Centre Federatiu de Societats Obreres de Sants (1881), la Federació local de la FTRE (1883), el Centre de Paletes de Sants (1890), el Centre Obrer d'Amics de Sants (1892) o el Foment Republicà de Sants (1894), on es fundà Esquerra Republicana de Catalunya el 1931. En una segona, el Centre Republicà Federal (1901), la Fraternitat Republicana Santsenca (1904); l'Ateneu Racionalista Obrer de Sants (1914) o el Centre Obrer de Sants (1915). I en una tercera, l'Ateneu Llibertari de Sants (1931) o l'Ateneu Enciclopèdic Sempre Avant (1930), agermanat amb l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

En un d'aquells ateneus, el Racionalista del carrer Vallespir, s'hi celebrà el 1918 el primer Congrés de la Confederació Regional del Treball de Catalunya, conegut pels acords que crearen els **Sindicats Únics**. A partir del **Congrés de Sants**, se substituïren les organitzacions societàries per sindicats obrers de rams industrials. A l'alçada del capitalisme dels trusts, el nou sindicalisme fou clau en la vaga de La Canadenca de l'any posterior, que aconseguí arrencar les vuit hores. Al Congrés hi participaren homes com el santsenc Pere Massoni, rajoler i soci del **Model del Segle XX**, que liderà vagues el 1922, fou ferit en els anys del pistolerisme i representà a la CNT en el comitè revolucionari contra Primo de Rivera. Gent com Massoni formaven una CNT que al 1915 tenia a Catalunya 15.000 afiliats; el juliol de 1918 en comptava amb 73.860, i el 1919 arribà a l'imponent xifra de **427.000 militants**.

L'organització espacial de les contradiccions del capitalisme industrial expliquen, en bona part, la derrota de l'aixecament feixista contra la República, el juliol de 1936, així com el procés revolucionari d'apropiació de barris i fàbriques. El **Comitè Revolucionari de Sants**, situat a l'Orfeó de la carretera de Sants i a la plaça d'Espanya (Hotel número 1) nasqué del teixit associatiu local, com el sindicat del carrer Galileu o les Joventuts Llibertàries del carrer Leiva. L'Ateneu Llibertari, així com el Sindicat Únic tèxtil del barri, es feren amb l'antic centre liberal regionalista d'Hostafrancs i crearen una cuina amb 300 racions diàries.

En l'apropiació social de l'existent, s'emprengué la **col·lectivització** de les fàbriques. El ram de llum i força, l'aigua i el gas, el tèxtil, les barberies, els espectacles, l'alimentació, el transport o la metal·lúrgia passaren a ser socialitzades (Castells, 1993). A Sants, es col·lectivitzaren el 90% de les vidrieres, com Manufactures Ceràmiques de la Bordeta, així com l'Espanya Industrial i la fàbrica de fusta que ocupava el Vapor Vell. Reorganitzada com a Taller Confederal 33, s'hi feren menjadors, biblioteca i - en els vells dipòsits del tint tèxtil - una piscina que seria la primera del Club Esportiu Mediterrani. A la barriada de Can Tunis, on existia l'Ateneu Cultural de Defensa Obrera, el Comitè emprengué col·lectivitzacions agràries.

L'**apropiació social de la ciutat** anà més enllà. El 29 de juliol del 36 es decretà una rebaixa dels lloguers d'un 50% i se suprimiren les Cambres de la Propietat Urbana. Els lloguers els cobraven els Comitès de Control d'empreses amb finques i l'**Administració Popular Urbana**, un servei del Sindicat de la Construcció de la CNT que utilitzava les recaptacions per finançar obra nova i manteniment. Amb el decret de municipalització del sòl, es creà la Comissió Mixta de Control i Administració de la Propietat Urbana, que a Sants s'ubicà a l'antic Ateneu Batllori del carrer Cros 5, des d'on es tenia cura de 7.000 finques.

EL MOVIMENT POPULAR URBÀ I LA LLUITA PELS ANTICS ESPAIS FABRILS

A Catalunya, la següent fase de desenvolupament es produí a la dècada dels seixanta, i amb ella esclatà una **nova pugna per l'apropiació espacial** dels barris. A Sants, la majoria del nucli històric ja estava urbanitzat, per tant foren les perifèries les que visqueren un procés intensiu d'urbanització. A la Marina, la construcció de grans blocs d'habitatges, prop de fàbriques com la SEAT (1953) i del polígon industrial i logístic de la Zona Franca (1965), crearen un barri sense **equipaments, zones verdes ni transport**. Sovint, les edificacions es feien en solars de les antigues fàbriques, que per l'expansió urbana eren desmantellades i els seus propietaris passaven d'industrials a promotors. Fou el cas de la Societat de Galvanitzats Farrero, de 1888, que es va dissoldre el 1967 i esdevingué immobiliària per edificar els

terrenys. En aquell cas, la hiperdensificació de l'espai provocà el naixement de l'**Associació de Veïns de Nostra Senyora de Port**, que el 1977 ocupà i netejà els solars de Can Farrero per aconseguir zones verdes i impedir edificacions que els haguessin empresonat. Com escrivien a les pancartes: "Si construyen más, en la cárcel vivirás" (González, 1991). A Sants, la reurbanització agressiva de Badal motivà el naixement de l'**AVV de Badal i Brasil** (1970), que evità l'enderrocament de 800 habitatges (Giralt, 2011).

La crisi del tèxtil havia deixat obsoletes les velles insígnies fabrils; en canvi, els terrenys que ocupaven eren **motiu d'especulació**. La pugna, aleshores, fou entre un veïnat que reclamava els terrenys per a equipaments i els grans propietaris del sòl afavorits pels alcaldes franquistes. En aquella tensió es creà el **Centre Social de Sants**, que aixoplugà veïns independents i les comissions obreres de barri, les clandestines "Sants 1" del PSUC, i "Sants 2" de Bandera Roja. Legalitzada el desembre de 1971, la nova organització naixia per "defensar els interessos col·lectius del barri de Sants amenaçats de forma immediata per una política urbanística dictada pels interessos d'uns pocs oposats als de la majoria". Iniciaren una tasca defensiva en casos com l'explosió de gas que deixà 14 morts al barri o treballant per a revertir els dèficits d'ordre sanitari o educatiu. Però en la mesura que "es va aprofundir en el coneixement de les necessitats del barri", sobretot a través de l'exposició **Cop d'Ull a Sants** (juny de 1973) s'activà "una acció ofensiva" per "la recuperació dels grans espais existents a fi d'instal·lar-hi els equipaments necessaris" (CSS, 1973). S'havia de **reconvertir els espais que les fàbriques deixaven lliures** en escoles, parcs, centres socials, residències per a gent gran, dispensaris i biblioteques.

El moviment no reivindicà els antics espais de sociabilitat republicana, popular i obrera, que el franquisme tancà per a eliminar la pervivència d'aquelles identitats i la possibilitat que els futurs moviments socials poguessin beure del seu llegat (Roca, 2015). Sinó que disputà la batalla per a conquerir aquells espais que, produïts per la urbanització del capitalisme fabril, o bé es posaven al servei de les necessitats socials o bé passaven a formar part del **nou cicle d'acumulació de capital**, en aquell cas, immobiliari.

La **producció social del barri** s'activà el 1973 en una doble direcció: contra la carretera elevada que destruïa la Plaça de Sants i per convertir en equipament les antigues Cotxeres: **Salvem Sants dia a dia, ni pas elevat ni museu del tramvia**. A l'abril de 1975, una primera assemblea reivindicava els terrenys de l'**Espanya Industrial**, tancada el 1969 i on els propietaris hi volien edificar. I al febrer de 1976, Galeries Preciados comprava el **Vapor Vell** per a fer-hi un centre comercial. Amb assemblees i 8.000 al·legacions al Pla Comarcal, cada ofensiva immobiliària era frenada. Atiades per la lluita antifranquista, les mobilitzacions no només aconseguien aturar els plans sinó que legitimaven les alternatives socials i promovien, amb altres actors, el canvi polític. El 1975, s'inaugurà la nova plaça de Sants sense pas elevat; el 1977, l'ajuntament acordava l'adequació de **Cotxeres de Sants** per a ús públic i l'expropiació de l'Espanya Industrial. I ja amb els ajuntaments democràtics, s'arxivava el pla parcial del Vapor Vell, encara que s'hi hauria d'acampar el 1986 per a guanyar-lo com equipament. Els grans gegants de la industrialització tèxtil, el Vapor Vell i el Vapor Nou, es convertien en biblioteca i escola pública, així com el parc central del barri. A falta de Can Batlló, el **moviment popular recuperava espais per a una nova ciutat** (Marcè i Martí, 1996).

L'APRENTATGE DE L'AUTOGESTIÓ EN EL COR DEL BOOM

A inicis del període democràtic, a Sants es combinà una **urbanització funcional al model de desenvolupament** i allunyada de les necessitats socials, amb l'execució dels projectes guanyats pel **moviment popular** en la fase anterior. Així, mentre el 1983 s'inaugurava la plaça dels Països Catalans, exponent de l'**urbanisme de plaça dura** i disseny inhòspit, el 1984 el Vapor Vell era declarat bé cultural per a allotjar-hi la biblioteca (10a de Districte) (1984), el 1953 s'inaugura el Vapori Vell (15a de Districte) (1953) i el 1984 el Vapor Vell era declarat bé cultural (18a de Districte) (1984).

El 1994, el mateix any de la cogestió de Cotxeres, naixia un **nou actor sociopolític al barri**: el Casal Popular La Garnatxa, al carrer Papin. Malgrat l'existència anterior de l'**Ateneu Llibertari de Sants** (1977-1981) o l'**Ateneu Alternatiu i Llibertari del carrer Cros** (1987-1990), l'ocupació de La Garnatxa fou aliena tant al moviment popular i llibertari dels anys 70, com al moviment alternatiu posterior. Tenia més a veure amb l'estela de noves lluites promogudes per les Joventuts Comunistes Revolucionàries i altres moviments, com la **insubmissió a l'exèrcit**, el **feminisme**, el **moviment estudiantil** o els joves del barri que afrontaven les noves realitats de la **precarietat laboral** amb iniciatives com la Plataforma pel Treball Digne de Sants. Amb la Garnatxa i les experiències posteriors del **Centre Social Autogestionat i Okupat HANSA** (1996-2004) i **Can Vies** (1997), s'inicià un nou cicle que reprengué l'apropiació social del barri, afegint-hi, aquesta vegada de forma central, l'accent de l'**autogestió**.

Els **moviment de les okupacions de Sants**, com d'altres barris, prengué els intersticis de les **transformacions productives i urbanes** de finals de segle XX, entre el declivi definitiu de la ciutat industrial i el nou auge d'un mercat immobiliari erigit com a font d'inversió alternativa a la crisi de productivitat. La conversió de la ciutat a centre de serveis fou paral·lela a la **mercantilització integral de l'habitatge**, i el mateix gir neoliberal que desregulà el mercat de lloguer (Llei Boyer, 1985) o liberalitzà el sòl (Llei del Partit Popular, 1996), precaritzà les condicions de treball de les generacions que crearen els centres socials okupats.

La mercantilització de l'habitatge comportà una **intensa concentració de capital en el sector immobiliari**, destruí gran part del parc de lloguer (del 40% el 1960, al 15% el 2001) i triplicà els preus en cinc anys (Taller VIU, 2006). A partir de 1992, l'any de l'apoteosi olímpica, i fins la dècada posterior, l'Ajuntament de Barcelona **requalificà i vengué 179.404 m2 de sòl públic**, contribuint al cicle alcista del preu de les unitats construïdes. La renovada valorització de capital no només es centrà en l'habitatge, sinó que el conjunt del territori fou posat en el circuit productiu. La urbanització, de nou, absorbint cíclicament el producte excedent, a la recerca de plusvàlua (Harvey, 2012).

Si el territori urbà esdevingué espai privilegiat de producció, les contradiccions entorn la renda i el benefici també s'hi acumularen. Els centres socials okupats eren conseqüència d'aquells canvis i a la vegada **resistències que interferien a la nova apropiació capitalista de la ciutat**. Una reapropiació espacial d'aquells buits urbans de l'impasse postindustrial, però també reapropiació política, vers un règim que havia mercantilitzat la vida a la ciutat. Les okupacions es localitzaren, sobretot, en zones de reestructuració econòmica i espacial, llocs afectats per la substitució de funcions urbanes i de població, la terciarització productiva o el desmantellament de nuclis històrics (Martínez, 2003). A Barcelona, entre 1989 i el 2008, es reivindicaren 445 centres socials i habitatges ocupats, i a l'abril del 2004 es comptabilitzaven 35 CSOA a l'àrea metropolitana. El dinamisme de les lluites, a l'alçada de la reestructuració immobiliària.

A Sants, els centres socials autogestionats obriren un **nou espai sociopolític**, hibridant-se amb altres subjectes a partir de les lluites contra la precarietat o les **mobilitzacions antifeixistes** de finals dels 90. S'activava una nova **xarxa local**, articulada a partir de projectes de comunicació com **La Burxa** o la **Festa Major Alternativa**, que "sense permisos municipals" recuperava els carrers com a "espai de relacions socials i no només relacions automobilístiques o mercantils". El 1999, la festa major es dedicà a la **lluita contra l'especulació** i es convidà al Centre Social de Sants per a debatre des de l'especulació del sòl i l'habitatge fins a projectes urbanístics com els de Can Batlló. Escindits pel desert sociopolític dels 80, es

cercà el nexa entre “el moviment social generat entorn els centres socials okupats i les diferents lluites veïnals per la millora de l’entorn urbà”. Amb la retrobada, poc després, de la generació llibertària dels 70, es recomposà l’**Assemblea de Barri de Sants** i una trama emergent de locals anà construint nous espais de cooperació social. L’altre mapa de Sants es dibuixava, a partir de la **pràctica de l’autogestió**, al bell mig del boom immobiliari (ABS, 2008).

DE LES CENDRES DE LA CRISI, EL BARRI COOPERATIU

A partir del 1998, la designació de Sants com a estació del tren d’alta velocitat condicionà l’**evolució física i socioeconòmica** del barri, així com les **contradiccions socials** que s’hi produïren. Les principals conseqüències urbanístiques de la nova centralitat estratègica de Sants foren les relacionades amb l’ampliació de l’estació, així com el cobriment de les vies entre la plaça de Sants i la Riera Blanca.

L’**ampliació de l’estació**, que triplicava l’edificabilitat amb 47.000 m² de centres comercials i hotels, suposà l’expropiació d’un centenar d’habitatges als carrers Viriat, Vallespir i Comtes de Bell-lloc, l’enderrocament d’edificis, **mobbing immobiliari** i la construcció irregular de gratacels d’apartaments i hotels en sòl de propietat pública destinat a habitatge social (LB, 2008). Aquelles intervencions, que obeïen a la **nova centralitat** del barri i a la **connectivitat de l’expansió metropolitana**, van ferir parts del casc antic santsenc, obrint-hi una línia de continuïtat amb l’eix de negocis del carrer Tarragona i la Fira de Montjuic. Els impactes negatius sobre el barri motivaren la resposta d’una ABS reforçada pel cicle de protesta global del 2001-2003, així com per la **Plataforma pel Soterrament de les Vies i contra el Pla de l’Estació**. Ja el 13 de juny del 2002, centenars de persones ocuparen l’Audiència Pública del Districte i s’hi realitzà una assemblea mentre els representants polítics abandonaven la sala per una porta lateral. Veïnat de Font de la Guatlla, la plaça Cerdà, la Marina i la Bordeta hi denunciaren les agressions als seus barris i s’adheriren a la Plataforma Contra l’Especulació. Al llarg del cicle d’acceleració immobiliària, es convocaven accions com la Ruta pels Nyaps o el Gran Parxís de l’Especulació, es denunciaven les esquerdes en edificis provocades per les obres del TAV o s’ocupaven els habitatges del carrer Miquel Àngel, en un tram que la immobiliària Starline Management havia desnonat per a fer-hi onze adossats de luxe. El juliol del 2007, una trentena de persones **aturaven les obres del TAV** en la seva arribada a Sants, i poc després Can Vies guanyava la demanda judicial que havia interposat Transports Metropolitans de Barcelona justificada pel cobriment de les vies (ABS, 2008).

Qui aturà l’espiral d’apropiació de la ciutat pel continu “especulació immobiliària – intervencions urbanístiques – noves centralitats – desenvolupament hotel·ler – nova especulació”, no fou el moviment de resistència popular, sinó la **crisi del propi model**. Des dels Estats Units, les subprimes i la caiguda dels bancs anunciaven el 2007 que el crack immobiliari havia esquerdat el sistema financer global i que amb ell havien de trontollar les economies occidentals. A Sants, l’arribada de la crisi tingué com a efecte l’aturada de l’ampliació de l’estació, l’**alentiment de l’expansió hotel·lera** i la contenció dels preus de l’habitatge, així com l’**impasse en la urbanització de Can Batlló**. Per contra, empitjoraren les **condicions de vida** dels seus habitants: entre el 2008 i el 2011 la renda familiar disponible de Sants-Montjuic caigué de 81,4 a 72,4 punts.

La situació econòmica originà la necessitat de desenvolupar **noves línies d'intervenció**. Al desembre del 2008, l'ABS convocà un debat sobre la crisi financera i les alternatives econòmiques amb el **Seminari Taifa i Coop57**. Si la crisi estava motivada per l'especulació sobre el diner, s'havia de promoure eines financeres des de la transparència i el compromís social (LB, 2008). Al maig del 2009, en la presentació del Punt d'informació sobre Assetjament Immobiliari impulsat per l'ABS, es convidà a la PAH, a centres socials okupats i a Sostre Cívic, que explicà el model de cooperativa d'habitatge en cessió d'ús. Al mateix temps, la **Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya** i **La Ciutat Invisible**, que des del 2005 operava al carrer Riego, iniciaren el **Projecte Barri Cooperatiu** per "difondre els valors i les pràctiques del cooperativisme a nivell local i comunitari, impulsar les cooperatives existents i fomentar la creació de noves experiències".

Es produïa la confluència de dos processos: el primer, el naixement de **petites cooperatives** vinculades als moviments socials, impulsades per les Jornades Cooperativistes de Can Vies de l'abril del 2004 i que havien organitzat el primer Mercat d'intercanvi de Sants a la plaça d'Osca, el maig del 2006. El segon, l'arribada de les **federacions de les cooperatives** de treball i consum (FCTC i FCCUC), que el 2004 convertiren l'antic edifici de l'Empar de l'Obrer en un **pol cooperatiu**. La sinergia "entre la potència organitzativa i econòmica de la Federació de Cooperatives" i "les capacitats relacionals i associatives de les cooperatives de treball autogestionàries de Sants", era una oportunitat per incidir en un barri on, per la seva **pròpia història social i obrera**, el cooperativisme hi havia estat present de forma notable.

Les **organitzacions comunitàries** podien multiplicar les ressonàncies del cooperativisme: "Locals socials, mitjans de comunicació, associacions de veïns, ampes, esplais o cooperatives de consum agroecològic formen un ecosistema on la pràctica de la cooperació social hi és central". L'**escala barrial** es justificava perquè "més enllà de ser una simple divisió administrativa o una delimitació urbanística, és una unitat construïda històricament on s'hi han desenvolupat unes identitats compartides i uns vincles socials basats en la proximitat". A Sants i en altres barris, s'havia d'impulsar una **metodologia** que contribuís a la resolució de les "necessitats econòmiques, socials i culturals a partir de l'autogestió i la creació de nous projectes d'economia cooperativa" (PBC, 2009).

La crisi impel·lia a socialitzar l'imaginari cooperativista. Situant l'ètica en la pràctica econòmica (**cooperes o competeixes?**), s'incidí en el camp mediàtic, educatiu i associatiu del barri; s'investigà i difongué la **memòria cooperativa de Sants**, creant una identificació afectiva entre el territori i el cooperativisme; es radiografià el teixit cooperatiu local, proposant fórmules d'intercooperació per enfortir-lo econòmicament i reforçar el seu compromís amb l'entorn, i s'acompanyà a **nous projectes**. En la presentació de Barri Cooperatiu, el 30 d'abril de 2009, el membre de la XES Jordi Garcia Jané defensà que si el cooperativisme volia esdevenir alternativa, "havia d'incrementar el seu compromís amb la societat, multiplicar la intercooperació fins a crear un mercat social i visibilitzar els beneficis que comporta davant la resta de la societat" (Boichat, 2009).

El 4 del juliol del 2009 es celebrà la **Diada del Cooperativisme** a Cotxeres, amb una fira de cooperatives, un mercat de la **Xarxa d'Intercanvi de Sants**, tallers a càrrec de Germinal i el Grup de Consum de l'Espai Obert, una **ruta per les cooperatives històriques** i la presentació de l'exposició "Memòria Cooperativa. El somni viscut de la cooperació social". Arran d'aquella recerca, s'inicià la campanya per recuperar l'edifici

de la **Lleialtat Santsenca**, amb un primer taller organitzat per Barri Cooperatiu, l'ABS i el col·lectiu d'arquitectes **LaCol**, el 29 de gener del 2010. El desembre següent es constituïa la Plataforma per la Lleialtat per a guanyar l'edifici com a centre de gestió comunitària per a **usos veïnals, cooperatius i de cultura popular**. A partir d'aleshores, es difongué el Projecte Barri Cooperatiu al Poble Sec, Poble Nou, la Barceloneta, Gràcia, Guinardó o Nou Barris i s'inicià la col·laboració amb la XES amb el curs "L'economia solidària, una alternativa potscapitalista" i un seminari sobre Mercat Social del 28 de maig del 2010, amb Jordi Garcia i Jordi Via.

Amb l'esclat de la crisi, el **debat sobre les alternatives socioeconòmiques** havia guanyat una centralitat impensable temps enrere. Per a les cooperatives del barri, tanmateix, la crisi requeria un esforç complementari agreujat pels problemes de finançament i les fortes retallades socials. Al cap de pocs mesos, el cooperativisme expressava el seu suport a les **acampades** que, al crit de **no som mercaderies en mans de polítics ni de banquers**, exigien un nou model socioeconòmic basat en les persones.

LES LLUITES VEÏNALS I SOCIALS TAMBÉ FAN CIUTAT

El moviment que nasqué el 15 de maig del 2011 fou una sotragada gegantina que recorregué el cos social del país i l'electricitat fins els fonaments. Després de **quatre anys de crisi econòmica**, el 15M suposà un alliberament massiu de les energies socials soterrades pel dolor de l'ajust estructural. En contrapartida, a cada plaça on s'acampà, en cada poble on s'organitzà una assemblea, la cooperació social revertí les tonalitats emotives del cinisme i la por en una onada de fraternitat col·lectiva. Més que un moviment social, el 15M va ser **una nova relació social**.

Sants va ser el primer barri barceloní que estengué el moviment des de plaça de Catalunya. "Després de l'èxit i desbordament que ha suposat **#acampadabcn** hem decidit estar juntes al nostre barri per ser cada vegada més en la lluita per la dignitat. No representem a cap partit ni associació. Tampoc ningú ens representa". Se seguia amb l'expressivitat forjada a l'acampada matriu: "Ens uneix el malestar per unes vides precàries per les desigualtats, però sobretot ens uneix una vocació de canvi. Estem aquí perquè volem una nova societat que doni prioritat a la vida per sobre dels interessos econòmics i polítics. Ens sentim trepitjats per l'economia capitalista, i ens sentim exclosos del sistema polític actual, que no ens representa. Apostem per una transformació profunda de la societat. I sobretot apostem perquè sigui la pròpia societat la protagonista d'aquest canvi".

A la plaça de Sants es formà una comunitat amb connexions fetes a plaça de Catalunya i amb presències, poques, de l'activisme anterior. En les primeres assemblees, després de les qüestions generals, ja sorgien els **temes de barri**: "S'ha cedit l'espai de Can Vies", "Hi ha un calendari de la Plataforma de Can Batlló per quan s'okupi l'espai", "Xerrada sobre la memòria cooperativa del barri" (Acta assemblea 23/05/2011). S'hi presentà la Burxa, fundada el 1998, amb tirada de 5.000 exemplars mensuals; s'hi presentà Can Vies, que des del 1997 havia guanyat tres judicis; s'hi presentà la **Plataforma per Can Batlló**, que "ja ha anunciat al districte que si no hi ha resposta de l'ajuntament, el barri de Sants okuparà Can Batlló"; i també ho feu la XIS, que des del 2008 organitzava mercats "amb l'únic requisit de l'absència d'euros en els intercanvis". L'acampada s'estructurà en comissions organitzatives i d'intervenció: laboral (cooperativisme, precarietat,

banca), habitatge (urbanisme, desnonaments), immigració i educació. Teixí **aliances amb col·lectius sociopolítics preexistents**; s'enllaçà amb l'economia social i solidària en unes jornades amb La Ciutat Invisible, Malea, Món Verd, Hortet de la Farga i la XIS; i realitzà accions com l'ocupació del bloc de pisos al carrer Hostafrancs per acollir persones desnonades. "En l'actual context de crisi econòmica, hem passat a l'acció com la única manera de modificar la duresa de la realitat" (Efe, 18/11/2011).

"Algú haurà de posar en l'haver d'aquest moviment, també, la victòria de Can Batlló", afirmava Jordi Soler, activista veïnal de la Bordeta, referint-se al 15M. Efectivament, les mobilitzacions indignades tingueren, a Sants, una **traducció local**. El nou marc social creat pel moviment enfortí el procés veïnal i fissurà els blindatges institucionals i de la propietat, contribuint a la **victòria sobre Can Batlló**. Tanmateix, la **lluita pel recinte venia de lluny**. El Centre Social de Sants ja el reivindicava el 1973: "España Industrial, Magoria, Can Batlló o Cocheras de tranvías son terrenos que no deben caer en manos de la especulación. Tenemos que transformarlos en equipamiento colectivo verde o deportivo para todos los vecinos de Sants. Tenemos que impedir que se densifique aún más nuestro barrio y que las condiciones de vida continúen deteriorandose al ritmo actual" (Marcè, 2013). Des d'aleshores, malgrat que el PGM qualificava el sòl com a equipaments, zones verdes i vials, la reivindicació estava encallada. Les demandes ressorgides en les assemblees del 1996 a Sant Medir eren desoïdes. La presència d'activitat industrial i la protecció del PGM feien que la hipotètica reserva d'equipaments **preservés el recinte de l'especulació**, però a la vegada **posposava els equipaments** d'un barri amb fortes necessitats socials i ambientals.

No obstant, la voracitat del boom també volgué empassar-se Can Batlló i el Districte presentà un projecte que, sota l'argument de la rendibilitat, preveia milers d'habitatges. S'iniciaren negociacions entre industrials, propietaris, administració i veïnat, però cada vegada hi havia **més pisos damunt els plànols**. El juny del 2005, amb el lema de **Salvem Sants tots els dies, Can Batlló, l'estació i les vies**, membres del Centre Social de Sants, la Comissió de Veïns de la Bordeta i l'ABS es tancaren a Sant Medir, l'església popular del barri. Farts d'esperar, el 2009 advertiren: si el 2011 Can Batlló no està en marxa, s'ocuparà. Amb la campanya **Tic-tac, Can Batlló es forjà la plataforma Can Batlló És Pel Barri** (Soler, 2013).

L'11 de juny del 2011 s'entrà a Can Batlló i s'inicià la reapropiació d'una part de l'espai reivindicat al llarg de quaranta anys. Es recuperava **la vella tradició de conquestes veïnals** i es posava de manifest "la xarxa entre els moviments socials que s'havia anat teixint durant dècades": el Centre Social i la Comissió de Veïns de la Bordeta, la Plataforma per un 12 d'Octubre en Llibertat, l'Assemblea de Barri, la Festa Major Alternativa, la Plataforma pel Soterrament de les Vies, l'Assamblea Indignada. S'hi afegien **joves tècnics qualificats**, com els estudiants d'arquitectura de LaCol recentment establerts al barri. I **activistes** del moviment de les okupacions i del 15M aportaven "la gosadia i els elements d'acció directa dels quals en aquell moment no disposava el moviment associatiu veïnal" (Marcè, 2013).

Amb el Bloc 11, es començava a intervenir popularment en un entorn de catorze hectàrees: la quarta part de la Bordeta. La crisi immobiliària, les mobilitzacions del 15M i sobretot la xarxa sedimentada en anys d'activitat al barri, havien creat les oportunitats per a una **nova reapropiació dels antics espais de la urbanització fabril**. A diferència de les conquestes dels 70, s'havia situat de forma central una manera de fer que no contemplava al moviment social únicament com a agent de la reivindicació, sinó que el consolidava com a **protagonista del canvi**. En pocs anys, Can Batlló esdevingué una de les experiències d'**autogestió veïnal** més importants de Barcelona.

El 2013 es presentaven una vintena de propostes per a dinamitzar els espais pendents de recuperar: espai públic i comunitari, equipaments de salut i educació, cooperatives d'habitatge, espais de promoció econòmica local i cooperativa, horts comunitaris... A Can Batlló es començava a imaginar un **urbanisme cooperatiu** que dissenyava escenaris urbans en funció de les necessitats de les persones i "la (re)producció social des d'un punt de vista més just i igualitari". Es preguntaven com traslladar, a la producció de l'urbà, "una gestió cooperativa on es privilegïin les persones per sobre del capital", això és, **una producció no capitalista de l'espai** (Córdoba i Dalmau, 2013). Com afirmaven a LaCol, "la transformació de Can Batlló no podia implicar sinó una nova i profunda reflexió de com crear ciutat" (LaCol, 2013).

UN IMPULS COOPERATIU PER A SANTS, LA BORDETA I LA MARINA

Al juny del 2012, Any de les Cooperatives, es celebrà a Can Batlló les jornades #FemCOOP. S'hi presentà Som Energia i propostes d'habitatge en cessió d'ús ("habitatges cooperatius dins un barri digne, habitatges dignes en un barri cooperatiu"). Es debaté sobre **economia solidària** i **economia feminista** amb Tamaia, Malea, Dones Solidàries Palante i Dabne, així com de la **intercooperació com a eina de transformació local** amb ECOS, Sants Cooperatiu, Barri Cooperatiu de Gràcia, Cooperasec i la Plataforma Segle XX de la Barceloneta. Es valorà la fórmula cooperativa com **estratègia per potenciar una economia local arrelada al territori**, així com introduir **usos cooperatius en equipaments públics autogestionats**. Can Batlló podia esdevenir un **espai físic extraordinari de desenvolupament de cooperativisme**, si s'acordava amb el teixit associatiu i es negociava, en alguns casos, amb l'administració.

Aquell debat prengué cos en el projecte **Coòpolis**. Nascut de la Plataforma de Can Batlló i empès a partir del 2013 per La Ciutat Invisible i LaCol, es proposava la creació, en una de les naus de Can Batlló, d'un **equipament de gestió comunitària per a la promoció del cooperativisme i les economies socials**. Amb espais de treball, assessorament, formació i un viver d'iniciatives, el projecte havia de ser articulat per una nova matriu, la **concertació público-cooperativa-comunitària**, que mancomunés al Districte, al cooperativisme, a l'assemblea de Can Batlló i a centres formatius i professionals. Coòpolis aspirava a enfortir l'economia local, vinculant-se amb el teixit cooperatiu i associatiu de Sants; ser un **pol de dinamització socioeconòmica del sud de Barcelona**, connectant Sants, La Bordeta i la Marina, i convertir-se en l'equipament de referència d'àmbit metropolità en la **promoció de l'economia social i solidària**.

A Sants, les sinergies entre Can Batlló i el territori dinamitzaven la **trama socioeconòmica local**, formada per les entitats del carrer Premià, les petites cooperatives activistes i les noves iniciatives d'**economia comunitària** de Can Batlló. La cooperativa de serveis financers **Coop57**, que havia celebrat el 2011 la seva trobada estatal a Cotxeres per a debatre sobre el creixement en xarxa i l'arrelament territorial, s'instal·lava a Sants, on també arribaven diversos grups empresarials cooperatius, així com la Federació de Cooperatives d'Habitatge i la Federació de Cooperatives d'Ensenyament de Catalunya, amb cooperatives santsenques federades com **Institució Montserrat i Magòria**. Lentament, s'anaven creant o instal·lant cooperatives del sector de la cultura i la restauració com **Koitton Club** o **Kopdemà**; de la informàtica i les comunicacions com **Bonobo**, Projecte Ictineu o **Alternativas Económicas**; dels serveis vinculats a un model ecològic i sostenible com **Coop de bici**, l'**Economat Social** o **CoopMercat**. En el propi ecosistema de Can Batlló s'iniciaven projectes amb dimensió socioeconòmica, com el **Taller de Fusteria**, el **Garatge** o l'**Associació de productors de cervesa**.

Al llarg del 2015, es desplegaron una sèrie d'activitats per a reforçar la xarxa i dinamitzar els debats econòmics de Can Batlló. Al març, s'hi mapejava l'economia social i solidària amb l'eina de **Pam a Pam**. A l'abril, s'hi presentava el projecte de Coòpolis. Al maig, s'hi realitzaven formacions en sostenibilitats col·lectives i s'acompanyava la noves cooperatives **Arcàdia** (educació llibertària) i la **Borda** (habitatge). A l'agost, en el marc de la Festa Major, es presentava la cervesa artesana La Bordeta i la **xarxa d'economia cooperativa i comunitària de Sants**. A l'octubre, s'hi realitzava una jornada de formació en gestió econòmica, gestió cooperativa d'equipaments, creació de llocs de treball en la gestió comunitària i **detecció de necessitats productives i reproductives** en projectes socials.

A la tardor, la xarxa de projectes cooperatius i comunitaris constituïa l'associació **Impuls Cooperatiu de Sants**, com una aposta jurídica i estratègica del procés de dinamització de l'economia social i solidària de Sants – Montjuïc. En la coordinació naixent hi participaven socis i sòcies de les cooperatives de treball LaCol, Koitton Club, Kop de Mà, La Ciutat Invisible, L'Economat Social o Quèviure, així com les iniciatives d'economia comunitària de Can Batlló: Fusteria Col·lectiva, Garatge i l'associació de cervesers. L'objectiu era **enfortir les iniciatives socioeconòmiques locals** a partir de crear un espai comú per a l'acompanyament tècnic, jurídic, formatiu i financer. Es preveia promoure els productes i serveis de l'economia cooperativa local. Difondre la cultura cooperativa, intercooperar, construir mercat social local, **transformar iniciatives comunitàries cap a fórmules d'economia cooperativa**, impulsar Coòpolis. Es cercava crear una xarxa barrial d'experiències que afrontessin la resolució de necessitats col·lectives des de pràctiques autogestionàries i emancipadores, per tal de promoure un **model econòmic postcapitalista**, equitatiu i sostenible, on la vida de les persones i la cura de la naturalesa estiguessin en el centre.

L'impasse de la crisi arribava a la fi. El preu de l'habitatge tornava a créixer. Aviat l'eix de la Gran Via aixecaria les torres de luxe aturades en la recessió. S'obrien hotels a la Bordeta. L'impacte de la Fira de Montjuïc i el centre comercial de les Arenes s'endinsava a Hostafrancs i en transformava els establiments. La ciutat dels negocis a la Marina tancava el cercle per l'est. Al mig, els habitants de Sants i la Bordeta, amb les seves vides i els seus treballs, amb les seves històries de barris obrers i lluites socials. Si volien preservar el caràcter popular dels seus barris, si volien que els seus fills i filles hi seguissin vivint i lluitant, havien d'impulsar un **pla d'enfortiment local socioeconòmic i comunitari** que els fes la vida sostenible, on tot el projecte social i cooperatiu de Can Batlló, amb la seva diversitat d'usos i amb Coòpolis com a **epicentre productiu i logístic d'una nova economia**, seria l'armadura per a les seves fragilitats.

Bibliografia Els barris, protagonistes de l'enfortiment socioeconòmic

General:

Castells, M. (1974) *La cuestión urbana*, Madrid: Siglo XXI.

Harvey, D. (1990) *Urbanismo y desigualdad social*, Madrid: Siglo XXI.

Lefebvre, H. (2013) *La producción del espacio*, Madrid: Capitán Swing.

Barceloneta:

Barceloneta Alerta (2013) *Memòria d'actuació del Pla Comunitari de la Barceloneta*, Barcelona.

França, J. (2014) "La Barceloneta, un barrio desbordado por el turismo" a *Eldiario.es*, 22/08/2014.

Huertas, J.M. (1999) "Memoria del Somorrostro" a VVAA (1999) *Els barris de Barcelona*, volum I, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

MOB (2013) *Memòria Cooperativa de la Barceloneta*, inèdit.

Pin, G. (2014) "Tot va començar amb una festa privada" a *La veu del carrer*, Barcelona: FAVB.

Pla Comunitari de la Barceloneta (2015) *Projecte*, Barcelona.

Tatjer, M. (1973) *La Barceloneta: del siglo XVIII al Plan de la Ribera*, Los Libros de la Frontera, Barcelona, 1973.

VVAA (2013) "Un nou pla urbanístic a la Barceloneta: cap pla sense els veïns, cap veí fora del barri", a *labarcelonetarebel*, 11/02/2013.

Documents "El Segle XX és pel barri".

<https://labarcelonetarebel.wordpress.com/2014/11/23/el-segle-xx-es-pel-barri-2/>

Projecte d'intervenció integral barri de la Barceloneta 2008. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Poblenou:

Ajuntament de Barcelona (2012) *El Pla 22@ Barcelona. Un programa de transformació urbana, econòmica i social*. Direcció d'Urbanisme 22@Barcelona.

Amores, F. (2005) "Can Waldes. 25 anys de cooperativa industrial al Poblenou", *Revista Icària*, núm. 10.

Amores, F. (2006) "Conflictivitat obrera al Poblenou, (1969-1978)", *Revista Icària*, núm. 11.

Assemblea de Joves del Poblenou (2011): *Torres més altes han caigut: el model 22@ al descobert*. Barcelona: AJP.

L'Accent (2012) "20 anys de transformació urbanística i la crisi deixa el Poblenou al descobert", 18 de gener del 2012.

Balanzà, A. (2011) "Els barris que no va construir Franco", *Ara* 14/02/2011.

Carnicer, A; Grimal, S. (2013) "Horts urbans autogestionats a Barcelona", 324, Barcelona: CCMA.

- Dalmau, M. (2015). *Un barri fet a cops de cooperació*. Barcelona: La Ciutat Invisible.
- Hernando, E. (2014): "Pere IV el eje de la transformación urbana" a *La Ciudad Viva*, 28 d'abril de 2014.
- Marrero, I. (2003): "¿Del Manchester catalán al Soho barcelonés? La renovación del barrio del Poblenou en Barcelona y la cuestión de la vivienda". *Scripta Nova* núm. 146, Universitat de Barcelona.
- Marrero, I. (2008): *La fábrica del conflicto. Terciarización, lucha social, patrimonio en Can Ricart*, Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona.
- Ollés, A. (2011). "El 22@ amenaza a una fábrica del Poblenou en activo desde 1924", *El Periódico*, 2 de juliol del 2011.
- Roca, D (2010): "Entrevista" a *Butlletí d'Economia Cooperativa* núm. 31. Generalitat de Catalunya.
- Oliete, J. (2014) "Diada del cooperativisme 2014" a www.cevagraf.coop
- OMB (2014): "Ateneu La Flor de Maig" a: *Comuns urbans a Barcelona. Pràctiques de defensa, cura, reapropiació i gestió comunitària*. Barcelona, OMB.
- Pradel, M (2014) "L'Hort Indignat de Poblenou" a: *Comuns urbans a Barcelona. Pràctiques de defensa, cura, reapropiació i gestió comunitària*. Barcelona, OMB.
- Ribas, C. (2015): "Pere IV, laboratori urbanístic", a *El puntavui*, 26 maig de 2015.
- Sales, J. (2014): "El poblenou colonitzat. Ciutats globals i barris gentrificats", *Contested_cities*.
- Soler, J.M. (2014) "El Poblenou, gent i gentrificació", *El Poblenou*, núm. 84.
- Tatjer, M; Clarós, S; Manenti, A; (2012). *Poblenou/BCN. L'eix Pere IV i la Diagonal*, MUHBA, Barcelona.
- Trelis, P. (2015) "El fet cooperatiu al Poblenou" a citizensqkm.net, 14/11/2015.

Poble Sec:

- Aisa, M. (1999) *L'Efervescència social dels anys 20, Barcelona 1917-1923*, Barcelona: Ateneu Enciclopèdic Popular.
- Assemblea de Barri de Poble Sec (2011), *Acta d'assemblea 29-05-2011*.
- Badenas, M. (1998) a: *Els barris de Barcelona. Volum II*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Casas, M (2010) "Millora urbana de l'avinguda del Paral·lel" a territori.scot.cat 31/12/2010.
- Catany, I. (2013) *Incidència de les polítiques de regeneració urbana en la cohesió social del barri de Poble Sec de Barcelona (2001- 2012)*, Barcelona.
- Districte de Sants-Montjuïc (2010) *Barri de Poble-sec Diagnosi del barri*, juny 2010.
- Fabra, J. (Sd) "Poble-sec 1975. Radiografia d'un moment històric" a www.cerhisec.cat.
- Garcia, R. i Fabra, J. (1996) *El Poble Sec*, Barcelona: Arxiu Municipal de Sants-Montjuïc.
- La Vanguardia*, 30 de maig de 1910; 30 de gener de 1934.
- Martínez, T. i Pagès. P. (2000) *Diccionari biogràfic del Moviment Obrer als Països Catalans*, Barcelona: Abadia de Montserrat.

- Martínez, S. (2010) *Catalunya, un país de cooperatives*, Barcelona: Aposta.
- Molina, J. (2014) "L'Ateneu La Base vol ser "l'alberg de projectes" que necessitaven les lluites veïnals del barri del Poble-sec", *La Directa*, 23/01/2014.
- Molina, J. (2014) "Veïns i entitats de Poble-sec i Sant Antoni impulsen una plataforma per aturar el Pla Paral·lel", eldiario.es, 12/5/2014.
- Navas, D. (1979) *Poble Sec: notes per a la recuperació d'un barri: 6 projecte per a una etapa de transició municipal*. Barcelona: AVV de Poble Sec- Taller urbà.
- Repensar Poble Sec (2011) "Una mirada crítica al primer any de vida del "nou" Paral·lel", 24/10/2011.
- Sanahuja, R.; Tarragona, M.; Pascual, J.M (1995) *Pla de Futur del Poble Sec. Diagnòstic*, Barcelona: Estratègies de Qualitat Urbana.
- Sánchez, G. (2002) "Poble Sec: un ateneu amb molta història", *La Burxa*, núm. 58.
- Pérez; M; Valldeoriola, M. (2013) "Poble Sec, cap a un barri cooperatiu", *Altaveu* 21/10/2013.
- Powles, V. et alt (2010) *Montjuïc i el seu entorn, 1936-1939*, Barcelona: Centre d'Estudis de Montjuïc.
- Velo, E. (2014) *Gènere i treball al Poble Sec, 1960-1975*, Tesi doctoral, UAB.
- Villuendas, P. (2014). *Diseño y sociedad. Cartelismo y gráfica en la Barcelona de los 1970-1990 a través de la obra de un estudio de diseño*, Barcelona: UB.
- VVAA (2013) *Joaquina Dorado revolucionària del Poble Sec*, Barcelona: Ateneu Anarquista del Poble Sec.
- VVAA (2011) *Barraques/BCN* guia d'història urbana, Barcelona: MUHBA.
- VVAA (1998) *Els barris de Barcelona. Volum II*, Ajuntament de Barcelona: Barcelona.
- Entrevistes a membres de Cooperasec, novembre del 2015.

Porta:

- AVV Porta (2015) "Desenvolupament i especulació al barri de Porta", a <http://avvporta.blogspot.com.es> (consulta desembre 2015).
- Bravo, D. (2011) "Coartada" a *diagonal.26*, Barcelona: ETSAB.
- Carnicer, A. i Grimal, S. (2013) "L'Horta de Porta", *TVC*, 19/08/2013.
- Col·lectiu Caps de Setmana (1978) *Escuelas en lucha*. Barcelona: Paidea.
- Fernández i Valentí, R. (2005) *Fem història de Porta*. Barcelona: Arxiu Històric de Roquetes.
- Gimeno, P; Checa, M. (1998) "Anatomia d'un paisatge industrial: districte IX - Sant Andreu (1904 - 1934)" : *Finestrelles*, Sant Andreu del Palomar-Barcelona, núm. 9.
- Guàrdia, M. i Oyón, J. L. (2010) *Fer ciutat a través dels mercats. Europa, segles XIX i XX*, Barcelona: MUHBA.
- La Vanguardia*, 28 de novembre de 1933.

Lonetto, A. (2014) *L'impacte de la globalització sobre els teixits comercials locals a la ciutat de Barcelona*, Tesi Doctoral, Departament de Geografia, UAB.

Mercat ImPorta (2015) *Materials escrits i audiovisuals* a <http://mercatimporta.prouespeculacio.org/>

Oyón, J.L. i Gallardo, J.J. (2004) *El cinturón rojinegro. Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona (1918-1939)*, Barcelona: Carena.

Pujol, F. (2002) "Una mica d'història de Nou Barris" a: *Finestrelles*, Núm.: 12, Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Tatjer, M. (1998) "Los orígenes de la vivienda social en Barcelona: las cooperativas de viviendas en el primer tercio del siglo XX" a: Capel, H. (dir) *Barcelona-Montreal: desarrollo urbano comparado*.

Tatjer, M. (2005) "La vivienda obrera en España de los siglos xix y xx: de la promoción privada a la promoción pública (1853-1975)" a *Scripta Nova* Vol. IX, núm. 194. Universitat de Barcelona.

Surós, C. (2013) "El barri de Porta es reivindica en la festa" a transformaporta.blogspot.com.

TranformaPorta! (2013) "Diagnosi participativa de l'espai públic al barri de Porta", transformaporta.blogspot.com.

Pla Especial de Reforma Interior Barri de Porta 1997, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Pla de Futur del barri de Porta 2010, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Sants i La Bordeta:

Assemblea de Barri de Sants (2008) *Més d'una dècada revolucionant el barri*. Barcelona: ABS.

Boichat, G. (2009) "Barri Cooperatiu, una altra manera d'entendre l'economia", a *Directa* núm. 137, 6 de maig del 2009.

Carreras, C. (1980) *Sants, anàlisi del procés de producció de l'espai urbà de Barcelona*, Barcelona: Serpa.

Castells, A. (1993) *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936-1939*, Barcelona: Hacer.

Centre Social de Sants (1973) *Butlletí del CSS*, setembre –octubre.

Córdoba, H; Dalmau, M. (2013) "Imaginar Can Mangala, el barri cooperatiu de la Bordeta", a La Col (coord.) *Inventari de Can Batlló. Teixint una història col·lectiva*, Barcelona: Riera de Magòria.

Dalmau, M; Miró, I. (2010) *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en una barri de Barcelona*. Barcelona: La Ciutat Invisible.

Giral, A. (2011) "Eugeni Giralt Querol" a *Memòria de Sants*, 19 de març del 2011.

González, B. (1991) *Así se transforma un barrio: Zona Franca*, Ajuntament de Barcelona.

Harvey, D. (2014) *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal.

La Burxa número 124, desembre del 2008.

Martínez, M. (2003) "Viviendas y Centros Sociales en el movimiento de okupación: entre la autogestión doméstica y la reestructuración urbana" a *Scripta nova*.

Martí, J; Marcè, J. (1996) *Centre Social de Sants: una experiència associativa*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

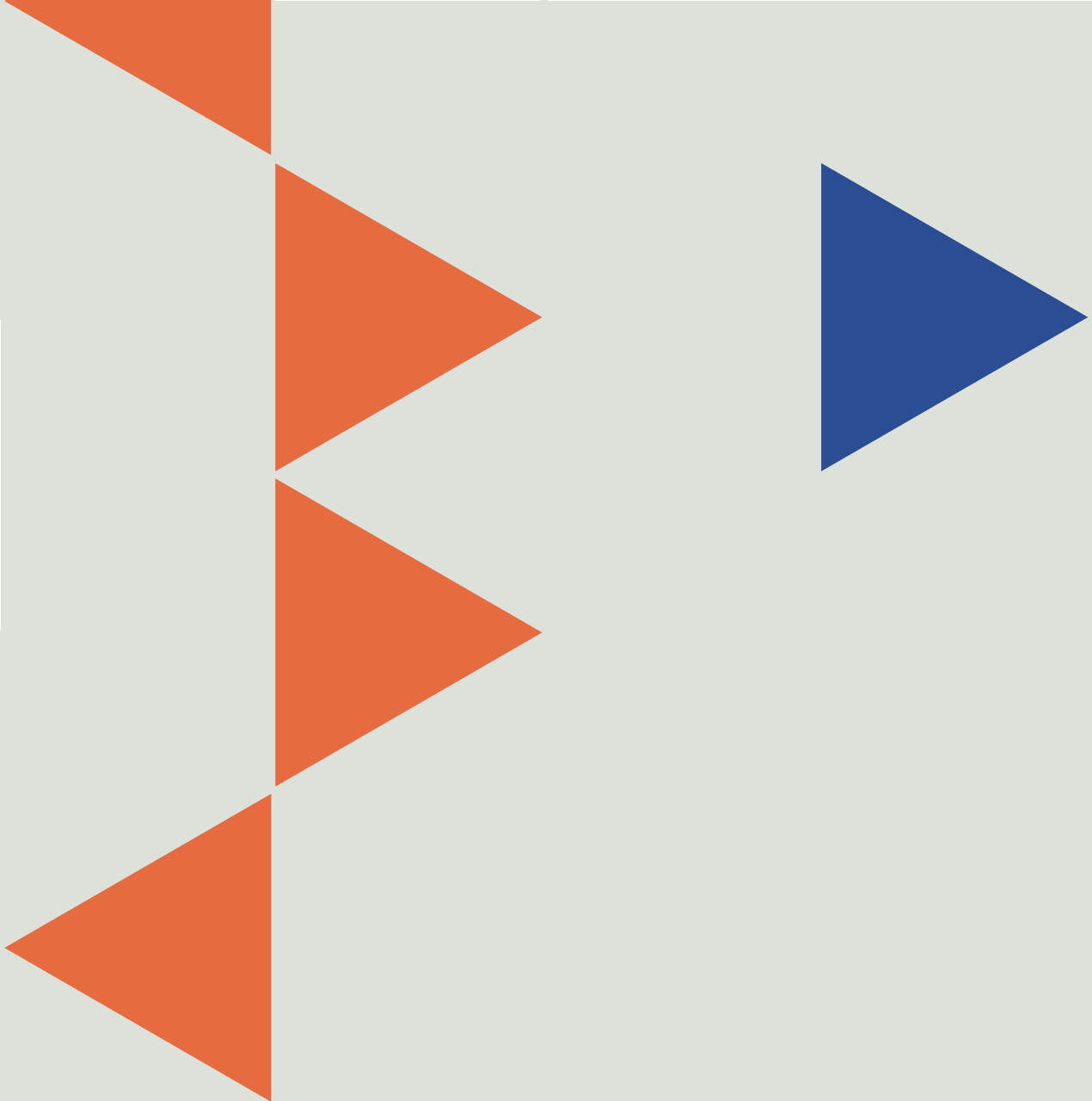
Marcè, J (2013) "Dos anys a Can Batlló: somnis que es fan realitat" a La Col (coord.) *Inventari de Can Batlló. Teixint una història col·lectiva*, Barcelona: Riera de Magòria.

Projecte Barri Cooperatiu (2009) *Projecte estratègic*. La Ciutat Invisible – FCTC.

Roca, J (2015) "La memòria de la sociabilitat popular al barri de Sants a través dels espais", a Duch, M. Et alt (ed.): *Memòria i la història de la sociabilitat popular a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Soler, J. (2013) "La lluita veïnal d'una vida", a La Col (coord.) *Inventari de Can Batlló. Teixint una història col·lectiva*, Barcelona: Riera de Magòria.

Taller Viu (2006), *El cielo está enladrillado. Entre el mobbing i la violència immobiliària y urbanística*. Barcelona: Bellaterra.

CAP A LA CIUTAT COOPERATIVA.

**APORTACIONS PER UNA NOVA
POLÍTICA SOCIOECONÒMICA A
BARCELONA**

Avui, l'acceleració dels temps individuals i col·lectius fa imprescindible que ens aturem, un moment, a reflexionar, analitzar i comprendre el present. En el camp de la vida econòmica de les ciutats, tant procliu a la interiorització dels discursos hegemònics (èxit, marca, competitivitat, posicionament), aquesta reflexió encara és més necessària per a valorar, en definitiva, si és així com hem triat de viure junts. Més enllà del nervi i el vertigen de la vida urbana, hem de poder pensar col·lectivament **com volem construir el futur socioeconòmic de la ciutat**. En aquesta reflexió és quan pren importància aturar-nos per a copsar l'evolució i l'actualitat, les aportacions i els reptes de les **altres economies**, que també sostenen i transformen la ciutat de Barcelona.

En les nostres ciutats, el capitalisme s'erigeix com a paradigma totalitzant. Un règim de **producció metropolitana que fomenta l'apropiació privada de la ciutat** pels mercats financers, amb el benefici econòmic com a valor prioritari global, mentre que desposseeix de forma continuada als col·lectius que n'han protagonitzat la producció social. No obstant, a les nostres ciutats, també han existit històricament i existeixen avui **altres tipus de relació econòmica**. Formes de producció i reproducció socials basades en el comú, en la resolució col·lectiva de necessitats, on la dignitat existencial és el valor prioritari a desplegar.

Els col·lectius humans sempre s'han autoorganitzat per a satisfer les necessitats de treball, salut, alimentàries, educatives, d'habitatge, relacionals i reproductives. Aquesta autoorganització s'ha manifestat en fórmules que a vegades han estat assumides des del **sector públic**, com en l'evolució dels moviments de renovació pedagògica o d'alguns tipus de mutualitats. En d'altres ocasions, s'han constituït com a **sectors complementaris al públic i al privat**, com és el cas del tercer sector social. En molts casos, s'han consolidat com **alternativa social i col·lectiva** en un entorn cada cop més mercantilitzat i individualista, com les branques del cooperativisme, el mutualisme de previsió social o les finances ètiques. I en els últims anys s'han generat noves fórmules d'**autogestió comunitària** per tal de satisfer necessitats no cobertes des de la proximitat, la confiança i la reivindicació de nous models d'organització social, com els grups de consum agroecològic, els grups de criança compartida, les escoles lliures, les xarxes d'intercanvi, els bancs del temps o els horts comunitaris. Totes aquestes experiències, sorgides de la societat, avui configuren la vitalitat de l'economia social i solidària.

Com podem impulsar aquests processos perquè contribueixin a la **transformació socioeconòmica de la ciutat**? Coneixent la naturalesa autoorganitzada de l'economia social i solidària, com pot ser acompanyada des d'altres realitats? L'arribada de candidatures populars als ajuntaments catalans pot afavorir **un nou desenvolupament local basat en l'economia social i solidària**. Però també, com succeí en la consolidació dels ajuntaments democràtics a partir del 1979, pot renovar la cultura de la delegació i **afeblir la capacitat d'autoorganització** del conjunt dels sectors populars.

No obstant, assenyalar les ambivalències dels nous escenaris polítics, no ens ha de fer oblidar les **contradiccions del propi àmbit de l'economia social i solidària**. I això significa tenir present que, si bé reuneix les millors forces de les experiències que la conformen (cooperativisme, mutualisme, associacionisme, comunitarisme), no és menys cert que els **contextos econòmics i socials determinen la seva fortalesa** i característiques. En un context d'hegemonia neoliberal, les ofensives per a privatitzar els béns comuns o fins i tot per a mercantilitzar el cooperativisme, són difícils d'aturar. El predomini dels valors propis de la classe dominant ("competitivitat") i la interiorització d'aquests valors en el conjunt

social –també en els cooperativistes, via “emprenedurisme”- fan que lleis que privatitzen el comú o que desnaturalitzen el cooperativisme es vegin com a racionals. A nivell econòmic, a més, el mercat capitalista genera **una pressió extraordinària** cap a l'economia social i solidària, que encara no ha desenvolupat un mercat social prou complet per a permetre la resolució de totes les necessitats socials en el seu sí. Per tot plegat, existeix una forta contradicció: des del moviment socioeconòmic **no es pot garantir el caràcter transformador de les iniciatives** si no es modifiquen les relacions econòmiques hegemòniques.

Per contra, en un context oposat al neoliberal, això és, en un procés -de moment hipotètic- de reestatalització o municipalització de l'economia, les classes populars podrien perdre poder de decisió quotidiana respecte la seva pròpia activitat. El que es guanyaria en justícia social, es perdria en democràcia econòmica. Si “allò públic” seguís significant, simplement, “el comú estatalitzat”, sense una participació i control democràtic, la gestió d'àmbits socioeconòmics quedaria expropiada de la sobirania popular i a la mercè de gestors polítics o professionals.

Així doncs, per tal de conquerir la democràcia econòmica a nivell urbà, cal seguir impulsant **l'autoorganització econòmica del conjunt de la societat** i evitar processos on les comunitats deleguin sistemàticament la gestió d'allò comú a les institucions polítiques locals. I a la vegada, per a consolidar i fer créixer les iniciatives sectorials i territorials de l'economia social i solidària, potenciant el seu caràcter transformador, s'han de fomentar **polítiques socioeconòmiques urbanes de caràcter global**, no escindides entre una promoció econòmica capitalista i unes polítiques socials assistencials, sinó basades en processos de canvi socioeconòmic, que enforteixin el teixit socioempresarial i comunitari de l'economia social i solidària, però sobretot les **capacitats del conjunt de la població per a crear, sostenir i transformar materialment la ciutat**. Per a viure en ciutats plenament cooperatives, és necessari avançar vers un marc d'economies **plurals**, on la funció social del capital sigui molt limitada, la propietat col·lectiva dels mitjans de producció i reproducció social sigui democràtica, i on es fomenti la resolució de les necessitats col·lectives a partir de la cooperació social i comunitària.

ELS REPTES SECTORIALS DE L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

A Barcelona, avui, existeixen més de 4.700 experiències d'economia social i solidària, que representen un 2,8% del total d'empreses de la ciutat. El pes relatiu de l'àmbit és petit, però els seus impactes són proporcionalment majors. S'estima que genera al voltant del 8% del total de l'ocupació a Barcelona i el 7% del PIB de la ciutat.

Les iniciatives socioeconòmiques barcelonines conformen un mosaic ric en objectius, formes d'organització i de participació. Aporten valor social a la ciutat, contribuint a la seva evolució i transformació. Cobreixen gran part dels àmbits de la vida: cooperatives en la salut o l'ensenyament, equipaments culturals de gestió comunitària, entitats de finances ètiques i bancs del temps, mutualitats de previsió social, distribuïdores de productes ecològics i de comerç just, grups de criança compartida i de consum agroecològic, cooperatives d'arquitectes i d'ambulàncies, horts urbans, mercats d'intercanvi, grups locals de cooperatives d'energia verda i de telecomunicacions. Totes elles intenten resoldre necessitats des d'una vessant col·lectiva i transformadora.

El gruix d'aquestes iniciatives correspon la dimensió socioempresarial de l'economia social i solidària, conformada pel cooperativisme – de treball, consum, serveis, ensenyament i habitatge-, les societats laborals, el mutualisme i el tercer sector social. Són sectors d'ampli recorregut històric i plenament consolidats, que compten amb organismes d'articulació i representació. Aporten el bagatge històric dels anhels d'autogestió i igualtat de l'economia social i els projecten cap al futur, combinant estructures altament professionalitzades amb els principis de propietat col·lectiva, gestió democràtica, responsabilitat social i socialització dels excedents.

Tot i la forta presència internacional -amb més de mil milions de membres de cooperatives a tot el món i donar feina a més de 100 milions de persones, un 20% més que les empreses multinacionals- en el nostre país i en les darreres dècades alguns sectors cooperatius han tingut una evolució decreixent, lleugerament matisada en els darrers anys. Aquesta disminució en el nombre d'iniciatives, que no tant dels seus membres, requereix dibuixar estratègies vers la seva promoció, una major dimensió i articulació d'aprenentatges i potències comunes. Del mateix camp, segurament, caldrà aprendre de les finances ètiques i del cooperativisme de consum en energies renovables, amb creixements exponencials, forts relats de transformació social i organitzacions vives i participatives.

Per altra banda, trobem una realitat de caire sociocomunitari, noves fórmules emergents amb un alt grau d'autogestió i compromeses amb els moviments de canvi social que, tot i representar una proporció menor en nombre d'iniciatives, persones participants i volum econòmic, es troben en creixement i susciten cada vegada més interès social. Algunes d'aquestes experiències ens recorden la necessitat d'abordar col·lectivament aspectes que han estat invisibilitzats per no considerar-se "productius", com la criança o les cures domèstiques, imprescindibles per a la sostenibilitat de la vida i per la producció i reproducció social de les nostres ciutats.

D'altres iniciatives posen l'accent **en l'ús i planificació dels espais urbans**. Des de la gestió comunitària d'equipaments, al servei de les necessitats i la implicació del veïnat, fins als horts urbans, que reclamen una major presència de l'agricultura a les ciutats, l'espai públic és llegit de forma creixent com un espai comunitari i per tant la seva gestió també requereix d'una **alta participació social**. El seu creixement i replicabilitat, conjugades amb el context socioeconòmic actual, auguren la seva consolidació.

El canvi de paradigmes no són només globals, també afecten a l'economia social i solidària. L'evolució de les realitats socioempresarials conviu amb el fràgil auge de economies comunitàries, per tant caldrà dibuixar escenaris de col·laboració i intercanvi. Socialitzar aprenentatges per a la potència d'ambdós sectors.

El següent núvol de reptes mostra els **desafiaments i necessitats** més reiterats en els sectors de l'economia social i solidària. Tot i respondre a diferents sensibilitats, caldrà abordar-los amb una visió global. Aquesta mirada ha d'intentar donar resposta a la necessitat de vertebrar l'economia social i solidària, en tant que realitat socioeconòmica i subjecte sociopolític que proposa i practica fórmules basades en la democràcia, la participació, l'autogestió i l'equitat.

1. Articulació, identitat i reconeixement

En termes generals, no existeix una **vertebració global** de l'economia social i solidària barcelonina. Aquesta, en tot cas, es produeix en **sectors** com el cooperativisme, el mutualisme o el Tercer Sector Social, que disposen d'entitats de segon grau que els aglutinen i representen. O en les àrees d'afinitat al projecte postcapitalista de la XES. No obstant, les agrupacions sectorials, ja siguin federacions, taules, plataformes o xarxes, compten amb una adhesió parcial de les entitats que configuren els propis sectors i àrees, limitant la seva capacitat de diagnòstic o treball conjunt.

D'altres sectors com les societats laborals o bona part de les economies més comunitàries no compten amb cap organisme que les agrupi i representi. Les societats laborals, que representen el 25% de les entitats de l'economia social i solidària a Barcelona, no disposen de cap organisme que les aglutini i representi. La **manca d'articulació** en el seu sector es tradueix en la manca d'identitat i en la dificultat d'interacció d'aquestes d'empreses amb la resta de l'economia social i solidària per a construir un àmbit d'actuació i estratègia conjunta.

Per altra banda, les economies comunitàries identifiquen com a prioritària la necessitat d'**espais de trobada i coordinació**. Una articulació ha d'anar de la mà d'un reconeixement de l'existència de **nous formats d'activitat econòmica** i del seu impacte positiu en el conjunt de la societat. Els grups de criança, els grups de consum agroecològic, les pràctiques d'intercanvi no monetari o la gestió comunitària d'espais configuren models organitzatius que congreguen un nombre creixent de persones per satisfer necessitats socials, sovint des de l'alegalitat, amb maneres de fer innovadores i replicables que han de servir per a l'aprenentatge i millora del conjunt de l'economia social i solidària.

Per a millorar l'articulació del **conjunt dels sectors** de l'economia social i solidària barcelonina, caldria fer esforços en les següents direccions:

- **Facilitar la creació d'organismes** que apleguin aquells sectors que ara mateix no disposen d'espais d'articulació.
- **Facilitar la participació** de les iniciatives en organismes de segon grau existents per tal d'agrupar sectorialment el major nombre d'iniciatives possibles.
- **Facilitar espais de trobada** entre sectors per impulsar l'articulació en **estructures de tercer grau**. Aquests nivells tenen una complexitat important, com demostra el procés d'integració de les federacions cooperatives, que si bé tots l'entenen com a desitjable (articulació més sòlida, visió estratègica més àmplia, cooperatives federades en diferents branques que podrien concentrar la seva participació) les característiques diferenciades dels subsectors (treball, consum, habitatge...) dificulten el procés.
- **En l'àmbit socioeconòmic i ciutadà**, cal potenciar xarxes que aglutinin les diferents iniciatives d'economia social i solidària. Una d'aquestes és la Xarxa d'Economia Solidària, que pretén vertebrar diferents sectors i iniciatives de forma plural. Dues estratègies d'articulació que impulsa la XES, a més de les globals, són les **sectorials** i les **territorials**. El seu impuls pot emular les cadenes productives (Brasil) i els districtes cooperatius (Itàlia).

- **En l'àmbit de representació**, cal seguir la configuració de la **Confederació Catalana de l'Economia Social**, on hi estarien representades les més de 4.000 cooperatives catalanes, les 4.000 societats laborals, les mútues, els centres especials de treball, les empreses d'inserció, les associacions i fundacions de la Taula del Tercer Sector i casos especials com l'ONCE o la Creu Roja. Aquest organisme aspira a esdevenir l'**interlocutor i representant de l'economia social** davant el govern de la Generalitat.
- **En l'àmbit municipal**, cal reorientar la Xarxa d'Economia Social de Barcelona (XESB) cap a una **Taula de Proveïdors de Compra Pública Socialment Responsable**.
- **Procés col·lectiu**, cal facilitar la celebració d'un **fòrum local barceloní** adreçat al conjunt d'iniciatives i sectors de l'economia social i solidària que permeti debatre col·lectivament, i des del propi sector, les noves institucions que acullin aquesta realitat a Barcelona.

2. Divulgació, relat i formació

L'economia social i solidària és, al mateix temps, **pràctica econòmica i moviment social**. Proposa i exerceix l'economia al servei de les persones, organitzada democràticament, amb responsabilitat social i arrelament territorial. Un dels seus objectius estratègics és la consolidació de mercat social, una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis, que funcioni amb criteris democràtics, ecològics i solidaris, constituïda per empreses socials i per consumidors individuals i col·lectius (Garcia, 2002).

El reconeixement de l'economia social i solidària per totes les capes de la societat passa per fer visible el seu **recorregut històric** i el **valor de les seves aportacions actuals**. Un relat que faci visible que la societat s'ha autoorganitzat històricament per a cobrir les seves necessitats i que actualment moltes iniciatives posen en pràctica models de gestió econòmica i canvi social.

Per a promoure el canvi de model, cal facilitar **formació sobre metodologies i cultures organitzatives de l'economia social i solidària** vers el conjunt de la societat i específicament cap a noves tendències com l'economia col·laborativa o l'emprenedoria social. En tant que sectors emergents, han de formar part de la renovació de l'economia social i solidària i minimitzar la cooptació capitalista que els pot allunyar del seu objectiu transformador.

Són necessàries, així mateix, **campanyes de sensibilització** sobre els beneficis col·lectius de la producció cooperativa, ecològica i de proximitat; la comercialització justa; el consum responsable; les finances ètiques i les pràctiques d'intercanvi, per assolir així un compromís ciutadà envers un canvi de paradigma econòmic. Projectes com el **mapa col·laboratiu de Pam a Pam, impulsat per SETEM i la XES**, són una eina de primer ordre per a combinar la formació i la participació de nous sectors socials amb l'articulació de la diversitat d'iniciatives socioeconòmiques.

Les noves expressions de l'economia social i solidària, aprenent de la proposta feminista que posa en el centre la sostenibilitat de la vida, ens confronten també amb el repte de **revaloritzar i transformar l'economia de les cures**. Les tasques reproductives són imprescindibles per a la vida biològica i social, però exigeixen una redistribució que trenqui tant amb la divisió sexual com social del treball domèstic, que podria passar per la cooperativització dels treballs de cures. En tot cas, avui l'economia social i solidària i l'economia feminista mantenen un diàleg mutu per avançar en l'**equitat de gènere i la corresponsabilitat**

en les iniciatives socioeconòmiques, i aquesta perspectiva ha de ser inclosa en les pràctiques, els relats i les propostes formatives de l'economia social i solidària. Iniciatives com la **Fira d'Economies Feministes** celebrada el novembre del 2014 obren el camí (Pérez Orozco, 2014; Mansilla, Grezner i Alberich, 2014; Osorio, 2014, Jubeto i Larrañaga, 2014).

3. Intercooperació i nous formats

Amb l'excepció de les finances ètiques i determinats grups cooperatius, la **intercooperació entre sectors és un camp pràcticament verge** que requereix d'incentiu en tots els sectors: del cooperativisme a les finances ètiques, a les associacions, fundacions i les societats laborals, passant per les vessants comunitàries. S'hauria d'avançar en la **promoció del cooperativisme integral**: cooperatives d'habitatge que allotgen cooperatives o grups de consum, escoles cooperatives o associacions culturals de barri que s'abasteixen amb cooperatives de serveis... Trencar barreres entre els sectors facilitarà la integració econòmica i l'articulació política.

En les dinàmiques d'intercooperació, apareix el **repte de la convivència entre les iniciatives històriques i els nous formats**. És el cas del **sector de l'habitatge**, on el cooperativisme clàssic de les promocions sindicals i del moviment veïnal es troba afectat pel context econòmic i per una crisi de model. Mentrestant, al nou paradigma de la cessió d'ús li costa arrencar per les dificultats de nou sòl i finançament. El camí passa per **empeltar allò nou amb allò antic**, i en aliança amb l'administració local, promoure cooperatives d'habitatge en cessió d'ús tant des de l'autogestió com des del model de gestores i promotores. Cooperatives històriques com el Sagrat Cor o la Barcelonesa d'habitatges disposen de recursos (gestió de finques, espais en plantes baixes) que podrien ser o bé reassumits per la pròpia cooperativa o bé gestionats per altres iniciatives d'economia social i solidària.

En l'**ensenyament** també conviuen diferents formats que reconfiguren el sector. L'educació lliure i els grups de criança aborden necessitats i concepcions del món educatiu que s'estan generant des de l'autogestió. Els nous formats, segons el marc institucional, queden relegats a la informalitat o l'elitisme de la fórmula privada. Des de l'economia social i solidària s'haurà d'obrir un debat sobre quines **fórmules d'accessibilitat** ofereix el moviment en serveis bàsics com l'educació o la sanitat.

En l'àmbit del consum també es detecta una escissió entre el **cooperativisme de consum tradicional** i **noves formes de consum** com els grups de consum agroecològic, el *crowdfunding*, el consum col·laboratiu, les pràctiques d'intercanvi o cooperatives de consum no alimentari – mitjans comunicació, energia, telecomunicacions. Caldrà generar espais on comparteixin maneres de fer i abordin reptes comuns.

La **Fira d'Economia Solidària de Catalunya**, que es celebra anualment al barri de Sant Andreu de Barcelona des del 2012, ha esdevingut no només el major aparador de les iniciatives socioeconòmiques catalanes, així com el laboratori d'idees del moviment de l'economia social i solidària, sinó que sobretot és una plataforma privilegiada per a l'impuls de la intercooperació entre totes les iniciatives de cadascun dels sectors. Les **rondes d'intercooperació** que s'hi celebren poden ser replicades a nivell territorial (districtes, barris) i a nivell sectorial (Suriñach, 2015).

4. Reivindicació d'espais

La reivindicació d'espais per a les iniciatives de l'economia social i solidària és compartida en tots els sectors. Abasta edificis, sòl, solars, equipaments i polígons.

A finals del règim franquista ja s'inicià la reivindicació per **recuperar el patrimoni cooperatiu** espoliat just després de la guerra civil. Recuperar aquests espais i tornar-los al moviment és una lluita que ha donat els seus fruits, com el cas de la seu de les federacions de cooperatives i Coop57, a l'antic edifici de L'Empar de l'Obrer. Continuar la recuperació del patrimoni facilitarà la consolidació de les noves iniciatives.

Per al cooperativisme d'habitatge, l'**obtenció de sòl** és un dels pilars de la seva activitat. L'Ajuntament de Barcelona ja compta amb una reserva de sòl destinat a cooperatives d'habitatge. Les cooperatives d'habitatge en cessió d'ús sense ànim de lucre sol·liciten tenir accés preferent a aquest sòl.

Les iniciatives de gestió comunitària i ciutadana aposten per la reapropiació d'equipaments i serveis públics entesos com a béns comuns, garantint l'accessibilitat universal. Aquests espais - Can Batlló, La Flor de Maig, l'Ateneu de Nou Barris, la Casa Orlandai, l'Harmonia... - poden esdevenir **altaveus i vivers de noves iniciatives d'economia social i solidària**. S'hi poden habilitar punts informatius sobre les iniciatives del barri i de serveis transversals com Som Energia, Coop57, Fiare, Oikocredit, Som Connexió o Arç. En un format menys permanent i més puntual, s'hi poden celebrar sessions d'**Installparty cooperatius**, que facilitin la connexió del públic amb les alternatives cooperatives.

Els horts comunitaris autogestionats cerquen la cessió de solars en desús per esquitxar la ciutat d'espais verds de producció agrícola i participativa. I els grups de consum agroecològics, així com els bancs del temps, optimitzen la seva activitat si comparteixen espai amb d'altres iniciatives d'economia social i solidària, o s'ubiquen en equipaments de gestió comunitària o ciutadana.

Projectes emblemàtics de ciutat com **Coòpolis** o **Can Picó** es configuren, des del primer moment, com espais de referència que aglutinen i promouen el model de l'economia social i solidària. Han de ser **supernodes de la xarxa de la nova economia urbana** basada en la cooperació econòmica, social i solidària, i tenen el repte de la cohesió econòmica i la cohesió territorial. L'espai públic, en general, ha de ser poblat de manera creixent per la **presència de les iniciatives socioeconòmiques locals**, que amb fires, mercats, activitats culturals i festives contribueixin a la extensió de la cultura cooperativa a la ciutat.

5. Governança i participació

La **gestió col·lectiva** és un dels trets distintius de l'economia social i solidària. La democràcia interna, el lideratge compartit i l'accent en l'àmbit relacional en són valors intrínsecs, alhora que també un repte important ja que els conflictes humans són inherents a la col·lectivitat. Facilitar formació i acompanyament en la **sostenibilitat de grups**, així com en la **resolució de conflictes**, esdevé un factor clau per la supervivència i maduració de les iniciatives.

Moltes entitats de l'economia social i solidària compten amb una nombrosa base social, en format associatiu o de voluntariat. Aquesta riquesa i expressió de compromís interpel·la en tres sentits:

1. Calen fórmules innovadores en la **presa de decisions** que enforteixin la democràcia interna i la participació. Les noves tecnologies poden facilitar aquest repte, com demostren les assemblees simultànies de Som Energia.
2. Calen mecanismes de millora de la gestió de les **relacions personals**, que mantingui la motivació i implicació del voluntariat i la militància.
3. Cal incentivar la participació de **col·lectius minoritzats** com els i les migrants.

En determinades experiències amb un fort component de militància i activisme, afloren reptes en relació a la **conciliació amb la vida personal i familiar** així com en la creació de **llocs de feina dignes**.

6. Relació amb administracions públiques

Algunes organitzacions consideren clau establir aliances estratègiques que permetin la **participació en el disseny de polítiques públiques**, com en els casos del cooperativisme i el Tercer Sector Social, o l'assumpció compartida de riscos per avalar el finançament de projectes d'economia social i solidària, com les entitats de finances ètiques. Per al Tercer Sector Social també és fonamental establir convenis de llarga durada que permetin elaborar programes estables.

La major part del sector socioempresarial manifesta la necessitat de **clàusules socials** en la contractació pública, que reconeguin l'impacte positiu de les seves pràctiques i els doti de preferència com a proveïdors. Des dels barris, s'afegeix la necessitat de les **clàusules socials territorialitzades**. Les iniciatives comunitàries exigeixen de l'administració pública reconeixement, adaptacions de marcs jurídics, cessió d'espais i el respecte per l'**autonomia** de gestió.

Segurament el camí passa per treballar fórmules que enllacin les dimensió públiques i les comunitàries, en el que venim denominant com models de **concertació público-cooperativa-comunitària** (XES, 2015) on es conjuguen diferents dimensions i on no sempre intervenen totes necessàriament, ni amb la mateixa intensitat. Aquest model posa l'accent en la capacitat universalitzadora del sector públic, la democràcia econòmica del cooperativisme i la participació social de les comunitats i dels barris (Miró, 2013; 2014).

7. Sostenibilitat econòmica, accés al mercat i concentració

Les iniciatives d'economia social i solidària mostren un rellevant resiliència en contextos de crisi. Tot i això, la sostenibilitat dels projectes es manifesta com un dels reptes a abordar en tots els sectors.

En el cooperativisme, es constata una realitat polaritzada: el 70% dels increments de l'ocupació cooperativa es donen en empreses més grans de 250 persones, mentre el 60% del teixit són cooperatives de petita dimensió, majoritàriament formades per 3 socis. El repte està en fomentar una **dimensió mitjana** que oscil·li entre 10 i 50 socis de treball. La capacitat de resiliència de les cooperatives ha generat sovint la idea que era necessari crear tants nous projectes com fos possible. Aquest objectiu no ha d'anar en

detriment de posar esforços en consolidar els projectes existents, ja que tot i resistir els embats de l'entorn, són projectes fràgils que cal reforçar.

Una mesura concreta en aquest sentit, orientat especialment a les cooperatives i societats laborals, són els

LA DIMENSIÓ TERRITORIAL DE L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

L'economia social i solidària té una presència notòria a la ciutat de Barcelona. Un ampli ventall de dimensions econòmiques, cultures organitzatives, bagatges ideològics i formes jurídiques de gran diversitat, sovint fragmentat i amb un impacte aparentment dispers en el territori. No obstant, una vegada agregats tots els sectors, sumades les iniciatives socioempresarials i les comunitàries, ofereixen com a resultat que 4.718 iniciatives socioeconòmiques es troben arrelades a la ciutat de Barcelona.

Prop de cinc mil formes de relació econòmica, erigides al llarg de tot el cicle de l'activitat (producció, consum, estalvi, previsió, gestió, distribució, cures), sense recercar la maximització dels beneficis sinó la resolució solidària de les pròpies necessitats i les dels seus entorns. Cinc mil punts en el mapa, que no són una economia abstracta sinó concreta, física i localitzada, amb les seves connexions i les seves ramificacions. Amb centenars de milers de barcelonins i barcelonines que hi tenen relació com a treballadores, consumidores, estalviadores, usuàries. És aleshores quan l'aparent dispersió del seu impacte es transforma en una afectació quotidiana de la vida dels habitants de la ciutat.

A nivell territorial, existeix una gradació important d'aquesta economia urbana, que es desplega de forma desigual al llarg dels 10 districtes barcelonins. L'Eixample, que articula la ciutat amb la seva potència demogràfica, econòmica i representativa, encapçala la localització de les iniciatives: 892, un 19% del total. En una segona dimensió i a una distància rellevant, els districtes de Sant Martí amb 574 (12%), Gràcia amb 538 (12%), Ciutat Vella amb 504 (11%) i Sants-Montjuïc amb 500 (11%). En tercer lloc, a la banda baixa de la mitja, Sarrià-Sant Gervasi amb 398 (8%), Horta-Guinardó amb 393 (8%) i Les Corts amb 340 (7%). Finalment, en un quart nivell, Sant Andreu amb 290 (6%) i Nou Barris amb 289 (6%).

L'anàlisi territorial dels sectors segueix la tendència de l'àmbit general, amb algunes singularitats. En desgranem les característiques i apuntem, si s'escau, algunes mesures d'impuls.

A nivell de les cooperatives de treball, determinats districtes de Barcelona estan infrarepresentats, com Nou Barris, Horta-Guinardó, Sant Andreu, Ciutat Vella, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi. Hi calen accions específiques de promoció, divulgació i facilitació per a fer néixer nous projectes. En els barris de presència cooperativa mitjana com Gràcia, Sants-Montjuïc i Sant Martí, calen sobretot polítiques d'integració cooperativa i plataformes espaials que reforcin i multipliquin el teixit existent. Finalment, al districte amb més cooperatives de Barcelona, l'Eixample, se li ha de facilitar la visibilitat d'aquest teixit socioempresarial en tant que factor del seu dinamisme econòmic. En subsectors específics com les cooperatives d'iniciativa social, la concentració territorial és diferent i s'ubiquen preferentment a Ciutat Vella i Sant Martí, seguits de Sant Andreu, l'Eixample i Sarrià-Sant Gervasi.

El 28% de les cooperatives de serveis es troben a l'Eixample, el 15% a Sant Martí i el 13% a Sants – Montjuïc, en una combinació de seus socials i necessitats logístiques. No obstant, la majoria de grans cooperatives de serveis, malgrat que puguin haver nascut a la ciutat, per motius logístics tenen les seus socials fora de Barcelona. Caldria reforçar la vinculació d'aquestes iniciatives amb la ciutat, ja que la

seva ubicació en polígons dificulta la seva dimensió social i l'arrelament. A la vegada, les cooperatives de serveis han de ser promogudes per a l'**articulació del treball autònom**, molt present en l'activitat productiva i comercial dels barris, així com entre el teixit associatiu i els **moviments socials locals** per tal de sostenir les seves activitats i infraestructures.

Trobem **societats laborals** a tots els barris de Barcelona. L'Eixample, de nou, concentra la majoria de societats, amb un 26% del total. Sant Martí, Gràcia, Les Corts, Sants-Montjuïc i Sarrià-Sant Gervasi tenen entre el 9 i 15% d'iniciatives cadascun. El 20% restant de societats laborals es reparteixen entre Ciutat Vella, Sant Andreu, Nou Barris i Horta-Guinardó. S'ha de facilitar la seva **relació** amb les altres iniciatives socioeconòmiques i fomentar-ne la **implicació** en el mercat social local.

Pel que fa a les **cooperatives de consum**, un 25% del total de les iniciatives catalanes s'ubiquen a Barcelona. D'aquestes, gairebé un 40% es troben al districte de Sant Martí. Tant a l'Eixample com a Sants-Montjuïc trobem una representació del 13%, a Gràcia i Les Corts, un 10%, i la resta de districtes compten amb una cooperativa de consum cadascun. Pel foment del cooperativisme als barris, tenint en compte el paper d'articulació territorial que jugaren històricament les cooperatives de consum barcelonines, és important l'**activació del patrimoni cooperatiu**, com la recuperació de **La Lleialtat Santsenca i El Model del Segle XX**, a Sants; **La Flor de Maig** al Poblenou i **El Segle XX** a la Barceloneta. L'impuls de **l'Antiga del Camp de l'Arpa, al Clot**, que el 2016 celebra 150 anys com a **primera cooperativa de consum barcelonina**, ha de servir per a recuperar el patrimoni material i immaterial del cooperativisme de consum als barris i reforçar les iniciatives actuals. Per altra banda, cooperatives de consum com Som Energia desenvolupen **grups locals**, que en el cas de Barcelona dinamitza la massa social local de prop de 5.000 associats. Són exemple per a la resta d'iniciatives.

A la ciutat hi ha una vintena de **cooperatives d'ensenyament**, un 28,5% del total de centres de Catalunya. D'aquestes, el 80% són cooperatives de treball, el 10% de consum i el 10% mixtes. Agrupen gairebé 2.500 persones sòcies, més de 5.600 alumnes i ocupen a més de 750 persones. Ressalta per una banda Horta-Guinardó, amb un 21% dels centres, i per l'altra els districtes de Sant Andreu i Nou Barris que no disposen de cap cooperativa d'ensenyament. La visibilització de les escoles cooperatives i la seva **connexió amb el teixit cooperatiu** dels seus barris pot ser un factor de multiplicació, donada la centralitat social i física dels equipaments escolars.

De la trentena de **cooperatives d'habitatge** de Barcelona, el 43% estan ubicades a Ciutat Vella, seguit de Sant Martí i l'Eixample, amb un 20% de les cooperatives cadascun i de Sarrià-Sant Gervasi, amb el 10%. La construcció d'habitatge cooperatiu, però, no té correlació amb la localització de les seues socials, sinó que es desenvolupa en territoris on hi ha hagut **planificació urbanística** recent. Els habitatges promoguts per cooperatives foren, entre 1993 i 2015, 1.161 a Sant Martí (55%), 280 a Ciutat Vella (13%), 255 a Sants - Montjuïc (12%), 219 a Sant Andreu (10%) i 178 a Nou Barris (9%). Cal establir estratègies als barris de foment de l'economia social i solidària que incloguin la **detecció de grups interessats** en replicar els projectes de cessió d'ús.

De les 6.800 entitats catalanes del **Tercer Sector Social**, 2.400 estan a la ciutat de Barcelona (35%). On es concentra un major nombre d'organitzacions socials són Ciutat Vella i l'Eixample, seguits per

Horta-Guinardó, Gràcia i Sants-Montjuïc. A Barcelona, les entitats del Tercer Sector Social compten amb un voluntariat de 100.000 persones, un pressupost anual de 2.230 milions d'euros, 37.000 persones contractades i 760.000 destinatàries. La força del Tercer Sector Social ha de ser incorporada a **qualsevol projecte de desenvolupament local** que prioritzi la vessant social i comunitària.

De les 60 **empreses d'inserció** catalanes, 20 estan ubicades a la ciutat. La meitat es concentren a Ciutat Vella i Eixample. La resta de districtes tenen una presència d'1 a 3 entitats, excepte Sarrià-Sant Gervasi que no compta amb cap empresa d'inserció. Dels **Centres Especials de Treball** barcelonins, el 21% estan a l'Eixample, 15% a Les Corts, el 13% a Gràcia, el 8% a Sant Martí, el 5% a Sarrià i Sants respectivament.

De les 16 **Mutualitats de Previsió Social** de Barcelona, el 44% es troben a l'Eixample, a Ciutat Vella s'ubica el 25% i la resta es reparteixen entre Gràcia, Sarrià-Sant Gervasi i Horta-Guinardó. Respecte les **Finances Ètiques**, Barcelona té una seu de cadascuna de les entitats que operen a Catalunya: Arç, ASCA, CAF, Coop57, Fiare, Oikocredit, Triodos Bank. Tant les mutualitats com les finances ètiques, així com les **cooperatives de crèdit** (Caixa d'Enginyers, Caixa d'Advocats, Caixa d'Arquitectes), tenen els seus socis repartits pel conjunt de la ciutat i resta pendent l'estudi de la seva dimensió i ubicació territorial. Una dimensió barrial o de districte del conjunt de les finances ètiques ajudaria al seu **impacte territorial**.

En les iniciatives de **gestió comunitària i ciutadana d'equipaments públics** hi treballen prop de 600 persones i hi participen de forma voluntària unes 1.400. Donen servei a més de 450.000 persones per temporada i gestionen uns pressupostos superiors als 3,2 milions d'euros anuals. Els districte principal del sector és **Nou Barris, amb el 43% de les iniciatives**, i ja a molta distància Sants - Montjuïc amb el 14%. Després, Sant Martí, Horta i Ciutat Vella. Els equipaments comunitaris poden ser **altaveus** per a la difusió territorial del conjunt d'iniciatives de l'economia social i solidària.

Troben 500 **horts urbans** a la ciutat. La majoria particulars i escolars. La Xarxa d'Horts Urbans de Barcelona coordina entre 1 i 2 horts per districte. Respecte els horts comunitaris, l'Eixample en té 4, i Sants, Ciutat Vella i Nou Barris 3 cada un. Entre horts oficials i autogestionats, s'hauria d'arribar com a mínim a **un hort per barri**.

A Barcelona actuen una seixantena de **grups de consum agroecològic**. Amb una mitjana de 30 Unitats Familiars, que equivalen a unes 60 persones per grup, tenen un impacte econòmic de 70.000 € anuals per iniciativa i una xifra agregada al voltant dels 4,2 milions d'euros, amb 1.700 Unitats Familiars i més de 3.500 persones. La major densitat es troba a Gràcia, amb un 20% del total. A l'altre extrem, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi sumen un 4% del total, com Sant Andreu. La resta de districtes tenen entre el 10-12% d'iniciatives cadascun. Articulats territorialment a Gràcia i Poblenou, s'ha de facilitar l'**articulació a la resta dels districtes**, a nivell de ciutat així com amb altres sectors de l'economia social i solidària.

Finalment, a la ciutat de Barcelona es poden trobar 13 **mercats d'intercanvi**. Encapçalen Sants- Montjuïc i Ciutat Vella, amb el 23% cadascun, Nou Barris amb el 15% i la resta de districtes, excepte les corts, en tenen 1 cadacun. Respecte la vintena de **bancs del temps** de la ciutat, l'Eixample en té 4, Sant andreu i Sant marti 3 i la resta de barris 1. Els mercats d'intercanvi, interrelacionats amb la resta de sectors de l'economia social i solidària barcelonina, poden ser l'**aparador descentralitzat, mòbil i territorial** de les iniciatives socioeconòmiques de la ciutat.

ELS BARRIS I L'ARTICULACIÓ COMUNITÀRIA

Més enllà de la dimensió territorial dels sectors de l'economia social i solidària barcelonina, en els barris de la ciutat s'estan produint dinàmiques de caràcter local i transversal que posen en comú les iniciatives socioempresarials i les comunitàries. Hem pogut aproximar-nos als processos de sis barris (la Barceloneta, Poblenou, Nou Barris, Poble Sec, Sant Andreu i Sants - La Bordeta), proposats a partir de la combinació de **dues variables**: la primera, situar-se a la **banda baixa de les mitjanes de la renda familiar disponible** de Barcelona, i la segona, **disposar de trames comunitàries** que poguessin articular projectes de promoció de l'economia social i solidària als territoris.¹

En les aproximacions realitzades a la tardor del 2015, amb grups de discussió o entrevistes en tots els barris, es detectaren necessitats vinculades a la formació, el finançament, la comunicació, la intercooperació, les infraestructures i les sostenibilitats dels grups locals dels barris en relació a l'economia social i solidària. També emergiren les potencialitats de la realitat cooperativa i associativa local, les seves dinàmiques de suport mutu, els nínxols de cooperació productiva, eines de Mercat Social, nodes significatius i projectes emblemàtics. Més enllà de les seves singularitats, en tots els barris s'estan creant estructures d'intervenció comunitària en relació amb l'economia social i solidària.

A la **Barceloneta**, la **Comissió d'Economia Solidària** de Barceloneta Proa al Mar està formada per socis de cooperatives de treball, tècniques del Pla Comunitari, membres dels grups de consum i activistes veïnals i del món de la criança compartida, entre d'altres. Amb la lluita per l'antiga cooperativa obrera Segle XX com a projecte per a articular i allotjar iniciatives locals, la recuperació de la memòria cooperativa i del vincle amb el mar, volen impulsar una realitat socioeconòmica al barri que doni **alternatives als seus habitants**, front la precarització i la pressió immobiliària i turística.

Al **Poblenou**, l'ampli teixit cooperatiu i comunitari existent es projecta com una via de planificació urbana amb la **Taula Eix Pere IV**, oportunitat i necessitat d'impulsar un **canvi de paradigma econòmic i urbanístic** en un barri en transició permanent, entre el Poblenou industrial i el 22@ cognitiu. L'alta densitat d'entitats de l'economia social i solidària (cooperatives de treball, cooperatives de consum, cooperatives d'ensenyament, escoles lliures, horts comunitaris, banc del temps, espais de suport mutu), espais com la **Flor de Maig** i projectes com **Can Picó** són bases sòlides per a encaixar-hi una **estratègia de desenvolupament local travada per la gestió comunitària i l'economia cooperativa**.

Al **Poble Sec**, **Cooperasec** i **l'Ateneu Cooperatiu La Base** són dues expressions nuclears de la xarxa de l'economia social i solidària local. Per Cooperasec, front l'onada turística, s'ha d'impulsar un teixit productiu i reproductiu basat en l'economia de les cures, la creació cultural, la producció artesanal, la

¹ Els cinc barris han estat escollits pel Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona per a destinar-hi recursos provinents del Pla de Xoc municipal, amb partides assignades a inicis del 2016. Al llarg de la recerca també es van crear grups de discussió a Sant Andreu, que finalment no ha entrat en l'edició actual d'aquest programa.

distribució alimentària i la rehabilitació del barri. Les potencialitats i experiència dels grups de criança, els tallers artesans, la recuperació i gestió comunitària del Teatre Arnau, les cooperatives de consum o l'Ateneu d'Oficis poden ser llavors d'una nova economia local.

Nou Barris, de riquesa associativa extraordinària i necessitats socials punyents, té com a punt fort la gestió comunitària d'equipaments públics. Amb diferents ritmes, les entitats de Roquetes, Trinitat Nova, Verdum, Porta, Can Peguera o Ciutat Meridiana afirmen viure un procés de reflexió i transició entre un model assistencialista vers un projecte d'empoderament de les classes populars. Aquesta evolució, fruit de la pràctica quotidiana, es produeix també en espais transversals com la Xarxa d'Inserció Sociolaboral de Nou Barris. Per les entitats, cal crear ocupació digna i permanent, clàusules socials i territorials de contractació, projectes de cura de gent gran, projectes que promoguin l'estalvi energètic o les compres comuns. L'agricultura urbana és un potencial i el **MercatImPorta**, dinamització comunitària i urbana a partir de l'economia social i solidària, obre un camí d'intervenció referencial.

A **Sants**, l'associació **Impuls Cooperatiu de Sants** és l'aposta estratègica de dinamització local de l'economia social i solidària. Hi participen cooperatives de treball, de serveis, de consumidors i usuaris d'habitatge així com iniciatives en constitució i d'economia comunitària de Can Batlló. L'objectiu: enfortir les iniciatives locals amb acompanyament tècnic, jurídic, formatiu i financer; promoure productes i serveis comuns; difondre la cultura cooperativa; transformar iniciatives comunitàries en fórmules d'economia cooperativa i impulsar el cooperativisme en tots els barris del districte. Pel teixit socioeconòmic santsenc, és de gran valor estratègic crear **Coòpolis**, equipament de Can Batlló per l'economia social i solidària. Ha d'esdevenir, en el camp de la promoció, un projecte referencial per la Barcelona metropolitana, i en un sentit urbà ha de servir per a cohesionar socioeconòmicament els barris de Sants, La Bordeta i La Marina.

A **Sant Andreu** no existeix una articulació comunitària de l'economia social i solidària, sinó que la representació té un caràcter institucional. Arrel de la primera edició de la Fira d'Economia Solidària de Catalunya, celebrada el 2012 a la Fabra i Coats, s'aprovà al Ple del Districte la creació de la **Taula d'Economia Social i Solidària de Sant Andreu**, que aplega vint-i-cinc entitats com cooperatives de treball i consum, associacions veïnals, bancs del temps, empreses d'inserció, grups de consum agroecològic, escoles lliures i xarxes d'intercanvi. A Sant Andreu, altres iniciatives com l'equipament de gestió ciutadana **l'Harmonia** i projectes d'economia col·laborativa transformadora com **Goteo** poden activar-ne la vessant comunitària.

ECOSISTEMES COOPERATIUS LOCALS

La creació d'estructures comunitàries de promoció de l'economia social i solidària mostra com, amb diferents ritmes i amb absències, les iniciatives socioeconòmiques inicien un reconeixement mutu. Amb l'articulació sociopolítica, la intercooperació i l'aposta pel mercat social local, s'inicia la vertebració dels barris en tant que ecosistemes cooperatius.

L'articulació socioeconòmica dels barris esdevingué central en les jornades **Barris Cooperatius, Ciutat Comuna**, celebrades a Barcelona el març del 2014. A proposta de Cooperasec, La Base, Can Batlló, La Ciutat Invisible, la XES, LaCol, l'Observatori Metropolità i Raons Públiques, es reuniren més de cinquanta **iniciatives cooperatives, comunitàries i autogestionades** a Can Batlló, com l'Ateneu Popular de Nou Barris o La Flor de Maig. Es constatà una geografia material de centres socials, cooperatives de treball, grups de consum, horts comunitaris, xarxes d'intercanvi i espais de criança que dibuixaven una crítica pràctica a l'economia capitalista metropolitana. La pregunta era com fer un barri i una ciutat expressió d'aquella cooperació socioeconòmica quotidiana i territorialitzada.

Segons les iniciatives presents, per a **construir barris cooperatius** s'havia de fomentar la cooperació als barris com a pràctica i com a valor, ampliant la noció d'economia vers la resolució solidària i compartida de necessitats. Calia difuminar l'escissió entre treball productiu i reproductiu, posar les cures en el centre, assumir comunitàriament responsabilitats desateses per l'Estat. I promoure la col·lectivització en totes les àrees de la vida social, federant serveis comuns, creant mercat social local i infraestructures comunitàries. S'havia de vetllar perquè el creixement no limités la horitzontalitat i no caure en l'assistencialisme, sinó aprofundir en el contingut postcapitalista de les alternatives. Calia vetllar per l'empoderament personal de les comunitats, promoure la formació, entendre l'existència d'implicacions diferents, crear moments d'acollida per nous integrants, fomentar la participació del conjunt de les classes populars i de les poblacions minoritzades socialment com les migrants. Calien alternatives generalitzables en l'habitatge i de treball que generessin renda i drets. Si es relacionaven amb l'administració, s'havia de fer des de l'autonomia i la complexitat. Finalment, calia tenir, des dels barris, una visió de ciutat i emprendre un camí conjunt d'enfortiment per a canviar el règim polític i econòmic metropolità (Acta BC/CC, 2014).

Per a membres d'**Eticom Som Connexió**, presents a les jornades, un barri cooperatiu no era aquell on s'hi localitzaven moltes cooperatives, sinó on les seves cooperatives es relacionaven entre si. S'havia de potenciar la **connectivitat entre els nodes de la xarxa**, diagnosticar les necessitats socioeconòmiques locals i produir una orientació estratègica comuna. L'arrelament es materialitzava en equipaments de referència com Can Batlló o La Base, "súper nodes" apropiats pel veïnat. Al seu entorn, les cooperatives generaven serveis, connectaven espais i resolien necessitats. Cooperatives com Eticom podien comunicar els nodes de la xarxa del barri cooperatiu i dotar de recursos tecnològics perquè fos fàcilment articulable (Camprubí, 2014).

L'articulació dels ecosistemes cooperatius dels barris, això és, la creació d'**espais públics cooperatius**, busca exercir el suport mutu entre les iniciatives d'economia social i solidària. Al recórrer a la reciprocitat i a la formació "d'espais públics de proximitat", s'enforteix la "consciència de pertinença col·lectiva a un mateix espai de redistribució" (Laville, 2009). En segon lloc, potencia una economia plural basada en

formes econòmiques que s'ajustin a les necessitats de les **comunitats locals** (Miró, 2009). I en tercer, que els sectors socioeconòmics intercooperin i creïn mercat social local és necessari per a augmentar la capacitat de **transformació**: "articular nodes de producció, consum i distribució en els territoris tenint els moviments socials com a aliats estratègics; significa construir, en definitiva, l'economia solidària com a sector econòmic alternatiu postcapitalista" (Via, 2009).

Els ecosistemes cooperatius **vinculen la dimensió socioeconòmica amb la dimensió urbana**. Les experiències llatinoamericanes, referència d'aquest tipus d'aproximacions, relaten com en els barris uruguaians aixecats pel cooperativisme d'habitatge "l'organització espacial és conseqüència de l'estructura social". Així, "els barris cooperatius autogestionaris per ajuda mútua, són experiències que contribueixen a l'apropiació espacial en el desenvolupament de capital social" (Di Paula, 2008).

En el cas de les primeres aproximacions teòriques i pràctiques que es feren a Catalunya sobre la qüestió de la **Ciutat Cooperativa**, i en paraules del seu impulsor, Josep Maria Ciurana, el propi nom del projecte ja indicava clarament el propòsit d'aplicar la cooperació no només a la construcció de nous nuclis d'habitatge, sinó a la vegada a la seva vida econòmica i social posterior (Ciurana, 1962). Es vinculava estretament **cooperativisme amb l'urbanisme social**:

"Aprovechando la necesidad creciente de mayor número de viviendas en las ciudades populosas, deberían crearse unas ciudades satélites, cooperativas, entrando ya en su constitución el Centro Social y la futura cooperativa de consumo, incluyéndose los gastos de instalación, que todo ello comportaría dentro de las obras complementarias, lo mismo que la red de cloacas o el alumbrado público. La ciudad cooperativa sería la solución al problema que venimos buscando y la expresión máxima a lo que podría llegar a aspirar lo que hoy se denomina el urbanismo social" (Ciurana, 1962).

Malgrat aquestes aproximacions, no ha estat fins recentment que s'han iniciat passos per la **trobada entre el Desenvolupament Local i l'Economia Solidària**. Deixant enrere les primeres generacions del plans de desenvolupament, de mesures centralitzades i jeràrquiques, així com una segona onada basada en recursos exògens i la preeminència de les figures polítiques i tècniques, el nou desenvolupament local posa de relleu la **noció de capital social**, el valor de les xarxes associatives, la participació social i la capacitat de **produir béns i serveis comuns** a partir de l'economia local (Estivill, 2013).

Perquè la trobada entre desenvolupament local i economia solidària sigui fructífera, cal participació social i implicació del veïnat, de les treballadores, usuàries, consumidores i cuidadores, en els processos d'informació, consulta i decisió sobre el disseny, la programació, el seguiment i l'avaluació dels projectes. Cal, a més, entendre que "no per acumular unitats de l'Economia Solidària en un espai concret s'aconsegueix crear les condicions del Desenvolupament Local", sinó que és necessària la creació d'un **òrgan democràtic** que es correspongui a un territori delimitat amb el que els seus habitants s'identifiquin i s'apropiïn. La pràctica de l'economia social i solidària ensenya que no hi ha una sola economia sinó moltes (cures, mercantil, pública, cooperativa, comunitària) i el desenvolupament local s'ha de recolzar en les potencialitats d'aquesta pluralitat (Ibid, 2013).

Així, l'economia social i solidària i el desenvolupament local poden interactuar de forma útil si es despleguen conceptual i operativament amb una **voluntat transformadora explícita**. L'una, concretant en la seva pràctica els valors cooperatius. L'altre, identificant desenvolupament local com desenvolupament endogen i, ambdós construint noves realitats sota el paradigma de la **sostenibilitat integral: individual, social i ecològica** (Via, 2014).

Als barris barcelonins, per tal de desplegar noves propostes de desenvolupament local que incorporin de forma central l'economia social i solidària, calen **noves eines construïdes col·lectivament**. Poden combinar característiques inspirades en els **Régies Quartiers** francesos, les associacions de segon grau d'habitants de barris, càrrecs electes i actors socioeconòmics locals, on el veïnat és el primer beneficiari de la generació d'ocupació en el manteniment dels barris i forma part de la direcció de les associacions (Navarro, 2015). També poden servir com a referents els **districtes d'economia solidària** italians, espais territorials d'encontre de cooperatives socials, botigues de comerç just, agències de turisme responsable o entitats de finances ètiques. O experiències com els **polis regionals** del Chantier de l'Economia Social del Quebec, que aixopluguen l'economia social però no tenen com a primera missió desenvolupar les empreses d'economia social, "sinó promouvoir un altre model de desenvolupament, un desenvolupament endogen de baix a dalt" (Garcia, 2016).

La nova política socioeconòmica urbana ha de se desplegada també cooperativament, mitjançant plans de **dinamització social i econòmica dels barris** que comptin amb la complicitat i articulació estratègica dels instruments públics, cooperatius i comunitaris. Aquestes intervencions **institucionalment i socialment complexes**, tal i com ens recomana José Luís Coraggio, hauran de ser desplegadas "com intervencions socioeconòmiques constructives d'una nova societat i no com a compensadores per a reproduir les estructures del capitalisme" (Coraggio, 2005).

Fonts bibliogràfiques:

Actes Jornada "Barris Cooperatiu, Ciutat Comuna", Can Batlló, 4 i 5 d'abril del 2014.

Camprubí, A. (2014) "Barris cooperatius, elements per al debat" a elrisell.cat.

Coraggio, J. L. (2005) "Desarrollo regional, espacio local y economía social", a *Las regiones del Siglo XXI. Entre la globalización y la democracia local*, México: Instituto Mora.

Ciurana, J. M (1962) "La Ciudad Cooperativa" a *Revista Moderna de Administración Local*, octubre - noviembre de 1962.

Garcia, J. (2002) "Objectiu: mercat social", en *Nexe 9*, Barcelona: Fundació Ventosa i Roig.

Garcia, J (2016) "L'economia social i solidària entra als ajuntaments" a *Nexe 37*, Barcelona: FCTC.

Di Paula, J. (2008) "La Federación de cooperativas de ayuda mutua de Uruguay como movimiento social" a *Cuaderno Urbano. Espacio, Cultura Sociedad*, núm, 7.

Estivill, J. (2013) "Algunes consideracions sobre economia solidària i desenvolupament local. Una parella ben avinguda?", Document intern XES.

- Jubeto, Y; Larrañaga, M. (2014) *Sostenibilidad de la vida. Aportaciones desde la Economía Solidaria, Feminista y Ecológica*, Bilbao: Reas Euskadi.
- Laville, J.L. (2009): "La economía solidaria en perspectiva" a Laville, J. L. i Garcia, J., *Crisis capitalista y economía solidaria*. Barcelona: Icària.
- Mansilla, E; Garcia, J; Alberich, S; (2014) *Femení plural, les dones a l'economia cooperativa*, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Miró, I. (2009) "El quart impuls. Cooperativisme, treball immaterial, creativitat, territori", *Nexe 26*, Barcelona: FCTC.
- Miró, I. (2013) "Ciutats cooperatives versus smart cities?" a [Eldiario.es](http://eldiario.es), 19/09/2013.
- Miró, I. (2013) "Genealogia de les ciutats cooperatives" a [Eldiario.es](http://eldiario.es), 13/11/2013.
- Miró, I. (2014) "A Barcelona, res no és casualitat", a *Setmanari Directa*, 05/02/2014.
- Miró, I. (2014) "La memòria i la marca. Turisme, smart city i la ciutat comuna", a *Setmanari Directa*, 19/06/2014.
- Navarro, J. M. (2015) "A propòsit dels Régies Quartiers francesos. Idees per a una proposta adaptada" a novabarcelona.cat.
- Osorio, D. (2014) "Economía Solidaria e interdependencia: aportes desde perspectivas feministas", a *Quaderns de Psicologia*, vol. 16, Núm. 1.
- Pérez Orozco, A. (2014) *Subversión feminista de la economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*, Madrid: Traficantes de Sueños.
- Suriñach, R. (2015) *L'informe del mercat social 2014*, Barcelona: XES.
- Via, J. (2015) "Economia cooperativa: útil transformador pel desenvolupament local" a Garcia, J. (coord.) (2015) *Guia d'economia social i solidària per l'administració local*, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Via, J (2009) "Repensar alternatives a la crisi" a *Nexe 24*, Barcelona: FCTC.
- Xarxa d'Economia Solidària (2015) *14 mesures per a la democràcia econòmica local*, Barcelona.

Fonts de les Xifres Agregades i Notes explicatives

Per les dificultats d'obtenir informació desagregada i homogènia de tots els sectors de l'ESS a nivell de ciutat, l'aproximació quantitativa a cada sector ha estat treballada des de diferents vies. Respecte el **Número d'Iniciatives de Barcelona (4.718)**, són les que tenen seu social a la ciutat, partint de les bases de dades facilitades per diferents institucions i bases de dades d'elaboració pròpia. Per les cooperatives de totes les classes, la font és la Direcció General d'Economia Cooperativa de la Generalitat de Catalunya, a partir del Registre de Cooperatives de Barcelona, una vegada actualitzades les empreses desqualificades. Per les cooperatives de Consum, Ensenyament i d'Iniciativa Social, hem comptat a més amb les bases de dades facilitades per la FCCUC, la FECEC i la Sectorial d'Iniciativa Social de la FCTC. En quant a les cooperatives d'habitatge, les dades han estat contrastades amb Habitatge de l'Ajuntament de Barcelona. En les dades referents a societats laborals, la font és el Gabinet Tècnic de la Direcció General d'Economia Cooperativa de la Generalitat de Catalunya. Pel que fa a **Empreses d'Inserció i Centres Especials de Treball**, la font és el Departament d'Empresa i Ocupació. Pel que fa a **Mutualitats de Previsió Social**, la font és la Direcció General de Política Financera, Assegurances i Tresor de la Generalitat de Catalunya i la Federació de Mutualitats. Pel que fa a les dades del Tercer Sector Social, són dades de l'Observatori del Tercer Sector Social. Per les finances ètiques, així com tots els sectors de les economies comunitàries, hem fet bases de dades pròpies. Pel que fa a **l'ocupació i el volum econòmic**, no s'ha disposat de dades homogènies i desagregades per a la ciutat de Barcelona de tots els sectors analitzats. Per aquest motiu, en alguns sectors com les cooperatives hem treballat amb estimacions a la baixa i proporcionals respecte les dades catalanes. Pel que fa a la informació desagregada existent de la ciutat, com els casos del Tercer Sector Social, CETS i EI i MPS, ens hem basat en les dades pròpies del sector i d'informes anuals de la GC. Mancaria, respecte el volum econòmic, sumar l'aportació de les Societats Laborals, que no hem aconseguit. Pel que fa al **número de socis de consum**, hem d'especificar que tenint en compte els socis de consum barcelonins d'Abacus (260.000), de SCIAS (165.000) i la proporció barcelonina dels 653.000 socis de CONSUM, entenent l'existència de socis creuats entre les tres cooperatives, l'estimació "més de 500.000 socis de consum" ens sembla ajustada. Caldria, però, una recerca específica per acotar la magnitud real i desagregada dels subsectors de consum, invisibilitzada per l'agregació de cooperatives de gran dimensió. Respecte els gràfics d'**evolució de cooperatives i societats laborals**, existeix una disparitat entre les dades del Ministerio de Empleo y Seguridad Social i les dades de la Generalitat de Catalunya. Hem optat per la segona font, complementant amb dades del Ministeri quan aquestes eren compatibles. Pel que fa a l'anàlisi de **reptes i necessitats**, ens hem servit de documentació pròpia dels sectors i territoris, així com entrevistes en profunditat: Guillem Perdrix (FCTC); Guernica Facundo (Labcoop); Hernan Córdoba-Mendiola (La Ciutat Invisible); Jesús Carrión, Ernest Garcia i Ramon Campa (Col·lectiu Ronda); Cristina Grau (FGC Advocats); Ramon Pascual, Xavi Teis i Guillem Fernández (Coop57); Quim Sicília i Mª Antònia Esteban (FCCUC); Jaume Barnada, director de Promoció d'Habitatge Social de l'Ajuntament de Barcelona; Joan Segarra, director de la Sectorial de Cooperatives d'Iniciativa Social de la FCTC, director de la FECEC i president de la patronal del Tercer Sector Social de Catalunya; Christel Keller (recerca en grups de criança compartida); Toni Codina, director general de la Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya; Ricard Espelt, investigador de grups de consum agroalimentari i Joana Conill, membre de La Repera. Respecte a la dimensió territorial, s'han dut a terme grups de discussió i entrevistes a: la Comissió d'Economia Solidària de Barceloneta Proa al Mar (Barceloneta); l'Ateneu de Nou Barris, Mercat ImPorta, Assemblea d'Aturats, la Fundació Para Manel, Casal de Barris La Cosa Nostra de Can Peguera, Pla Comunitari de Can Peguera, Centre Cruilla de Ciutat Meridiana, Pla Comunitari de Roquetes, Pla Comunitari de Verdum, Plataforma d'Entitats de Roquetes, Xarxa d'Inserció socio-laboral de Nou Barris, Grups de consum i el Conseller de Promoció Econòmica del Districte (Nou Barris); Ateneu Flor de Maig, Biciclot, Apropem-nos/Pla Comunitari, Punt d'Informació i Coordinació de Cooperatives de Consum, Cooperativa Cydònia, Assemblea de Joves del Poblenou, Taula Eix Pere IV; Associació de Veïns del Poblenou, Cooperativa Estèvia i Re-Circula (Poblenou); Assemblea de Can Batlló i iniciatives de l'Impuls Cooperatiu de Sants (Sants); Taula d'Economia Solidària del Districte de Sant Andreu, Ateneu l'Harmonia, tècniques de Promoció Econòmica del Districte, de Barcelona Activa i el Conseller de districte (Sant Andreu); Cooperasec i Associació Diàlegs (Poble Sec). A totes aquestes persones i col·lectius, així com a les persones amb qui compartim les nostres organitzacions i les nostres vides, moltes gràcies.

